

SOSYAL BİLİMLERDE SEÇME KONULARI 1

EDİTÖR

DOÇ. DR. HASAN ÇİFTÇİ

YAZARLAR

PROF. DR. AHMED BARAN DURAL

PROF. DR. AYFER AYDINER BOYLU

PROF. DR. AYTUNÇ ATEŞ

PROF. DR. ÇİĞDEM ÜNAL

DOÇ. DR. DİLEK ÖZTAŞ

DOÇ. DR. VEDAT ŞAHİN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMED ORAL

DR. ÖĞR. ÜYESİ SELAHATTİN ÇELİK

DR. ALİ İHSAN ÖZTÜRK

DR. ENİS EMRE MEMİŞOĞLU

DR. METE ÜNAL GİRGEN

DR. ZİYA İNCE

ÖĞR. GÖR. UĞUR EYİDİKER

UZM. BİRGÜL ÇİÇEK

UZM. DİDEM DEMİR ERBİL

NECATİ GÜVEN

İKSAD
Publishing House

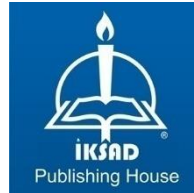
SOSYAL BİLİMLERDE SEÇME KONULAR 1

EDİTÖR

DOÇ. DR. HASAN ÇİFTÇİ

YAZARLAR

PROF. DR. AHMED BARAN DURAL
PROF. DR. AYFER AYDINER BOYLU
PROF. DR. AYTUNÇ ATEŞ
PROF. DR. ÇİĞDEM ÜNAL
DOÇ. DR. DİLEK ÖZTAŞ
DOÇ. DR. VEDAT ŞAHİN
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMED ORAL
DR. ÖĞR. ÜYESİ SELAHATTİN ÇELİK
DR. ALİ İHSAN ÖZTÜRK
DR. ENİS EMRE MEMİŞOĞLU
DR. METE ÜNAL GİRGEN
DR. ZİYA İNCE
ÖĞR. GÖR. UĞUR EYİDİKER
UZM. BİRGÜL ÇİÇEK
UZM. DİDEM DEMİR ERBİL
NECATİ GÜVEN

Copyright © 2021 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publisher: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2021©

ISBN: 978-625-7636-62-9
Cover Design: İbrahim KAYA
May / 2021
Ankara / Turkey
Size = 16x24 cm

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN / ÖNSÖZ

Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ.....1

BÖLÜM 1

TÜRKİYE'DE KENTSEL ALTYAPI HİZMETLERİNDE KURUMSAL GELİŞİM VE YERELLİK İLKESİ

Dr. Ali İhsan ÖZTÜRK.....3

BÖLÜM 2

KIRDAN KENTE GÖÇ EDEN AİLELERİN YAŞAM KALİTESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Uzm. Birgül ÇİÇEK

Uzm. Didem Demir ERBİL

Prof. Dr. Ayfer AYDINER BOYLU 29

BÖLÜM 3

TURİZM VE KONAKLAMA SEKTÖRÜNDE PROFESYONELLİK KAVRAMININ ÖNEMİ

Dr. Mete Ünal GİRGEN.....67

BÖLÜM 4

SEFERİHİSAR'IN TARİHİ COĞRAFYASI / CİTTASLOW SÜRECİNDE ORTAYA ÇIKAN DEĞİŞİM VE PLANLAMA

Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL.....105

BÖLÜM 5

COĞRAFYA BÖLÜMÜ BİRİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ÜLKELER COĞRAFYASI KONUSUNDAKİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN VE ALGILARININ İNCELENMESİ

Dr. Ziya İNCE

Doç. Dr. Vedat ŞAHİN.....133

BÖLÜM 6

GÜÇLÜ VE YENİLENEBİLİR BİR POTANSİYEL: DENİZEL ENERJİ KAYNAKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ORAL.....167

BÖLÜM 7

KİLİS'TE ZEYTİN

Dr. Öğr. Üyesi Selahattin Çelik.....213

BÖLÜM 8

AFET VE ACİL DURUM YÖNETİMİNDE COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMİ KULLANIMI

Necati GÜVEN

Doç. Dr. Dilek ÖZTAŞ

Prof. Dr. Aytunç ATEŞ.....247

BÖLÜM 9

MUHAFAZAKÂR CEMAATİN ERİL DÜNYASINDA MODERNİST BİR KADIN DERVİŞ: SÂMİHA AYVERDİ

Prof. Dr. A. Baran DURAL

Öğr. Gör. Uğur EYİDİKER.....259

BÖLÜM 10

ALTHUSSER'İN MEVZUU

Dr. Enis Emre MEMİŞOĞLU.... 299

ÖNSÖZ

Küreselleşme ve dijitalleşme ile birlikte yaşanan dönüşüm ve değişim, kişilerin sosyal hayatlarının yanı sıra bilimsel anlamda da çalışmaları etkilemiş, bu nedenle içinde bulunduğumuz dönemde farklı disiplinlerdeki araştırmacıları bir biri ile çalışmalarını gerekli kılmıştır. Bu süreçte disiplinlerarası çalışmalar da artmış ve önem kazanmıştır. Özellikle sosyal bilimler alanı diğer tüm alanlar ile çalışmaya müsait olduğundan çok farklı çalışmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Bilimsel anlamda Multidisipliner çalışmaların literatüre katacakları gün geçtikçe değer kazanmaktadır.

Bilginin Küreselleşmesi ile birlikte bilgi paylaşımının önemi de ortaya çıkmaktadır, bireyler ve Ülkeler için sahip olunan büyük gücün bilgi olduğu bu günümüzde sahip olunan bilginin kullanımı ve güncel bilgi üretimi akademide kişilere uluslararası platformlarda ülkeler büyük rekabet avantajı sağlamaktadır. Günümüz Pandemi sürecinde de görüldüğü gibi bilgiye sahip kişiler ve ülkeler uluslararası platformlarda söz sahibi olmakta ve toplumları yönlendirebilmektedir. Yapılan her çalışma araştırmacılar için veri oluşturmakta ve her araştırmacı bilime yenilikler getirmektedir. Ayrıca ortaya çıkan her bir yenilik ve değişim, bilimsel disiplinlerin birbirlerine yaklaşımlarına ve disiplinler arası bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu kitap kapsamında da pek çok disiplinlerarası çalışmaya yer verilmiştir.

Kitaba bölüm yazarak bilgiyi evrenselleştiren, paylaşan, çoğaltan bütün hocalarıma bu kitaptan faydalanacak araştırmacılar adına teşekkür ederim. Ayrıca bu ve benzeri kitapların can bulmasında katkısı olan bütün emeği geçenlere ve yazarları bir platformda buluşturup bu değerli eserleri bir kitaba dönüştüren İKSAD Yayınevi'ne sonsuz teşekkürler...

Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

BÖLÜM 1
TÜRKİYE’DE KENTSEL ALTYAPI HİZMETLERİNDE
KURUMSAL GELİŞİM ve YERELLİK İLKESİ¹
Dr. Ali İhsan ÖZTÜRK²

---

¹International Aegean Symposiums, On Social Sciences & Humanities-II, September 18-19, 2020 / İzmir, Türkiye’de sunulan bildirden türetilmiştir.

²Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, Türkiye. ihsanozturk61@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3066-9376

GİRİŞ

Sözlük anlamı olarak; bir düzenin veya teşkilatlanmanın temelini oluşturan yapı, şeklinde tanımlanan altyapı; fiziki birtakım unsurlardan, kurumsal düzenlemelere kadar, son derece geniş kapsamlı bir kavramsal çerçeveye sahip bulunmaktadır.(Aktan, 2005: 6) Borularla veya telli şebekeler üzerinden tüketiciye ulaştırılan, gaz, elektrik, su, kanalizasyon-arıtma, haberleşme, ulaştırma gibi hizmetlerin arzı için yapılan tesisler *teknik altyapı*, eğitim, sağlık, kültürel, dini, idari tesisler, parklar, yeşil alanlar *sosyal altyapı* olarak adlandırılmaktadır. (Görer, 2005: 440) Altyapı kavramı son derece verimli bir kullanıma sahip olup, kurumsal altyapı, turizm altyapısı, ticari altyapı, iktisadi altyapı, fiber altyapısı gibi kavramın çok geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır. Dar anlamda altyapının; maddi ve manevi ekonomik altyapı olarak adlandırıldığını, geniş anlamda altyapı kavramının ise, maddi (iktisadî) altyapı yanında, eğitim ve sağlık hizmetlerini kapsayan sosyal altyapıyı içerdiği ifade edilebilir. (Aktan, 2005: 6)

Ülkemizde 1980-90'larda televizyon uydu vericileri kurmayı birçok yörede belediyelerin üstlenmesi, internetin gelişmesiyle de internet sunucularının pek çok yerde belediyelerce de servis edilmeye başlanması, yerel yönetim ile gelişen altyapı hizmetleri arasındaki bağımlılığı ifade etmesi bakımından anılmaya değerdir.

Hizmette yerellik, ya da ikincil olma/yedek olma ilkesi; bir hizmetin, hizmetin görüleceği, götürüleceği yere en yakın ve en alt birim tarafından, yerinde ve yerinden ifa edilmesinin, hem ekonomiklik hem

de katılımcılık (demokrasi) açısından öncelikli olmasını öngörmektedir. (Keleş, 1995: 4-5) Buna göre, mutlaka merkezi idare tarafından yapılması gerekmeyen, yerel idarelerce görülebilecek işler, mahalli kurum ve kuruluşlarca, kamu idaresi tarafından yapılması gerekmeyen iş ve hizmetler de özel sektörce yürütülmeliydi.

Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda yerellik tanımlanırken, kamusal sorumlulukların genellikle ve tercihen vatandaşa en yakın olan makamlar tarafından kullanılacağı belirtilmiş, sorumluluğun bir başka makama verilmesinde, görevin kapsam ve niteliği ile yetkinlik ve ekonomi gereklerinin göz önünde bulundurulması gerektiğine de vurgu yapılmıştır. (Avrupa Yerel, 1992) Böylece altyapı hizmetlerindeki, merkezi-yerel, şeklindeki muhatap değişimlerinin ilkesel, ideolojik, etkinlik vb açılardan ülkemiz özelinde bir değerlendirilmesi, yapılabilecektir. Konu, kentsel altyapı hizmetleri ve tarihi gelişimiyle ilgili literatür, mevzuat derlemeleri, Resmi Gazete gibi kaynaklardan yararlanarak ortaya konulmaktadır.

1. MODERN BELEDİYE VE ALTYAPI HİZMETLERİ

1.1.Modern Belediye Öncesi Altyapı Hizmetleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemlerinde, devlet tarafından doğrudan yapılan yatırımlarla, köprü, kanal, bent gibi bazı büyük ölçekli altyapı hizmetlerinin yürütülmüş olmakla birlikte, başta şehirlere su iletmek olmak üzere, bu tür hizmetleri ifa etmeye yardımcı olanlara devlet tarafından vergi muafiyeti tanınmaktaydı.

Yerleşim yerlerine su isalesi ve bu iş için yapılan şebeke ve kanalların bakım, onarım, koruma gibi hizmetlerini yürütenlere *su-yolcu* denilmekte ve bu iş vergi muafiyeti karşılığı ya da vakıflardan maaş karşılığı yapılmakta, genellikle de babadan oğula geçen bir meslek olmaktadır. (Orhonlu, 1996: 419-420) Birçok müşterek kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde, vakıf yolunun benimsendiğini söylemek mümkündür. (Ergin, 1944: 56) Toplumun tamamına yönelik faaliyetler olan, yol ve köprü işleri, içmesuyu sağlanması, okul, cami, kütüphane, hastane, han, imaret (aşevi, külliye), mezarlık hizmetleri, sokakların temizlenmesi ve aydınlatılması gibi işler, vakıflar tarafından yürütülmekteydi. Bu vakıflar da genellikle başta devlet adamları olmak üzere, hayırseverlerce kurulmaktaydı. (Meriç, 1973: 73; Kuban, 1968: 67) Özetle, Türklerin kadim belediye sisteminin vakıf usulünden ibaret olduğu söylenmiştir. (Ergin, 1995: 35)

Ancak bazı yerel hizmetlerin vakıflar ve dini cemaatlere bırakılması hususunun, başka geleneksel imparatorluklarda da görülen bir uygulama olduğu kaydedilmektedir. (Ortaylı, 1990: 65)

Osmanlı klasik döneminde büyük çaplı bazı bayındırlık eserlerinin, padişah ve üst kademe yöneticilerin kendi öz kaynaklarını kullanarak veya halktan vergi almamak suretiyle yaptırıldığını da kaydetmek gerekiyor. (Balta, 1970: 38)

1.2.Modern Belediye Ve Altyapı Uygulamaları

Şehir altyapı hizmetlerinin belediye idaresiyle bağlantısının gelişimine bakıldığında; Batıdaki büyük kentlerde ondokuzuncu yüzyılın başlangıcından itibaren, şehir şebeke suyu ve başka birçok kentsel

altyapı hizmetleri, belediyelerin denetimi altında özel sektörcce yürütölmekteydi. Örneğın; Magdeburger şehrinin içmesuyu tesisatı 1819'da Belediye tarafından bir özel şirkete 25 yıl süreyle imtiyaz olarak verilmişti. Yine Brüksel içmesuyu tesisatının 1852 yılında Belediye Meclisi kararıyla kurulduğı belirtilmektedir. (Lolan, 1938a:160-162) İngiltere'de de 1852'de kurulan Londra içmesuyu işletmesini belediye yönetimi 1853'de, satın almıştı. Liverpool kenti su tesisatını 1847'de, belediye yönetimi kendisi kurmuştu. Amsterdam'da ise 1854 yılında su imtiyazını belediye yönetimi bir özel şirkete vermişti. Lahey ve Rotterdam şehirlerinde de ondokuzuncu yüzyılda, elektrik, su ve havagazı gibi işletmeler, belediye yönetimleri tarafından ya doğrudan doğruya kurulmakta ya da belediye tarafından imtiyaza verilmekteydi. (Lolan, 1938b: 839-842; Öztürk, 2019: 38-39)

Yukarıda açıklandığı üzere, Batı Avrupa'da Ondokuzuncu asrın başlarında büyük şehirlerin çoğunda; altyapı hizmetleri, umumiyetle kamu idaresinin verdiği imtiyazla özel sektör eliyle yürütölmeye başlanmıştı. Bu girişimciler genellikle anonim şirket şeklinde teşkilatlanarak, şehir suyu vb altyapı işlerini yürötmekteydi.

Batı Avrupa'daki kentlerin teşkilât ve yapısını gözlemleyen, Tanzimat dönemi devlet adamları, Osmanlı şehirlerinin ıslahı ve modernleşmesi ve böylece kentin bayındır, temiz, aydınlık olması, bunun için de batılı anlamda belediye yönetimlerinin kurulması gerektiğı kanaatine varmışlardı. (Ortaylı, 1996: 455)

Yani ülkemizde modern belediye kurumunun ortaya çıkış sebepleri arasında; kentsel altyapı hizmetlerinin muhatabı olan, ayrı bir şehir idaresi kurulmasının daha faydalı olacağı düşüncesi etkindi. (Ortaylı, 1996: 396)

Ayrıca, batılı müteşebbislerin, Osmanlı imparatorluğunda iktisadi girişimlerini yürütebilmeleri için, liman kentlerinde ulaşım, su, kanalizasyon, aydınlatma, iletişim gibi temel altyapı hizmetlerinin gelişmiş olması gerekmektedir. İşte, Tanzimat sonrasında Osmanlı devletinde modern belediye yönetimi kurulmasını zorlayan bir neden de bu dıştan gelen, modern altyapıya sahip şehirlerin kurulması ve yönetilmesine yönelik talep idi. (Yayla, 1977: 958-959) Özetlemek gerekirse; modern belediyenin kuruluş nedenleri arasında, kentsel altyapı yetersizliği, başka bir yere sahiptir.

Ülkemizde İstanbul, Selanik, Beyrut, İzmir, Şam gibi metropol şehirlerde kentsel altyapı hizmetlerinin bir kısmı özel müteşebbislere imtiyaz usulüyle verilmişti. (Kazgan ve Önal, 51; Öztürk, 2018: 40-42)

Türkiye’de modern belediyenin temeli, 1855’de İstanbul Şehremaneti’nin kurulmasıyla atılmış oldu. İlk kuruluşta bu idarenin görevleri, insanların zaruri ihtiyaçlarının tedariki, esnaf kaidelerinin uygulanmasına dikkat edilmesi yani narh tespiti ve kontrolü, şehrin temizliği, sokak ve pazarların iyi halde olmasının gözetilmesi ve kentte tahsil olunan rüsûm ve benzeri mali mükellefiyetleri toplayıp Maliye Hazinesine teslim etmekten ibaret idi. (Öztürk, 2019: 21-22)

Türkiye'deki yerel yönetimlerin, merkezi idarenin yürütmediği/ yürütmediği bazı hizmetleri gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş birimler olduğu, bu haliyle batıdaki örneklerine çok da benzemedikleri, merkezi idarenin taşradaki uzantıları biçiminde işlev gördükleri, görevleri ve gelirlerinin, dolayısıyla da özerkliklerinin sınırlı kaldığı, gözlenmektedir. (Görmez, 2014: 8)

1857'de Altıncı Belediye Dairesi kurulduğunda, bazı altyapı hizmetleri için, bina sahiplerinden, gelirlerinin % 3'üne kadar bir oranda belediye meclisi kararıyla, fevkalade gelir olarak alabilme yetkisi verilmişti. (Ergin, 1995: 1601)

1877 tarihli ilk belediye kanunumuzda belediyenin görevleri arasında, şehrin altyapı hizmetleri ile ilgili, kaldırım ve lağımların tesviyesi, umumi ve hususi suyollarının inşaat ve tamirati, yolların düzenlenmesi, aydınlatma işleri, iskelelerin düzenlenmesi, meydan ve bahçeler yapılması gibi görevler yer almaktaydı. (Ergin, 1995: 1658)

2. İMTİYAZ USULÜYLE İŞLETİLEN ALTYAPI HİZMETLERİNDE BELEDİYELERİN YERİ

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Batı Avrupa ülkelerindeki gibi, ülkemizde de kentsel altyapı hizmetleri, özel sektör şirketlerine imtiyaz yöntemiyle verilmekteydi. (Öztürk, 2010) Altyapı hizmetleriyle ilgili idari işlemleri yürütmek, belediyenin değil, Ticaret ve Nafia Nezareti'nin görev alanına girmektedir. Belediye kurumunun henüz bu tür altyapı işlerini yapamayacağı gerekçesiyle, teknik altyapı hizmetlerinin imtiyaz usulüyle özel sektöre verilmesi bakanlık tarafından gerçekleştirilmekteydi. (Öztürk, 2010: 41)

1913 tarihli *İdare-i Umûmiye-i Vilâyât Kanunu Muvakkatı*'nın, 78/3 maddesi ile şehir ve kasabalarda, belediyeler yararına ve şartları devletin koyduğu kurallara uygun olmak kaydıyla, süresi 40 yılı aşmamak üzere, tramvay inşa ve işletmesi, elektrikle veya havagazıyla aydınlatma, elektrik enerjisi ve içmesuyu dağıtımını için imtiyaz vermek yetkisi İl Özel İdarelerine tanınmaktaydı. Süresi kırk yılı aştığı takdirde merkezi hükümetten onay almak gerekecekti. Bu durumda, anılan kanuna göre, süresi 40 yıla kadar olan bu tür kamu hizmeti imtiyazları konusunda İl Özel İdarelerince, bundan fazla süreli olanlarda ise Bakanlar Kurulunca karar verilebilecekti. Belediyeler bu konuda karar verme yetkinliğinde görülmemektedir. (Tümerkan, 1946: 128)

Özetle; kanun ve talimatlara göre, bu tür kamu hizmetleri özel sektöre Hükümet tarafından verilmekte, ancak, yetkisi içerisindeki hizmetler söz konusu olduğunda, belediyenin de görüşü alınmaktaydı.

1924 Anayasası'nın 26. maddesinde, imtiyazları onamak ve bozmak görevlerinin Büyük Millet Meclisi'nin ancak kendisinin yapacağı hükmü mevcuttu. (Kili ve Gözübüyük, 115)

Cumhuriyet döneminde kabul edilen 1930 tarihli *Belediye Kanunu* ile belediyelere yine modern bir şehir yönetimi için gerekli hizmetleri ifa edecek bir görevlendirme çerçevesi tanımlanmıştı. Hatta sayma suretiyle bu görevler bütçelerine göre bir sınıflandırma yapılarak kanunda sıralanmıştı, Belediyelerin merkezi hükümetin sınırlaması ve izni altında, altyapı ile ilgili olanlar dâhil, bazı kamu hizmetlerini özel sektöre yaptırımlarına imkân veren bir düzenleme getirmişti.

Bunların, belediyelerin de iştirak edecekleri şirketler vasıtasıyla yapılması ve işletilmesi veyahut imtiyazın devri, Bakanlar Kurulu'nun iznine bağlanmıştı. Kanun, su ve benzeri hizmetlerin, belediyeler tarafından kurulup işletilmesi esasını getirmiş, gerektiğinde imtiyaz vermek ya da belediyelerin ortak olarak katılacakları şirketler vasıtasıyla yapmak ve işletmek veya kiraya vermek alternatiflerinden birini tercih yetkisini belediyelere tanımıştı. (Belediye Kanunu, 1930)

Osmanlı hükümetinin sona erdiğinde, mevcut belediyelerin altyapı hizmetleri, tesis ve ıslaha muhtaçtı. Cumhuriyet dönemine girildiğinde, Türkiye anakentlerinde özellikle de yabancı sermayeli şirketler eliyle yürütülen kentsel altyapı hizmetleri, otuzlu yıllardan itibaren imtiyazların kalan süreleri satın alınmak (rachat) suretiyle, merkezi ya da yerel yönetim eliyle kamu işletmeciliği şeklinde düzenlenmeye başlandı. (Öztürk, 2010)

3. MERKEZİ İDARENİN ALTYAPI HİZMETLERİNE KATILIMI

Cumhuriyet döneminde, özellikle yetmişli yılların ortalarına kadar Türkiye'de belediyelerin mali, teknik vb açılardan çok yetersiz halde bulunmaları/bırakılmaları nedeniyle, artan şehirleşmenin gerektirdiği altyapı hizmetleri sunulamamış, merkezi idare bazı kentsel altyapı hizmetlerini tesis etmek veya yürütmek durumunda kalmıştır.

Bu bağlamda zikredilmesi gereken oluşumlardan biri Belediyeler İmar Heyeti'dir. 1935 yılında, 2763 sayılı kanun ile nüfusu on binden fazla olan yerleşimlerin harita, imar plâni, içmesuyu, spor alanları ve lâğım işlerini, ihale kanunu hükümleri çerçevesinde yaptırmaya Dâhiliye

Vekilinin yetkili olduğu, bu işler için söz konusu bakanın başkanlığında, bazı bakanlıkların temsilcileriyle, bürokratların katılımından oluşan Belediyeler İmar Heyeti kurulması, bu heyetin, yukarıda sayılı işler için bir program yapacağı ve söz konusu işlerin uygulama şekillerini kararlaştıracığı, bu tesisleri yapmamış olan belediyelerin, gereken ödeneği taksite bağlamak suretiyle kendi bütçelerine koymaya mecbur oldukları yasalaşmaktaydı. Bütçelerin onaylama yetkisine sahip merkezi idare tarafından, onay sırasında tahsisat ayrılmadığı görülürse, resen tahsisat koymağa yetkili kılınmıştı. Bu ödenekleri, bakanlık emrine Belediyeler Bankası'na göndermeyen belediyelere ait meblağlar, vergi gelirlerindeki belediye hisselerinden tevkif olunarak bankaya yatırılacaktı. Nüfusu on binden az olan belediyeler bütçelerinin müsait olması halinde, söz konusu işlerin ifası için bu kanun hükümlerinden yararlanmayı talep edebileceklerdi. (1580 Sayılı Kanuna, 1935) Böylece altyapı hizmetlerini ifa etmeye imkân olmayan belediyeler için merkezi idare tarafından bir ara formül bulunmaya çalışılmıştı.

3.1.İller Bankası

1930 tarihli *Belediye Kanunu*'yla, şehir altyapı hizmetlerini tesis ve işletme görevi belediyelere verilmişti. Ancak bilhassa küçük ölçekli belediyeler olmak üzere, belediyelerimizin bu işleri yapabilecek mali ve teknik yönden yeterlilikleri bulunmamaktaydı. Belediyelere bu konuda mali ve teknik destek vermek amacıyla İller Bankası (ilk kuruluşta 1933'te Belediyeler Bankası) faaliyete geçmişti. İller Bankası'nın, amacı; belediyelere, kentlerin düzenlenmesi ve tesisi

işlerinde kredi temin etmekte. (Belediyeler Bankası, 1933) Daha sonra 1945'teki değişiklikle, İl Özel İdaresi, köy ve birlikler de bankanın muhatabı olacaktı. Bu dönemde, konumuz olan altyapı hizmetleri bakımından görevlerine bakıldığında; banka ortağı olan idarelerin talebi üzerine, içmesuyu, kanalizasyon ve diğer altyapı ve üstyapı işlerine ait etüt, proje ve inşaat yapmak veya yaptırmak bankanın kuruluş amaçlarındandı. İller Bankası; kredi temini dışında, mahalli idarelerin harita, imar planı, içmesuyu, kanalizasyon, yapı, makine, sondaj ve diğer kentsel yatırımların projelerinin hazırlanmasından tamamlanmasına kadar geçen bütün safhalardan sorumlu bir kuruluş olarak tasarlanmıştı. (İller Bankası, 1945)

Banka bu işlerin bir kısmını bizzat kendisi yaparken, bir kısmını da ihale yoluyla yaptırmaktadır. Banka'nın teknik yardımı, genel olarak banka yatırım programında yer alan projelerle sınırlı durumdadır. Bunun bir nedeni Banka'nın yoğun bir iş yükü altında olmasıdır.

İller Bankası'nda teknik yardım ve proje finansmanı hizmetleri birleştirilmiş, başlangıçtaki kuruluşundan oldukça uzak bir noktaya giderek, bu kuruluş ihaleci, yatırımcı, ithalatçı, üretici büyük bir KİT haline dönüşmüştür. Bu durumun yolaçtığı en önemli sorun; yerel yönetim projelerinin yetersiz incelemeler sonucunda yatırım programına alınmasıdır. (Güler, 1996: 87)

Yerel yönetimlere kendi projeleri hakkında hiç bir yetki, sorumluluk ve inisiyatif tanınmamaktadır. Kuruluş ile muhatapları arasındaki ilişki, Banka lehine güçlü bir vesayet ilişkisi şeklinde tezahür etmektedir. (Çetlik, 1993: 43-49) Bir yerel yönetim kalkınma bankası

yerine, kaynak yaratmayan, sadece merkezle yerel yönetimler arasında aracı konumunda, bir kuruluş haline gelmiştir. (Özkan ve Türker, 1998: 52)

İller Bankası'nın önemli bir fonksiyonu belediyeler adına yatırım yapmaktır. Projelerin yapılmasında tam yetkili bir kuruluştur. Programa alınan tüm projelerin ihale, teknik kontrollük ve finansmanını kendisi yapmaktadır. Belediyelerin bu süreci etkileyebilecek bir ağırlıkları bulunmamaktadır. Tamamlanan projeler, anahtar teslimi şeklinde belediyelere devredilmektedir. Bu niteliğiyle Banka büyük bir bayındırlık kuruluşudur. Yatırımların Banka kanalıyla yapılması sonucu çok sayıda teknik personel istihdam edilmektedir. Ayrıca 18 bölge müdürlüğü ve 4 baş mühendislikle taşrada güçlü bir örgütlenmesi bulunmaktadır. Yatırım programına alınan projelerin finansmanı şu kaynaklardan sağlanmaktadır:

- 1) Banka öz kaynaklarından sağlanan krediler.
- 2) Belediyeler Fonu'ndan tahsisler.
- 3) Genel Bütçe'ye konulan ve Banka'ya aktarılan merkezi hükümet transferleri.
- 4) Belediye katılım payları. (Çetik, 43-49)

İller Bankası'nın 2011 yılından itibaren YPK kararıyla uyguladığı, Su Kanalizasyon ve Altyapı Projeleri (SUKAP) nüfusu 25.000 ve altında olan belediyelere genel bütçeden % 50 oranında hibe sağlanmak suretiyle, proje desteği sağlanmakta, geri kalan ise uzun vadeli olarak İllbank tarafından kredilendirilmektedir. Projesi hazır olmayan

belediyelerin bu kapsamdaki projeleri de İlbank tarafından yapılmaktadır. 2016'ya kadar bu kapsamda 3.200 milyon liralık kaynak aktarılmıştır. Bu kapsamda 2018 başı itibariyle 1244 iş (hepsi müstakil belde olmayabilir) için 3.181 milyon hibe, 5.066 milyon kredi olmak üzere, 8.247 milyon su-kanalizasyon projeleri için tahsis yapılmış ve 847 adet iş bitirilmiş oldu. (www.ilbank.gov.tr)

3.2.Diğer Merkezi Altyapı Kuruluşları

Şehirlere içme suyu temininde görevli bir başka kuruluş olarak, 1953 yılında 6200 sayılı kanunla Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. DSİ, bir kamu kuruluşu olarak kendine verilen; taşkın koruma, sulu ziraatı yaygınlaştırma, hidroelektrik enerji üretme ve büyük şehirlere içme suyu temin etme yanında belediye teşkilâtı olan yerleşim yerlerine de içme, kullanma ve endüstri suyu temin edebilmek için baraj yapma ve işletme faaliyetlerini sürdürmektedir. (Devlet Su, 1953) DSİ, büyük şehirlere içme suyu sağlanmasının yanında, 2007 tarih ve 5625 sayılı kanunla, nüfus kriteri kaldırılarak, belediye teşkilatı olan tüm yerleşim yerlerinin içme, kullanma ve endüstri suyu ve gerekmesi halinde atık su tesislerinin yapımında yetkili kılınmıştır.

Ülkemizde kırsal yörelerin altyapı hizmetlerini kurmak üzere teşkil edilen kamu kurumlarına bakıldığında; nüfusun çoğunun kırsal bölgelerde yaşadığı yirminci yüzyılın ikinci yarısının ilk on yıllarında, kırsal bölge altyapı hizmetlerini tesis etmek üzere, 1950 yılında Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü (TİGM), 1960 yılında Topraksu Genel Müdürlüğü (TOPRAKSU), 1965 yılında ise Yol, Su

ve Elektrik Genel Müdürlüğü (YSE) kurulmuştur. Köylerin ve diğer kırsal yerleşim birimlerinin yol, su ve elektrik gibi alt yapı hizmetlerinin planlı bir program çerçevesinde ve birbiri ile koordineli olarak çalışmasını sağlamak üzere yukarıda sözü edilen birimler, 1965 gün ve 6611 sayılı Bakanlık Onayı ile YSE Genel Müdürlüğü çatısı altında toplanmıştır.

1984 yılında, 235 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) kurulmuştur. Görevleri arasında, altyapı hizmetleri olarak; yol, su, elektrik, kanalizasyon tesislerinin inşaatı, bakımı, onarımı, geliştirme ve işletme hizmetlerini düzenlemek üzere gerekli tedbirleri almak, bakım, onarım, işletme ve geliştirme hizmetlerine ait esasları tespit etmek ve yürütmek, köy ve bağlı yerleşme birimlerine, askeri garnizonlara sağlıklı, yeterli içmesuyu ve kullanma suyu tesislerini yapmak, geliştirmek ve yapımına destek olmak, sondaj kuyuları açmak, gibi hizmetlerin olduğunu zikretmekle yetinelim.

4. ANAKENT BELEDİYE İDARESİ DÖNEMİ

Cumhuriyet tarihi boyunca yarım yüzyıldan fazla bir süre geçmesine rağmen, başkent Ankara'nın atık su ve yağmur suyu (kanalizasyon) tesislerinin tamamlanamamış olması, öncelikle belediyelerin mali ve teknik yetersizlikleri, kanalizasyon hizmetinin fiyatlandırılmamış olması, sermaye yetersizliği gibi nedenlere dayandırılmaktadır. (Tekeli, 2009: 171)

Yeni Belediye Kanunu'nun 14. Maddesinde; İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı hizmetleri şeklindeki ifade, imar ve ulaşım hizmetlerini de altyapı hizmeti olarak kabul etmekte, ancak “gibi” ibaresiyle de altyapı hizmetlerini burada sayılanlarla sınırlı tutmamaktadır. (Belediye Kanunu, 2005)

1981 tarihinde, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) Kanunu ile Büyükşehir Belediyelerinin su ve kanalizasyon idareleri birleştirilerek Büyükşehir Belediyesine bağlı ayrı tüzel kişiliği olan bir kuruluş oluşturulmuştur. Bu modelin başarılı olduğu görülünce, 1986 yılında 3305 sayılı yasayla diğer büyükşehirlere de uygulaması hükme bağlanmıştır. (Tekeli, 2009: 166) Kanun gereği kurulan bütün büyükşehirlere uygulanmaktadır. O tarihe kadar belediyeye bağlı ayrı bir birim olan kanalizasyon idaresi su idaresiyle aynı kuruluş bünyesine geçmiştir. Bu kuruluşun en yüksek karar organı Büyükşehir Belediye Meclisidir. Bütçenin kabulü, tarifelerin tespiti meclis kararı ile olmaktadır. Büyükşehir sınırları içerisindeki alt kademe belediyelerine ait merkezi idare vergi gelirlerinden payların belli bir oranı kesilerek bu kuruluşa aktarılmaktadır. (İstanbul Su, 1981; Öztürk, 2017: 70)

1984 tarihli ilk Büyükşehir Belediye Kanunumuz olan 3030 sayılı kanunda su ve kanalizasyon hizmetleri büyükşehir belediyelerinin görevleri arasında yer almaktadır. Şu an yürürlükte olan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve 2004 tarihli 5393 sayılı yeni Belediye Kanunu da büyükşehirler dışındaki diğer belediye alanlarında şehir su hizmetlerini belediyelere vermektedir. Ancak ayrı

tüzel kişiliğe sahip bir idare kurulmadan şehir su hizmetleri yürütülecektir.

Büyükşehir (metropol-iki kademeli) belediye uygulaması ile oluşturulan Altyapı Koordinasyon Merkezi (AYKOME), bütün şehir uygulaması ile daha önemli hale gelmiş, ilin tamamından sorumlu bir koordinasyon birimi olmuştur. Büyükşehir Belediyesi Kanunu'yla; Büyükşehir içindeki altyapı hizmetlerinin koordinasyon içinde yürütülmesi amacıyla, büyükşehir belediye başkanı başkanlığında, yönetmelikle belirlenecek kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşların temsilcilerinin katılacağı AYKOME kurulmuş olup, kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşlar tarafından büyükşehir içinde yapılacak alt yapı yatırımları için kalkınma plânı ve yıllık programlara uygun olarak yapılacak taslak programların birleştirilerek kesin program hâline getirileceği, kesin programlarda birden fazla kamu kurum ve kuruluşu tarafından aynı anda yapılması gerekenlerin ortak programa alınacağı ve bunun için kurumların bütçelerine konulan ödeneklerin, AYKOME bünyesinde oluşturulacak alt yapı yatırım hesabına aktarılacağı, ortak programa alınan hizmetler için kamu kurumu bütçesinde yeterli ödenek bulunmadığı takdirde, büyükşehir belediyesi veya ilgisine göre bağlı kuruluş bütçelerinden bu hizmetler için kaynak ayrılabilceği, kurumların harcanan miktarda ödeneği, yeniden değerlendirme oranını da dikkate alarak ertesi yıl bütçesinde ayırıp, bu bedel ödenmediği takdirde ilgili kamu kurumunun, büyükşehir belediyesi sınırlarında yeni bir yatırım

yapamayacağı, hükmüyle, AYKOME'ye hukuken büyük bir yetki verilmiştir. (Büyükşehir Belediye, 2004)

Büyükşehir belediyesi olan illerde ortalama olarak kırsal alanın %15 oranında temel altyapı hizmetlerinden yararlanamadığı ve temel altyapı hizmetlerinde eksikliklerin olduğu ifade edilmektedir. (Üçer ve diğerleri, 2014: 53)

İçme suyu hizmetinin yeterliliği değerlendirildiğinde, Ordu ve Bursa illerinde içme suyu olmayan ya da yetersiz olan köy ve mahalle bulunmadığı, buna karşılık Malatya (%27,6), Van (%15,5), Trabzon (%14), Konya (%12,9) ve Antalya (%11,4) illerinde köy ve mahallelerin %10'undan fazlasında içme suyunun olmadığı ya da yetersiz olduğu, Antalya (%29,9), Mardin (%25,9), Malatya (%25,8), Aydın (%24,3) ve Ankara (%23,5) illerinde köy yollarının %20'sinden fazlasında yolların ham veya tesviye niteliğinde olduğu ve yeterli olmadığı görülmektedir. (Üçer ve diğerleri, 2014: 53)

5. YERELLİK İLKESİ VE UYGULAMASI

Yerellik ilkesi, ikincil durumda bulunma, anlamına gelmektedir. Gerçekten de subsidiarite kelimesinin sıfat olarak anlamı, bir eylemi, bir davranışı, bir kişiyi ya da bir kurumu güçlendirmeye yarayan, onlara destek ve yardımcı olan, yedek ve ikincil kavramlarıyla özdeşir. (Yıldırım, 2014: 132; Keleş, 1995: 3)

Yerellik ilkesi ile birlikte, merkezi yönetimin yerel düzeyde yapılabilecek nitelikteki kamu hizmetlerini yerel idari birimlere devretmesi öngörülmektedir. (Yıldırım, 2014: 134)

İlke, birden çok düzeyde örgütlenmiş olan toplumsal ya da siyasal yapılarda, eylem önceliğinin bireye yakın alt düzeylerde kalmasını, üst düzeylerin ancak alt düzey üstlendiği görevi etkili olarak yerine getiremezse müdahale etmesini öngörmektedir. (Metin ve Altan, 2011: 132)

Merkezi idareyle yerel yönetimler arasındaki görev paylaşımı konusunda, genel olarak üç sistem bulunmaktadır. Yerel yönetimlerin, kanunların yasaklamadığı ya da diğer yönetim birimlerine yüklenmemiş tüm hizmet ve görevleri üstlenebilmesine genel yetki; yasama organının açıkça yetkilendirdiği görevleri yerine getirmesi, mevzuatla yasaklanmayan alanlarda bile hizmet yüklenememesine ise yetki ilkesi denir. Üçüncü sistem ise yerel yönetimlerin görev ve yetkilerinin kanunlarda liste halinde tek tek sayılmasına dayandığı için, liste sistemi olarak adlandırılmakta ve aslında yetki sistemi ile aynı mantığı taşımaktadır. (Keleş, 1995: 14) Bu sistem, ülkemizde 1930 tarih ve 1580 sayılı kanun döneminde belediye görevlerinin 81 fıkra halinde sıralanması şeklinde ortaya konmuştu. Kanunun ondokuzuncu maddesinde; Belediye idareleri kanunun kendilerine yüklemiş olduğu görev ve hizmetleri ifa ettikten sonra, belde sakinlerinin müşterek ve medenî ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik her türlü girişimi icra edecekleri belirtilmek suretiyle, kanunda sayılanlar dışında mahalli müşterek hizmetleri yapabilmelerinin önü açılmıştı. Böylece kent ve kasabalarda, ulaşım düzeni ve toplu ulaşım alanında hemen hemen tüm idari yetkiler belediyelere aitti. Kentlerin aydınlatılması ve içmesuyu alanındaki görevler zaten daha önce belediyelere verilmişti. (Öztürk, 2017)

Avrupa Konseyi'nin 1985 yılında kabul ettiği Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ) Türkiye tarafından 08.05.1991 tarihinde, bazı maddelerine çekince konularak onaylanmıştır. Şartın ülkemiz tarafından kabul edilmesi ile birlikte, merkez karşısında yerel yönetimler güçlendirilmiştir. Yerellik açısından şartın 4/3 maddesine göre; Kamusal sorumlulukların tercihen yurttışa en yakın olan yönetimlerce yerine getirilmesi, sorumluluğun bir başka yönetime bırakılmasında, görevin kapsamı ve niteliği ile etkinlik ve ekonomi ilkelerinin gerekleri göz önünde bulundurulması öngörülmektedir. (Avrupa Yerel, 1992)

1990'lı yıllarda belediyelerle ilgili yapılması gereken mevzuat düzenlemelerinde, subsidiarite/yerellik ilkesi doğrultusunda, DPT'da ilgili komisyon tarafından hazırlanan kanun taslağında; adalet, güvenlik, dış politika, milli savunma dışındaki kamu hizmetlerinin yerel yönetimlere devri öngörülmekteydi. (DPT, 1994: 144)

Türkiye'de 2004 ve 2005 yılında çıkarılan yeni belediye, büyükşehir belediyesi ve il özel idaresi kanunlarıyla bu konuda önemli gelişme kaydedilmiştir. Yeni kanunlarla yerel yönetimlerin yetki ve görevlerinin oldukça genişletildiği söylenebilir. Yeni Belediye Kanunu'nun 14. maddesinde; hizmetlerin, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulacağı ifade edilerek, yerellik ilkesi düzenlenmiştir. (Belediye Kanunu, 2005)

Belediyelerin, kanunlarla başka bir kamu kurum ve kuruluşuna verilmeyen mahallî müşterek nitelikteki diğer görev ve hizmetleri de yapacağı veya yaptıracağı ifadesi ile belediyeler, Türk yönetim sistemi

içinde genel yetkili kuruluş statüsüne yükseltilmişse de; kanunun yukarıda belirtilen kısmı Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

Yerellik ilkesinin uygulamadaki görünülerinden biri olarak, altyapıda yerelleşmeye bir örnek, 2005 yılında, Köy Hizmetleri Teşkilatının yerel yönetimlere devren ilgası olmuştur. 2005 tarih ve 5286 sayılı Kanunla bu kuruluş kaldırılarak bütün taşra teşkilatı, personel ve makine parkı ile birlikte İl Özel İdarelerine (İstanbul ve Kocaeli'nde Büyükşehir Belediyesi'ne) devredilmiştir. Daha sonra 2012 tarih ve 6360 sayılı kanunla büyükşehir belediyesi kurulan bütün illerde il özel idareleri kapatılarak, büyükşehir belediyelerine devredilmiştir. Böylece ülke nüfusunun % 70'den fazlası bu yeni sistemde altyapı hizmetlerine muhatap olacaktır.

SONUÇ

Kuruluş amaçlarından biri kentsel altyapı hizmetleri olan belediyelerin mali ve organizasyonel yetersizlikleri nedeniyle, yukarıda değinildiği üzere, merkezi hükümetler, altyapı amacıyla kurulan merkezi kurumların görevleri dışında da bazı şehir hizmetlerini doğrudan tesis etmek durumunda kalmışlardır. Bazı hizmetler de zamanla teknolojik sebeplerle merkezileşmiş ve ülkenin tamamına bütünleşik bir yapıda sunulmaya başlamıştır.

Altyapı hizmetleri alanında özelleştirmelerin yapılması, subsidiarite-yedek olma ilkesinin ön plana çıkmasının zorunlu bir sonucu ve daha önce yaşanmamış bir vakıa olmayıp, ondokuzuncu yüzyılda sanayileşmenin getirdiği kentsel altyapı hizmetlerinin, teknolojik

boyut değiştirerek büyük ölçekli yatırım ve işletme maliyetleri nedeniyle özel sektöre imtiyazla verildiğini yukarıda incelemiştik.

Su, kanalizasyon, havagazı, doğalgaz, elektrik gibi Şehir altyapı hizmetlerinden farklı olarak, liman, rıhtım, dok, antrepo, demiryolu, havayolu, telefon gibi altyapı hizmetleri, ülkemizde belediye hizmetleri erevesi içerisinde değerlendirilmemiştir.

Başkent Ankara'nın kanalizasyon sisteminin yarım asrı açan bir dönemde gerçekleştirilememiş olması, ülkemizde belediyelerin uzun süre bütçe ve teknik imkânlarının son derece yetersiz olduğu, büyük kentlerimizin belediye sınırlarında oluşmuş, 1970'lerde nüfusu yüzbinlere dayanmış belde belediyelerinin, bütün altyapı hizmetlerinden sorumlu olduğu, ancak kuyular açarak su temin etmeye çalıştıkları bir dönemden, 1980'lerin başında önce İSKİ modeliyle güçlü ve yetkili, özerk altyapı kuruluşu modeli ve ardından büyükşehir belediye modeliyle yatırımcı, kaynak ve yetkilerle donatılmış belediyeler dönemine doğru bir dönüşüm başlamış, elektrik ve gaz dağıtım işleri ise teknolojik vb gelişmeler sonucu, regüle edilerek, merkezi bir düzenlemeye alınmıştır.

Bazı altyapı hizmetleri regülasyona tabi tutularak, öncelikle telekomünikasyon hizmetleri (TTK), enerji hizmetleri (EPDK) gibi üst kurulların denetim ve düzenlemesi altına alınmıştır. Altyapı hizmetlerinden, haberleşme, elektrik ve doğalgaz ile ilgili belediyelerin görevleri bulunmamakta, yalnız, Şehir planlama, aydınlatma, içme suyu ve kanalizasyon hizmetleriyle ulaşım altyapısı ve toplu taşımacılık hizmetleri belediyelerin görevleri arasında yer

almaktadır. Su ve kanalizasyon ile ilgili çalışmalar, yukarıda belirtildiği üzere, DSI, İller Bankası ve büyükşehir belediyelerinin Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlükleri, diğer belediyelerin Su ve Kanalizasyon İşleri birimleri tarafından yürütölmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C.& Dileyici, D. & Vural, İ. Y. (Editörler), (2005). Altyapı ekonomisi, altyapı hizmetlerinde serbestleşme ve özelleştirme, Ankara: Seçkin.
- Balta, T. B. (1970). İdare hukuku I. (Genel Konular). Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Çetik, S. (1993). Belediye hizmetlerinin karşılanması ve finansmanında iller bankasının rolü. Uzmanlık Tezi. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- DPT, (1994). Mahalli idareler ve büyükşehir yönetimi özel ihtisas komisyonu raporu. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Ergin, O. N. (1944). Türk imar tarihinde vakıflar, belediyeler, patrikhaneler. İstanbul: Siyasi İlimler Mecmuası Yayını.
- Ergin, O. N. (1995). Mecelle-i umur-ı belediye, C. 1-9. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Görer, N. (2005). Kentsel altyapı hizmetlerinin sağlanmasında kamunun değişen sorumluluğu, Şehircilik Çalışmaları: İçinde 423-440. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Görmez, K. (2014). Büyükşehir belediye sistemi ve yerel siyaset üzerine gazi üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Kemal Görmez ile röportaj. Yerel Politikalar, 8: 7-12.
- Güler, B. A. (1996). Kentsel altyapı finansmanı; belediyeler bankası 1933-1945. Amme İdaresi Dergisi, 29 (1): 87-105.
- Kazgan, H. ve Önal, S. (1999). İstanbul'da suyun tarihi, İstanbul'un su sorununun tarihsel kökenleri ve osmanlı'da yabancı su şirketleri. İstanbul: İletişim.
- Keleş, R. (1995). Hizmette halka yakınlık (subsidiarite) ilkesi ve yerel yönetimler, Çağdaş Yerel Yönetimler, 4(1): 3-14.
- Kili, S. ve Gözübüyük, A. Ş. Türk anayasa metinleri, senedi ittifaktan günümüze. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Y.y.
- Kuban, D. (1968). Anadolu-Türk şehri, tarihi gelişmesi, sosyal ve fiziki özellikleri üzerinde bazı gelişmeler. Vakıflar Dergisi, 7: 53-73.
- Lolan, M. (1938a). Avrupa'nın başlıca şehirleri; su, gaz ve elektrik ihtiyaçlarını nasıl temin ettiler I. İstanbul Belediye Mecmuası. 14 (160-162): 746-749.

- Lolan, M. (1938b). Avrupa'nın başlıca şehirleri; su, gaz ve elektrik ihtiyaçlarını nasıl temin ettiler II. İstanbul Belediye Mecmuası. 14 (163-165): 839-843.
- Meriç, O. (1973). İdari sözleşme müessesesinin doktrin ve içtihatla işlenmiş ve işlenmemiş yönleri. Danıştay Dergisi, 11: 66-81.
- Metin, Y.- Altan, Y. (2011). Lizbon antlaşması sonrasında subsidiarite ilkesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16 (3): 131-147.
- Orhonlu, C. (1996). XVI. yüzyılda osmanlı imparatorluğu'nda su-yolcu kuruluşu. Şehir ve Yerel Yönetimler I: İçinde 419-424. İstanbul: İlke.
- Ortaylı, İ. (1990). Yerel yönetim: devraldığımız miras. Türk belediyeciliğinde 60 yıl: İçinde 63-74. Ankara: Metropol A.Ş.
- Ortaylı, İ. (1996). Tanzimat'tan cumhuriyet'e yerel yönetimler. Şehir ve Yerel Yönetimler I: İçinde 445-466. İstanbul: İlke.
- Özkan, Ö. ve Türker, A. P. (1998). Kentsel altyapı sunumunda merkezi yönetimin tercihleri ve bu tercihler içinde İller Bankası'nın yeri. Çağdaş Yerel Yönetimler, 7 (1): 41-55.
- Öztürk, A. İ. (2019). Başlangıçtan bugüne İstanbul'un belediyeleri. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Öztürk, A. İ. (2018). İstanbul şehir suyu hizmetinde şirketler dönemi (1881-1937). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Öztürk, A.İ. (2010). Osmanlıdan cumhuriyete imtiyaz usulüyle yürütülen İstanbul belediye hizmetleri, İstanbul: Kültür A.Ş.
- Öztürk, A.İ. (2017). Ülkemizde şehir su hizmetlerinin belediyeleştirilmesi; İstanbul örneği. Şehir & Toplum, 7: 49-73.
- Tekeli, İ. (2009), Kentsel arsa, altyapı ve kentsel hizmetler, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tümerkan, S. (1946). Türkiye'de belediyeler, tarihi gelişim ve bugünkü durum, İstanbul: İçişleri Bakanlığı.
- Üçer, A. G. - Bahar, S. Y.- Varol, Ç. (2014). Büyükşehir'den 'bütünşehir'e: yerel yönetim politikalarındaki değişimin kırsal alana etkileri. İdealkent, 12: 26-59.

Yayla, Y. (1977). “Türkiye’de belediyelerin temel sorunu”, Onar Armağanı: İçinde 958-959. İstanbul, İstanbul Üniversitesi.

Yıldırım, A. (2014). Yerellik ilkesi ve Türkiye’de uygulanabilirliği üzerine bir değerlendirme. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (5): 130-140.

İNTERNET KAYNAKLARI

1580 sayılı belediye kanunu’na ek kanun,(1935, 15 Haziran), *Resmî Gazete* (Sayı: 3029), Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3029.pdf>

Avrupa yerel yönetimler özerklik şartı. (1992, 03 Ekim), *Resmî Gazete* (Sayı: 21364). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21364.pdf>

Belediye kanunu. (1930, 14 Nisan), *Resmî Gazete* (Sayı: 8834). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf>

Belediye kanunu.(2005, 13 Temmuz), *Resmî Gazete* (Sayı: 25874). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713.htm>

Belediyeler bankası hakkında kanun, (1933, 24 Haziran), *Resmi Gazete* (Sayı: 2435). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2435.pdf>

Büyükşehir belediyesi kanunu. (2004, 23 Temmuz), *Resmî Gazete* (Sayı: 25531). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040723.htm>

Devlet su işleri umum müdürlüğü teşkilât ve vazifeleri hakkında kanun, (1953, 25 Aralık), *Resmi Gazete* (Sayı: 8592). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8592.pdf>

<http://www.ilbank.gov.tr/index.php?Sayfa=htmlsayfa&hid=377>

İller bankası kanunu, (1945, 23 Haziran), *Resmi Gazete* (Sayı: 6039). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6039.pdf>

İstanbul su ve kanalizasyon idaresi genel müdürlüğü kuruluş ve görevleri hakkında kanun, (1981, 23 Kasım), *Resmi Gazete* (Sayı: 17523). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17523.pdf>

BÖLÜM 2

KIRDAN KENTE GÖÇ EDEN AİLELERİN YAŞAM KALİTESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Uzm. Birgül ÇİÇEK¹

Uzm. Didem DEMİR ERBİL²

Prof. Dr. Ayfer AYDINER BOYLU³

---

¹ Hacettepe Üniversitesi İİBF Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, Ankara, Türkiye, birgulaydin@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3985-6637

² Hacettepe Üniversitesi İİBF Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, Ankara, Türkiye, didemdemir@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2174-8184

³ Hacettepe Üniversitesi İİBF Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, Ankara, Türkiye, ayfer_boylu@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4177-5972

GİRİŞ

İnsanlar yaşamları boyunca ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve çevresel sorunlar (doğal afet, iklim ve yeryüzü şekilleri vb.), fiziksel ihtiyaçlar (yiyecek bulma, barınma, güvenlik problemleri vb.), teknik imkânsızlıklar, çaresizlikler ve zorunluluklar gibi nedenlerden sürekli yer değiştirme ihtiyacı duymuştur (Erjem, 2009, 8; Zülal, 2002). Bu yer değiştirme hareketi, bütün toplumlarda görülmekle birlikte, aynı ülke ve/veya aynı bölge içinde olabileceği gibi ülkeler arasında da gerçekleşebilmektedir (Sağlam, 2006). İç göç de bir ülke içerisinde, bölge, kent ve köy gibi yerleşim alanlarından, bir yerden diğerine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketleri olup kırdan kente, kentten kıra, kırdan kıra, kentten kente doğru yaşanmaktadır. İç göçün en önemli etkileri, toplumun temelini oluşturan aile kurumu üzerine olmaktadır. Bu durumun sonucu olarak, ailelerin yaşam kalitesi olumlu veya olumsuz yönde etkilenmektedir. Göçün aile yaşam kalitesi üzerindeki etkisini incelemek; göç eden ailelerin yaşam kalitelerinin artırılması amacıyla önem teşkil etmektedir. Bu kapsam çerçevesinde, bu derlemede göç başlığı altında yoğun olarak yaşanan kırdan kente göçler ele alınmıştır. Ayrıca, kavramsal olarak göç ve göç türlerine değinilmiştir. Buna ek olarak, ailelerin göç etme nedenlerinden ve göçün aile yaşam kalitesine etkisinden bahsedilmiştir. Göçün ailelerin yaşam kalitesi üzerindeki etkileri; ailenin fiziksel ve finansal refahına etkisi, aile etkileşimine etkisi, ebeveyn sorumluluklarına etkisi ve ailenin duygusal refahına etkisi olmak üzere dört başlık altında ele alınmıştır.

Son olarak, göç eden ailelerin yaşam kalitelerinin artırılması amacıyla; ailelere, ilgili kurum ve kuruluşlara önerilerde bulunulmuştur.

1. GÖÇ KAVRAMI

İnsanlık var olduğundan günümüze kadar her dönemde yaşanan göç kavramı, Türk Dil Kurumu (2019) tarafından “*ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işlemi*” olarak tanımlanırken; Parasız ve Bildirici (2002, 139); “*belli bir alanda yaşayan insanların, çeşitli nedenlerle (işsizlik, daha iyi yaşam umudu, doğal afetler, savaş, terör vb.) temelli veya geçici olarak yaşadıkları yerleşim alanı dışında bir yerleşim alanına gitmeleri*” şeklinde tanımlamıştır. Yalçın (2004, 13) göç kavramını, “*ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketi*” olarak ifade etmiştir. Ankara Kalkınma Ajansı (2014) ise “*daha iyi yaşam beklentisi nedeniyle bireyler ya da toplulukların yaşadıkları ortamları bırakıp geçici veya sürekli olarak yeni yerleşim yerlerine gitmeye karar verme eylemi*” olarak geniş bir şekilde tanımlamıştır. İlgili alan yazında pek çok tanımı bulunan göç kavramı, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde birçok yapısal değişikliğin hem nedeni hem de sonucu olmaktadır. Zamanla göçün amacı ve niteliği farklılık gösterse de çoğu zaman bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kaynak arayışı ya da yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir.

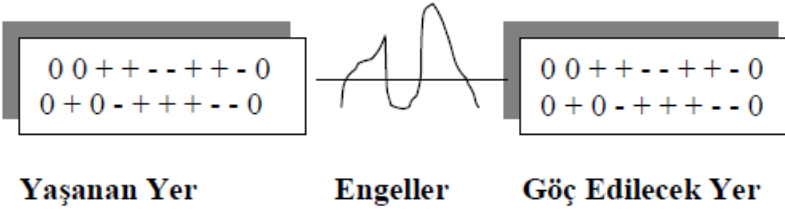
“Daha iyi bir yaşam beklentisi” ile göç eden birey ve ailelerin göç ettikleri yerlerin koşullarının daha iyi olması çekici güçler, buldukları yerlerdeki yetersiz koşulların ise itici güçler olduğu söylenebilir.

1.1. İtici ve Çekici Faktörler

İtme-Çekme Teorisi, Everett Lee tarafından 1966 yılında yayınlanan “Bir Göç Teorisi” (A Theory of Migration) adlı makalede ilk kez bahsedilmektedir (Lee, 1966, aktaran Yalçın, 2004, 30).

Yalçın’a (2004, 30) göre, İtme-Çekme Teorisi göç olayını;

1. Yaşanan yerle ilgili faktörler,
2. Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler,
3. İşe karışan engeller ve
4. Bireysel faktörler olarak dört temel faktör aracılığı ile açıklamaktadır.

Şekil 1: Yaşanan ve Göç Edilecek Yerlerdeki Faktörler ve Faktörlerin Etkileşimi (Yalçın, 2004, 30)

Şekil 1’de itici faktörler ‘-’, çekici faktörler ise ‘+’ sembolleri ile gösterilmiştir. ‘0’ yani nötr olarak gösterilen faktörler herkes için eşit değerde olmakla birlikte İtme-Çekme Teorisi için bu faktörlerin bir etkisi bulunmamaktadır. Bu teoriye göre, yaşanan ve gidilmesi istenilen yerlere ilişkin itici ve çekici faktörler söz konusudur. Çekici faktörle-

rin çok sayıda olması teorinin ilk koşulunu oluşturmaktadır. Ayrıca her iki çekici faktör arasında mutlaka engeller de bulunmaktadır. Engel faktörlerinden en belirleyicisi ise gidilecek yere olan uzaklıktır (Yalçın, 2004, 31).

İtici faktörler, ülkenin ekonomik açıdan geri kalmış bölgelerinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle itici faktörler, bölge dışına göç vermeye fakat bölge dışından göç alınmamasına neden olmaktadır. İşsizlik ve düşük gelir en önemli “itici güçler” olarak belirtilirken, tarım arazilerinin yetersizliği, belli bölgelerdeki beklenilmeyen olaylar da itici güçler arasında sayılabilir. Çekici faktörler ise, itici faktörlerin aksine gelişmiş bölgelerde bulunmaktadır (Çelik, 2006). Kırsal yerleşim bölgelerinin itici güçlerinin yanı sıra, kentlerin sahip oldukları imkânlar açısından “çekicilik” hem göçü hem de göçün yönünü etkileyen önemli bir faktördür. “Çekici güçler” arasında yüksek gelir, kente göç etme isteğinin oluşmasında büyük bir role sahipken; kentleri çekici yapan tek faktör olmadığı da belirtilmektedir (Gürsoy, 2013). Bireylerin becerilerini artıracak nitelikli bir eğitim, istihdam olanakları, çalışmanın getirdiği sosyal güvence, terfi etme imkânı, kentsel hizmetler, ulaşım olanakları, sağlık hizmetleri, ucuz ve verimli toprak, fiziksel ve psikolojik gelişimi destekleyecek rekreasyon ve kültürel alanlar, güvenilir gıdaya erişim kolaylığı, yaşanabilir şartlarda barınma olanağı, toplumsal güven ve huzur, özgürce bir yaşam hayali diğer çekici faktörler arasında yer almaktadır (Çelik, 2006; Gündüz ve Yetim, 1996; Gürsoy, 2013; Oktik, 1997). Çekme faktörleri aslında göç edilmek istenilen yerin imkân ve koşullarının, mevcut yaşanan yerde bulunanlara göre daha iyi olduğunun ve göç sonucunda bu imkân ve

koşullara ulaşılabacağıının göstergeleridir (Gündüz ve Yetim, 1996, 110–111). İtme Çekme Teorisi'ne göre göç hareketleri; işsizlik seviyesi düşük bölgeler ile istihdam olanakları olan, geliri yüksek, ekonomik yönden gelişmiş ve gelişmekte olan bölgeler arasında yaşanmaktadır (Çelik, 2006).

2. GÖÇÜN ÇEŞİTLERİ

İlgili alan yazında, göç hareketinin yönüne göre diğer bir ifade ile ülke sınırlarının geçilip geçilmemesine bakılarak yapılan ayrıma göre, iç göç ve dış göç olarak iki şekilde sınıflandırılrsa da göçün birçok çeşidi ve alt başlıkları mevcuttur (Göç Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2014).

2.1. İç Göç

Özdemir (2008) tarafından *“bir ülke içerisinde, bölge, kent ve köy gibi yerleşim alanlarından, bir yerden diğerine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketleri”* olarak tanımlanan iç göç, kırdan kente, kentten kıra, kırdan kıra, kentten kente doğru gerçekleştirilebilmektedir (Sağlam, 2006).

Yaşanan iç göçler, kentleşmenin niteliğini belirlemektedir (Bal, 2008, 107). Ülkemizde çoğunlukla kırsal bölgelerden kentlere doğru yaşanan iç göç, kentlerin plansız büyümesine, sosyal ve ekonomik sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu sorunlar, yoğun bir şekilde göç veren ve göç alan bölgeler incelendiğinde açıkça görülmektedir. Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgeleri sürekli göç verirken; Akdeniz, Marmara ve Batı Anadolu bölgeleri sürekli göç

alan bölgeler arasında yer almaktadır (Göç Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2014). Ekonomik nedenler, eğitim ve sağlık nedenleri, sosyo-kültürel nedenler, teknolojik nedenler ve güvenlik sorunu gibi konular da iç göçün nedenlerini (Aydemir, 2013) aynı zamanda sonuçlarını da oluşturmaktadır (Taşçı, 2009).

2.2.Dış Göç

Özdemir (2008) tarafından “*belirli bir süre ya da devamlı olarak kalmak üzere çalışmak veya yerleşmek amacıyla bir ülke sınırlarını aşarak başka ülkelere yapılan nüfus hareketi*” olarak tanımlanan dış göçün ortaya çıkmasında göç eden bireylerin yaşadıkları ülkedeki itici faktörlerin etkisi büyüktür. Hatta bu faktörler göç edilmek istenen ülkedeki çekici faktörlerden daha etkilidir. Ekonomik yetersizlikler, istihdamın yetersiz olması, olumsuz yaşam ve çalışma koşulları, sosyo-kültürel imkânların kısıtlı olması, düşük eğitim kalitesi, siyasal ve sosyal baskı, savaşlar dış göçe yol açan itici faktörlerdendir. İş gücüne duyulan talep ise göç edilmek istenen ülkenin çekici faktörlerinin başında gelmektedir (Gürsoy, 2013).

3. TÜRKİYE’DE İÇ GÖÇ

Toplumunu etkileyen bir olgu olarak iç göç hareketleri, Türkiye’de 1950’lerden önceki dönemlerde farklı yoğunluklarda yaşanmış olsa da 1950’den itibaren yoğunluğu artarak günümüze kadar devam etmiştir. Türkiye’de yaşanan iç göçleri, 1923-1950 dönemi, 1950-1960 dönemi, 1960-1980 dönemi ve 1980’lerden günümüze kadar olan dönem olarak ayırmak mümkündür (Çağlayan ve Kemik, 2018).1950’lerden sonra sanayileşmeyle birlikte tarımda makineleşme politikası, dolayısıyla

sıyla tarımdaki iş gücünün marjinal faydasının azalması ve işsizliğin artması (Şimşek ve Gürler, 1994), nüfus artışı nedeniyle toprakların yetersiz kalması göçü hızlandırmıştır (Dinler, 2008). 1950-1960 döneminde, kır-kent nüfus dağılımları farklılık göstermektedir. 1950 yılında nüfusun dörtte biri kentlerde yaşarken, kentli nüfus oranı on yılda %30.54'e yükselmiştir. Bu zaman aralığında kent nüfusu Türkiye ortalamasının iki katı artmıştır. 1960-1970'lerde ise kır-kent göçü yoğun bir şekilde görülürken; 1970'lerin sonundan itibaren kentten kente göç edenler yoğunluktadır.

1980'li ve 1990'lı yıllarda Türkiye, serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme gibi kavramlarla tanışmıştır. Dolayısıyla işsizlik artmış, büyükşehirlere göçler yaşanmıştır. 1990 sonrasında yaşanan göçler ise, siyasal politikalar sonucunda zorunlu olarak ortaya çıkmıştır. Doğu ve Güneydoğu'dan birçok insan terör ve can-mal güvenliği gibi nedenlerle göç etmek zorunda kalmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1998).

Türkiye'de iç göçün başlıca nedenlerini;

- Ülkemizde genç nüfusun oranının yüksek olması,
- Tarım kesiminde görülen açık ve gizli işsizlik,
- Entansif tarıma (modern tarım) geçiş,
- Kentsel alanlarda artan çalışma ve yaşam olanakları,
- Eğitim yoluyla meslek edinme,
- Refahın artması,
- Kan davaları,
- Geniş aile otoritesinden kurtulma eğilimi,

- Ulaştırma ve iletişim ağının genişlemesi ve kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazanması,
- Mevsimlik göçler,
- Doğal afetler,
- Nitelikli eğitim imkânları
- Siyasi sebepler, terör ve mezhepsel çekişmeler oluşturmaktadır (Başel, 2011).

4. İÇ GÖÇÜN SONUÇLARI

Göçle mekânsal bir değişim yaşansa da aslında göç kavramı sonuçları itibariyle sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik birçok ögeyi içinde barındırmaktadır (Sağlam, 2006). Dolayısıyla göç eden bireylerin sosyal, kültürel, psikolojik ve ekonomik yaşamlarında da önemli farklılıklara yol açarak, göçten önce yaşanılan yer ile göç edilecek yer arasında çeşitli değişimler yaşanmaktadır (Bal, 2008, 105). Yeni yerleşim alanlarında özellikle nüfus, istihdam, yaşam kalitesi ve kentleşme gibi sorunlar söz konusu olabilmektedir (Ankara Kalkınma Ajansı, 2014).

Çekici faktörlerden etkilenerek daha iyi yaşam koşullarına sahip olmayı bekleyen birey ve aileler, göç ettikleri yeni yerleşim yerlerinde işsizlik, yoksulluk, çarpık kentleşme ve gecekondulaşma, sosyal statünün kaybedilmesi, yalnızlık, iletişim sorunları, kültürel farklılıklar gibi birçok sorunla karşılaşabilmektedir (Hyman, 2004; Sağlam, 2006). Göç, her ne kadar yaşam kalitesini iyileştirme amacıyla yapılırsa yapılsın göç eden bireylerin beklentisinden daha zor, karmaşık ve stresli bir süreçtir (Ng vd., 2015). Özellikle çarpık kentleşme ve gecekondulaşma sonucunda birey ve aileler yoksulluk ve yoksulluk nedeniyle

kentten ve kentin olanaklarından oldukça uzak bir şekilde sağlıklı olmayan koşullarda ve mekânlarda yaşamlarını sürdürürken; belediyenin sunduğu hizmetlerden de (ulaşım, alt yapı vb.) yararlanamamaktadır. Bu durum, göç edilen yerlere uyum sağlanmasını daha da zorlaştırmaktadır. Kırdan kente göç eden bireyler, kırsal bölgede çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraşmaları, herhangi bir meslek sahibi olmamaları (vasıfsız işçi konumunda olmaları) gibi nedenlerle kentlerde çalışacak bir iş bulmakta zorlanmakta, dolayısıyla yoksullukla karşı karşıya kalmaktadırlar (Yılmaz Tekin, 2005, 2). Liu ve Pan (2020) tarafından Çin’de kırdan kente göç eden 2442 işçi ile yürütülen çalışmada da; bireylerin sosyal sermayesinin önemli olduğunu, bu sosyal sermayenin öznel görelî yoksunluk ile birlikte yaşam doyumlarını etkilediği görülmüştür.

Yapılan kalkınma araştırmaları sonuçlarında, büyük kentlerdeki yaşam koşullarının diğer yerleşim yerlerine göre daha iyi olduğu belirtilse de; son yıllarda hem Türkiye’de hem de gelişmekte olan ülkelerde yapılan çalışmalar büyük kentlerde yaşam kalitesinin giderek azaldığını göstermektedir (Özbay ve Yücel, 2001, 45). Konuyla ilgili olarak Brockerhoff ve Brennon (1998) tarafından Türkiye ile birlikte 43 ülkedeki kent, kasaba ve köy yerleşim yerlerinin incelendiği çalışmada, nüfus büyüklüğünün ve nüfus artış hızının belirli bir seviyeden sonra yaşam koşullarını önemli ölçüde etkilediği sonucuna varılmıştır. Ancak bireylerin ve ailelerin yaşam kalitesinin kente yapılan göçle yükselmesi de olasıdır. Nitekim Navarro-Azori’n ve Artal-Tur (2015) de işçilerin büyük kentlere göç etmelerinin ana nedeni olarak, yaşam ka-

litelerini yükseltmek olduğunu vurgulamaktadır. Eski yerleşim yerindeki yaşam kalitesinin çok düşük olması halinde hizmetlerin görece fazla olduğu kentlere göç edenlerin durumlarında bir iyileşme de meydana gelebilmektedir (Özbay ve Yücel, 2001, 52). Özetle yaşam kalitesi göçü, göç ise yaşam kalitesini etkilemektedir.

Kurt (2006)'un köyde yaşayan bireylerin kente göç eğilimini belirlemek amacıyla 638 bireyle yürüttüğü çalışmasında; köyde yaşayan bireylerin %60.3'ünün geçmiş yıllarda kente göç etmeyi düşündüğü belirlenmiştir. İçinde bulunulan koşullarda halen kente göç etmeyi düşünenlerin oranı %45.6, gelecekte düşünebileceğini belirtenlerin oranı ise %12.9 olarak saptanmıştır. Katılımcıların %71.2'si ekonomik açıdan iyi koşullarda olsalar bile yine de kente göç etmeyi istediklerini ifade etmişlerdir. Yılmaz Tekin (2005) terör ve güvenlik nedeniyle genelde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kırsal yerleşim yerlerinden kitlesel ve zorunlu olarak gerçekleşen göç sürecini ve süreci yaşayan kadınları inceleyen çalışmasında ise; kadınlar köylerinde ekonomik açıdan daha rahat bir hayat sürdüklerini, kendi ürettikleriyle paraya ihtiyaç duymadan geçinebildiklerini, köyde herkesin birbirine bu gibi konularda yardımcı olduğunu belirtmiştir. Çalışmada göç eden bireylerin öncesinde tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları, göç ettikten sonra ücretli işçi olarak çalışmak zorunda kaldıkları görülmüştür. Bu bulgulara göre yaşanan göç sonucunda ailelerin yaşam koşullarının değiştiği, yaşam kalitelerinin azaldığı söylenebilir.

Göç ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin yordandığı bu noktada bir sonraki başlıkta yaşam kalitesi ve boyutlarına değinilerek ilişkinin daha net bir biçimde anlaşılmasına olanak sağlanmıştır.

5. YAŞAM KALİTESİ KAVRAMI

Yaşam kalitesi, farklı bilim alanlarında değişik biçimlerde kavramsallaştırılmakla birlikte çok yönlü yapısına ilişkin bir tanım yapılamamakta, nasıl ölçülebileceğine ilişkin bir görüş birliği de bulunmamaktadır (Cummins, 1991). Bu nedenle ilgili alan yazında yaşam kalitesi ile ilgili yapılan birçok çalışmada farklı bakış açıları verilmiş ve tanımlamalar yapılmıştır.

Spilker (1996) tarafından, “*kültür ve değerler sistemi içinde kişinin kendi durumunu algılayış biçimi*” şeklinde tanımlanan yaşam kalitesi, yaşamın birden fazla alanını ve kişiden kişiye değişen farklı değerleri kapsamaktadır.

Aydiner Boylu (2007) yaşam kalitesi kavramını Maslow’un 1970’te geliştirmiş olduğu “İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı”na göre yorumlamıştır. Temelde fiziksel gereksinimler (yiyecek, barınma, su vb.), yer alırken, emniyet, güvenlik, korunma gibi güvenlik gereksinimi, topluma ait olma, sevme, sevilme gibi sosyal gereksinimler, saygı gösterme gereksinimi ve kişinin kendi fikirlerini, ideallerini ve ilgilerini ortaya koyabilme gereksinimleri bu hiyerarşide yer almaktadır. Bu kuramın, bireyin ve aynı zamanda toplumun yaşam kalitesini artırmaya yönelik adımlarda ve önceliklerin belirlenmesinde yol gösterici olabileceği belirtilmiştir.

Taylor ve Bogdan (1996)'a göre yaşam kalitesi, “*bireyin tecrübe konusudur*” ve kavramın bireylerin duygu ve düşünceleri olmadan ortaya konulması mümkün değildir. Yaşam kalitesi düzeyinin, kişilerin kendi hayatlarını nasıl algıladıkları ve değerlendirdikleri düşünülmezse eksik olacağı açıktır. Bununla birlikte günümüzde yaşam kalitesinin nesnel standartları yerine öznel yaşam kalitesinin kullanılması önerilmektedir.

5.1. Aile Yaşam Kalitesi Kavramı

Yaşamın her alanı yaşam kalitesinin ayrıntılarını belirlemede katkıda bulunmaktadır. Bu alanların en önemlilerinden biri ailedir. Kültürel yapı, demografik özellikler ve sosyo-ekonomik düzeyin belirlediği aile yaşamında, bireylerarasındaki etkileşim ve iletişim deneyimleri, arkadaşlar ile ilişkiler, iş yaşamı, komşuluk ilişkileri, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanabilme vb. unsurlar yaşam kalitesine ilişkin algıyı etkilemektedir (Bubolz ve Sontag, 1993; Campbell vd., 1976 aktaran Özmete, 2010).

Park ve arkadaşları (2003) aile yaşam kalitesini, “*ailenin ihtiyaçlarını karşılayabildiği olanaklara sahip olma düzeyi, aile üyelerinin bir aile olarak birlikte yaşamaktan zevk alması ve her aile üyesinin kendisi için önemli olan şeyleri yapabilmesi*” şeklinde tanımlamıştır.

Fertlerin fiziksel ve psikolojik ihtiyaçları ilk olarak aile kurumunda karşılanır. Ailenin kişinin ihtiyaçlarına cevap vermesine yönelik desteği, bireyin hem objektif hem subjektif şekilde bireysel ve toplumsal düzeydeki yaşam kalitesi algısını belirlemede etkilidir. Aynı zamanda bireyin kendi aile üyeleri ile birlikte zevkli ve kaliteli zaman geçirme-

si, ailenin sorunlara etkili çözümler üretmesi, aile üyelerinin birbirlerine yakınlığı, ailede bireylere sağlanan eğitim, sağlık, güvenlik hizmetleri aile yaşam kalitesinin önemli belirleyicileridir (Andrews ve Withey, 1976; Campbell vd., 1976, aktaran Özmete, 2010).

5.2. Aile Yaşam Kalitesi Alt Boyutları

Alanyazında aile yaşam kalitesi ile ilgili çalışmalar oldukça sınırlı olmasına karşın aile dinamiklerini incelemek isteyen Özmete (2010), Hoffman vd. (2006) tarafından geliştirilen ölçeği kullanarak aile yaşam kalitesini;

- Aile etkileşimi,
- Ebeveyn sorumlulukları,
- Duygusal refah,
- Fiziksel ve materyal refah olarak dört faktöre ayırmıştır.

Aynı zamanda bu faktörleri aile yaşam kalitesini oluşturan dinamikler olarak vurgulamıştır. Poston ve arkadaşları (2003) yaptıkları çalışmada aile yaşam kalitesinin kavramsallaştırılmasını araştırmışlardır. Aile yaşam kalitesinin on alt boyutu olduğunu belirtmekle birlikte; bu alt boyutların altı tanesinin bireysel etki alanı olduğunu, dört tanesinin de aile yönlendirmeli etki alanı olduğunu belirtmişlerdir. Tablo 1’de aile yaşam kalitesinin bireysel etki alanlarının alt boyutları ve göstergeleri, Tablo 2’de de aile yaşam kalitesinin aile yönlendirmeli etki alanlarının alt boyutları ve göstergeleri verilmiştir.

Tablo 1. Aile Yaşam Kalitesinin Bireysel Etki Alanlarının Alt Boyutları ve Göstergeleri

Etki Alanı/Alt Boyutları/ Göstergeler	
1.Savunma	
<ul style="list-style-type: none"> • Savunma rolü • Savunma aktiviteleri • Savunma yardımcıları	<ul style="list-style-type: none"> • Aile üyeleri nerede ve ne zaman isterlerse savunma rollerini gerçekleştirebilirler • Aile üyeleri kendileri ve diğer aile üyelerine yönelik hizmet ve sonuçları geliştirmek için savunma aktiviteleri gerçekleştirebilirler • Aile üyeleri diğer kişilerden başarılı savunma yapmak için desteğe sahiptirler
2.Duygusal İyi Oluş	
<ul style="list-style-type: none"> • Kimlik • Saygı • Stresin azalması • Seçim	<ul style="list-style-type: none"> • Aile üyeleri kendi veya diğer aile üyelerinin başarılarından gurur duyarlar • Aile üyeleri aile dışındaki insanlardan da saygı duyarlar • Aile üyeleri birbirleri için zaman ayırabilirler • Aile üyeleri seçim yapabilme fırsatlarına sahiptirler
3.Sağlık	
<ul style="list-style-type: none"> • Fiziksel sağlık • Zihinsel sağlık • Sağlık hizmetleri	<ul style="list-style-type: none"> • Aile üyeleri mümkün olan en iyi fiziksel sağlığa sahiptirler • Aile üyeleri mümkün olan en iyi zihinsel sağlığa sahiptirler • Aile üyeleri düzenli olarak sağlık hizmetlerinden yararlanabilirler
4.Çevresel İyi Oluş	
<ul style="list-style-type: none"> • Ev ortamı • Okul ortamı • Çalışma ortamı • Komşuluk ve mevcut çevre	<ul style="list-style-type: none"> • Ailelerin evleri yeterli fiziki koşullara sahiptir • Aile üyeleri okulda güvendedirler • Aile üyeleri iş ortamında güvendedirler • Aileler ihtiyaçlarının karşılandığı hizmetlerin olduğu ortamlarda yaşarlar
5.Performans	
<ul style="list-style-type: none"> • Eğitim • Çalışma • Boş vakit • Kişisel bakım	<ul style="list-style-type: none"> • Engelli çocuklar kendilerine uygun eğitim alırlar (tanılama, davranış desteği, kaynaştırma, bütünleştirme...) • Aile üyeleri aile yaşamını ve çalışma saatlerini dengelerler • Aile üyeleri eğlenceli hobilere katılabilirler • Aile üyeleri birbirinin gelişimlerini ve yetiştirilmelerini desteklerler
6 .Sosyal İyi Oluş	

<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal kabul • Sosyal ilişkiler • Sosyal destek 	<ul style="list-style-type: none"> • Aile üyeleri görüştükları diğer insanlar tarafından kabul görürler • Aile üyeleri sosyal çevrelerinde arkadaşlara sahiptirler • Aile üyeleri kendi ailelerinin dışındaki kişilerden de pratik yardımlar alırlar
---	---

Kaynak: Poston, D., Turnbull, A., Park, J., Mannan, H., Marquis, J., & Wang, M., (2003, 322)

Tablo 2. Aile Yaşam Kalitesinin Aile Yönlendirmeli Etki Alanlarının Alt Boyutları ve Göstergeleri

Etki Alanı/Alt Boyutları/ Göstergeler	
1.Günlük Aile Yaşamı	
<ul style="list-style-type: none"> • Aile bakımı • Günlük aktiviteler • Yardımlaşma 	<ul style="list-style-type: none"> • Aile üyeleri nerede ve ne zaman isterlerse savunma rollerini gerçekleştirebilirler • Aile üyeleri kendileri ve diğer aile üyelerine yönelik hizmet ve sonuçları geliştirmek için savunma aktiviteleri gerçekleştirebilirler • Aile üyeleri diğer kişilerden başarılı savunma yapmak için desteğe sahiptirler
2.Aile Etkileşimi	
<ul style="list-style-type: none"> • Pasif etkileşim alanı • İletişim • Birbirini destekleme • Esneklik 	<ul style="list-style-type: none"> • Aile üyeleri birbirlerine karşı saygı ve kabul duygusu hissederler • Aile üyeleri birbirlerine karşı açık bir şekilde konuşurlar • Aile üyeleri birbirlerine yardım ederler • Aile üyeleri karmaşık planlar içermeyen hızlı ve adil esnekliğe sahiptirler
3.Finansal İyi Oluş/Refah	
<ul style="list-style-type: none"> • Temel ihtiyaçların karşılanması • Sağlık hizmetlerinin karşılanması • Diğer ihtiyaçların karşılanması • Gelir kaynakları • Finansal güvenlik 	<ul style="list-style-type: none"> • Aile üyeleri temel ihtiyaçları karşılayabilirler (konaklama, yemek, giysi...) • Aile üyeleri kendilerinin sağlık hizmetlerini karşılayabilirler • Aile üyeleri çocuklarının bakımlarını karşılayabilirler • Aile üyeleri maaşa ve istihdamın getirdiği haklara sahiptirler • Aile üyeleri finansal açıdan güvendedirler
4.Ebeveynlik	
<ul style="list-style-type: none"> • Ebeveynlik rehberliği sağlamak 	<ul style="list-style-type: none"> • Aile üyeleri çocuklarına doğru şeyleri öğrenmesi için yardımcı olurlar

<ul style="list-style-type: none"> • Disiplin • Öğretme	<ul style="list-style-type: none"> • Aile üyeleri çocuklarına kurallar ve sınırlar koyarlar • Aile üyeleri çocuklarına okul faaliyetlerinde yardımcı olurlar
--	---

Kaynak: Poston ve arkadaşları (2003, s.32)

Aile yaşam kalitesinin belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmalar sonucunda; aile yaşam kalitesi ile ilgili olarak dokuz boyut belirlenmiştir (Smith-Bird ve Turnbull, 2005). Bunlar: sağlık, ekonomik iyilik hali, aile ilişkileri, diğer insanlardan destek alma, engel durumu ile ilgili hizmetlerden yararlanma, dini ve toplumsal inançlar, kariyer, boş zaman etkinlikleri ve yaşamdan zevk alma, toplumsal katılımıdır.

Aile yaşam kalitesini oluşturan alt boyutları belirlemek amacıyla yapılan çalışmalarda görüldüğü gibi, bu kavramın başta ailenin sağlığı olmak üzere aile ile ilgili sosyal, psikolojik, ekonomik ve çevresel faktörleri içeren ve çok boyutlu bir yapı olduğu düşünülmektedir.

6. İÇ GÖÇ VE AİLE YAŞAM KALİTESİ ETKİLEŞİMİ

Göç olgusu geçmişten günümüze bireylerin, ailelerin ve toplumların yaşantılarını ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal ve psikolojik açıdan çok boyutlu ve karmaşık bir şekilde etkilemiştir (Şahin, 2001).

Alan yazında konuyla ilgili yapılan çalışmaların daha çok göç olgusu, göç çeşitleri, göç eden nüfus miktarı, göç alan ve veren bölgelerin sorunları gibi konular üzerinde odaklandığı, göç eden birey ve ailelerin yaşam kalitesini inceleyen çalışmaların sayıca az olduğu görülmektedir (Genç ve Kara, 2016; Güreşçi, 2012; Sevinç vd., 2014; Sevinç vd., 2018; Yıldırım, 2007). Bu durum ise aile yaşam kalitesi açı-

sından iç göç sürecinin anlaşılmasında yetersizliğe neden olmaktadır. Oysa iç göç toplumun temelini oluşturan aile kurumunu derinden etkilemektedir. Göçün aile yaşam kalitesi üzerindeki etkileri olumlu veya olumsuz yönde gerçekleşebilir. Göç eden ailelerin bu süreçten olumlu kazanımlar sağlayarak yaşam kalitelerinin artırılmasını sağlamak amacıyla göçün aile yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin bilinmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu kapsamda çalışmada; göçün ailelerin yaşam kaliteleri üzerindeki etkileri, ailenin fiziksel ve finansal refahına etkisi, aile etkileşimine etkisi, ebeveyn sorumluluklarına etkisi ve ailenin duygusal refahına etkisi olmak üzere dört başlık altında ele alınmıştır.

6.1. İç Göçün Ailenin Fiziksel ve Finansal Refahına Etkisi

Aileler açısından finansal yeterlik, ailenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeterli miktardaki paranın elde edilmesidir. Bir başka ifade ile ailelerin gelirlerinin giderlerini karşılaması ve finansal açıdan kendilerini güvende hissetmeleridir (Park vd., 2003; Turnbull vd., 2004; Wang vd., 2004).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hanehalkı tüketim harcamaları “gıda ve alkolsüz içecekler”, “alkollü içecekler, sigara ve tütün”, “giyim ve ayakkabı”, “konut ve kira”, “mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri”, “sağlık”, “ulaştırma”, “haberleşme”, “eğlence ve kültür”, “eğitim hizmetleri”, “lokanta ve oteller”, “çeşitli mal ve hizmetler” olmak üzere sınıflandırılmıştır (TÜİK, 2019). Ailelerin ihtiyaçları öncelikli olmak üzere isteklerinin de karşılanabilmesi için belirli bir gelire ihtiyaç vardır. Gelir düzeyi, yaşam kalitesinin en te-

mel unsurlarından birisidir. Oysa göç eden bireylerin sorunlarının en başında işsizlik ve işsizlik sonucunda yaşanan geçim sıkıntısı gelmektedir. Nitekim göç eden çoğu ailenin yoksulluk sınırının altında yaşadığı bilinmektedir (Başel, 2006). Gelir düzeyi, ailelerin ihtiyaçlarını karşılama düzeylerini belirlemenin yanı sıra; sağlık ve eğitim harcamaları, sosyal etkileşim, yaşanılan konutun özellikleri, boş zaman aktiviteleri ve genel yaşam tarzı koşulları ile de doğrudan ilgilidir. Özellikle gelir düzeyi düşük aileler objektif yaşam göstergeleri (gecekondu tarzında sağlıksız koşulları içeren konutlarda yaşamaları, kira ödemeleri, yaşamı kolaylaştıran dayanıklı tüketim mallarının olmayışı, herhangi bir sosyal güvenceye sahip olamamaları, gayrimenkule veya menkul değere sahip olmamaları gibi) ve sübjektif yaşam göstergeleri (yaşamlarından duyulan memnuniyetsizlik, yaşam koşullarından kaynaklı mutsuzlukların olması gibi) açısından toplumda dezavantajlı konumda yer almaktadır (Cılga, 1994, 357).

Aker ve arkadaşlarının (2002) Türkiye’de zorunlu iç göçün nedenlerini ve ruhsal etkilerini araştırdıkları çalışmasında; ailelerin göçten sonra kötüleşen ekonomik koşulları nedeniyle okul masraflarını karşılayamadıkları ve dolayısıyla çocuklarını okula gönderemedikleri, ailede okul çağındaki çocukların tam veya yarı zamanlı çalışmak zorunda kaldıkları belirtilmiştir. Benzer şekilde Tomar (2007)’ın yapmış olduğu çalışmada da ailelerin hem kız hem de erkek çocuklarını okula göndermeme nedenlerinin başında ekonomik nedenlerin geldiği saptanmıştır.

Chen, Wu ve Li (2018) Çin'in Pekin, Şangay, Tianjin ve Guangzhou bölgelerinde kırdan kente göç eden bireylerin yaşadıkları konutların özellikleri açısından yaşam kalitesini incelemiştir. Çalışma sonucunda; kırdan kente göç eden işçilerin metropollerde yaşayan yerel meslektaşlarına göre yüksek kalitede konut koşullarına sahip olmada zorluk yaşadıkları bulunmuştur.

Diğer taraftan kırdan kente göç eden bireylerin eğitim, uzmanlaşma, iş bölümü, barınma vb. konularda mevcut yetersizliklerin dışında göç ettikleri yaşam alanlarını tanımamaları sonucunda kente uyum sağlamakta güçlük çektikleri de bilinmektedir (Kıray, 1998). Kent kültürünü ve kimliğini henüz benimseyemeyen bireylerin, kırdan taşıdıkları kültürleri ve yaşam tarzlarıyla, oturdukları gecekondularda kent içerisinde kendilerine yeni kırsal alanlar oluşturdukları (Deniz ve Etlan, 2009), kente kolay uyum sağlayan bireylerin ise ekonomik ve sosyal açıdan daha iyi duruma geldikleri görülmektedir (Güreşçi, 2011; Liu ve Pan, 2020).

Kırdan kente göçün etkileri bununla sınırlı kalmayıp aileleriyle göç eden çocukların eğitim hayatına da yansımaktadır. Giani (2006) Bangladeş'te kırsal bölgelerden başkent Dakka'ya göç eden aileleri ele aldığı çalışmasında, ekonomik ve sosyal nedenlerle yapılan göçün çocukların eğitimi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrenciler yoksulluk nedeniyle çalışmak ve erken yaşta okuldan ayrılmak zorunda kalmaktadır. Benzer şekilde Goodburn (2009) Pekin'de kırsaldan göç eden ailelerin çocuklarının Çin eğitim sistemi içerisinde karşılaştıkları sorunları ele aldığı çalışmasında,

göçmen çocukların ekonomik yetersizlikler ve maruz kaldıkları ayrımcılık nedeniyle eğitim hayatlarında sorunlar yaşadıklarını belirlemiştir.

Göçle birlikte kentte meydana gelen çevresel sorunlar, hızlı nüfus artışı, çarpık kentleşme ve gecekondulaşma, işsizlik gibi nedenler de ailenin fiziksel ve finansal refahını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz etkilenmeyi en aza indirebilmek için ailenin temel gelirini sağlayan birey ile birlikte kadın da çalışma hayatına katılmakta (İlkkaracan ve İlkkaracan, 1998) ve hatta yaşanan fiziksel ve finansal sıkıntılar aynı zamanda çocuk emeğinin yaygınlaşmasına da neden olmaktadır (Öztürk ve Altuntepe, 2008). Yaşanılan göçün, yüksek oranda işsizliğe, yoksullaşmanın artmasıyla birlikte gelir dağılımında adaletsizliğe, kadın ve çocuk emeğinin yaygınlaşmasına neden olduğu söylenebilir (Başel, 2006: 309). Öte yandan yaşanan tüm bu olumsuz durumlarla birlikte göç eden birey artık kentlidir. Bireyin çevresini değiştirmesiyle, yeni ve daha üst bir sosyal statü kazanması, meslekte yükselmesi ve buna bağlı olarak gelir düzeyinin artmasıyla toplumsal yaşantısında değişimlerin yaşanması, sağlık hizmetlerinden yararlanma imkânlarının artması (Genç ve Kara, 2016; Kahn vd., 2003), bireysel ilişkilerinde (Özer, 1993) ve aile yapısında (geniş aileden çekirdek aileye ya da tek kişilik aileye dönüşüm) farklılaşmaların yaşanması söz konusudur (Davran vd., 2011). Kadınların çalışma hayatına katılımı kadının özgürleşmesi ve kendini gerçekleştirme açısından da önem arz etmektedir. Aynı zamanda ev içi ekonomide de söz hakkı elde etmesine olanak sağlamaktadır (Genç ve Kara, 2016). Bu farklılıklar, birey ve ailelerin yaşam kalitesinin artığına ya da azaldığına

ilişkin objektif ve sübjektif göstergeler açısından önem taşımaktadır. Bireyin çalışma durumu ve koşullarında meydana gelen iyileşme, artan statü, sağlık hizmetlerine kolay ve rahat ulaşım, güçlü ilişkilerle kurulmuş sosyal çevresinin varlığı yaşam kalitesinin artmış olduğuna ilişkin objektif belirleyiciler iken, bunlardan duydukları tatmin ise sübjektif belirleyicilerdir.

6.2. İç Göçün Aile Etkileşimine Etkisi

Aile etkileşimi, aile üyelerinin birbirleriyle ve etkileşim içerisinde oldukları çevreyle olan ilişkilerini içermektedir. Aile etkileşimi; aile üyeliği, aile etkileşiminin niteliği ve diğer aile yaşam kalitesi alanları arasındaki ilişki olmak üzere üç ana temaya dayanır (Park vd., 2003; Turnbull vd., 2004; Wang vd., 2004).

Yaşanan göç sonrasında ailenin yeni hayat tarzına bağlı olarak aile içi bireysel rollerde değişimler yaşanmakta ve ailenin karar alma mekanizmalarında dengeler değişmektedir (Genç ve Kara, 2016). Göçün aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkileri üzerindeki etkisi incelendiğinde; kırsal alanlarda geleneksel olarak kadına atfedilen sorumluluklardan olan annelik rolü ve ev içi faaliyetler, kent yaşamında, özellikle kadın çalışıyorsa daha eşitlikçi bir yaklaşımla eşler arasında paylaşılırken, kadının yeni roller kazanmasını da beraberinde getirebilmektedir (Onat, 1993, s.23). Mu ve Yeung (2017) Çin’de göç eden bireylerin çalışma yaşamı, boş zaman kullanımı ve aile ihtiyaçlarının karşılanması açısından dengeyi nasıl sağladıklarına ilişkin yaptıkları çalışmada, göç eden bireylerin diğer çalışanlara göre daha uzun saatler çalıştıklarını, buna bağlı olarak da daha az boş zamanlarının olduğunu

belirlemişlerdir. Ayrıca ev içi faaliyetlerin sorumluluğunun eşit olarak paylaşılmadığı, toplumsal cinsiyet rolünün etkisinin görüldüğü, ailenin ekonomik sorumluluklarını erkeklerin üstlendiği saptanmıştır.

Göçün, aile üyeleri ve etkileşimde oldukları çevre üzerine etkileri düşünüldüğünde; kırsal ve kentsel alanlarda akraba ziyareti önemli bir sosyal işlevdir. Ancak kırsal alanda değer yargılarına bağlılığın daha fazla oluşu ve akrabalarla mesafelerin yakın olması ön plana çıkmaktadır. Kentsel alanda ise ziyaretlerin özel günlerde gerçekleştirilmesi sıkça görülmektedir. Kente göçle birlikte bireylerin birbirlerini ziyaret etme sıklıkları azalabileceği gibi toplumsal bir kopuş da yaşanabilmektedir (Güreşci, 2012). Aile büyükleri ve akrabalarla ilişkileri kapsayan sosyal çevrenin, daha küçük ve uzak bir ilişkiler ağına dönüşmesi, ailenin sosyal ve ekonomik destek kanallarını olumsuz etkilemektedir (Genç ve Kara, 2016, 35). Bu durumda göçün, fiziksel mesafenin yanı sıra duygusal mesafeyi de artırdığı söylenebilir. Bu nedenle, bireylerin birbirine daha çok yabancılaşması kente göçle birlikte beklenen bir sonuçtur (Güreşci, 2012). Ancak bir taraftan da kente göç sonrasında kırsal kesimdeki akrabalık ilişkileri fonksiyonları değişerek devam etmektedir. Yeni bir çevreye uyum, değerlerde ve davranışlarda devamlılık ve istikrar konusunda akrabalık grubunun ne kadar aktif bir role sahip olduğu çeşitli çalışmalarla gösterilmiştir. Ailenin kente daha önce gelmiş üyeleri, göç edilecek mahallenin belirlenmesinde, yeni gelenlere eğitim imkânlarına ulaşmada, kente uyum sağlanmasında, konut ve iş temini konusunda yardımcı olmakta, ayrıca zor zamanlarda yoksullaşmaya karşı maddi–manevi destek sağlayarak yardımlaşma ve dayanışmacı tavır sergilemektedir (Güneş, 2011; Yazan,

1991). Tüm bu sonuçların yanı sıra gecekondulaşma sonucu kentten ve kentin olanaklarından oldukça uzak mekânlarda yaşamak, sosyal statü kaybı, yalnızlık, dil engeli, kültürel farklılıklar ve nüfus artışına bağlı olarak kentlerde kanalizasyon yetersizliği, enerji kaynaklarına erişim, toplu taşımada yaşanan sorunlar, okul, kütüphane, yeşil alan eksikliği, hava ve gürültü kirliliği (Keleş, 2002, 74-75), suç oranlarının yükselmesi, güvenlik sorunları vb. unsurların ise ailenin çevreyle olan etkileşimini olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir.

Tüm bu olumsuz sonuçlarının aksine kentsel bölgelerde kırsal bölgelere kıyasla dışarıda yemek yeme alışkanlığının daha fazla olması, yoğun iş temposuyla çalışan aile bireylerinin beraber vakit geçirmeleri açısından iyi bir fırsat olmaktadır. Benzer şekilde sinema, tiyatro gibi sanatsal faaliyetlere katılım ile alışveriş yapma olanaklarının da fazla olması, kente göçle aile bireylerinin bu etkinliklere katılımını artırmaktadır (Güreşci, 2012).

6.3. İç Göçün Ebeveyn Sorumluluklarına Etkisi

Ailenin temel rollerinden biri, çocuğun bakımını sağlamak ve ona rehberlik etmek olan ebeveynliktir. Ebeveynlik; rehberlik sağlama, beceri öğretimi, disiplin ile ilişkili olup çocuğu dinlemeyi, onunla konuşmayı, oyun oynamayı, öğretimi, sevgi paylaşımını ve çocuktan da bazı şeyler öğrenmeyi içermektedir. Ancak kırdan kente göçle birlikte ebeveynin sorumluluklarında aşağıda belirtilen çeşitli nedenlerle farklılıklar ve çeşitli zorluklar yaşandığı açıktır.

Göç, ailenin tüm üyelerini derinden etkilese de (Şeker ve Uçan, 2016), özellikle çocuklar ve gençlerin gelişimlerinin ciddi boyutlarda etkilendiği ve çeşitli sorunların yaşandığı bilinmektedir (Yıldırım, 2007). Kente gelenler genellikle çocuk sayısı fazla olan ailelerdir ve çoğunlukla gecekondularda yaşamaktadır. Çocukların ergenlik sorunlarına, bir de gecekondudaki yaşam koşulları, altyapı yetersizlikleri, konutların kalabalık olması, toplumsal özellikler bağlamında kentlileşme sürecindeki sıkıntılar ve yeni yerleşilen yere uyum sağlama çabası da eklenmiştir. Bu durum, çocukların sosyalleşme sürecinde “kentli” kimliğini kazanmalarını olumsuz yönde etkilemektedir (Öztürk ve Altuntepe, 2008). Göç nedeniyle kültürel farklılıklar, düşmanlık ve gerginlik oluşurken bu durum genç kuşakların kültür çatışması yaşamasına neden olmaktadır (Hancı, 1999, 3-6). Kırsalda kurulan arkadaşlık ilişkilerinden uzakta kalan, yaşam mücadelesi veren, farklı ortamlara ve kent kültürüne uyum sağlamada sorunlar yaşayan gencin, ön yargı ve dışlanma ile karşılaşması söz konusu olabilmektedir (Yıldırım, 2007). Bu durumlara tepki olarak kendini ispat etmek isteyen gençler, kentli yaşlılarına özenme ve otoriteye başkaldırma gibi etkenlerle suça yönelmektedir. Göçlerin ve gecekondulaşmanın büyük şehirlerde sosyal gerilimleri artırdığı, sosyal gruplar arasında çatışmaların yaşandığı, bunun sonucunda da çocuk suçlarının arttığı belirtilmektedir (Hancı, 1999, 3-6). Nitekim yapılmış çalışmalarda, gençlerin ekonomik koşulları ile suç oranları arasında bir ilişkinin var olduğu, özellikle işsizlik ve suça yönelik davranışlar arasında pozitif yönde ilişki olduğu ortaya koyulmuştur (Öztürk ve Altuntepe, 2008). Goodburn (2009)’un Pekin’de kırsaldan göç eden ailelere yönelik çalışmasın-

da da, göçmen toplulukların şehirdeki suç ve düzensizliğin potansiyel kaynağı olarak görüldüğü sonucuna ulaşmıştır.

Bu sorunlara ek olarak, evdeki değerler sistemi ile sokaktaki hayat çatışmaktadır. Kırsal aile yapısında çocuğa yüklenen rol ve sorumluluklar kentlerde yaşayan yaşlılarına göre farklılık göstermektedir. Kırsal alanlarda, ekonomik değeri olan işlerde çalışan çocukların, göçle birlikte gelir getirici farklı işlerde çalışmak durumunda kaldıkları bilinmektedir (Yıldırım, 2007). Ayrıca, aile içi iletişimsizlik ve eğitim imkânlarından yararlanmama da önemli sorunların başında gelmektedir (Öztürk ve Altuntepe, 2008). Kırsal bölgelerde çocukların okula gitmesi ve eğitim almasına pek önem verilmeyerek, ikinci plana atılmıştır. Benzer şekilde göç ettikleri kentsel bölgelerde de eğitimle ilgili bir gelenek oluşmamışsa, çocuklar eğitim almanın önemini anlamakta zorlanmaktadır. Tüm bu olumsuz etkilerin sonucunda ise davranış bozuklukları, şiddet eğilimi, depresyon, okul başarısızlığı gibi sorunların yaşanması kaçınılmaz olmaktadır (Yıldırım, 2007). Uluocak-Polat (2009)'ın çalışmasında, öğretmenleri tarafından iç göç yaşayan çocukların yaşadıkları sorunların başında okul başarısızlığı ve tırnak yeme problemlerinin geldiği bildirilmiştir.

Bu açılardan göçün ebeveyn sorumluluklarına etkisi incelendiğinde; ebeveynlerin zaman ve ekonomik yetersizliklerin yanı sıra yeni bir yerleşim yerine uyum sağlama gibi yaşadıkları sorunlar nedeniyle çocuklarının yaşadıkları sorunların farkına varma ya da çözüme kavuşturmaya yönelik büyük sorumluluklarının olduğu söylenebilir.

6.4. İç Göçün Ailenin Duygusal Refahına Etkisi

Duygusal yeterlik, aile üyeliğinin ve aile yaşamının etkili bir parçası olmayı adres gösteren hissetmeyle ilişkili bir kavramdır. Ailelerle yapılan görüşmelerde duygusal yeterliğin; “mutluluk, iç huzur ve duygusal zorluklarla mücadele edebilme” şeklinde tarif edildiği görülmüştür. Duygusal yeterliğin önündeki engellerin başında "stres" ve "strese neden olan durumlar" gelmektedir (Meral, 2011). Göç olayı da strese neden olan durumlardan bir tanesidir.

Duygusal yeterlik açısından da düşünüldüğünde; göçten en çok kadınların ve çocukların etkilendiği söylenebilir. Göçün yaşam kalitesi üzerine etkisini inceleyen Özbay ve Yücel (2001, 33)'e göre, kadınların statülerinin değişmesiyle aile, eğitim, istihdam gibi tüm sosyal yapının değişimi de söz konusu olduğundan kadınların üzerinde göçün etkisi göz ardı edilemeyecek kadar önem taşımaktadır. Göç eden kadınların sıklıkla yaşadıkları problemler İpekyüz (1996) tarafından post travmatik stres, kültürel çatışma, rollerdeki değişiklikler, şiddet, kalabalık ve koşulları yeterli olmayan evlerde yaşama, olumsuz çalışma koşulları, sosyal güvence eksikliği, ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinden yararlanamama, yetersiz beslenme, sağlığın sürdürülmesinde yaşanan sorunlar şeklinde belirtmiştir. Bu durumun hem kadınları hem de ailelerini derinden etkilemesi nedeniyle ailedeki duygusal yeterliği etkileyen hatta engelleyen en önemli faktör olduğu söylenebilir. Gençlerde de durum kadınların yaşadıklarından farksızdır. Göçün olumsuz etkilerinin sonucunda strese büyüyen gençler, psikolojik sorunlar ve kimlik bunalımı gibi sorunlar yaşamaktadırlar (Güner, 2008, aktaran

Sevinç vd., 2014). Gençlerin sorunlar nedeniyle kente ve çevreye uyum sağlayamamaları, duygusal yeterliği de olumsuz etkilemektedir. Yaşanan tüm sorunların, ailelerde strese yol açabilecek durumlar olduğu, yaşanan stresin ailenin duygusal refahını olumsuz yönde etkileyerek aile yaşam kalitesine zarar vereceği düşünülmektedir. Ayrıca duygusal yeterliği kolaylaştırıcı unsurlardan biri olan kimlik (aidiyet) duygusuna sahip olma durumu göç eden ailelerde sekteye uğramış olabilir. Güner (2008) daha çok kırsal kesimde benimsenen geleneksel bir kültürel yapıdan ve kapalı bir toplumsal ortamdan kentin modern kültürel, sosyal ve açık toplumsal ortamına göç eden bireylerin uyum sürecinin uzun ve zorlu olacağını belirterek göçün, psikolojik ve kimliksel süreçlere çok büyük etkisi olduğunu düşünmektedir (aktaran Sevinç vd., 2014). Aile bireylerinin yaşadığı yerel, kültürel, sosyal ve psikolojik açıdan ait olma hissi hemen sağlanamayacağından aile yaşam kalitesi ilk etapta olumsuz etkilenecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kırdan kente gerçekleştirilen göçün yukarıda da belirtilen; düşük gelir, gecekondu tarzında sağlıksız koşulları içeren konutlarda yaşama, herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmama, yaşam koşullarından kaynaklı memnuniyetsizlik, çocuklar ve gençlerin sosyalleşme ve kentleşme sürecine uyum problemlerinin yanı sıra aile içi iletişimsizlik, okul başarısızlığı, davranış bozuklukları, şiddet eğilimi gibi sorunlar yaşama, stres vb. olumsuz etkileri nedeniyle aile yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyeceği açıktır. Her ne kadar başlangıçta göç aile yaşam kalitesini genellikle olumsuz yönde etkilese de uzun vadede

ailenin yaşam kalitesinin kentin çekici faktörlerinden yararlanarak artırılması mümkündür. Dolayısıyla göçün aile yaşam kalitesine etkisi her zaman olumsuz yönde gerçekleşmemektedir. Özellikle alınacak önlemler, geliştirilecek politikalar ve verilecek eğitimlerle yaşam kalitesinin artırılması mümkün olabilmektedir.

Göçün aile yaşam kalitesi üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması ya da en aza indirilebilmesini sağlamak amacıyla kentlerdeki istihdam olanaklarının (özellikle nitelikli iş gücü gerektirmeyen sanayi ve hizmet sektöründe) artırılması, kamu ve özel kuruluşlar aracılığıyla bu iş gücünün eğitilmesi ve meslek edindirilmesi, gecekondulaşma sorununun çözülebilmesi için yerel yönetimlerin politikalar geliştirmesi, ailelere göçe bağlı olarak yaşayabilecekleri psikososyal sorunlarla ilgili olarak rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesi, yaşam kalitesinin artırılması amacıyla eğitimler düzenlenmesi ve yerel yönetimler tarafından ücretsiz sosyal faaliyetlere katılımlarının sağlanması önemlidir.

KAYNAKÇA

- Aker, T., Ayata, B., Özeren, M., Buran, B., & Bay, A. (2002). Zorunlu iç göç: Ruh-sal ve toplumsal sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3, 97-103.
- Ankara Kalkınma Ajansı. (2014). Ankara göç analizi. Araştırmalar Serisi-5.
- Aydemir, C. (2013). Türkiye’de işgücü yapısı, işsizlik ve kırsal alan. *Atatürk Üni-versitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(1), 115-138.
- Aydiner Boylu, A. (2007). Ailelerin yaşam kalitelerini etkileyen bazı objektif ve subjektif göstergelerin incelenmesi. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Hacette-pe Üniversitesi, Ankara.
- Bal, H. (2008). *Kent sosyolojisi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Başel, H. (2006). İç göçün sonuçları ve işgücüne etkileri. *Sosyal Siyaset Konferans-ları Dergisi*, 51, 288-321.
- Başel, H. (2011). Türkiye’de nüfus hareketlerinin ve iç göçün nedenleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 53(1), 515-542.
- Brockerhoff, M., & Brennon, E. (1998). The poverty of cities in developing regions. *Population and Development Review*, 24(1), 75-114.
- Cılga, İ. (1994). *Gençlik ve yaşam niteliği*. Ankara: T.C. Başbakanlık Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Basımevi.
- Chen, J., Wu, Y., & Li, H. (2018). Vocational status, hukou and housing migrants in the new century: Evidence from a multi-city study of housing inequality. *Jo-urnal for Quality-of-Life Measurement*, 139(1), 309-325.
- Cummins, R. (1991). The comprehensive quality of life scale – intellectual disabilities: An instrument under development. *Australia and New Zeland of Developmental Disabilities*, 17, 259-264.
- Çağlayan, S., & Kemik, A. (2018). Kırdan kente iç göç süreciyle kadınların iş yaşa-mına katılımları ve sonuçları. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 143-157.
- Çelik, F. (2006). İç göçlerin itici ve çekici güçler yaklaşımı ile analizi. *Erciyes Üni-versitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27, 149-170.

- Davran, M. K., Sevinç, M. R., & Sevinç, G. (2011). Kırdan kente yapılan iç göçler ve toplumsal cinsiyet. *Göç ve Mimarlık Dergisi*, 4, 49-54.
- Deniz, O., & Etlan, E. (2009). Kırdan kente göç ve göçmenlerin uyum süreci üzerine bir çalışma: Van örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 472-498.
- Dinler, Z. (2008). *Tarım ekonomisi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Erjem, Y. (2009). *Mersin'de göç, kentleşme ve sosyal problemler*. Mersin: Mersin Valiliği Yayınları.
- Giani, L. (2006) Migration and education: Child migrants in Bangladesh. *Sussex Migration Working Paper no. 33 University of Sussex, Sussex Centre for Migration Research* www.sussex.ac.uk/migration/.../mwp33.pdf adresinden 13.09.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Genç, Y., & Kara, H. Z. (2016). İç göç sürecinde birey rollerinin toplumsal cinsiyet açısından değerlendirilmesi. *PESA International Journal of Social Studies*, 2(3), 30-38.
- Goodburn, C. (2009) Learning from migrant education: A case study of the schooling of rural migrant children in Beijing. *International Journal of Educational Development*, 29, 495-504.
- Göç Özel İhtisas Komisyon Raporu (2014-2018). Onuncu Kalkınma Planı. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Gündüz, M., & Yetim, N. (1996). Terör ve göç. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 20-22 Kasım 1996, Ankara, ss.109-115.
- Güneş, F. (2011). Kentleşme. N. Suğur (Ed.). *İnsan ve Toplum* kitabı içinde (ss.244-267). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.
- Güreşçi, E. (2011). Türkiye'de köyden kente göç ve düşündürdükleri. *Sosyoekonomi, Özel Sayı*, 125-135.
- Güreşçi, E. (2012). Türkiye'de kırsal göçün aile üzerine etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 149-161.
- Gürsoy, M. (2013). *Kentleşme sürecinde göç suçluluk ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman.
- Hancı, İ. H. (1999). Çocuk suçluluğuna yol açan sosyal bir yara iç göçler ve çarpık kentleşme. *Hekim ve Yaşam "İzmir Tabip Odası Bülteni"*, 6, 24-28.

- Hoffman, L., Marquis, J., Poston, D., Summers, J. A., & Turnbull, A. (2006). Assessing family outcomes: Psychometric evaluation of the beach center family quality of life scale. *Journal of Marriage and Family*, 68, 1069-1083.
- Hyman, H. (2004). Setting the stage: Reviewing current knowledge on the health of Canadian immigrants. *Canadian Journal of Public Health*, 95(3), 4-8.
- İçduygu, A., & Sirkeci, İ. (1998). Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde göç hareketleri. O. Baydar (Ed.), *75 yılda köylerden şehirlere içinde* (ss.249-268), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İlkkaracan, P., & İlkkaracan, İ. (1998). 1990’lar Türkiye’sinde kadın ve göç. O. Baydar (Ed.), *75 yılda köylerden şehirlere içinde* (ss.305-322). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İpekyüz, N. (1996). Güneydoğu’da iç göç tartışmaları ve sağlık boyutu. *Toplum ve Hekim*, 11(74), 56-60.
- Kahn, K., Collinson, M., Tollman, S., Wolff, B., Garenne, M., & Clark S. (2003). Health consequences of migration: Evidence from South Africa’s rural Northeast. Conference on African Migration in Comparative Perspective, 4-7 June 2003, Johannesburg, South Africa.
- Keleş, R. (2002). *Kentleşme politikası*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kıray, M. (1998). *Kentleşme yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kurt, H. (2006). Göç eğilimleri ve olası etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 148-178.
- Liu, Q., & Pan, H. (2020). Investigation on life satisfaction of rural-to-urban migrant workers in China: A moderated mediation model. *International Journal of Environmental Research. Public Health*, 17, 2454.
- Meral, B. F. (2011). *Gelişimsel yetersizliği olan çocuk annelerinin aile yaşam kalitesi algılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Mu, Z., & Yeung, W.J.J. (2017). For money or for a life: A mixed-method study on migration and time use in China. *Journal for Quality-of-Life Measurement*, 139(1), 347-379.

- Navarro-Azori'n, J.M., & Artal-Tur, A. (2015). Foot voting in Spain: What do internal migrations say about quality of life in the Spanish municipalities? *Social Indicators Research*, 124(2), 501–515.
- Ng, I.F.S., Lee, S.Y., Winky, K., Wong, F., & Chou, K.L. (2015). Effects of perceived discrimination on the quality of life among new mainland Chinese immigrants to Hong Kong: A longitudinal study. *Journal for Quality-of-Life Measurement*, 120(3), 817–834.
- Oktik, N. (1997) Köyün çekiciliği kentin iticiliği toplum ve göç. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi kitabı içinde (ss.81-85), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ve Sosyoloji Derneği Yay. No.5.
- Onat, Ü. (1993). *Gecekondu kadının kente özgü düşünce ve davranışlar geliştirme süreci*. Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Yayın No.73, Ankara: Kılıçaslan Matbaacılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
- Özbay, F., & Yücel, B. (2001). Türkiye'de göç hareketleri, devlet politikaları ve demografik yapı. *Nüfus ve Kalkınma* içinde (ss.1-59). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Özdemir, M. (2008). *Türkiye'de iç göç olgusu, nedenleri ve Çorlu örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Özer, İ. (1993). Bir alan araştırması: kentleşme ve kent yaşamı. Dünya'da ve Türkiye'de güncel sosyolojik gelişmeler. I. *Ulusal Sosyoloji Kongresi* kitabı içinde (ss. 303-312), 3-5 Kasım 1993, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayını, No: III.
- Özmete, E. (2010). Aile yaşam kalitesi dinamikleri: aile iletişimi, ebeveyn sorumlulukları, duygusal refah, fiziksel materyal refahın algılanması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 455-465.
- Öztürk, M., & Altuntepe, N. (2008). Türkiye'de kentsel alanlara göç edenlerin kent ve çalışma hayatına uyum durumları: Bir alan araştırması. *Journal of Yaşar University*, 3(11), 1587- 1625.
- Parasız, İ., & Bildirici, M. (2002). *Modern emek ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

- Park, J., Marquis, J., Hoffman, L., Turnbull, A., Poston, D., Mannan, H., & Nelson, L. (2003). Assessing the family quality of life as the service outcome. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47, 467-484.
- Poston, D., Turnbull, A., Park, J., Mannan, H., Marquis, J., & Wang, M. (2003). Family quality of life: A qualitative inquiry. *Journal Information*, 41(5), 313-328.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme. *Türkiyat Araştırmaları*, 5, 3-44.
- Schalock, R.L. (2000). Three decades of quality of life. *Focus on Autism & Other Developmental Disabilities*, 15(2), 116-128.
- Sevinç, G., Kaya, K., Asoğlu, V., & Reşit Sevinç, M. (2014). Türkiye' de kırdan kente göç ve göçün aile üzerindeki etkileri. *XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi* kitabı içinde (ss.396-403). 3-5 Eylül 2014, Samsun.
<http://www.tarimarsiv.com/wpcontent/uploads/2017/04/430-437.pdf>
- Sevinç, G., Kantar-Davran, M., & Sevinç, M. (2018). Türkiye'de kırdan kente göç ve göçün aile üzerindeki etkileri. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 70-82.
- Smith-Bird, E., & Turnbull, A.P. (2005). Linking positive behavior support to family quality of life outcomes. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 7(3), 174-180.
- Spilker, B. (1996). *Quality of life and pharmacoeconomics in clinical trials*. Philadelphia: Lippincott Raven Publishers.
- Şahin, C. (2001). Yurt dışı göçün bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin kuramsal bir inceleme. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 57-67.
- Şeker, D., & Uçan, G. (2016). Göç sürecinde kadın. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 199-214.
- Şimşek, E., & Gürler, Z. (1994). Kırdan kente göç olgusu ve kırsal sanayi. *Türkiye I. Tarım Ekonomisi Kongresi* kitabı içinde (ss.360-370), 8-9 Eylül 1994, İzmir,
<http://www.tarimarsiv.com/wpcontent/uploads/2017/04/360-370.pdf>
- Taşçı, F. (2009). Bir sosyal politika olarak göç. *Kamu-İş*, 10(4), 177-204.

- Taylor, S.J., & Bogdan, R. (1996). Quality of life and the individual's perspective. *Quality of life: Conceptualization and Measurement, 1*, 51-61.
- Tomar, G. Y. (2007). *Göç alan semtlerde yaşayan ailelerin çocuklarının eğitime ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Turnbull, A.P., Turnbull, H.R., Poston, D., Beegle, G., Blue-Banning, M., & Diehl, K. (2004). Enhancing quality of life of families of children and youth with disabilities in the United States. In A. P. Turnbull, I. Brown, & H. R. Turnbull, (Eds.), *Families and people with mental retardation and quality of life: International perspectives* (pp.51-100). Washington, DC: American Association on Mental Retardation.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2019). Hanehalkı Tüketim Harcaması. Haber Bülteni, Sayı: 30584 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30584> Erişim tarihi: 15/09/2019.
- Türk Dil Kurumu [TDK] (2019). <http://www.tdk.gov.tr/> Erişim tarihi: 15/05/2019.
- Wang, M., Turnbull, A.P., Summers, J.A., Little, T.D., Poston, D.J., Mannan, H., & Turnbull, R. (2004). Severity of disability and income as predictors of parents' satisfaction with their family quality of life during early childhood years. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities, 29*(2), 82-94.
- Uluocak-Polat, G. (2009). İç göç yaşamış ve yaşamamış çocukların okulda uyumu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 26*, 35-44.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yazan, Ü.M. (1991). Avrupa'da aile sosyolojisi araştırmaları ve ülkemiz için bazı teklifler. *Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Aile Sempozyumu* kitabı içinde (ss.55-63), İstanbul: M.Ü. Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi, Yayın No:6.
- Yıldırım, K. (2007). Göçün aile üzerindeki etkisi. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi* kitabı içinde (ss.965-978), 10-15 Eylül 2007, Ankara. <https://www.ayk.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/01/YILDIRM-Kaz%c4%b1m-G%c3%96%c3%87%c3%9cNA%c4%b0LE-%c3%9cZER%c4%b0NDEK%c4%b0ETK%c4%b0S%c4%b0.pdf>

Yılmaz-Tekin, T. (2005). *Göçün kadın yaşamı üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Zülal, A. (2002). 21. yüzyılda göçler. *Bilim ve Teknik*, 415, 60-64.

BÖLÜM 3
**TURİZM VE KONAKLAMA SEKTÖRÜNDE PROFESYONEL-
NELLİK KAVRAMININ ÖNE**

Dr. Mete Ünal GİRGEN¹

---

¹ Uluslararası Fınal Üniversitesi, TMSYO, Turizm ve Otel İşletmeciliği, Girne,
K.K.T.C. ORCID ID: 0000-0003-2709-5639

GİRİŞ

Günümüzde hemen her sektör profesyonellikten, profesyonelliğin kavramından ve profesyonel olmanın önemi gibi konularda kendini geliştirmek yolları arayan işletmelerle doludur. Profesyonellik çok geniş bir kavram olup; etkili iletişim, zamanın etkili kullanımı, sektördeki tecrübe, giyim kuşama (kılık ve kıyafet) önem verme, belli kalite fiyeliğe, bilgi ve yeteneklere sahip olma, baskı altında çalışabilme, risk ve sorumluluk alabilme, problem çözme gibi yetileri içerisinde barındırır (Vivianco ve Delgado-Bolton, 2015).

Profesyonellik, bir kişinin işyerinde gösterdiği veya takındığı davranış biçimine, uzmanlığına, bilgi, beceri ve diğer özel tutumlar anlamına gelir. Çeşitli sektörlerde yer alan mesleklerin önemi ve önemli bir özelliği, yüksek derecede beceri ve uzman bilgisi gerektirmesidir (Koehn, 1991). Bu sektörlerden biri de turizm sektörüdür. Onu diğer sektörlerden farklı kılan nokta ise, bu sektör için insan kavramının taşıdığı önemdir. Bu sektörde tecrübe, beceri ve uzmanlık, kişilerin ön plana çıkmasında ve işletmelerine fayda sağlamalarında önemli olup, etkili yönetim gibi kişiyi ön plana çıkaracak hareketler de bu uzmanlara büyük avantaj sağlar (Kantane vd., 2015). Bu uzmanlıklar, kişiyi o meslek hakkında daha bilgili hale getirir. Uzmanlık ve becerilere bir gün gibi kısa bir sürede ulaşılamaz, ancak gerekli yeteneklerin kazanımı ve önemli bir zaman diliminde ulaşılır. Belli uygulamalar ve diğer insanlarla yüksek standartlı bağlantılar (networking), kurulan iletişim ve ilişkiler, bireylerin beceri ve bilgilerini arttırarak, onları bu alanda uzman ve yetenekli hale getirir. Belirli bir alanda en özgün

şekilde çalışması ve kendini geliştirmesi bireye yetenek ve tecrübe kazandırır (Gobby vd., 2018). Bununla birlikte, zamanın çok hızlı geçmesi, teknolojinin gelişmesi ve dünyanın küreselleşmesi gibi etkiler bilgi ufkunun genişlemesine ve bilgiye ulaşılabilirliğe doğru orantıda etki etmiştir. Bu da, bilgi ve teknoloji kullanımının turizm ve diğer sektörler için ne denli önemli olduğunun bir göstergesidir (Cai vd., 2019). Günümüzden örnek vermek gerekirse, Covid-19 Pandemi döneminde birçok otel rekabet ortamında ayakta kalabilmek adına, teknolojiye hızlıca ayak uydurmak zorunda kalmıştır (Lin vd., 2020).

Profesyonellik terimi, belirli bir alanda beceri sahibi olan ve uzmanlaşan kişilerin tecrübeleri anlamına gelir (Wesley vd., 2017). Ayrıca, mesleki profesyonellik ile ilgili literatürün incelenmesinin meslek teriminin daha geniş olan başka bir tablosunu ortaya çıkardığını ileri sürmüştür. Birçok meslek, gerekli koşulları ve becerileri karşılamakta veya temel özelliklere sahip değildir. Profesyonel olduğunu düşünen, ancak belirli bir meslekle ilgili uzman bilgisine sahip olmayan bireyler çok fazladır. Bu kişiler yüksek derecede uzman bilgisinin bulunmaması nedeniyle, 'profesyonel' olarak kabul edilmezler (Vargas-Sevalle vd., 2020). Friedson'a (1994) göre, araştırmacılar ve uzmanlar arasında "profesyonellik" teriminin kullanımı konusunda çok farklılıklar vardır. Bunun nedeni, terimin belirsiz ve çeşitli birçok varsayımı ve eksik kullanımların olmasıdır. Profesyonellik anlamında uzmanlar arasında fikir birliği eksikliği vardır. Farklı insanlar, profesyonellikten farklı anlamlar çıkarır ve farklı şekillerde ifade eder. Profesyonellik terimini somut ve belirli bir terimde kullanmak mümkün

değildir (Flexner, 2001). Profesyonellik, bir kişinin iş statüsünü iyileştirmek, sosyal ve ekonomik durumunu arttırmak ve aynı zamanda organizasyonların üretkenliğini arttırmak için üstlendiği bu stratejilerin planlanması ve kullanılması anlamına gelir. Profesyonellik, bir kişinin mesleğinin gelişiminde başardığı kontrolün elde edilmesidir (Pollard, 1995).

Troman'a (1996) göre, profesyonellik bir meslek için mutlak değer değildir, sosyal olarak inşa edilmiştir ve geniş bağlamsal anlamı ve kavramı vardır. Profesyonellik, kişinin mesleki kariyer gelişiminde sahip olması gereken yüksek dereceli standardın kapasitesidir. Profesyonellik, organizasyondaki diğer üyelere üstünlük sağlayan tüm bu karakteristik becerilerin kalıtımsallığı anlamına gelir. Profesyonellik statik veya mutlak bir fenomen değildir ve zaman içinde değişkenlik gösterebilir (Troman, 1996). Profesyonel bir insan, ileri teknolojinin getirdiği yeni zorlukları ve değişiklikleri karşılamak için profesyonel yaşamında yeni bilgi ve beceriler edinmeye ihtiyaç duyar. Profesyonellik, birçok farklı mesleğin değişen doğasını incelemiştir. Bu meslekleri turizm sektöründen seçmek gerekirse, birçok farklı işletme ve departmanın farklı yetenek ve kişisel özelliklere ihtiyaç duyduğu bir gerçektir. Örneğin, iş bırakma eğiliminin en yüksek olduğu, iletişimin en zor (eğitim seviyesinden dolayı) ve fiziksel becerilerin ağırlıkta olduğu departmanların başında kat hizmetleri gelmektedir (Kumar ve Singh, 2015). Önbüro ve Yiyecek ve İçecek departmanları ise, iletişim becerilerinin ve satış tekniklerinin ağırlıkta olduğu departmanlardır. Bu departmanlarda görev yapan çalışanlar satış teknik-

leri gibi belli eğitimler alarak, yetkilendirilirler. Kaliteli bir steak restoranında işletmenin ucuza mal ettiği veya kendi üretimi olan bir şarabı misafirin tercih etmesini sağlayan bir somelyer, fast-food hizmeti veren bir restoranda misafiri soğan halkasına yönlendiren bir kasiyer, önbüroda müsaitlik durumunda standart bir oda yerine suit bir odayı misafire daha yüksek bir fiyattan ve misafiri memnun ederek satarak (upselling yaparak) karlılığı artıran bir resepsiyonistin uyguladıkları yöntemler, bu satış tekniklerine örnek olarak verilebilir (Dewald, 2008; Sharma ve Sharma, 2015). Profesyonellik kavramı meslekler arasında farklılıklar göstermektedir. Hızlı değişen bilgi ve teknoloji takibi, üretkenlik, karlılık ve diğer hedeflere (sosyal sorumluluk projeleri gibi projeler gerçekleştirmek) ulaşmak için işletmeler içindeki profesyonellik öğretimi zamana bağlı olarak, sürekli değişmektedir (Mokk vd., 2009). Örgütsel hedeflere ulaşmak için görevleri etkili bir şekilde yerine getirme kapasitesi bireylerin kapasiteleridir. Profesyonellik, bir kişinin işyerinde sergilediği davranış ve tutumların derecesi olarak da tanımlanabilir. Profesyonellik teriminin önemli özelliklerinden biri, uzman bilgisi nedeniyle sahip olduğu güçtür (Hussey vd., 2010). Uzman bilgi ve becerilerinin noksanlığı, bir organizasyonda güvenilir problem çözümü üretme ve risk almak adına uzman görüşü alınması ihtiyacını ortaya çıkarır. Örgütün sıradan bir üyesi uzman bilgisini kullanamaz; daha ziyade, belirli bir bağlamsal alandaki önemli uygulama yollarıyla anlamlı bilgi değiştirilmelidir (Gold vd., 2003). Profesyonellik, bir kişiye kuruluşun diğer üyelerini kontrol etme gücü veren uzmanlığın doğasıdır. Bir kuruluşun tüm üyeleri teknik sorunları çözmez, prosedürel bilgi ile problemleri çözemezler ve

bu nedenle uzmanların mesleki bilgilerine güvenmek zorunda kalırlar (Hussey vd., 2010). Mesleki bilgi kuruluştaki örgün öğrenme yoluyla edinilir. Maalesef turizm ve konaklama sektöründe insan kaynakları departmanları gibi büyük önem taşıyan departmanlara gereken önemi göstermemektedir. Mesleki bilgi ve insan kaynağına verilen önem artırılmalıdır (Cave vd., 2012). Turizm sektörünün soyut bir doğası vardır ve bu da, sektör içerisindeki profesyonelleri profesyonel olmayanlardan ayırır. Bireylerin soyutlaması, problem çözme ve yeniden tanımlama gibi uygulamalarına yardımcı olur. Her iki bilgi türünün birleşimi, tek terimde olduğundan daha verimli sonuç verir. Bir bilgi türü, profesyonellerin ikinci bilgi türü hakkında bilgi edinmesine yardımcı olur (Gold vd., 2003).

Uzmanlar, profesyonelliğin tek bir uzmanlığın özelliği olmadığını savunur; daha ziyade iki önemli özellikten oluşur. İlk özellik kavramsal bilgidir ve diğer özellik ise profesyonellerin duygusal zekasıdır. Kavramsal bilgi özelliği, bireyin işyerinde sergilediği uzmanlıkla ilgilidir (Braun ve Hollick, 2006). Mesleki bilginin duygusal zeka niteliği, yetkinliklerin geliştirilmesine dayanmaktadır. Bu gelişim ise, üç bileşene dayanmaktadır. Bu bileşenler kavramsal bilgi, davranışsal bilgi ve tutumsal bilgidir. Kavramsal bilgi kavramları tanımlar ve süreçle ilgilidir. Kavramsal bilgi edinme bireylerin neler olup bittiğini anlamalarına yardımcı olur (Yılmaz, 2009). Bireylerin farklı durumlara uyum sağlamalarına yardımcı olur. Bununla birlikte, yüksek düzeyde kavramsal bilgiye sahip bireylerin etkili yönetici olduklarını kanıtlamaları şart değildir (Coughlan, 2001). İkinci bileşen davranışsal bilgi-

dir. Bu bileşen, bireylerin davranış bilgisi edinmesi ve geliştirmesi için önemli olan gerçek davranış veya becerilerden oluşur. Bunlara yardım becerileri de denir. Davranışsal bilginin kavramsal bilgiyle bir yakın ilişkisi vardır. Bu gibi durumlarda, yöneticinin verimli sonuç elde etmek için davranışlarını benimsemesi ve değiştirmesi zorunlu hale gelir. Üçüncü bileşen ise, bireylerin tutumudur (Kusluvan, 2003). Tutumlar etkili profesyoneller için gerçeklik olarak tanımlanır. Bireylerin başkalarıyla etkileşimde bulunmaları, kavramsal ve davranışsal beceriler göstermeleri uyarıcı rol oynamaktadır (Ginsburg vd., 2004).

1. PROFESYONEL YÖNETİCİNİN ÖNEMİ

Profesyonellik uzmanlık ve kapsamlı bilgi gerektirir ve profesyoneller genellikle uzun ve yoğun hazırlıklara teşvik eden kişilerdir. Bu hazırlık, beceri ve yöntemlerle ilgili eğitimi içerir. Ayrıca yüksek standartta görüş ve özellikler için gerçekleştirilecek bilimsel, tarihi ve kültürel ilkeleri de içerir (Hamilton, 2001). Profesyoneller sürekli çalışma, gelişim ve çalışkanlık konusunda karardır. Öte yandan, profesyonellik özellikleri zaman içinde alınan uzman bilgisini korumanın özelliklerini taşır. Bu uzman bilgisi profesyonellere güç ve kontrol sağlar. Başarılı olmak isteyen her organizasyon, güçlü ve etkili bir lider veya yönetici tarafından yönetilmelidir (Kusluvan, 2003). Bu insanlar yüksek kalibreli ve organizasyonun başarılı bir şekilde yürütülmesi konusunda uzmanlığa sahiptirler. Yöneticinin en önemli görevi, organizasyonel hedeflere ulaşmak için insanları ve kaynakları yönetmesidir. Etkili yönetim ancak, çalışanlar mükemmel bir şekilde yönetildiğinde mümkündür (Hussey vd., 2011). Profesyonel yönetici, işi ekip üyeleri

aracılığıyla yapar. Servis şeklini uygun şekilde liderlik ederek belirler ve astlarını organizasyonel hedeflere ulaşmaları için motive eder. Profesyonel yönetici sürekli olarak önceki hatalarından ders almalıdır. Ayrıca, profesyonel bir lider, ekip üyelerinin saygısını ve güvenini kazanmalıdır (Noordegraaf, 2007).

Etkili yönetici astlarını bilir ve astların verimli faaliyetlerde bulunma tekniğinin farkındadır. Yöneticinin öz farkındalığı, etkili yönetimde önemli bir unsurdur. Bu, yöneticinin kendi gücünün farkındalığı ve astlarının da güçlü ve zayıf yanlarını bilmesi gerektiği anlamına gelir. Profesyonel yöneticiler çalışanlarla mükemmel ve etkili bir şekilde iletişim kurar (Lee, 2014). Organizasyonun başarılı ve sorunsuz yürütülmesinde öz farkındalık büyük önem taşımaktadır. Etkili yöneticiler her takım üyesinin yeteneklerini ortaya koyar ve etkin bir şekilde kullanır. Yönetim kolay bir iş değildir. Bir yöneticinin kuruluşta etkili yönetimi kolaylaştırmak için sahip olması gereken belirli beceri ve teknikler gereklidir (Johnson vd., 2006).

2. PROFESYONEL YÖNETİCİLERİN İŞLEVLERİ

Etkili yöneticiler, işletmelerin sorunsuz işlemlerini kolaylaştıran farklı özelliklere sahiptir. Yönetim alanındaki başarı büyük ölçüde davranış ve tutumun şekillenmesinde önemli rol oynayan faktörlerin anlaşılmasına bağlıdır (Kuslivan, 2003). Farklı kuruluşlar, farklı amaçlar için çalışır ve bu kuruluşlarda farklı kişiler çalışır. Takip edilecek mutlak bir kural yoktur ve ayrıca organizasyonel hedeflere ulaşmak için sihirli bir formül yoktur. Yönetimin başarısı büyük ölçüde yöneticilerin

özelliklerine bağlıdır (Romme, 2016). Etkili yöneticiler ekip üyelerinin yeteneklerini nasıl kullanacaklarını bilirler. Profesyonel yöneticiler, çalışanların çeşitli uygulamalarını etkin bir şekilde organize etme yetisine sahip kişilerdir. Profesyonel yöneticilerin bazı işlevleri şunlardır:

- **Kaynakları Düzenleme ve Atama:** Etkili yönetim için kaynakların organizasyonu ve tahsisi büyük önem taşımaktadır. Büyüklükleri ne olursa olsun her kuruluşun kaynaklarını (insan kaynakları, doğal kaynaklar vb.) iyi bir şekilde organize etmesi gerekir (Gold vd., 2003; Armstrong ve Taylor, 2014).

Organizasyon basit bir süreç değildir, yöneticinin defalarca tecrübe ettiği ve başından geçirdiği çok çeşitli farklı deneyim ve faaliyetlerden oluşur. Kaynakları organize etmek, planı oldukça etkili bir şekilde uygulamak için kaynakları toplama ve yapılandırma faaliyetleridir (Tosun ve Timothy, 2001). Genel olarak profesyonel yöneticiler, mevcut kaynaklarını belirleme gibi belirli sorulara cevap arar. Bu kaynakların organizasyonel hedeflere ulaşmak için yeterli olup olmadığını hesaplamak, işletmelerin verimliliğini artıracaktır. Etkin kaynakların düzenlenmesi ve tahsisi için profesyonel yöneticiler çalışanlarının güçlü ve zayıf yanlarını bilir (Gold vd., 2003). Kaynak düzenleme de ekip oluşturmanın önemli bir ögesidir. Yöneticilere, mevcut kaynakları tanımlama konusunda yardımcı olur. Takım kurma hızlı bir şekilde ele alınacak bir süreç değildir, ancak yavaş ve kademeli olarak gerçekleşir (Cho, 2004). Aksi takdirde riskler ortaya çıkabilir. Örneğin, kat hizmetleri departmanında sürekli boş kadro olduğunu bilen personel

daha hızlı iş bulmak adına uzun vadeli iş arıyor gibi yapıp, uygun pozisyonu elde edebilir. İş tanım ve görevlerinin düzgün bir şekilde hazırlanıp planlandığı bir iş ortamında bu tip durumların henüz ortaya çıkmadan önüne geçilebilir (Kumar ve Singh, 2015). Organizasyonel hedeflere ulaşmak için, işletmeler ekiplerini sağlam kurmalıdır. Bu işlev, henüz işe alım gerçekleşmeden yapılmalıdır. Ne gibi yetenek ve bilgiye sahip personelin hangi görev tanımına uygun bir ihtiyacı karşılayacağı önceden belirlenmelidir (Cho vd., 2006). İşe alım ve atama (iç yükseltme veya dış alımlar) düzgün ve süreklilik sağlayan bir ekip oluşturmada başarının anahtarıdır (Armstrong ve Taylor, 2014).

- Ekip Üyesini iyi Tanımak: Bu süreç işe alımla birlikte başlaması gereken bir süreçtir. Ekip üyesini doğru tanımak için girişimler işe alımla birlikte başlamalı ve belli kademeler ve programlarla ilerlemelidir. Yöneticinin, her bir bireyini tanıması onlar için büyük önem taşımaktadır. Yöneticiler ekibinde yer alan her bireyin gücünü, yetenek, beceri, tutumlarını ve kişisel özelliklerini bilmelidir. Ancak bu şekilde, ekip üyelerinin işe bağlılığını artırma, onları iş yerinde tutma görevinin farkında olabilirler (Cho, 2004).

Turizm sektöründe, turizm ürünü servis, yani hizmettir. Servisin karakteristik özelliklerinden biriside, servisi veren kişiden diğerine farklılık göstermesidir. İş yerinde yöneticiler, yanlarında çalışan ekip üyelerini iyi tanırsa onları daha rahat motive eder. Bu çalışanın motive olup, daha mutlu çalışmasına, iş bırakma eğiliminin azalmasına, servis kalitesinin artmasına ve müşteri memnuniyeti oluşmasına katkı koyar

(Wolak vd., 1998). Günümüzde markette rekabet avantajına sahip olmak isteyen tüm organizasyonların bildiği gibi, çalışanlar verimli bir şekilde çalıştıklarında, üretken kapasitesi artacaktır. Etkili iletişim kurabilme, başarılı bir ekibin en önemli özelliğidir. Etkili iletişim, işletme içindeki her grup üyesini tanımının en etkili yoludur (Radac vd., 2013). Etkin yönetim için yöneticinin tüm çalışanlarla düzenli temas (kontak / diyalog) halinde olması gerekir. Günlük gerçekleşen yüz yüze konuşmalar veya haftalık grup toplantıları bu konuda çok yardımcı olur. Yöneticinin ekibi ile yaptığı düzenli toplantılar, neleri doğru yapıp, nelerin yanlış yapıldığının paylaşımı, eksikliklerin görülüp düzeltilmesi için çaba sarfetme, geri bildirim almak adına ve güçlü yönlerin görülüp takdir edilmesi gibi ortaya çıkan sonuçların takip edilmesini sağlar. Bu toplantılara yine sektörden, yiyecek içecek departmanının belirli periodlarda düzenlediği günlük kısa meeting'ler ve yoğun günler öncesi tüm personelin katıldığı kalabalık meeting'ler örnek olarak verilebilir. A Shiftinde (08:00-16:00) yer alan çalışanlarla, B Shiftinde (16:00-24:00) yer alan çalışanların birlikte yer aldığı 15:50 meeting'leri kalabalık meeting'lere örnek olarak verilebilir (Denizer, 2016). Bu meeting'lerde işini bitiren personele teşekkür edilip (varsa hataları söylenerek), işe yeni başlayacak personele iyi çalışmalar dileyebilir.

Profesyonel yöneticiler ekip üyelerinin hangi konularda, ne denli iyi olduğunu bilir ve bu bilgi yöneticilerin kaynakları etkin bir şekilde düzenlemelerine ve tahsis etmelerine yardımcı olur (Berchtold ve Schmitz, 2010).

- Etkin iletişim: Tıpkı Radac vd. (2013) iletişimin önemine vurgu yaptığı gibi, turizm sektöründe etkili yönetim için etkin iletişim çok önemlidir. İyi iletişim kurmak,sadece konuşmak anlamına gelmez, aynı zamanda iyi bir dinleyici olmak iletişimin altın kuralıdır (Radac vd., 2013).

Profesyonel yöneticiler etkili iletişim becerilerinesahiptir. Çalışanlar bu tür sağlıklı iletişim kurulan işletmelerdekendilerini daha rahat hissederek (Radac vd., 2013). Profesyonel yöneticiler genellikle işlerini tamamlamaları için astlarına talimatlar verir. Bu talimatlar anlaşılır olmalıdır. Yöneticiler astlarının fikirlerine önem vermelidir. Yapılacak işi tanımlamalı ve özerk kararlar alma özgürlüğünün sınırlarını belirlemelidirler. Profesyonel yönetici organizasyonel hedefler belirlemeli ve ekip üyelerine bunu başarmaları için rehberlik etmelidir (Vujicic vd., 2015). Çalışanlar yöneticilere danışabilir ve bireysel hedeflere ulaşmak için yardım ve destek ihtiyacı duyabilirler. Olumlu zihin çerçevesi, iyi iletişim için temel bir özelliktir. Profesyonel yöneticiler, çalışanlarına olumlu nitelikler ve güven geliştirmede mükemmel kişilerdir. Yöneticiler, ekip üyelerini işyerinde en iyi performansı göstermeleri için motive eder ve onlara enerji verir (Swail, 2003). Etkili yöneticiler, çalışanları olağanüstü işler için ödüllendirir ve çalışmalarını takdir eder. Çalışanları motive etmek için uygun prim ve teşvikler verilir. Yöneticiler ekip üyelerini, üretkenliklerini ve yeteneklerini daha iyi tanımlamaları için performansları ve çalışma yetenekleri hakkında değerlendirir (Trevino ve Nelson, 2010).

- Planlama: Planlama etkili yönetim ve profesyonel davranışlar için en önemli faaliyetlerden biridir. Doğru planlama olmadan yönetim, belirlediği hedeflere ulaşmada başarısız olur. İyi bir yönetimde planlama her adımda çok gereklidir (Nickson, 2013).

Organizasyonel hedeflere ulaşmak için izlenecek yönün ayarı doğru planlamadır. Planlama, sistemi başarıya hedefe giden yolun yönünün doğru izlemesi ve takip edilmesi için bir pusula gibi yönlendirmelidir. Planlamadan önce yöneticiler hedeflerini belli değerlere bağlı kalarak belirler. Diğer birçok sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de bu değerler sosyo-kültürel, ekonomik ve organizasyonel kültürü içerir. Bu değerler spesifik, ölçülebilir, kabul edilebilir, gerçekçi, zamanında, genişletme ve ödüllendirme gibi değerleri de içermektedir (Nickson, 2013).

Etkili yöneticiler, ulaşılabilir ve çalışanlar için kabul edilebilir spesifik hedefler hakkında planlar yapar. Bu tür hedefler genellikle ölçülebilir ve açık olmalıdır. Doğru uygulandığı zaman, ölçme ve değerlendirme eylemleri kapsamlı ve faydalıdır. Turizm ve konaklama sektöründeki en temel sıkıntılardan birisi performans değerlendirmelerinin adil yapılmamasıdır. Bu aslında birçok ülke turizm sektörünün insan kaynakları departmanında var olan ortak sıkıntısıdır (Sabuncuoğlu, 2000). Bir hedef ölçülebilir değilse, çalışanlar bu hedefle yakından ilgilenmez. Etkili yöneticiler planlama yaparken ekip üyelerine organizasyonel amaçların kabul edildiğini de akılda tutarlar. Ekip üyeleri hedeflere ulaşma sorumluluğunu üstlenirlerse, onlar için kabul edilebilir olmalıdır (Dhaifallah vd., 2014). Bazen uzun vadeli hedefler yani stratejiler

ve kısa vadeli hedefler belirli ve ölçülebilirdir ancak çalışanlar bunu kabul etmez, çünkü bu hedefler gerçekçi değildir. Profesyonel yöneticiler her zaman gerçekçi ve uygulanabilir hedefler belirlemelidirler. Gerçekçi olmayan hedefler ekip üyeleri arasında rahatsızlık ve endişe yaratır ve etkili ekip ortamını caydırır. Gerçekçi zaman çerçevesi, hedeflere ulaşmak için de gereklidir. Çalışanlar daha fazla ilgi görüldüğü hissine varır ve çalışmaları ödüllendirilirse aktif olarak daha üretken faaliyetlerde bulunurlar. Ödüllendirme ve tanınma, işverenleri daha iyi işler yapmaya motive eder (Armstrong ve Taylor, 2014).

- Öz farkındalık: Profesyonel yöneticiler yüksek derecede öz farkındalığa sahip olmalıdır. Bu farkındalık, eksikliklerinizi, gücünüzü, duygularınızı, tutumlarınızı, becerilerinizi, beğenilerinizi ve beğenmediğiniz şeyleri bilmek anlamına gelir (Romme, 2016).

Öz farkındalık etkili yöneticilerin son derece önemli unsurlarıdır. Güçlü ve zayıf yönleri olduğunun bilincindedir ve öz farkındalık olmadan bir yöneticinin problemleri etkili bir şekilde ele alması çok zordur. Yöneticiler, örgütsel işin düzgün bir şekilde yürütülmesi için gerekli nitelik ve becerileri kavrayamazlar. Kendini bilen bir yönetici, etkili bir çalışma ortamı yaratmakla ilgili güçlü ve karşı konulmaz bir karar vermek için bilgi edinmede daha başarılıdır. İyi bir öz farkındalık, yöneticilerin farklı bireylerden oluşan bir ekip oluşturmasına ve becerilerini ve güçlerini eşleştirmesine olanak tanır (Adobor, 2006).

- Motive Edici Ekip Üyeleri: Profesyonel yönetici sadece ekip üyelerini tanımakla kalmaz, aynı zamanda onları sürekli olarak motive eder. Motivasyon etkili yönetim için katalizör görevi görür. Organizasyonel ve bireysel hedeflere ulaşmak için sürekli motivasyon büyük önem taşımaktadır (Hammer vd., 2000).

Profesyonel yönetici, çalışanlarını motive etmek için farklı yollar ve teknikler kullanır. Bir yöneticinin astlarını motive etmek için sıkça kullandığı bazı teknikler arasında tanıma ve dikkat ön plana çıkar. Çalışanların yönetici tarafından iyi çalışma çabalarının tanınması ve ödüllendirilmesi onları motive eder. Çalışanlar bir şey hedefbaşarıyla tamaladıklarındatakdir bekler. Yöneticinin çalışanlarını tanınması bu başarılarla ulaşmayı daha kolay hale getirir (Hammer vd., 2000). Aynı zamanda, bire bir Süpervizör, çalışanların sürekli ve sürdürülebilir gelişimi için mükemmel fırsatlar sunar. Süpervizör işleminin doğru yerine getirilmesi, yöneticilerin astları önemsedğini gösterir. Süpervizör işleminde, alınan olumlu-olumsuz geri bildirimler çalışanların gelişmesini sağlar. Ayrıca, çalışanların üretkenliklerini maksimum seviyeye çekerek, motive edici bir çalışma ortamı sağlar. Süpervizör, organizasyon işine yoğun ilgi göstermeyen ve aktif olarak yer almayan çalışanlar için doğal bir uyarıcı görevi görür (Adobor, 2006). Düzenli eğitim ve gelişim uygulamaları çalışanların performansını ve yeteneklerini artırır. Çalışanların üretkenlikleri üzerindeki artışın, şirketin üretim kapasitesi üzerinde de olumlu bir etkisi vardır. Eğitim programları, gerekli beceri ve uzman bilgilerine sahip, tecrübeli ve söylediklerine hakim bir yönetici tarafından organize edilmelidir. Dü-

zenli eğitim çalışanların iş ortamında daha motive bir şekilde çalışmalarını ve daha iyi performans göstermelerini sağlar. Aynı zamanda yeni beceriler geliştirerek, farklı konular hakkında bilgi edinirler (Prasad ve Prasad, 1994). Kariyer danışmanlığının da çalışanları motive etmede çok önemli bir rolü vardır. Büyüme ve gelişme için yeni fırsatlar yaratmak, astı işyerinde aktif rol oynamaya motive eder. Etkili yönetici, ekip üyelerini geliştirme, terfi potansiyeli ve kariyer şansları hakkında sürekli bilgilendirmelidir. Bu durum, çalışanların işe bağlılığını ve olumlu tutumunu geliştirir. Performans ve üretkenliği arttıran tüm bu motivasyon faktörleri organizasyon başarısı için bir temel oluşturur (Armstrong ve Taylor, 2014).

3. PROFESYONELYÖNETİCİNİN İŞLETMELERDEKİ ROLÜ

Çalışanları motive etmede yöneticinin rolü tahmin edilemez derecede önemlidir. Bu rol organizasyon başarısı için çok önemlidir. Bir kuruluşun başarısı veya başarısızlığı büyük ölçüde yöneticinin etkin rolüne bağlıdır. Aktif bir yönetici gerçekçi hedefler belirler ve ekip üyelerini bu hedeflere ulaşmak için motive eder. Çalışanlar için etkili yöneticinin profesyonel rolü teşvik ve motive edicidir (Gold vd., 2003).

Profesyonel yöneticilerin günlük olarak karşılaştıkları bir çok farklı sorun vardır. Bu konuların ele alınması ve derhal ilgilenilmesi gerekmektedir. Bu konular özenle ve uygun bir dikkatle ele alınmazsa, profesyonel yönetici etkin bir yönetim sergileyemez. Eğer bir yönetici, kendi özelliklerinin farkında ve gerekli yeteneklere sahip ise, bu so-

runları büyük bir başarı ile ele alır, ve genellikle üstesinden gelir. Profesyonel yöneticiler buna benzer birçok önemli veya uzun vadeli sorunla karşı karşıya gelmektedirler. Örneğin, TripAdvisor gibi sosyal ağlarda yaşanan müşteri memnuniyeti açısından kısa dönemli bir düşüklük, profesyonel bir şekilde ele alınırsa uzun vadede diğer misafirlere olumlu yansiyabilir. Hatalarından ders çıkarmış bir işletme servis kalite standartlarını artırdığı takdirde, misafir memnuniyetini artıracak ve uzun vadede bir çok başarıya ulaşacaktır (Aydın, 2016). Kamuoyu belli mesleklere yüksek güvene sahiptir ve bu kuruluşlara büyük değer verir. Halk, belli meslek ve kuruluşların büyümesini ve ilerlemesini ister. Örneğin, mühendis, doktor ve öğretmenlik mesleğine mensup insanlara birçok toplumda büyük saygı duyulmaktadır. İnsanlar onlara hizmet eden kamu görevlileri olarak görmekte ve onlara yüksek derecede güven duymaktadırlar. Turizm işletme çalışanları ve genellikle yöneticileri, kimi zaman işletmenin imajında önem taşıyan simgelerinden biri olabilirler. Örneğin otelin yer aldığı bir sosyal sorumluluk projesi personelin işletmeye olan güvenini artırır (Kızıl ve Naktiyok, 2019). Hem iyilik yapma veya yapılan iyiliğe ortak olma, hem de markalaşan bir işletmede yer bulma hissi personelin işe olan bağlılığını ve işyerindeki mutluluğunu olumlu yönde etkiler (Cankaya vd., 2020).

Güven, his ve duyguların kırılabilir bir ekidir ve kolayca kaybolabilir. Güven özenle yetiştirilir ve her ne pahasına olursa olsun korunmalıdır. Bu yöneticilerin işini halka karşı zora sokar ve yöneticilerin halka karşı olan sorumluluklarını artıran bir etkendir. Yöneticinin halka

hizmet sunma becerisi büyük ölçüde güvenlerine bağlıdır. Etkili yönetimde kamu güveni büyük önem taşır (Trevino ve Nelson, 2010). Bazen müdür mesleğini ve pozisyonunu yanlış algıladığı olabilir. Pozisyonundan gereksiz avantajlar alır ve pozisyonunu elitist olarak görür. Profesyonellik ve elitizm kavramında bazı benzerlikler olmasına rağmen, bu kavramlarda büyük farklılıklar vardır. Elitizm kavramı bir süredir kibir ve kişisel tatmin anlamında kullanılmaktadır. Bu seçkincilik kavramı profesyonellik kavramından tamamen farklıdır. Mesleklerin ve pozisyonların yanlış algılanması, yöneticiler ve astlar arasında güvensizlik yaratır ve bu da elverişsiz bir ortama yol açar. Yöneticinin işletme, ekip üyeleri ve halka hizmet gibi konularda büyük sorumluluğu vardır. Pozisyon ve bilgi ile birlikte gelen gücü kullanırken öz disiplini kullanmalıdır. Mesleğin ve pozisyonun yanlış algılanması, yönetici önünde önemli bir konudur ve kamu güvenini kazanmak için dikkate alınması gerekir. Tekel, herhangi bir sorumluluk paylaşmadan tam olarak ele almak ve son söyleme gücüne sahip olmak anlamına gelir (Trevino ve Nelson, 2010).

Bazen yöneticiler mesleği tekelci olarak yanlış algırlar. Tekelci bir yönetim veya yönetim hoşnutsuzlukla izlenir. Mesleği tek kişilik güç mesleğine dönüştürür. Tekelci bir yönetici yetkili bir yöneticiye yönelir ve astlarını karar alma sürecine dahil etmez. Otoriter örgüt çalışanları yetkili yönetici tarafından yürürlüğe konulan kural ve düzenlemelere bağlıdır. Bu durumda çalışanlar işe yoğun ilgi göstermezler. Mesleğin tekel olarak yanlış algılanması astların yaratıcılık becerilerini öldürür. Bilgi ufğunun genişlemesi ile birlikte, kamu beklentisinin bo-

yutu değişmiştir. Bir kuruluşun amacı halka hizmet etmektir ve bu yüzden halkın profesyonel beklentisi büyük ölçüde artmıştır (Trevino ve Nelson, 2010).

Yöneticinin en önemli görevi astlarını yöneterek ve motive ederek halkın beklentilerini karşılamaktır. Bir kuruluşun çalışanı ekip olarak çalışırken halkın beklentisi kolayca karşılanır ve yerine getirilir. Profesyonel yöneticiler halkın beklentilerini karşılamaya büyük özen gösterir. Mesleki sorumlulukların farkındadır ve mesleğinin güçlü ve zayıf yanlarını bilir (Trevino ve Nelson, 2010).

Profesyonel yönetici önündeki önemli bir konu, görevlerin uzmanlaşmasıyla insan verimliliğinin ve iş kabiliyetinin önemli ölçüde artırılmış olmasıdır. İş artık çok karmaşık ve uzmanlaşmıştır. İlk günlerde, iş yapısı basit ve uzmanlaşmamış olduğu için, tek bir kişi farklı görevleri yerine getirebilir. Büyük işin artan karmaşıklığıyla, çalışma daha küçük bölümlere ayrılır ve farklı çalışanlar arasında bölünür. Karmaşıklığın artması nedeniyle, iş yöneticilerinin sürekli çalışma, eğitim ve seminerlere katılarak beceri ve uzman bilgisine ulaşması gerekmektedir. İşin karmaşıklığı ve uzmanlaşması yöneticilerin sorumluluklarını da arttırdı. Yöneticinin iletişim becerilerini, dinleme becerilerini ve denetim becerilerini sürekli geliştirmesi ve cilalaması gerekir. Bu, yöneticinin olumlu bir şekilde etkilenmesini sağlayacaktır. Astlarının işlevleri ve çalışma çabaları bu etkiye dahildir. Yöneticinin en son bilgi ve becerileri takip etmesi gerekir (Kinsinger, 2005).

Profesyonel bir yönetici belirli bir görev ve işten sorumlu olması, ancak bilgi ve teknolojinin ilerlemesi ile gerçekleşir. Artık profesyonel yönetici birçok farklı paydaşa karşı sorumlu hale gelecektir. Bu farklı paydaşlar yönetici ile ilişki geliştirir ve bu ilişki özellikle iş bağlamında teknik özerklik üzerinde etkilidir. Yönetici, çalışanların ne zaman, kime ve hangi koşullar altında hizmet vereceğini kontrol etmeyi tercih edebilir. Yöneticiler, çalışanın performansını iyi değerlendirir ve standartları, ahlakı ve yetkinlik düzeylerini güçlü bir şekilde etkiler. Bu yetkinlikler yöneticinin yüksek ve mükemmel mesleki davranışlarını sürdürmesini sağlar (Olusey ve Ayo, 2009).

McCarthy, D. (2019) yöneticilerin nasıl profesyonel bir çalışma ortamı yaratabileceği sorusuna getirdiği açıklama şu şekildedir. Profesyonel bir çalışma ortamı, ortak bir hedefe yönelik olarak çalışan son derece yetkin, saygılı, olgun ve hesap verebilir çalışanlarla dolu bir ortam olmalıdır. Herhangi bir çalışanın çocuklarına iş yerlerini anlatırken gurur duyacağı türden bir işyeri. Profesyonel yöneticilerle çalışan ekip üyeleri küfür etmiyor, dedikodu yapmıyor, zorbalık yapmıyor, yalan söylemiyor, aldatmıyor, çalmıyor, temponlarını kaybetmiyor - dramayı evde bırakıyor ve uygun şekilde giyinmiyorlar. Başka bir deyişle, profesyoneller gibi görünürler, hareket ederler ve ses çıkarırlar.

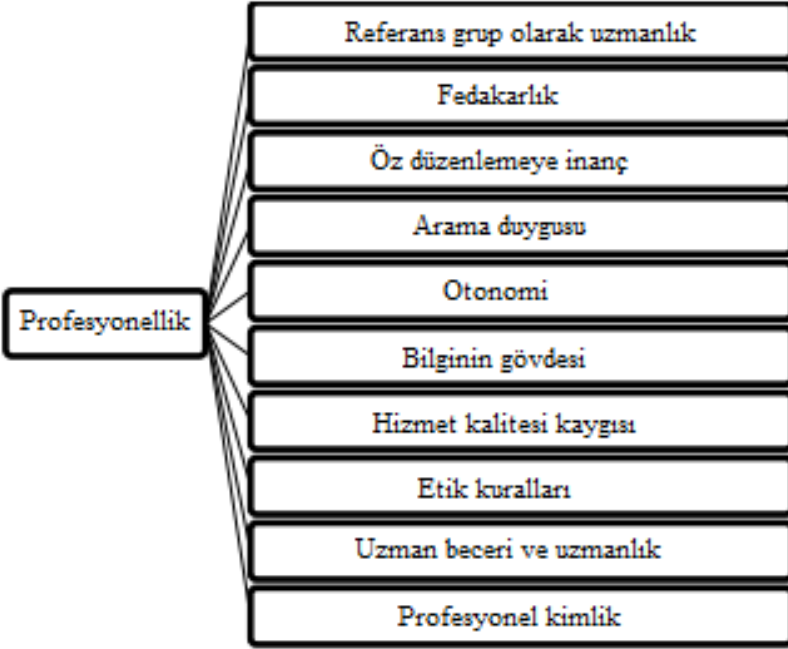
Çalışanlar her zaman kendilerine saygı duyulduğu ve adil davranıldığı profesyonel çalışma ortamlarında daha rahat bir şekilde kendilerini geliştirirler. Bir yöneticinin profesyonel bir çalışma ortamı yaratmak ve sürdürmek için birçok sorumluluğu yerine getirmesi gerekmektedir. Aslında, her şey bir takımın veya organizasyonun lideri ile başlar ve

biter. Profesyonel bir çalışma ortamını teşvik etmek için seçilmiş bazı eylemler aşağıdaki gibidir (McCarthy, 2019).

Şekil 1: Liderlik Modeli
Kaynak: Cronin, 2011

Liderlik, bir grup insanı ortak bir hedefe ulaşmak için harekete geçmeye motive etme sanatıdır (Cronin, 2011). Mintzberg'in (1998) yılında ortaya koyduğu teori ve yıllar içinde sağlık ve işletme gibi sektörlerin yaklaşımlarıyla yukarıdaki model ortaya çıkmıştır (HLA, 2011; Cronin, 2011). Oluşan model farklı yönetim odaklarını içerir. Bunlar arasında Profesyonellik ve liderlik yaklaşımları, alan ve sektör hakkında bilgi sahibi olunması, etkili iletişim ve yönetim, işletme becerileri ve tecrübe yer almaktadır (Loh, 2014).

Şekil 2: Profesyonelliğin Boyutları
Kaynak: Hussey vd., 2011

Profesyonelliği ölçmek için Hall (1968) bir değerlendirme aracı geliştirmiştir: (1) profesyonel örgütün ana referans grubu olarak kullanılması, (2) kamu hizmetine inanç, (3) öz-düzenlemeye inanç, (4) sahayı çağırma hissi ve (5) bir özerklik hissi. Hussey vd. ise bu maddeleri geliştirmiştir: (1) kapsamlı eğitim ve / veya sosyalleşme gerektiren bir bilgi birikimi, (2) kaliteli hizmetin önemini kavrama, (3) etik kuralları, (4) uzmanlık becerilerinin geliştirilmesi ve (5) profesyonel kimlik (Hussey vd., 2011, Sergiovanni, 1982).

Profesyonellikte öne çıkan fonksiyonlar aşağıdaki gibidir:

- İşe alma (İşe Alım faaliyetleri): İş profillerine ve iş tanımlarına profesyonellik unsurları dahil edilmelidir.

Etkileyici özgeçmişlerin ve teknik becerilerin ötesine bakılarak, profesyonel veya profesyonel olmayan davranışların belirtilerini derinlemesine incelemek için etkili seçim ve davranışsal görüşme kullanılmaktadır.

- Rol Modeli Olmak: Bir ekibin yöneticisi doğru örneği ayarlamazsa, profesyonel davranışları içeren bir iş tanımı değersizdir. Ham dili kötü kullanan ya da dedikodu ile ilgilenen bir yönetici, ekibinden daha negatif bir tavırla karşılık alacaktır.

Öte yandan, taahhütleri yerine getiren bir yönetici hataları kabul eder, asla öfkesini kaybetmez ve her zaman olumlu bir tavır vardır, olumlu bir örnek oluşturur ve aynı şeyi ekibinden bekleme hakkı kazanır.

- Sonuçları ve Davranışları Tanıyıp Ödüllendirmek: Bir yönetici, “önemli olan tek şey sonuçtur ve oraya nasıl ulaştığınız umurumda değil” dediğinde kurulan bu cümle, profesyonel olmayan davranışları için adeta bir davetiye niteliğindedir.

Etkili yöneticiler kimsenin etik çizgiyi aşmamasını sağlamak için çok çalışmaktadır. Sadece sonuçların önemli olduğu söylendiğinde, bu potansiyel olarak toksik bir çalışma ortamının işaretidir. Profesyonel olmayan bir davranış için bir çalışanı disipline etmeye veya disiplinsiz hareketler devam ederse işten çıkarmaya kadar giden bir düzenleme uygulanmalıdır. Disiplinsiz hareketler örnek teşkil etmemelidir. Hiçbir

şey “taç giyme ve infazlar” dan daha güçlü bir mesaj göndermez. Yani, doğru davranışları ödüllendirmek ve kutlamak gerektiği gibi yanlış davranışları da cezalandırmak gerekmektedir. Bu, en iyi oyuncunun profesyonel olmayan davranışlardan kaçmasına izin vermemek ve sonuç aradığımız şey olmasa bile doğru davranışları ödüllendirmek anlamına gelmektedir.

- Geribildirim ve Süpervizör Sağlamak: Yeni çalışanlar, özellikle de işgücüne yeni başlayanlar, bazen onları bir kenara çekip geri bildirim ve Süpervizör sağlayacak birine ihtiyaç duyarlar.

Deneyimli, sevecen bir iş arkadaşı da bu tür yapıcı tavsiyeler sağlayabilir. Daha tecrübeli yaşı büyük birinden tavsiye gelebilecekken bunu yaşı daha genç fakat belli yeteneklerde kendini geliştirmiş kişiler de yapabilir.

- Eğitim: Duyarlılık, etik ve zorbalıkla mücadele gibi eğitimler günümüzde profesyonel çalışan birçok şirket tarafından zorunlu tutulmaktadır. Bu kuralları uygulayacak yöneticiler başta olmak üzere, tüm ekip üyeleri bu eğitimleri almak zorunda bırakılmaktadırlar.

Bazı çalışanlar kişilerarası beceriler, dilbilgisi, çatışmanın nasıl ele alınacağı ve öfke yönetimi konularında bireysel eğitime ihtiyaç duyabilir. Turizm gibi insan faktörünün önemli rol oynadığı sektörlerde özellikle insan ilişkileri, dil, servis teknikleri vb. eğitimler verilebilir.

- Misafir Geri Bildirimleri veya Uyarı İşaretleri Yoksayılmamalıdır: Yöneticiler her zaman profesyonel olmayan davranış örneklerini gözlemleyebilecek durumda değildir, bu nedenle yöneticiye bir şikayet getirildiğinde alınmamalı ve problemin kaynağına inmelidir.

Geri bildirim yapan kişiye teşekkür edilmeli ve onları konuyla ilgileneceğinizden emin etmelisiniz. Konuklardan gelen geri bildirimler çok önemlidir. Serviste noksanlık yaşanan noktaların kavranıp, çözüm üretme şansı işte bu geri bildirimler aracılığıyla sağlanabilir. Çalışanlarınız hakkındaki yorumları görmek için TripAdvisor.com gibi sosyal medya hesaplarına bakın. Bu, başarılarının veya gelen eleştirilerin gerçek bir kanıtı olacaktır.

- Profesyonellik Kavramına Teşvik Eden Fiziksel bir Çevre Sağlanmalıdır: Bir işletmede ofis alanı, mobilya, ofis dekoru, temizlik hizmetleri ve bakım konusunda olduğu kadar, çalışanların giyim kuşamları ve kullandıkları dil de çok önemlidir. Bu organizasyon kültürünün oluşmasında çok önemlidir.

İşletmeler çalışanlarından beş yıldızlı davranış bekliorsa, onlara beş yıldızlı bir çalışma ortamı sağlamalıdır. Çalışanların karşılaştığı herhangi bir probleme, yöneticiler profesyonel çözüm yöntemleriyle yaklaşmalıdır.

Çalışanlardan biri taciz, istismar, öfke nöbeti veya başka bir departmandan, tedarikçiden veya hatta bir müşteriden gelen herhangi bir aşırı profesyonel olmayan davranışa maruz kalırsa onu savunma

görevi yine profesyonel yöneticilerdedir. Çalışanlara kendilerini güvende hissedecekleri bir ortamda bu tip davranışların kabul edilemez olduğunu ve buna katlanmak zorunda olmadıklarını bildirmekte yöneticilerin görevleri arasındadır.

- Profesyonel Davranış Politikası: Eğer tüm çalışanlardan önemli bir beklenti varsa, bir çalışan el kitabı hazırlanması gerekmektedir.

Bu el kitabı organizasyon kültürünü, çalışanların uyması gereken kuralları vb. kavramları içermelidir. Bazı kuruluşlar, profesyonelliğe hiç yakışmayan şekilde özellikle adaletsiz iş fesihleri konusunda yanlış uygulamalar yapmaktadır. Öte yandan, bir yönetici dokuzdan bire kadar olan maddeleri sürekli olarak takip ederse, yazılı bir politikaya bile gerek kalmaz.

a. Turizm Sektöründe Profesyonel Yöneticinin Önemi

Her sektörde olduğu gibi turizm sektörü için de profesyonellik terimi çok büyük önem taşımaktadır. Profesyonel yönetici için bazı önemli ve gerekli unsurlar veya faktörler bulunmaktadır. Profesyonel yönetici, geniş bilgi birikimi ile uzmanlık ve teknik beceriler kazanarak kendini geliştiren kişidir. Turizm sektöründe bu bilginin sıradan bir bilgi olmaması gerekir, ancak uzman ve yetenekli olması gerekir. Bu yetenekler gerekli staj, eğitim programları ve tecrübe ile kazanılabilir. Profesyonel yöneticinin teorik, soyut ve pratik bilgi niteliği taşıyan bilgiye ihtiyacı vardır. Uzmanlaşmış ve teknik bilgi de yıllar süren iş tecrübesi ile elde edilir. Her meslek, teknik ve uzmanlık bilgilerinin uy-

gulanmasında sağlam yargı ve muhakeme becerileri gerektirir (Trevino ve Nelson, 2010). Etkili yöneticiler genellikle teknik ve özel bilgilere ve durumun anlaşılmasına dayanarak karar verir. Bir problemin çözümünde farklı faktörler söz konusudur ve problemin kabul edilebilir birkaç çözümü olabilir. Uzmanlaşmış bilginin kullanılmasıyla etkili bir yönetici, sorunun çözümünde en iyi ve en etkili faktörlere başvurur. Turizmde teknik bilgi çok önemlidir ve profesyonel yöneticiler önemli zaman dilimlerinde bu teknik bilgilere dayanarak sağlıklı kararlar alır ve mümkün olan en iyi alternatifleri değerlendirirler(Shafer vd., 2002). Teknik bilgi edinmede yardımcı olan farklı yollar ve araçlar vardır. Akademik öğrenme, iş deneyimi ve organizasyonda öğrenmeye devam etme yoluyla elde edilebilir. Örneğin turizm sektörünü ele alırsak, kitaba bağlı kalınmaksızın yani sadece teorik bilgi ile değil sektörde çalışanlar mutlaka tecrübe sahibi olmalıdırlar. Servis, iletişim, misafir memnuniyeti vb. konularda kendilerini geliştirmeli, gerektiği anda çözüm üretebilmelidirler. Uzman ve teknik bilgi, yöneticiyi teknik olarak sağlam ve özerk yapar. Yöneticiler sorumluluğu kabul eder ve sonuç ve sonuçlardan sorumludur. Bu özellik yöneticilere ve daha önemlisi onlarla birlikte çalışan ekip üyelerine yüksek derecede güven vermektedir (Lusch ve O'Brien, 1997). Öz yönetim, mesleki konuların ve ilgili sorumlulukların bir şekilde özerk bir şekilde düzenlenmesi anlamına gelir. Hükümetin özyönetim örgütü ayrıcalığı verdiği bir meslek var. Kendi kendini yöneten kuruluşun üyeleri, kontrolü hükümete dayanan diğer kuruluştan farklıdır. Profesyonel yönetici ve ekip üyelerinin özellikleri sadece toplumun değerli değerlerini korumak için etkili hizmetler sunmakla kalmayarak, aynı za-

manda üretkenliği, bireysel sorumluluğu, öz disiplini, etik standardı ve kamu yararını da teşvik etmektedir (Romme, 2016). Organizasyon içinde ve ekip üyeleri arasında özdenetim ve karşılıklı hesap verebilirlik çok önemlidir. Profesyonel yöneticiler mesleğin gerçek doğasını temsil eder. Ekip üyeleriyle birlikte iyi davranış sergilerler. Etkili yönetici, ekip üyelerini organizasyonda profesyonelliği tanıtmaya teşvik eder (Shafer vd., 2002). Bir servis esnasında yönetici kendine kilit bir rol üstlenmeli ve ekibiyle birlikte hareket etmelidir. Misafir memnuniyeti ancak bu şekilde sağlanabilir. Mutlu ve güler yüzlü bir ekip ancak profesyonel liderlerle yaratılabilir. Personel üretkenliğini artıran, ekip üyeleriyle iyi bir iletişime sahip olan yöneticiler çalışma arkadaşlarına sürekli kendini geliştirme ve yeni şeyler öğrenme fırsatı verecektir. Kaldı ki, turizm sektöründe öğrenme süreci aynı hayatta olduğu gibi hiçbir zaman sona ermez. Bireylerin hayatları boyunca gerçekleşir. Kamu yararını ve sosyal değerleri korumak için profesyonel yöneticinin yaşam boyu öğrenme sürecine girmesi şarttır. Sürekli öğrenme süreci ile uğraşan profesyonel ancak bu şekilde etkili bir yönetici olabilir. Turizm aracılığıyla düzenlenen konferanslara katılmak, sektörle ilgili veya yöneticilikle alakalı dergilerin incelenmesi, teknik kurslara katılma, seminerlere ve konferanslara katılma gibi faaliyetler yöneticinin mesleki yeterliliğin artmasına yardımcı olur. Sosyal toplantılara düzenli katılım, kişilerin bilgisini artırdığı gibi olaylara ve farklı çözümler üretme yetkinlikleri ile yöneticinin organizasyon verimliliğini artırmaya ve çalışanları motive etmesine de yardımcı olur. Profesyonellik yöneticinin uzman bilgisine ayak uydurmasını sağlar ve bunu zaman ve enerji ile genişletmeye isteklidir (Somers vd., 2014). Pro-

fesyonel yöneticinin yönetim alanında tanıtılan modern gelişmeleri ve yeni teknolojileri takip edebilmesi için sürekli ve hayat boyu bir eğitim dolayısıyla çalışma gerekmektedir. Turizm gibi günden güne değişip gelişen bir sektör için teknolojik gelişimleri takip etmek çok önemlidir. Günümüzde tabiri caizse bir tıkla dünyanın bir ucundan bir ucu- na seyahat etmek mümkün hale gelmiştir. Bu yüzden internet kullanımı, sosyal medya kontrolü, müşteri ilişkileri yönetimi, insan kaynakları yönetimi ile alakalı sitelerin ve misafir yorumlarına yer veren paylaşım ağları her geçen gün turizmde işletmeler için kilit rol oynamaktadır. Bu tekniksel gelişimler, örgütsel büyümeyi ve gelişmeyi teşvik eder ve ekip üyelerinin de gelişmesini sağlar. Örneğin profesyonelce takip edilen misafir eleştirileri, düzeltilip misafir memnuniyetine dönerken, servis kalitesi ve ekip üyelerinin tekniklerinde gelişimde sağlanabilir. Devam eden çalışma, ekip üyelerinin bilgilerinin ufkunu genişletmelerine ve söz konusu üyelerinin güçlü yönlerini daha aktif kullanmalarına ve zayıf yönlerini belirleyerek geliştirmelerine yardımcı olur (Despotidou ve Prastacos, 2012). Teknolojideki ilerlemeler ve bilgi ufkundaki genişleme ile organizasyon kavramında önemli değişiklikler doğurur. Kamu refahı ve kamu yararı için işletmeler profesyonel yöneticilere ve onların altında çalışan ekiplere ihtiyaç duyar. Günümüzde organizasyon kavramı değişti ve kamu yararına çalıştığı düşünülüyor. Herhangi bir kuruluşun en önemli işlevi kamu taleplerini karşılamak ve yerine getirmektir. Profesyonel yöneticiler, halkın sağlığı, güvenliği ve refahına gereken önemi verir. Profesyonel yöneticinin organizasyonda ekip üyelerini organizasyonun üretkenlik düzeyini artırmaya teşvik eden bir ortam yaratmaya çalışmalıdır (Trevino ve

Nelson, 2010). Profesyonel yöneticiler kuruluştaki profesyonel hizmetlerden sorumludur. Kamu yararı, profesyonel yöneticilerin kişisel çıkar veya başarılarında çok daha önemlidir. Saygın ve yetkin olan bu tür uygulamalar kamu gözünde işletmelere güzel puanlar kazandırır. Kamu hizmetlerine verilen mesleki görev, sabit etik kuralların ötesine uzanır. Toplumun gelişimi için, profesyonel yöneticilerin toplum davranışlarının iyileştirilmesine katkıda bulunan bu tür faaliyetlerde aktif rol almaları önemlidir. Bu hem onların hem bağlı oldukları işletmelerin imajını olumlu yönde etkileyecektir (Barker, 2010).

SONUÇ

Profesyonellik, uzman bilgisi ve etkili özellikleri olan etkili yemlik özellikleridir. Profesyonel yönetici, mesleki görevlerini yerine getirmede diğer yönetici tiplerine göre daha etkilidir. Daha sorumludur ve ekip üyelerinin bireysel ihtiyaçlarını önemsemektedir. Profesyonel yönetici, kendi güçlü ve zayıf yönlerinin farkındadır ve çalışanların potansiyelleri hakkında da bilgi sahibidir. Profesyonel yönetici ekip üyelerine olumlu geribildirim sağlar, onları gerektiğinde ödüllendirir ve cezalandırır. Ekip üyelerini sürekli olarak organizasyonel hedeflere ulaşmaları için motive ve teşvik eder. Bu çalışma profesyonelliği turizm bağlamında farklı boyutları içeren bir yapı olarak kavramsallaştırmıştır. Bu araştırmanın amacı, çalışmada yer alan konuların literatür taraması ile güçlendirilerek okuyucular için daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve turizm sektöründe profesyonellik, liderlik ve iletişim gibi kavramların önemine vurgu yapmaktır. Ayrıca, örgütleri bu tür becerilerini sürekli geliştirmeleri açısından teşvik ettirmek de çalışmanın

amaçlarındandır. Turizm sektörü, etik kurallarına sürekli olarak uyması gereken bir sektördür. Teknolojik, ekonomik, sosyo-kültürel ve organizasyon içindeki kültürel değişimlerin takibi liderlik edenler için çok önemlidir. Yaşı ne olursa olsun turizm sektöründe kendisini profesyonel olarak adlandıran tüm turizm profesyonelleri, hayat boyu öğrenime açık kişiler olmalı, sürekli kendilerini geliştirmeli ve çalışma ortamında en iyi niteliklerini sağlamak için bu becerilerini ve tecrübelerini geliştirmeye çalışmalıdır. Buna ek olarak, bu çalışmada vurgulandığı gibi profesyonellik bu çeşitli yönlerinin entegrasyonu ile işletmeler için buldukları market ortamında (teknolojik vb. değişimlere bağlı olarak sürekli yenilenen) bir sonraki büyük meydan okumayı temsil etmektedir. Sonuç olarak, çalışmaturizm sektöründe profesyonelliği daha da artırmak için işletme ve yöneticilerin nelere önem göstermesi gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Adobor, H. (2006) Exploring the role performance of corporate ethics officers. *Journal of Business Ethics* 69(1), pp.57-75.
- Armstrong, M. & Taylor, S. (2014) *Armstrong's handbook of human resource management practice*. Kogan Page Publishers.
- Aydın, B. (2016). Sosyal medyada restoran imajı: Tripadvisor örneği. *Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi*, 1(1), 13-30.
- Barker, R. (2010). No, management is not a profession. *Harvard Business Review*, 88 (July-August), 52-60.
- Berchtold, P. & Schmitz, C. (2010). Managing Professionals. *Journal of Management & Marketing*. 10.1179/175330310X12665775636427.
- Braun, P. & Hollick, M.. (2006). *Tourism clusters: Uncovering destination value chains*, CAUTHE Conference Melbourne.
- Cave, J., Brown, K. G., & Baum, T. (2012). Human resource management in tourism: a small island perspective. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*.
- Cai, W., Richter, S., & McKenna, B. (2019). Progress on technology use in tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*.
- Cankaya S., Kilili R., Cizreliogulları, & M., Girgen, M. (2020). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Kurumlarda Çalışan Kişilerin Memnuniyet Düzeyine Etkisi, Pazarlama ve Yönetim Perspektifinden İşletmecilik Çalışmaları, Kitap Bölümü (Bölüm: 1), IKSAD Publishing House, ISBN: 978-625-7897-38-9.
- Cho, Y.S., (2004). Examining the Impact of Human Resource Management: A PerformanceBased Analytic Model, Las Vegas, University Nevada, *Unpublished PhD Dissertation*, USA.
- Cho, S., Woods, R.H., Jang, S.S., Erdem, M., (2006). Measuring The Impact of HumanResource Management Practices on Hospitality Firms Performance, *International Journal of Hospitality Management*, 25, pp.262-277.

- Coughlan, R. (2001). An analysis of professional codes of ethics in the hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management*, 20(2): 147-62.
- Cronin, P. (2011). Communication on: Leadership, CroninCommunication. Friday, 18 March 2011. <http://cronincommunication.blogspot.com/2011/03/communication-leadership.html>
- Despotidou, L., & Prastacos, G. P. (2012). Professionalism in business: Insights from ancient philosophy. In: G.P. Prastacos, F. Wang & K. E. Soderquist (eds.), *Leadership through the classics*, pp. 437-455. Berlin/Heidelberg: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-32445-1_29.
- Dewald, B. B. (2008). The role of the sommeliers and their influence on US restaurant wine sales. *International Journal of Wine Business Research*.
- Dhaifallah, B. & Auzair, S. Md & Maelah, Ruhanita & Alkebsi, M. (2014). Business Strategy, Professionalism and Multiple Performance Measures: A Contingency Assessment.
- Denizer, D. (2016) Food and Beverage Management in Hospitality Industry, Anatolian University Publications, Eskisehir.
- Flexner A. (2001). Is social work a profession? Version of record. *Research on Social Work Practice* Vol. 11, No. 2, March 152-165.
- Freidson, E. (1994) *Professionalism Reborn: Theory, prophecy, and policy*. University of Chicago Press.
- Ginsburg, S., Regehr, G. & Lingard, L. (2004). Basing the Evaluation of Professionalism on Observable Behaviors: A Cautionary Tale. *Academic Medicine*, 79(10): S1-S4.
- Gobby, B., Keddie, A., & Blackmore, J. (2018). Professionalism and competing responsibilities: Moderating competitive performativity in school autonomy reform. *Journal of educational administration and history*, 50(3), 159-173.
- Gold, J., Rodgers, H., & Smith, V. (2003). What is the future for the human resource development professional? A UK perspective. *Human Resource Development International* 6(4). pp. 437-455.
- Hall, R.H. (1968). Professionalization and bureaucratization. *American Sociological Review*, 33: 92-104.

- Hamilton, N. W. (2001). Academic Tradition and the Principles of Professional Conduct. *Journal of College and University Law*, 27(3): 609-67.
- Hammer, D.P., Mason, H.L., Chalmers, R.K., Popovich, N.G. & Rupp, M.T. 2000. Development and Testing of an Instrument to Assess Behavioral Professionalism of Pharmacy Students. *American Journal of Pharmaceutical Education* 64 (2): 141–151.
- HLA, Healthcare Leadership Alliance (2011). About the HLA competency directory, viewed 15 June 2011, <http://healthcareleadershipalliance.org>.
- Hussey, J., Holden, M. T., & Lynch, P. (2010). Defining professionalism in the tourism context.
- Hussey, J., Holden, M., & Lynch, P. (2011). A Conceptualisation of Professionalism in Tourism.
- Johnson, D., Craig, J. B. & Hildebrand, R. (2006) Entrepreneurship education: towards a discipline-based framework. *Journal of Management Development* (25) 4054.
- Kantane, I., Sloka, B., Buligina, I., Tora, G., Busevica, R., Buligina, A., Dzelme, J. and Tora, P., (2015). Expectations by employers on skills, knowledge and attitudes of employees. *European Integration Studies*, (9), 224-234.
- Kızıllı, S., & Naktiyok, A. (2019). Yöneticilerin Stratejik Liderlik Davranışlarının Kurumsal İtibar Algısı Üzerine Etkisinde Kurumsal Sosyal Sorumluluğun (KSS) Rolü. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 48(1).
- Kinsinger, FS. 2005. The Set and Setting: Professionalism Defined. *Journal of Chiropractic Humanities* 12: 33–37.
- Koehn, E. (1991) An ethics and professionalism seminar in the civil engineering curriculum. *Journal of professional issues in engineering education and practice* 117(2). pp. 96-101.
- Kumar, S., & Singh, D. (2015). Identifying Reasons for Employee Turnover in Housekeeping Department-A Study of Selected Hotels in Delhi. *International Journal of Management and Social Sciences Research (IJMSSR)*, 4(1).

- Kuslivan, S. (2003). *Managing employee attitudes and behaviors in the tourism and hospitality industry*. Nova Publishers.
- Lee, K. J. (2014). Attitudinal dimensions of professionalism and service quality efficacy of frontline employees in hotels. *International Journal of Hospitality Management*, 41, 140-148.
- Lin, C., Braund, W. E., Auerbach, J., Chou, J. H., Teng, J. H., Tu, P., & Mullen, J. (2020). Policy decisions and use of information technology to fight coronavirus disease, Taiwan. *Emerging infectious diseases*, 26(7), 1506.
- Loh, E. (2014). LAMP: leadership, advocate, management, professional—a new simple and dynamic medical management competency model for doctors. *Gibaran Journal of Applied Management*, 6(2), 64-86.
- McCarthy, D. (2019) How Managers Can Create a Professional Work Environment. The Balance Careers. Updated May 01, 2019. <https://www.thebalancecareers.com/creating-professional-work-environment-2276065>
- Mintzberg, H 1998, 'Covert leadership: Notes on managing professionals', *Harvard Business Review*, vol. November-December, pp. 140-7.
- Mokk. M.W.N.K.A., Grave W.S. D., Wass V., O'Sullivan H., Zwaveling J.H., Schuwirth L.W., et al. (2009). Professionalism: Evolution of the concept. *European Journal of Internal Medicine*, 20, 81–84.
- Nickson, D. (2013). *Human resource management for hospitality, tourism and events*. Routledge.
- Noordegraaf, M. (2007). From " Pure" to " Hybrid" Professionalism: Present-Day Professionalism in Ambiguous Public Domains. *Administration & Society*, 39(6): 761-85.
- Olusey, S. & Ayo, H.T. (2009). Influence of Work Motivation, Leadership Effectiveness and Time Management on Employees' Performance in Some Selected Industries in Ibadan, Oyo State, Nigeri. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences* 16: 7–17.
- Pollard, G. (1995). Job satisfaction among newswriters: The influence of professionalism, perceptions of organizational structure, and social attributes. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 72(3), 682-697.

- Prasad P. & Prasad A. (1994). The ideology of professionalism and work computerization: An institutionalist study of technological change. *Human Relations* (47) 1433-1458.
- Radac, B. A., Ciolac, R., Iosim, I., Merce, I. I., Dincu, A. M., & Matias, C. G. (2013). The importance of effective communication in rural tourism. *Lucrări Științifice Management Agricol*, 15(4), 267.
- Romme, G. (2016). *The Quest for Professional Management*. OUPblog.
- Romme, G. (2016). *The quest for professionalism: The case of management and entrepreneurship*. Oxford, UK: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198737735.001.0001>
- Sabuncuoğlu, Z. (2000), *Human Resources Management*, Bursa: Ezgi Publishing House.
- Sergiovanni, T. J. (1982). Ten Principles of Quality Leadership. *Educational Leadership*, 39(5), 330-36.
- Shafer, W.E., Park, L.J. & Liao, W.M. (2002). Professionalism, Organizational-professional Conflict and Work Outcomes: a Study of Certified Management Accountants. *Accounting, Auditing & Accountability Journal* 15 (1): 46–68.
- Sharma, M. G., & Sharma, K. (2015). Upselling – A High Revenue Technique for Hotels. *SPC ERA IJBM*, 3(7), 62-66.
- Somers, M., Passerini, K., Parhankangas, A., & Casal, J. (2014). Management education and the professions. *Organization Management Journal*, 11, 47-56.
<https://doi.org/10.1080/15416518.2014.903092>
- Swales, S. (2003). Professionalism: Evolution and Measurement. *The Service Industries Journal* (23) 130-149.
- Trevino, L. K., & Nelson, K. A. (2010) *Managing business ethics*. John Wiley & Sons.
- Troman, G. (1996) The rise of the new professionals? The restructuring of primary teachers' work and professionalism. *British journal of sociology of education* 17(4). pp. 473-487.

- Vargas-Sevalle, L., Karami, M., & Spector, S. (2020). Transformational Leadership in the Hospitality and Tourism Industry. In *Entrepreneurial Opportunities*. Emerald Publishing Limited.
- Vivanco, L., & Delgado-Bolton, R. (2015). Professionalism. *Encyclopedia of Global Bioethics*, 2312-2319.
- Vujičić, D., Jovičić, A., Lalić, D., Gagić, S., & Cvejanov, A. (2015). The relation between job insecurity, job satisfaction and organizational commitment among employees in the tourism sector in Novi Sad. *Economic and Industrial Democracy*, 36(4), 633-652.
- Wesley, S. C., Jackson, V. P., & Lee, M. (2017). The perceived importance of core soft skills between retailing and tourism management students, faculty and businesses. *Employee Relations*.
- Wolak, R., Kalafatis, S., & Harris, P. (1998). An investigation into four characteristics of services. *Journal of Empirical Generalisations in Marketing Science*, 3(2).
- Yilmaz, M. (2009). Learning-Knowledge Relationship. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 29(1).

BÖLÜM 4

SEFERİHİSAR'IN TARİHİ COĞRAFYASI / CİTTASLOW SÜ- RECİNDE ORTAYA ÇIKAN DEĞİŞİM VE PLANLAMA

Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL¹

---

¹ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Coğrafya Bölümü İzmir/Türkiye. cigdem.unal@ikc.edu.tr Orcid:0000-0003-0515-495X

GİRİŞ

Kentler var olduğu süre içerisinde, barındırdıkları toplumların yapısal değişimleri veya sahip olunan farklı kültürlerin etkisinde gelişir ve dönüşüme uğrar. Kentlerin ilk ortaya çıkışları ve bunlarla ilgili teoriler incelendiğinde; kentlerin ortaya çıkışında su kaynaklarının varlığı, ekonomik üstünlük örneğin Pazar fonksiyonu, savunma gücünü artırma, dini fonksiyonlar gibi birçok nedene bağlı olduğu görülmektedir. Her kentin ortaya çıkmasında veya gelişmesinde mutlaka bir etken kuruluş faktörü olarak ön plana çıkmıştır.

Kentleri fiziksel olarak tanımlamak mümkün olsa da geçmişte olduğu gibi günümüzde de kent algıları kişiden kişiye değişebilmektedir. Bu algı geçmişten şimdiye değin, kentleri planlama ve şekil verme açısından farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bunlara göre kent planlamaları yapılmıştır. Bugün dünya insanların yaklaşık %55'i kentlerde yaşar hale gelmiştir ve gidişat bu oranın her yıl daha da yükseleceğini ortaya koymaktadır. Kentli nüfus artışıyla birlikte kent sayısında da bir artış olduğu şüphesizdir. Mega kentlerin sayısı artmakta, küçük ve orta ölçekli kentler hızla büyümeye devam etmektedir. Kentli nüfus ve kentleşme sayısının arttığı düşünüldüğünde, kentsel mekânların yeniden düzenlenmesi veya mevcut mekânların korunmasıyla ilgili fikirler de önem kazanmaya başlamıştır.

Modern ve postmodern kent modelleri, ideal kent modelleri gibi planlama anlayışları, özellikle büyük kentlerin yeniden planlanmasında öne çıkan yaklaşımlar olmuştur. Ancak dünyada büyük kentlerden çok küçük ve orta ölçekli kentler bulunmaktadır. Bu kentlerin korunması

şüphesiz tarihi ve kültürel kimliklerin korunmasını sağlaması açısından daha önemlidir. Popüler kültürün zamanla hâkim olmaya başladığı bu kentlerde yalnızlık, sağlıksız beslenme, tüketim odaklı davranışlar hızla artar. Bu bakış açısıyla ortaya çıkan “Sakin Şehir (Cittaslow)” hareketi 1999 yılında Greve in Chianti’nin eski belediye başkanını Paolo Saturnini tarafından ortaya konulmuştur. Saturnini kentlerdeki yaşam kalitesini artırmak amacıyla her kentin sahip olduğu kaynakların bir kalkınma modeli şeklinde değerlendirilebileceğini iddia etmiştir. Kısa sürede benimsenen ve bir belediyeler birliği olan Cittaslow hareketi 2021 yıl itibarıyla 30 ayrı ülkede 268 kentte uygulanmıştır. Sakin kent unvanı almak isteyen kentlerin, belirlenen 72 ölçüt ölçüsünde değerlendirmesi yapıldıktan sonra, uygun olanların başvuruları kabul edilmektedir.

Araştırmamızın konu kentini oluşturan Seferihisar 2009 yılında Türkiye’nin ilk sakin kenti olmuştur. Cittaslow kriterlerini tamamlamaya çalışan şehir, bu süreçte birçok projeyi de hayata geçirerek; mevcut değerlerini koruyarak yeni birtakım planlamalar yapmaktadır. Bu araştırmada Türkiye’nin ilk sakin kenti olan Seferihisar’ın kuruluş tarihçesi, günümüzdeki bazı beşeri özellikleri ve Cittaslow unvanını aldıktan sonra kentte yaşanan değişimler ele alınmıştır.

1.SEFERİHİSAR’IN TARİHÇESİ

Günümüzde olduğu gibi Eski Çağlarda da insanlar yaşama alanlarını rastgele seçmemişlerdir; tarım alanları, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının varlığı, iklim, ulaşım kolaylıkları gibi faktörler, yerleşim yerlerinin seçiminde etkili olmuştur. Elverişli coğrafi şartlara sahip olan yer-

leşmeler büyüyerek/gelişerek günümüze kadar ulaşmışlardır. Aksi durumda olanların varlığının ise çok uzun süreli olmamıştır. Nitekim Seferihisar merkez ilçe sınırları içerisinde/Sığacık mahallesinde yer alan “*Teos Antik Kenti*”İlk yerleşimin MÖ X. yüzyıla dayandığı ve Dor göçlerinden kaçan Yunanlılar tarafından kurulmuş olan Teos'ta Yunanlılardan önce kente Karlar ve Leleglerden oluşan bir halk oturduğu tarihi kayıtlarda yer almaktadır. Pausanias anlatısına Yunanlıların kente gelmesiyle kentte Karların ve Yunanlıların birlikte yaşamaya başladığını iddia etmektedir. Strabon ise Karların Lonia'nın güney bölgesini terk ettiklerini ve daha güneye göç ederek buralara yerleştiklerini söylemektedir (Güler, 2015: 24). Kentin kuzeyinde Klazomenai, kuzeybatısında Erythrai ve güneyinde ise Lebedos antik kentleri bulunur. Pers istilası sırasında bölgede yaşayan insanlar göçe zorlanmış ve istila sırasında Teosluların bir kısmı Trakya'da Neltos deltasında yer alan Abdera kentine, bir kısmı da Kırım Boğazında yer alan Phanagoria'ya göç etmiştir. Fakat daha sonra kentlerine geri dönüp eski zenginliklerine sahip olmuşlardır(Yenice, 2015:5-7).

Antik çağlar boyunca Teos 'un, ticaret hayatında önemli bir rol oynayan kentler arasında yer aldığını gösteren birçok kalıntılara ulaşılmıştır. Özellikle son yıllarda sürdürülen arkeometrik kil analizleri ve Teos antik kentinde başlayan sistematik kazı çalışmaları, kentın önemli bir seramik üretim merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Kuzey İonia bölgesinin en önemli merkezlerinden olan Teos'un Antik Çağ'daki şarap ve zeytinyağı üretimine ışık tutacak antik yazılı kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte, kentın MÖ III. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiş bir Dionysos tapınağına sahip olması Teos'un

önemli bir bağcılık ve şarap üretim merkezi olduğunu düşündürmektedir (Sezgin, 2017: 18).

Teos, yaşadığı savaşlar ve siyasi olaylar dışında şüphesiz önemli bir kültürel yapıya da sahiptir. Özellikle MÖ III. yüzyılda kültürel açıdan dikkat çeken bir konumdadır ve koruyucu tanrısı olan Dionysos kültürünün etkisiyle ayrıcalıklı bir kent haline gelmiştir. Oldukça eski olan bu kült, kent ve çevresinin antlaşmalarla birlikte tanrının dokunulmaz kutsal alanı (asylos) olarak anılmasına sebep olmuştur. Böylece kent Dionysos sanatçılarının (tekhnitai) Asya ve Hellenspont kolunu barındırarak bir gösteri sanatları merkezi durumuna gelmiştir. Teos Antik kentinin sınırlarından Sığacık ve Seferihisar'a kadar olan bölgede sağlam olarak günümüze ulaşan en önemli geç dönem yapısı Sığacık Kalesidir. Bu anlamda Teos Antik kentinde Bizans Dönemine kesin olarak tarihlenmiş tek yapı Teos Liman Kilisesidir (Yenice, 2015: 8)

Teos antik kentiyile ilgili araştırmalar incelendiğinde Dionysos Sanatçılar Birliği'nden sıkça bahsedildiği ve kent için önemli olduğu görülmektedir. Teos şehri döneminin en faal şehirlerinden biri olup, İyonya'nın on iki şehri arasında ticaretin en gelişmiş olduğu zengin bir yerdi. Bu haliyle Teos şehri ahalisinin oldukça medeni oldukları ve sanayide gelişmiş bir konumda buldukları belirtilmektedir. Perslerin buraya saldırısı üzerine Teoslular aynı Foçalılar gibi şehri terk ederek gemilere dolmuşlar ve ancak Büyük İskender'in zamanında geri dönerek şehri yerinden imar etmişlerdir. Ayrıca Teosluların denizcilikte oldukça ileri bir seviyeye ulaştıkları, onların Yunanlılara karşı mücadele eden Romalılara yardımlarından anlaşılmaktadır. MÖ I.

yüzyıldan itibaren Teos'un sahip olduğu taş ocaklarını işletmesi ve ticaretini kendi yapması Teos'ta ekonomik sıkıntılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde Teos'un ekonomisi yavaş yavaş küçük bir kasaba ekonomisine dönüşmeye başlamıştır. Kentin Roma'ya karşı bazı hakları olsa da sonunda Roma'nın sahip olduğu Yunan şehirlerinden biri olmuştur. Diğer yandan MS II. yüzyıla kadar Dionysos tapınağının özelliğini koruması kentin önemini bir süre daha devam ettirmiştir. Fakat Ephesos ve Smyrna limanlarının öneminin artması ve Roma İmparatorluğunun Hıristiyanlığı kabul etmesi Teos'un hem ekonomik hem de dini açıdan çökmesine neden olmuştur. Teos'un en son ne zaman yerleşim gördüğü ve ne zaman terk edildiği ise kesin değildir (Güler, 2015: 30).

Teos yalnızca ticaret ve denizcilik alanında ileri bir seviyede olmayıp, düşünce ve edebiyatta da ileri gitmiştir. Nitekim Aristo'nun takipçilerinden Apélicon buralıdır. Bundan başka Teos'un güney batısındaki Epsili (Hypsylie) Burnu Kral Antihus'un Romalılara karşı zafer kazandığı ünlü deniz savaşının cereyan ettiği yer olup, burası ayrıca Aydınoğlu Cüneyd Bey'in yaşadığı son yerdi. Ancak Aydınoğlu Cüneyd Beyin, Osmanlılara karşı isyan etmesiyle Foça'daki Cenevizliler'den deniz yoluyla yardım alan Osmanlılar Cüneyd Beyi derdest etmiş ve 1425 yılında buraları tamamen Osmanlı toprağı olmuştur (Kara, 2008:701).

İzmir Osmanlıların idaresine geçtikten sonra Aydın sancağına bağlı bir kazanın merkezi haline dönüşmüştür. Kaza kuzeyde Karşıyaka, doğuda Bornova, Buca, güneyde Torbalı, batıda Çeşme, Seferihisar ve

Karaburun'u içine alıyordu ve merkezi İzmir kadısının ikametgâhı olan İzmir şehri idi. Başlangıçta Aydın sancağına bağlı olan İzmir, yaklaşık 1573'te Kaptan paşa eyaletine dâhil olan Sığla sancağına katıldı. XIX. yüzyılda Aydın eyaletine bağlandı ve 1841'den itibaren zaman zaman eyaletin merkezi oldu (Kütükoğlu, 2001:526-529) 1850 yılında İzmir, Aydın vilayetinin merkezi konumuna getirilmiş ve bu yıllarda nahiye olan Seferihisar ise (1884) Belediyeye dönüştürülmüştür.

Seferihisar'ın kuruluşu hakkında birkaç tez bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre; Seferihisar III. Pön Savaşları (Roma – Kartaca Savaşları) sırasında Roma'ya yenilen Kartacalı Anibal, Suriye Selefkoslarına sığınmak üzere Anadolu'ya geçmiştir (MÖ.150-146). Bunun üzerine Roma Donanması'nın Teos önlerinde Myonnesos açıklarında Kartaca donanması ile savaşırken, Romalı General Tysaferin'in konaklama yeri olarak askerlerine inşa ettirdiği üs olarak kurulmuş ve Tysaferinopolis adı verilmiştir. İkinci tez ise; MÖ VII. yüzyılda Anadolu toprakları üzerinden, Roma'ya göçen, Hind-Avrupa ırkından Etrüskler tarafından kurulduğuna aittir. Anadolu'ya geldiklerinde kıyılarına yetince yaklaşmak isteyen Etrüsklerin Seferihisar'ı önce bir konaklama yeri olarak kurdukları, sonra büyük bir kısmının Teos ve Sığacık limanlarından yararlanarak İtalya'ya göçtükleri, bir kısmının ise burada kaldığı ve Seferihisar'ın da MÖ V. yüzyılda güçlü bir kent olduğu ileri sürülmektedir (<http://seferihisar.bel.tr>).

2.NÜFUSUN GELİŞİMİ VE CİTTASLOW UYGULAMALARI

Teos antik kentinin konum, siyasi yapı, kültür, ticaret, sanat özellikleri gibi birçok bilgiye yapılan kazılarla ulaşılmışsa da; nüfusla ilgili çok doğru bilgilere henüz ulaşmak mümkün olmamıştır Osmanlı İmparatorluğunun ilk sayımı modern sayımı 1831 yılında, Dönemin Seraskeri olan Rıza Paşa tarafından yapılmıştır. Bu sayımın amacı orduyu yeniden tanzim etmek ve asker almayla ilgili yeni düzenlemeler yapmaktır. Yapılan bu nüfus sayımında Muğla Sancağı içerisinde yer alan Seferihisar’la ilgili nüfus bilgileri Tablo 1’de verilmiştir (Karal, 1997:133-140):

Tablo 1: Seferihisar’ın 1831 Yılı Nüfus Verileri

Halk grubu	Hane sayısı	Nüfus
Ehli İslam	892	2105
Muhacir	136	292
Kıpti	15	31
Rum ve Ermeni	75	220
Toplam	1118	2648

Kaynak: Karal,1997;134-140

Karal’ın 1997 yılında yayınlanan araştırmasının sonuçlarına göre 1831 yılında Seferihisar’da yaşayan kişi sayısı 2648 kişidir. Nüfus içerisinde en yüksek pay %79,5 ile Ehli İslam nüfusa aittir. Muhacir nüfusun oranı %11, Rum ve Ermeni nüfusun oranı 8,3, Kıpti nüfusun payı ise %1,2 civarındadır. Muhacir nüfusun özellikle 1821 sonrasındaki gelişmeler paralel olarak adalardan Batı Anadolu kıyı kentlerine gelip yerleştikleri görülmektedir. Sancak içerisinde özellikle İzmir, Seferihisar, Kuşadası, Çeşme muhacirler bakımından dikkat çekmektedir. Yerleşmenin toplam hane sayısı 1118 olup, yine en yüksek pay Ehli

İslam nüfusa aittir. Ehli İslam nüfusta hane başına düşen kişi sayısı 2,3, Muhacir nüfusta 2,1, Kıpti nüfusta 2,0 ve Rum-Ermeni nüfusta ise 2,9'dur.

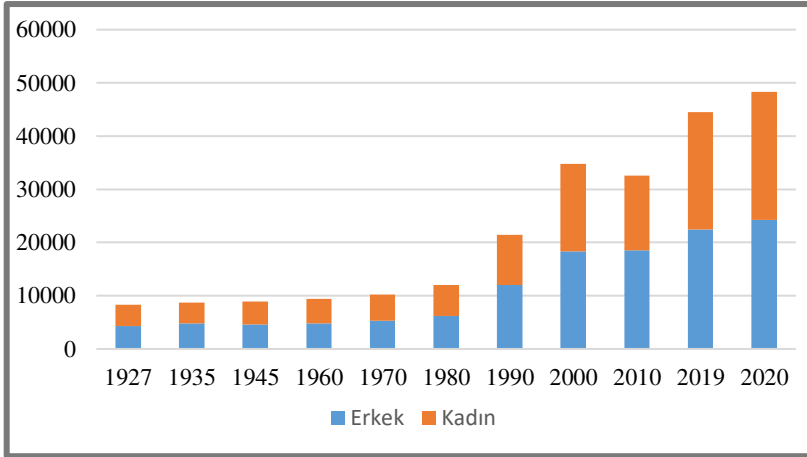
Tablo 2: Seferihisar'ın Cumhuriyet Dönemi Nüfus Gelişimi

Sayım Dönemi	Erkek nüfus	Kadın nüfus	Toplam
1927	4392	3940	8 332
1935	4832	3880	8 712
1945	4610	4276	8 886
1960	4825	4555	9 380
1970	5311	4924	10 235
1980	6182	5827	12 009
1990	12 056	9350	21 406
2000	18 319	16 442	34 761
2010	18 599	14 056	32 655
2019	22 400	22 126	44 526
2020	24 246	24 074	48 320

Kaynak: tük.gov.tr, Seferihisar İlçe Nüfus Müdürlüğü Verileri

Tarihi, Teos antik kentiyle MÖ III bin yıllara giden Seferihisar'ın 1927 yılına gelindiğinde nüfusunun 8332 kişiye yükseldiği görülmektedir. 1935 yılı sayımında nüfus sadece 380 kişi artarak 8712'ye ulaşmıştır. Bu süreçte nüfusu çok yavaş artan yerleşmede 1927-1960 arasında yani 33 yıl süre zarfında, görülen nüfus artış miktarı sadece 1000 kişinin biraz üzerindedir. İlçe nüfusunun 1980 yıllarından itibaren belirli bir artış eğilimine girdiği, özellikle 1990 yılında 21 406 olan nüfusun 2000 yılında 34 bine ulaştığı görülmektedir. Bu on yıllık süre zarfında yaklaşık 13 bin kişilik bir artış göstermesine karşılık; 2000-2010 yılları arasında nüfusun 32 binlere gerilediği görülmektedir.

Seferihisar 2009 yılında Cittaslow hareketine katılmış ve Türkiye'nin ilk sakin şehri olmuştur. Bu tarihlerden sonra ilçeye yapılan yatırımların artması ve Sakin Kent unvanıyla dikkati çeken yerleşmenin göç almaya başlamasıyla nüfusu hızla artmaya başlamıştır. 2010 yılında 32 655 olan nüfus 2019 yılında 44 526, 2020 yılında ise 48 320'ye yükselmiştir(Tablo 2, Şekil 1). İlçe nüfusunun kadın- erkek oranları karşılaştırıldığında; son yıllarda aradaki fark azalış gösterse de, tüm sayım dönemlerinde erkek nüfus payının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 1: Seferihisar'ın Cumhuriyet Dönemi Erkek-Kadın Nüfusun Gelişimi

Seferihisar'da demografik göstergeler açısından da ortaya çıkan bazı olumsuz gelişmeler vardır. Örneğin Sakin Şehir uygulaması ile birlikte kentte nüfus hızla artmaya başlamış, turistlerin ilgisini çekmesiyle hareketlilik başlamıştır. Bütün bunlar şehrin sakinliğini bozabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir. Nitekim sakin şehir hareketi, nüfusu 50.000 altında ve kriterlere uyan şehirler için geliştirilmiş “alternatif

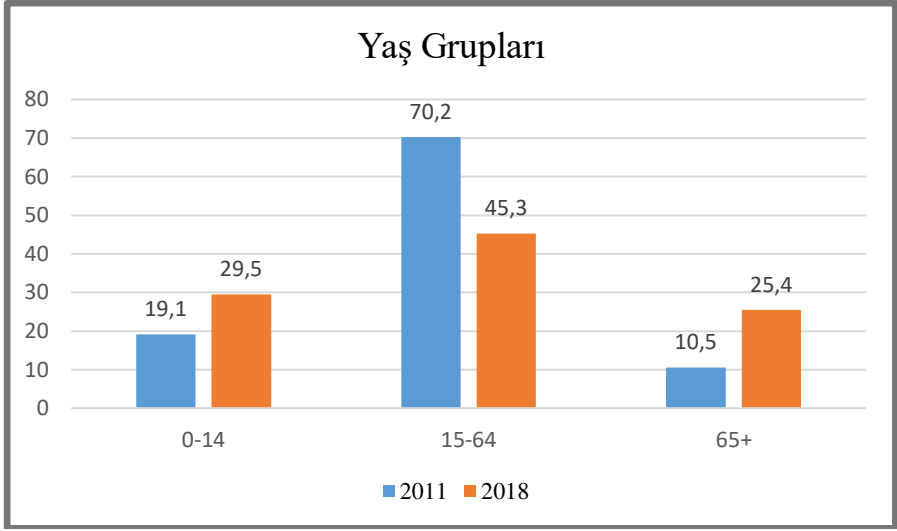
bir sürdürülebilir kent’’ modelidir. Ancak 2005 yılında 22 bin olan Seferihisar’ın nüfusu bugün 48 binin üzerine çıkmıştır (tüik.gov.tr).

Tablo 3: Seferihisar’da Nüfusun Mahallelere Dağılımı (2021)

Mahalle	Toplam Nüfus	Mahalle	Toplam Nüfus
<u>Atatürk Mahallesi</u>	1495	<u>İhsaniye Mahallesi</u>	97
<u>Bengiler Mahallesi</u>	2469	<u>Kavakdere Mahallesi</u>	292
<u>Beyler Mahallesi</u>	399	<u>Mersin Alanı Mahallesi</u>	2916
<u>Camikebir Mahallesi</u>	10 216	<u>Orhanlı Mahallesi</u>	1257
<u>Cumhuriyet Mahallesi</u>	1068	<u>Payamlı Mahallesi</u>	1427
<u>Çamtepe Mahallesi</u>	126	<u>Sığacık Mahallesi</u>	3637
<u>Çolak İbrahim Bey Mahallesi</u>	3698	<u>Tepecik Mahallesi</u>	2818
<u>Düzce Mahallesi</u>	1139	<u>Turabiye Mahallesi</u>	5247
<u>Gödençe Mahallesi</u>	336	<u>Turgut Mahallesi</u>	355
<u>Gölcük Mahallesi</u>	130	<u>Ulaş Mahallesi</u>	2664
<u>Hıdırlık Mahallesi</u>	6534		

Kaynak: tüik.gov.tr adnk verileri

Türkiye genelinde görüldüğü gibi İzmir ve Seferihisar’da da nüfus giderek yaşlanmaktadır. Özellikle son 8-10 yıl içerisinde göç alan ilçenin demografik yapısı yaşlı nüfus lehine hızla değişmektedir. TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Sayımı ve İZKA verilerine göre, 2011 yılında %19,1 olan çocuk nüfus oranı 2018 yılında % 29,5’e, genç dinamik nüfus olarak kaydettiğimiz 15-64 arası nüfus %70’lerden 45,8’lere gerilemiştir. Buna karşılık yaşlı nüfus oranı ise yedi yıl içerisinde yaklaşık 2,5 katlık bir artış oranıyla %25,4’e yükselmiştir (İZKA, 2014-2023 İzmir Bölge Planı, Seferihisar İlçe Raporu) .

Şekil 2: Seferihisar İlçesinde Nüfus Yaş Gruplarındaki Değişim

İlçenin en yüksek nüfusuna sahip Camikebir (10216) ve Hıdırlık (6534) Mahalleleri kentsel yerleşim alanı içerisinde yer almaktadır. Seferihisar kent yerleşim alanının kuzeyinde kalan mahalleler içerisinde Ulamış Mahallesi (2664) en yüksek nüfusa sahip iken İhsaniye (97) en düşük nüfusa sahiptir. İlçe kent merkezinin güneyinde yer alan mahallelerin kuzeydekilere göre daha yüksek nüfus sahip oldukları görülmektedir. Bunlar içerisinde Tepecik (2818), Bengiler (2469), Atatürk Mahallesi (1495) ilk sıralarda yer almaktadır. Sığacık mahallesinin nüfusu ise 2020 verilerine göre 3637 kişidir (Tablo 3).

kım yatırımlar mı yapmak gerekir. Ancak yapılacak her türlü planlanmanın; Türkiye'nin ilk sakin kenti olan Seferihisar'ı gerçek bir marka haline getirme yönünde olması unutulmamalıdır.

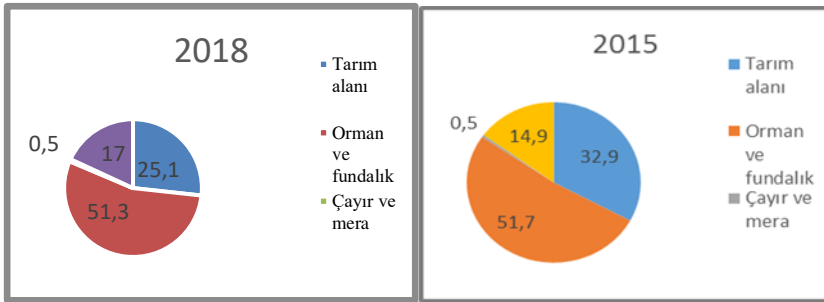
3.EKONOMİK YAPI VE PLANLAMA

Yüzölçümü 386 bin dekar olan Seferihisar'ın İzmir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü 2018 yılı verilerine göre arazi dağılımı içerisinde en yüksek paya %51,7 ile orman ve fundalık alan, %32,5 ile tarım alanı sahiptir. Çayır ve mera alanlarının arazi dağılımındaki payı sadece 0,5 dekadır (Şekil 2). Oysa 2015 yılı verileri incelendiğinde tarım alanlarının arazi dağılım içerisindeki payının %32,9 olduğu görülmektedir. Tarım alanları 2015-2018 yılları arasında, dört yılda yaklaşık %25 oranında kayba uğramıştır. Özellikle son yıllarda ilçeye olan göçler ve yoğun turizm faaliyetlerinin etkisiyle; tarım alanları yapılaşmayla yok edilmektedir. Gülersoy 2014 yılında yapmış olduğu araştırmasında, 1984-2010 yılları arasında tarla alanlarında % 18 (1178 ha), orman alanlarında % 4 (624 ha), mera alanlarında % 3 (460 ha) oranında azalmayı, buna karşılık yerleşim alanlarında ise % 92 oranında (1756 ha) bir artışın gerçekleştiğini ortaya koymuştur (Gülersoy, 2014:155-180).Seferihisar'da şehirleşme kıyı kuşaklarına doğru olmaktadır, İlçede sadece Sığacık-Ürkmez arasındaki kıyı kuşağı boyunca değil; aynı zamanda iç kesimlerde de örneğin İhsaniye ve Turgut köylerinde tarım alanlarının bir kısmı yerleşme alanlarına dönüştürülmüştür. Teos plajı ve çevresinde, Doğanbey-Ürkmez arasında özellikle 1985'li yıllardan itibaren yapılmaya başlayan ikincil konutlar, birinci ve ikinci sınıf tarım arazilerini büyük bir baskı altına sokmaktadır.

Tablo 4: Seferihisar’da Arazi Dağılımı

Yıl	Tarım Alanı		Orman ve Fundalık Alan		Çayır Mera Alanı		Diğer Arazi		Toplam Dekar
	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%	
2015	127 026	32,9	199 530	51,7	1 768	0,5	57 676	14,9	386 000
2018	87 430	25,1	199 530	51,3	1 768	0,5	59.392	17,0	348 120

Kaynak; İl Tarım Müdürlüğü Verileri (<https://izmir.tarimorman.gov.tr>)

Şekil 4: Seferihisar’da Arazi Dağılımı, %

Sakin Şehir Hareketi, küçük şehirlerde yaşam kalitesinin sürdürülmesini sağlama amacıyla ortaya çıkan bir akımdır. Zaten sakin şehirlerde çevrenin korunması, yerel kaynakların ön plana çıkarılması hedeflenmiştir. Yine organik olan sağlıklı ürünlerin üretimi ve tüketimini teşvik eden bir harekettir. Yerleşmenin kendine özgü, sürdürülebilirliğinin devam etmesi için tarım alanlarının korunması gerekmektedir. İlçede çayır ve mera ile orman ve fundalık alanların dağılımında önemli bir değişiklik görülmemesi sevindirici bir durum olarak kabul edilebilir(Şekil 4).

İlçe ekonomisi önemli ölçüde tarıma dayalıdır. İzmir Ticaret Odası verilerine göre halkın %80'i tarımla uğraşmaktadır (<http://www.izto.org.tr>). İzmir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü 2018 yılı verilerinden (Tablo 5) elde edilen hesaplamalara göre 2018 yılında ilçede kullanılan tarımsal arazi dağılımı 161 783 dekar'dır(nadas alanı ve tarıma elverişli boş arazi dâhil edilmemiştir). Dolayısıyla bu veriler esas alındığında 2018 yılında Seferihisar kullanılan tarım arazileri içerisinde %47,5 ile meyve bahçeleri ilk sırada yer alır. Bunu %34,8 ile zeytin alanları, 9,2 ile narenciye ve 3,5 ile tarla alanları takip eder. Bu da ilçede meyveciliğin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Arazi gözlemleri ve verilere bakıldığında son yıllarda süs bitkileri ağırlıklı olmak üzere seracılık faaliyeti ve şaraba yönelik üzüm üretiminin de artış gösterdiği gözlenir. Sahada özellikle bağcılığın çok eskiye dayandığı konusunda belgeler vardır. Teos antik kentinde yaşayan insanların tahıl, gümüş, şarap ve çanak-çömlek ticareti yaparak önemli bir ekonomik gelire sahip olması Pers Savaşları sırasında İon şehirleri arasında yükselmesini sağlamasına neden olmuştur (Güler, 2015: 36).

Tablo 5. Kullanım Şekline Göre Arazi Dağılımı,2018 (Dekar)

Bağ Alanı	Diğer Mey- ve Alanı	Narenciye Alanı	Zeytin Alanı	Toplam Meyve Alanı
4.290	1.331	14.914	56.382	76.917
Tarla Alanı	Sebze Alanı	Süs Bitkileri Alanı	Nadas Alanı	Tarıma Elverişli Boş Arazi
5.612	1.994	343	837	1.727

Kaynak;İl Tarım Müdürlüğü Veriler
(<https://izmir.tarimorman.gov.tr/Menu/90/2018-Yılı>)

Cittaslow hareketinin amaçlarından birisi de yerel kimliği korumak ve ekonomik planlamaları da bu bağlamda geliştirmektedir. Bu amaç çerçevesinde ilçede üretici pazarları kurularak ve yerli tohumlara sahip çıkılarak, yerel kimliği canlandırma, verimliliği artırma ve kaliteli pazarlama sistemleri geliştirilmektedir. Sakin Kentin ölçütlerine bağlı kalarak yapılan birçok çalışma vardır. Bunlardan birisi yerel üreticiler için yapılan çalışmalardır ki bu da özellikle kamusal mekânların yeniden düzenlenmesini sağlamıştır. Tarihi mekânlar korunmaya alınmış yapılan yeni planlamalarla koruma altına alınmıştır. Bu projelerden biri olan Sığacık Peyzaj Projesiyle çok sayıda aromatik bitkiler ekilmiş, çim sahaları oluşturulmuş ve ağaçlandırma yapılmıştır. Sığacık Kalesinin restorasyonu gündemde olup, zaten günümüzde de çeşitli kültürel aktivitelerin yapıldığı ve yerel üretici pazarına ev sahipliği yapmaktadır. Seferihisar'da organik pazarların sayısının artmasıyla kadın üreticilerinin sayısının da arttığı ve istihdama büyük katkı oluşturdukları görölmektedir. Seferihisar'ın Tepecik Mahallesinde Seferihisar'ın Geleneksel Mutfağı ve Ula mış Mahallesinde Kadın Emeği Evi binaları yapılan iyileştirmelerle halka hizmet vermeye devam etmektedir. Bütün bu çalışmalar kentin tarihi dokusunu ve kültürel özelliklerini korumak amacıyla yapılan önemli çalışmalardır.

Seferihisar'da Cittaslow üyeliğinden sonraki süreçte, organik tarım alanında yapılan yatırımların sayısı her geçen gün artmaktadır. İzmir Büyükşehir Belediyesi 2008 yılında geliştirdiği projede Orhanlı Köyü'nü pilot bölge olarak belirlemiştir. Belediye, tarım politikasını; 'üretici pazarları açmak', 'üretici birlikleri-kooperatifler kurmak', 'tarım ürününü bir sanayi ürününe dönüştürmek' ve 'yerli tohuma sahip çık-

mak' şeklinde dört basamakta gerçekleştirme yönünde çalışmalarına devam etmektedir. Seferihisar'da 2018 yılı itibariyle 162 üretici Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü denetiminde organik üretim yapmaktadır (<https://seferihisar.com>).

Seferihisar'ın "sakin kentler" hareketine katılmasıyla birlikte en büyük değişim şüphesiz Sığacık'ta yaşanmıştır. 2010'lu yıllardan itibaren ev pansiyonculuğu gelişmeye başlamış, yerli tohumlar kullanılarak yerel sebze ve meyvelerin üretimi önem kazanmıştır. Cittaslow felsefesine uygun olarak geleneksel yeme-içme ürünlerinin üretimi artmış, Kaleiçi sokakları yenilenmiş, Teos Marina'nın önemi artmıştır.

Foto 1. Seferihisar'ın Önemli Mahallelerinden Biri Olan Sığacık Tarihsel Süreç İçerisinde Hem Fiziki Hem De Sosyoekonomik Yapı Açısından Şüphesiz Önemli Değişikliklere Uğramıştır.

Osmanlı döneminde Sığla veya Sığala olarak anılan Sığacık, tarihsel süreç içinde Seferihisar için önemli bir liman, 16. yüzyılda inşa edilmiş olan kalesiyle de güvenli bir merkez olmuştur. Kale, 1521-22 yı-

ında Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle, donanma komutanı Parlak Mustafa Paşa tarafından, Rodos seferine hazırlık amacıyla inşa ettirilmiştir. İç ve dış kaleden oluşan kalenin inşası sırasında, Sığacık'ın meskûn olduğu bilinmektedir. Piri Reis Kitab-ı Bahriye'de, Sığacık'tan Seferihisar'ın doğal bir limanı olarak söz etmektedir. Sığacık, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar bir nahiye olarak kalmıştır. XVI. yüzyılda Sığacık iskelesinden hububat ve kuru meyve nakli yapıldığı bilinmektedir. 1579'da, Sığla Sancağında kalenin korunması için 50 sipahinin görevlendirildiğine dair belgeler mevcuttur. 19. yüzyılda, idari bakımdan Seferihisar'a bağlı olan ve oldukça işlek limanı, özellikle Ege adalarıyla olan ticari ilişkileri düzenleyen bir ihraç limanını özelliğiyle, bölgenin dışarıya açılan kapısı olmuştur. Sığacık limanının, Seferihisar ve çevresinin Ege adaları ve özellikle Sakız adası ile olan ticari ilişkilerinde etkin rol oynadığı bilinmektedir (Daş, 2007: 26-27).

Foto 2: Tarihi Sığacık Kalesi Ve Teos Antik Kenti Hemen Yanı Başında Olan Teos Marina Doğal Liman Özelliğiyle Dikkat Çekmektedir.

Teos antik kentinin kuzey limanı olarak kurulan Sığacık; o dönem üstlendiği ekonomik fonksiyonu günümüzde tamamen değiştirmiştir. 2010 yılında hizmete açılan “Teos Marina” Sığacık ile Samos adası arasında küçük teknelerle karşılıklı seferlerin yapıldığı bir liman özelliğindedir. Yakın bir zamana kadar tarımsal fonksiyonların hâkim olduğu yerleşme, 1980’li yıllarından sonra turizme açılmış ve Seferihisar’ın Cittaslov hareketine katılmasıyla sosyoekonomik yapısı da değişmeye başlamıştır. Bu hareket kapsamında yapılan çalışmalar ve ekonomik planlamalar kentin ulusal kimliğini koruması açısından önemlidir.

Türkiye’nin ilk sakin kenti olan Seferihisar’da çevre, sağlık, eğitim ve mekânsal yönetimde gösterilen ve sürdürülebilir kentleşmeyi destekleyen çok sayıda planlamalar yapılmaktadır. Yavaş şehirlerin ana kıstasların başında gelen “çevresel göstergeler” açısından değerlendirildiğinde; İlçede temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Enerji tasarrufuna yönelik projeler hayata geçirilmiş, caddelerde güneş enerjili aydınlatma sistemleri kurulmuştur. Şehir merkezinde yoğun trafiği önlemek amacıyla, bisiklet kullanımını teşvik edilmiş, bisiklet ve fayton yolları oluşturulmuştur. İnsanların rahat hareket etmesini sağlamak amacıyla kaldırımlar genişletilmiş tarihi mekânların ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik çalışmalar halen devam etmektedir. Cittaslow kriterlerine uymaya çalışan ilçede, özellikle kanalizasyon ve atık su arıtma tesislerinin kurulması, çevre politikasının en belirgin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Foto3:Sığacık Kaleiçi sit alanına yapılan yeni eklentiler, tarihi dokunun görünümünü değiştirmektedir

“Altyapı politikaları” kapsamında yapılan planlamalar incelendiğinde; İlçede kurulan “bisiklet istasyonları” projesiyle, halkın bisiklet kiralama imkânı oluşturulmuştur. Hem karbon salınımını azaltma hem de gürültü kirliliğine önlemede, önemli bir görevi yerine getiren bisiklet kullanımının tercihi her geçen yıl daha da artmaktadır. Tıbbi yardım merkezleri ve kamusal alanlar, engellilerin erişebileceği şekilde planlanmış bu bireylerin teknolojiye erişimin sağlanması kolaylaştırılmıştır. Seferihisar’da başta Sığacık kale içi olmak üzere farklı mekânlarda yayalaştırma, sokakları daha sağlıklı hale getirme, yenileme gibi çalışmalar aralıksız devam etmektedir(Ünal, 2018;173).

Foto 4: Seferihisar’da Yapılan Yenileme Çalışmalarında Binaların Zemin Katlarında Taş Kaplama, Genel Boya Seçiminde Beyaz Renk Tercih Edilmiştir.

SONUÇ

Tarihinin MÖ X. Yüzyıl Teos Antik Kentine kadar götürüldüğü ve daha sonraki süreçte birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Seferihisar 2019 yılı nüfus verilerine göre İzmir’in sıralamada 20. büyük ilçesi olmasına karşılık; net göç hızının en yüksek olduğu ilçesidir. Teos antik kentinin tarihi dönemlerinde siyasi ve ekonomik önemini ortaya koyan birçok belgeye ulaşılmasına rağmen; o dönemlere ait çok doğru nüfus bilgilerine ulaşamamıştır. Cumhuriyet döneminde 1980’li yıllara kadar belli bir düzeyde artış gösteren nüfus, bu tarihlerden itibaren turizmin gelişmeye başlamasıyla artış hızı yükselmiştir. Özellikle ilçenin 2009 tarihinde “sakin kent” unvanını almasıyla nüfus hızla yükselmiştir. Başlangıçta tamamen tarıma dayalı olarak gelişen ekonomik yapı, özellikle 2000’li yıllardan itibaren turizm odaklı değişim sürecine girmiştir.

Seferihisar’ın Cittaslow hareketine katılması ve sakin kent kriterleri ölçüsünde yapılan planlamalar, özellikle yerel kimliğin korunması açısından önemlidir. Cittaslow bir belediyeler birliğidir ve bu birliğe üye olabilmek için bazı özel koşullar vardır. Kültür, çevre ve gastronomi kaynaklarının korunması, kalitesinin artırılması ve bunların yerel halkın katılımıyla, teknolojik desteklerle geliştirilmesi gerekir. Bunun için de bu harekete katılacak yerleşmelerin zengin kültürel yapılaraya sahip olması önemlidir. Sakin kent hareketine katılan Seferihisar’da yapılan çevre, altyapı, kentsel yaşam kalitesi, yerel ürünlerin üretilmesi ve korunması çalışmaları, farkındalığı artırmakla birlikte; yerleşmenin ekonomik yapısının planlanmasını kolaylaştırmıştır. Türkiye’nin ilk sakin kenti olan Seferihisar’da çevre, sağlık, eğitim ve mekânsal yönetimde gösterilen ve sürdürülebilir kentleşmeyi destekleyen bu planlamaların; ne yazık ki doğal kaynakların yönetiminde aynı başarıyı sağlayamadığı görülmektedir. Tarım, mera ve orman alanlarında son on yılda görülen azalma bu kaynaklarının iyi yönetilmediğinin kanıtlarıdır.

Ancak ilçede çok hızlı artan nüfus doğal alanları yok etmekte ve Seferihisar’ın sürdürülebilirlik planlamalarını tehlikeye sokmaktadır. Sakin Şehir uygulaması ile birlikte ortaya çıkan nüfus artışının ve hareketliliğinin şehrin sakinliğini bozabileceği ihtimali gelmektedir. Sakin şehir hareketi, nüfusu 50.000 altında ve kriterlere uyan şehirler için geliştirilmiş **“alternatif bir sürdürülebilir kent”** modelidir. Oysa 2005 yılında 22 bin olan Seferihisar’ın nüfusu bugün 50 bine yaklaşmıştır.

Ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasal anlamda birlikte hareket edebilme kabiliyetinin geliştirilmesi; kentlerde sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemsenmelidir. Dolayısıyla kentleşmenin bu yönü, sakin şehirler birliğinin amaçlarıyla uyumaktadır. Nitekim sakin/yavaş şehirler; çevrenin ve kentin yerel dokusunu koruyarak, yerel kimliği korumayı hedefleyen bir birliktir. Seferihisar’da da yetkililer ile yerel halk, çevrenin ve kentsel dokunun kalitesini geliştirilmesinde ortak kararlar almakta, projeler geliştirmekte ve birlikte hareket etmektedirler.

Seferihisar sahip olduğu doğal - tarihi sit alanlarını, ekonomik kaynaklarını ve Cittaslow unvanını kaybetmemek için; yapılaşmayı, özellikle turizme yönelik yeni yatırımlara yer vermeden mevcut yerel kimliği ve kaynakları korumak adına planlamalar yapmak zorundadır. Seferihisar, Cittaslow hareketine katılmak suretiyle önemli bir misyon yüklenmiş durumdadır. Kentin ekonomik fonksiyonlarının düzenlenmesinde ve ekonomik planlamaların yapılmasında sakin kentin belirleyici dinamikleri; kentin jeopolitik konumu ve tarihsel avantajlarıyla birlikte ele alındığında *“sürdürülebilirlik açısından”* da birçok koşulun yerine getirilmesini sağlayacaktır. Seferihisar’ın sakin kent kimliğinin korunması, yerleştiği mekânın coğrafi özellikleri dikkate alınarak; ekonomik yapının planlı bir şekilde yürütülmesiyle mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Daş, E. (2007). Sığacak'ta Türk mimarisi (Seferihisar/İzmir). *Sanat Tarihi Dergisi XVI (1)*, 25-48.
- Güler, T. B. (2015). Teos Antik Kenti ve Dionysos Sanatçılar Birliği. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34(57), 30-47.
- Gülersoy, A. (2014). Seferihisar'da arazi kullanımının zamansal değişimi (1984-2010) ve ideal arazi kullanımı için öneriler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi SDU Faculty of Arts and Sciences Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences*, (31), 155-180.
- Kara N.,N. (2008). Salnamelere Göre Seferihisar. Perspectives on Ottoman Studie Papers from the 18th Symposium of the International committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb 2008. Edited by Ekrem Öauğevi, Nenad Moa Ğanin and Vjeran Kursar 699-706.
- Karal, E., Z. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu, İlk Nüfus Sayımı*. DİE yayımları, Ankara.
- Kütükoğlu, M. (2001). Ege Bölgesinin En Büyük Şehri Ve Bu Şehrin Merkez Olduğu İl. *İslam Ansiklopedisi*, 23, 526-529.
- Sezgin Y. (2017). Arkaik Dönemde Teos'ta Ticari Amphora Üretimi: Sorunlar ve Gözlemler. *Anatolia* 43, 15-39.
- Telci, C. (2010) XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Sığla Sancağı Nüfusu. *Perspectives on Ottoman Studies*. Ed. Ekrem Causevic, Nenad Moacanin, Vjeran Kursar.
- Ünal, Ç. (2018). Management Of Slow Cities In Sustainable Urbanization Framework. *The Book Of International Green Capitals Congress* 8-11 Mayıs 2018. (165-176ss) Konya.
- Yenice, G. (2015). *Teos Liman Kilisesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.izto.org.tr/portals/0/27_sefer%C4%B0h%C4%B0sar.pdf (Erişim tarihi: 09.11.2020)

<https://izmir.tarimorman.gov.tr/Menu/90/2018-Yılı> (Erişim tarihi: 11.12.2020)

<https://seferihisar.com/seferihisar-tarimda-israilden-ileri/> (Erişim tarihi: 11.12.2020)
tüik.gov.tr

BÖLÜM 5
COĞRAFYA BÖLÜMÜ BİRİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN
ÜLKELER COĞRAFYASI KONUSUNDAKİ BİLGİ DÜZEY-
LERİNİN VE ALGILARININ İNCELENMESİ

Dr. Ziya İNCE¹

Doç. Dr. Vedat ŞAHİN²

---

¹Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Tekirdağ, Türkiye. zince@nku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7389-8083.

²Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Tekirdağ, Türkiye. vsahin@nku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5502-5219.

GİRİŞ

Birçok insanın yaşadıkları yerler dışındaki memleketleri merak etmesi ve öğrenmek istemesi sebebiyle coğrafyaya başvurmaları doğaldır. Çünkü coğrafi bilgi, insanların farklı kültürlerini, yerlerinin özelliklerini ve durumlarını anlamasına yardımcı olduğu gibi bilinçli bir dünya görüşü de geliştirir (Heffron, 2012). Ancak günümüzde ulaşım ve iletişimdeki gelişmeler gerek eğitim ve gerekse iş sebebiyle başka ülkeleri öğrenme ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Ayrıca ticaretten turizme kadar birçok nedenle başka ülkelere gitme ve oranın şartlarını doğrudan gözlemlene olanağı doğmuştur.

Eğitim sistemlerinde dünya ülkeleri öğretilen konulardan biridir. Bununla birlikte sistematik programlar dâhilinde verilen eğitimle oluşan farkındalık ülkelerin özellikleri daha kolay bilinmeye ve değerlendirilmeye imkân sağlar. Bu bakımdan okullardaki eğitimle oluşan kavrama ve analiz yeteneği ülkelerin iklim, nüfus, tarım, ticaret, sanayi ve politik durumları gibi özelliklerini hem kolayca görmeyi hem de ihtiyaçlar doğrultusunda yaklaşmayı beraberinde getirmektedir.

Üniversite öncesi dönem öğrencilerinin dünyadaki ülkeler hakkında bazı bilgilerinin olduğu ve yeni özellikleri öğrenme istedikleri yapılan araştırmalarda görülmektedir (Pike & Clough, 2005); (Wiegand, 1991). Bu çerçevede bireylerin mekânı tanıması, algılaması ve mekânsal düşünme becerisini gelişmesi (Ünlü & Yıldırım, 2017), farklı kültürlere, medeniyetlere, kıtalara, ülkelere ve şehirlere ait bilgilere sahip olması (Önal, Atasoy, & Coşkun, 2017) önem arz etmekte-

dir. Bu sebeple ortaöğretimde coğrafya derslerinde ülkelere ait konular programlara yansıtılmaktadır. Buna farklı örnekler verilebilir. Mesela Türkiye’de ülkeler coğrafyası konuları ilkokul ve ortaokullarda sosyal bilgiler dersinde farklı ünitelerde az sayıda yer alırken, ortaöğretimde coğrafya dersinde bazı ünitelere dağıldığı görülmektedir (MEB, 2018). Dolayısıyla Türkiye’de ülkeler coğrafyası konuları farklı sınıf seviyelerinde ilkokuldan üniversiteye kadar öğretilmektedir.

Doğrudan bölgesel coğrafya şeklinde olmasa da ülkelere ait çeşitli bilgilerin yer alması sadece Türkiye’deki coğrafya programlarının bir parçası değildir, aynı zamanda Avustralya, Kanada (Ontario, 2021), Japonya (Mext, 2021), Hindistan (Singh, 2020) ve İngiltere (Department for Education, 2014) gibi çok sayıda ülkede verilen coğrafya eğitimlerinin bir parçasıdır. Ancak örneğin Hindistan’daki coğrafya programında olduğu gibi Türkiye’de de başlı başına bir ülkeler coğrafyası dersi yer almamaktadır (Cîneanu, 2017). Aslında Hindistan okullarındaki coğrafya müfredatı üç ana eksendedir; bölgesel, sistematik ve uygulamalı coğrafya (Alam, 2020). Yani dünyada bazı ülkelerde olduğu gibi Hindistan’daki coğrafya öğretim programlarının, 1960’lardan itibaren sınırlı olan bölgesel coğrafya yaklaşımı izlerini halen yansıtmaktadır (Mishra, 2015). Nitekim Hindistan’da 9. ve 10. sınıflarda öğrenciler bölgesel coğrafya anlamında tarım, sanayi, ulaşım, iletişim, ekonomik kaynaklar, turizm, nüfus, bölgesel kalkınma temaları çok sayıda ülke örnekleri ile ilintili şekilde öğrenmektedir (Bourke, 2019).

Japonya’da ülkeler coğrafyası eğitimi gelişiminin kendine has bir seyri vardır. Çünkü Japon okul eğitiminde, bölgesel coğrafya öğrenimini 1960-1970’lerde Birleşik Krallıkta meydana gelen tematik veya sistematik coğrafya öğrenimine dönüştüren bir kavramsal dönüşümün çok az kanıtı vardır. Küresel olarak bakıldığında ise bölgesel coğrafya öğrenimine yönelim, sadece Japonya’da değil bazı ülkelerde, özellikle Doğu Asya ülkelerinde bir eğilim gibi görünmektedir (Shimura, 2014). Aslında geçmişte Japonya’da coğrafya eğitimi bir takım isimleri ezberlemek ve bölgesel coğrafyanın tek coğrafya içeriği olduğunu düşüncesini hâkim kılmıştır. Dolayısıyla bu eğilimin bir sonucu olarak, ilk ve alt orta öğretim müfredatı bölgesel coğrafya içeriğine göre organize edilme eğilimini yansıtmaktadır. Buna karşılık, üst orta öğretim müfredatı tipik olarak sistematik coğrafyaya göre düzenlenmiştir (Shimura, 2015).

Avustralya’da coğrafya müfredatı içinde ülkeler coğrafyası konuları işlevsel bir şekilde serpilmiş olup, bu müfredatta (Acara, 2011) şu ifadeler yer verilmektedir; “Asya coğrafyasının incelenmesi, bu müfredatın önemli bir parçasıdır. Coğrafi bir perspektiften dünyanın önemli bir bölgesi olarak Asya, tek tek buradaki ülkeler, ülkelerin bölgeleri ve yerel düzeyde özellikleri incelenir. Asya’daki yerlerin özelliklerini farklı ölçeklerde inceleyerek yapılan bu coğrafya çalışması, Avustralya’nın komşularının farklı çevrelerini, halklarını, ekonomilerini ve kültürlerini giderek daha iyi anlamaya yol açar”. Bu programda ayrıca, vaka çalışmalarının Avustralya ile sınırlı kalmaması, dünya bölgelerine yer verilmesi, örneğin Kuzey Afrika, Sahra Altı

Afrika, Güney Amerika ve Batı Asya'dan vaka çalışmalarını içermesi vurgulanmaktadır (Acara, 2011).

Geleneksel olarak dünya bölgesel coğrafyası dersleri ve ders kitapları esasen ülkeler hakkındaki gerçeklere dayalı bilgilere odaklanır ki günümüz coğrafya disiplini çerçevesinde bu acemi bir yaklaşımdır (Finlayson, 2020). Hâlbuki uzman coğrafyacılar için önemli olan yerler ve olaylar arasında hem bağlantılar kurma hem de bunların altında yatan coğrafi bağlamları analiz etmektir (Aydın & Güngördü, 2015). Örneğin sadece ülke, şehirler, dağ veya nehirlerin isimleri ve coğrafi konumu değil, bunların bağlantıları, geçmiş ve günümüzdeki durumlarının sebeplerinin değerlendirilmesi gibi hususları içermesidir.

Zaten dünya üzerindeki ülkelere hiç yer vermeden ve yerlerini öğretmeden yapılan bir coğrafya eğitimi eksiktir. Ancak günümüzde genel olarak pek çok ülkede coğrafya eğitimi bölgesel olarak yerlerin tüm özelliklerini incelemekten öte nüfus, ekonomi, madenler, ticaret, turizm, bitki örtüsü ve iklim gibi birçok konu içinde sistematik bir yaklaşımla verilmektedir. Dolayısıyla öğrenciler okul programlarında bu tematik konular içinde dünyadaki bölgelerin ve ülkelerin özelliklerini de görmüş olmaktadır.

Literatür tarandığında, ülkeler coğrafyası konusunda lise ve üniversite seviyesinde pek çok araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmalar şu şekilde sıralanır: Turan (2004) ortaöğretim coğrafya programlarında yer alan ülkeler coğrafyası dersi ve konularının daha iyi nasıl öğretileceği konusunu araştırarak öneriler getirmiştir. Topal ve

Sezer (2016), Üniversite öğrencilerinin Türk dünyası coğrafyasına ilişkin farkındalık düzeylerini belirlemek için yaptığı çalışma ülkeler coğrafyası için önemlidir. Şahin ve Çoban (2018)'ın sosyal bilgiler öğretmen adayları ile gerçekleştirdiği çalışmada ülkeler coğrafyası konusu ve Türkiye'nin yakın çevresi ele alınmıştır. Öğretmen adaylarının çizdiği zihin haritalarında Türkiye'nin çevresindeki ülkeleri inceleyen Köşker (2019), ülkeler coğrafyası konusunu derinlemesine ele almıştır. Tunçel (2002) farklı üniversitelerin coğrafya bölümü öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmasında öğrencilerin zihin haritaları ile İslam Ülkelerini incelemiştir. Türkiye'nin komşuları, Avrupa ve Ortadoğu konularında sosyal bilgiler öğrencilerinin algılarının ölçüldüğü çalışma da (Yılmaz ve Yiğit, 2010) bu alanda yapılan önemli araştırmalardandır. Kızılçaoğlu (2005) ise ders kitaplarının ülkeler coğrafyası konusunda belirleyici olduğunu ve yön verdiğini belirtirken, Sezer (2011) ders kitaplarında Türkiye'nin komşuları ve diğer Türk dünyası hakkındaki bilginin sınırlı olduğu konusunu değerlendirmiştir.

Coğrafya dersi öğretim programı incelendiğinde ülkeler coğrafyası konularını kapsayan kazanım sayısının (MEB, 2018) az olduğu görülür. Bununla birlikte Türkiye'deki coğrafya öğretim programında ülkelere ait bilgilerin ortaöğretimde farklı seviyelerde var olduğu ve çeşitli konularla ilintili olarak dağıldığı görülür (Şahin V., 2021). Bu araştırmanın amacı da Türkiye'de üniversitelerde okuyan ve coğrafya bölümüne yeni başlayan öğrencilerin ülkeler coğrafyası bilgi düzeyleri ve algılarının çeşitli değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediğinin incelemektir. Günümüzde üniversitelerde okutulan dersler hakkında öğrencilerin algılarının bilinmesi eğitimcilere yol gösterici

nitelikte olduğundan bu araştırmanın üç farklı üniversitelerinde aynı anda yapılması literatüre katkısı açısından önemlidir.

Bu çalışmada “coğrafya bölümü lisans 1.sınıf öğrencilerinin ülkeler coğrafyası bilgi düzeyleri ve algıları ne seviyededir?” sorusu ana problemi oluşturmaktadır. Bu temel araştırma sorusu doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

- 1- Coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası bilgi düzeyleri ve algıları hakkındaki genel düşünceleri nedir?
- 2- Coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası bilgi düzeyleri ve algıları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- 3- Coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası bilgi düzeylerin ve algıları üniversite değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırma, 2019-2020 eğitim öğretim yılı güz döneminde; Türkiye’de üç farklı üniversitede coğrafya bölümü lisans 1.sınıfta okuyan öğrencilerin ölçme aracına verdiği cevapları ile sınırlı tutulmuştur.

YÖNTEM

Bilimsel eğitim araştırması, araştırmacıların öğrenme süreci anlama ve geliştirmesine yardımcı olan sistematik yöntem ve tekniklerin uygulanmasıdır (Lodico, Spaulding, & Voegtler, 2006). Öğrencilerin ülkeler coğrafyası konularındaki bilgi düzeylerinin incelendiği çalışmanın bu bölümünde; araştırmanın yöntemi, deseni, modeli, evreni, örnekleme,

veri toplama aracı, verilerin toplanması ve çözümlenmesine yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Coğrafya bölümüne yeni başlayan öğrencilerin ülkeler coğrafyası konusundaki bilgi düzeyleri ve algılarının çeşitli değişkenler açısından incelendiği bu araştırmada; nicel araştırma yöntemi, tarama deseni ve kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama deseni, geçmişte veya günümüzde var olan bir durumu olduğu biçimde tanımlamaya çalışan bir desendir (Karasar, 2013). Kesitsel tarama modeli ise bir durumu veya olguyu aydınlatmak için tek bir seferde veri toplayıp durumu incelemidir (Büyüköztürk, 2012). Tarama (survey) tipi araştırmalar geniş kitlelere ulaşmak için genellikle anket veya mülakat yoluyla yapılmaktadır (Çepni, 2018). Bu araştırmada öğrencilerin görüşleri araştırmacılar tarafından geliştirilen anket ile toplanmıştır. Şahin (2017) anketi, çok farklı konularda, önceden belirlenmiş ve insanlardan sistematik veri toplamak için hazırlanmış sorular bütünü olarak tanımlamıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın evrenini 2019-2020 eğitim öğretim yılı güz yarıyılında; Türkiye'deki coğrafya bölümü 1.sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Karasar(2013), evreni araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanlar bütünü olarak tanımlamaktadır. Araştırmada bütün evrene ulaşılamayacağı için kolay örnekleme modeli tercih edilmiştir. Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü (2019) seçilen örneklemin evreni temsil edici nitelikte olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bakımdan örnek-

lemin bütün evreni temsil etmesi için maksimum çeşitlilik tercih edilmiş ve kolay ulaşılabilir olması sebebi ile üç farklı ilde üniversitelerin coğrafya bölümleri ile işbirliği yapılarak 1.sınıfta okuyan öğrencilere uygulanmıştır. Lisans düzeyindeki 1.sınıf öğrencilerin seçilmesindeki temel neden, henüz liseden yeni mezun olmaları ve lisedeki ülkeler coğrafyasına ait bilgi ve değerlendirmelerinin yüksek seviyede olduğu düşüncesiyledir.

Araştırma için seçilen üç üniversitenin coğrafya bölümü 1.sınıflarında toplam 140 öğrenci var iken, bu öğrencilerden gönüllülük esasına göre yapılan anket çalışmasına 125 öğrenci katılmıştır. Araştırmada uygulanan 125 anketten 14'ü uygun şekilde doldurulmadığı ve boş bırakıldığı için geçersiz sayılmıştır. İstatistik programına aktarılan verilerden 8'i ise Z skorları sebebi ile uç değer olarak ayıklanmıştır. Doğru bir şekilde programa aktarılan 103 form istatistiksel analize tabi tutulmuştur. Araştırmaya katılan coğrafya birinci sınıf öğrencilerine ait demografik veriler Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilere İlişkin Demografik Veriler

Sınıflama	Kodlama	Etiket	Frekans (n)	Yüzde (%)	Toplam
Cinsiyet	1	Kadın	49	47.6	n=103 %100
	2	Erkek	54	52.4	
Okul Türü	1	Namık Kemal Üniv.	41	39.8	n=103 %100
	2	Marmara Üniv.	17	16.5	
	3	Harran Üniversitesi	45	43.7	

Demografik verilerin yer aldığı Tablo 1'de görüldüğü üzere araştırmaya katılan toplam 103 öğrencilerin cinsiyet durumlarına göre büyük fark yoktur. Katılımda %52.4 oranı ile erkeklerin kadınlardan fazla olduğu görülür. Üniversite değişkenine göre ise Tekirdağ Namık Kemal Üni-

versitesi'nden katılanlar (%39,8) ile Harran Üniversitesi'nden katılanların (%43,7) oranı birbirine yakındır. Marmara Üniversitesinden ise katılanların oranı düşük (%16,5) seviyededir. Bu durumun oluşmasının nedeni Türkiye'deki eğitim fakültelerinin coğrafya bölümlerindeki yıllık öğrenci kontenjanının 20 kişi ile sınırlı olmasıdır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada coğrafya bölümü 1.sınıf öğrencilerinin ülkeler coğrafyası konusundaki bilgi düzeyleri ve algılarını bazı değişkenlere göre değişip değişmediğini incelemek amacıyla, araştırmacılar tarafından hazırlanan “ülkeler coğrafyası anketi” kullanılmıştır. İki bölümden oluşan ankettin ilk bölümünde öğrencilere ait demografik bilgi soruları yer alırken, ikinci bölümde öğrencilerin ülkeler coğrafyası bilgi düzeyi ve algılarını ölçmeye yönelik 22 adet ifade yer almaktadır. Anket soruları geçerlilik ve güvenilirlik testlerinden ve ön uygulamadan sonra öğrencilere uygulanmıştır.

Büyüköztürk (2005), Mertens ve McLaughlin'in (2004) belirttiği gibi; problemi tanımlama, madde yazma, uzman görüşü alma ve ön uygulama gibi süreçler takip edilerek beşli Likert sisteminde bu anket geliştirilmiştir. Ankette öğrenci görüşleri; “Hiç katılmıyorum” (1), “Katılmıyorum” (2), “Kararsızım” (3), “Katılıyorum” (4) ve “Tamamen Katılıyorum” (5) şeklinde kodlanmıştır. Ölçek maddelerinin görünüş ve kapsam geçerliği için, maddeler hazırlanırken literatürdeki çalışmalardan yararlanılarak soru havuzu oluşturulmuştur. İki coğrafya alan uzmanı ve bir eğitim bilimleri uzmanından ifadeler ile ilgili görüş alınmıştır. Kapsam geçerliliği açısından uzmanlardan gelen dönütler

doğrultusunda birlik sağlanamayan sorular madde grubundan çıkarılmıştır. Başlangıçta 34 soru olarak hazırlanan anketten, ön uygulamanın ardında 12 madde çıkarılarak kalan 22 madde ile ölçme aracına son şekli verilmiştir.

Anketin güvenilirlik çalışmaları ve normallik testleri gerçekleştirilmiştir. Normallik testlerinde basıklık çarpıklık değeri +2 ile -2.0 arasında olduğundan (George & Mallery, 2005) araştırma verilerinin normal dağıldığı kabul edilmektedir. Veriler normal dağıldığı için parametrik analizlerden ikili karşılaştırmalar için t-Testi, çoklu karşılaştırmalar için ise Anova yapılmasına karar verilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası konusundaki bilgi düzeyleri ve algılarını ölçmek için oluşturulan 22 maddelik anket beşli likert tipinde cevaplanacak şekilde hazırlanmış ve üç farklı üniversitede uygulanmıştır. Ölçeği uygulama süresi ortalama yirmi dakika sürdüğü gözlenmiştir. Ankette yer alan verilerin aritmetik ortalamaları karşılaştırırken Tablo 2'deki puanlar kullanılmıştır.

Tablo 2. Öğrenci Görüşlerinin 5'li Likert Ölçeğine Göre Aritmetik Ortalamaları Değerlendirme Aralığı

Görüşler	Puanlar
Hiç Katılmıyorum	1,00 - 1,79
Katılmıyorum	1,80 - 2,59
Kararsızım	2,60 - 3,39
Katılıyorum	3,40 - 4,19
Tamamen Katılıyorum	4,20 - 5,00

Araştırmadan elde edilen verilerin çözümlenmesine ve analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Araştırmada analizler öncesinde kayıp değer ve uç değer ayıklanmış, geçerlik-güvenirlik düzeyleri belirlen-

miştir. Araştırmada öğrencilerinin ÷lkeler coğrafyası konusundaki bilgi düzeyleri ile ilgili olarak betimsel istatistiklerden frekans (f), yüzde (%), aritmetik ortalama ($\bar{x}$) ve standart sapma kullanılmıştır. Araştırmadaki örneklem gruplarının normal dağılım gösterdiği basıklık çarpıklık değerleri, Q-Q plot tablosu, ortalama ve medyan değerleri incelenmiştir. Anketin genel ortalaması ve alt boyutlarının normal dağılıma sahip olduğu tespit edildiğinden verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır.

Coğrafya bölümü öğrencilerinin ÷lkeler coğrafyası konusundaki görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre farklı olup olmadığını incelemede bağımsız örneklem t testi, üniversite değişkenine göre farklı olup olmadığını incelemede ise tek yönlü varyans analizi (Anova) uygulanmıştır. Çoklu karşılaştırmalarda farklılığın yönünü belirlemek için Post Hoc Testlerinden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen verilerin geçerlik ile güvenilirlik testleri ve araştırma alt problemlerine göre elde edilen bulgular yer verilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Coğrafya bölümü 1.sınıf öğrencilerinin ÷lkeler coğrafyası bilgi düzeyleri ve algılarının çeşitli değişkenler açısından incelendiği bu araştırmada, kullanılan *Ülkeler Coğrafyası Anketi*n geçerliğinin incelenmesinde; yapı geçerliği için *Açılmıyıcı Faktör Analizi* (AFA) ve *Doğru-*

layıcı Faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Güvenirlik çalışmaları da bu bölümün sonunda yer almaktadır.

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

Açımlayıcı faktör analizi, aynı niteliği ölçen çok sayıdaki değişkenleri bir araya toplayarak, bunlardan daha az sayıda temel bileşen elde etme yöntemidir (Büyüköztürk, 2012). Bu açıdan anketin yapı geçerliği Kayser-Mayer-Olkin (KMO) ve Barlett testlerinden elde edilen katsayıların anlamlı olması ile açıklanmaktadır (George & Mallery, 2005), (Tavşancıl, 2019). Yapılan analizde KMO ölçüm değeri (.784) ve Barlett testi değeri ($\chi^2=173.48$, $df=81.00$, $\chi^2/df=2.14$, $p = 0.00$) anlamlı çıkmıştır. Bu sonuçlar verinin açımlayıcı faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir.

Açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına göre anketin beş temel bileşen oluşturduğu görülmüş, anket maddelerinin ortak varyansları ve faktör yükleri. 40'ın üzerinde bulunmuştur. Binişiklik gösteren maddeler sebebi ile yapılan tekrarlamalar sonucunda 5 madde (S2, S3, S13, S17 ve S18) ölçekten çıkarılmıştır. Varimax dik döndürme yöntemi ile elde edilen faktör yapısı ve analiz sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 03. Coğrafya bölümü 1.Sınıf Öğrencilerinin Ülkeler Coğrafyası Bilgi Düzeyleri Anketinin Faktör Yapısı

Faktör Adı	Madde	Ortak Varyans	Bileşen-1 Faktör Yüğü	Bileşenler				
				F1	F2	F3	F	F5
İstek ve kaynak	S21	.837	.684	.905				
	S22	.843	.727	.894				
	S20	.865	.773	.888				
	S19	.718	.618	.836				
Bilgi	S11	.704	.444		.831			
	S8	.569	.561		.656			
	S9	.499	.476		.626			
	S12	.691	.638		.624			
	S10	.584	.702		.619			

Çaba	S15	.693	.553		.797			
	S14	.727	.552		.770			
	S16	.643	.568		.762			
	S1	.454	.483		.516			
Yeni Ders	S6	.802	.406			.813		
	S7	.778	.418			.811		
Yeterlilik	S5	.733	.710			.844		
	S4	.730	.629			.832		
Varyans Kaynağı				F1	F2	F3	F4	F5
Açıklanan Varyans				%30,13	%15,89	%9,71	%7,75	%6,32

Tablo 3’te yer alan AFA sonuçları incelendiğinde ülkeler coğrafyası anketinin, öğrencilerin ülkeler coğrafyası konuları hakkındaki görüşlerini beş bileşen altında bir araya getirdiği görülür. Bu hali ile öğrencilerin ülkeler coğrafyası hakkındaki görüşleri, toplam varyansın %69,2’ini açıklamaktadır. Anketin faktör yapısı incelendiğinde hiçbir maddenin binişiklik göstermediği ve madde ortak varyanslarının 0.45 ile 0.86 arasında değiştiği görülmektedir. Madde puanları arasında tutarlılık olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular ülkeler coğrafyası anketinin iyi bir faktör yapısına sahip olduğunu ve yapı geçerliğinin yüksek olduğunu desteklemektedir.

Coğrafya 1.sınıf öğrencilerinin ülkeler coğrafyası anketindeki cevapları ve maddelerin özellikleri de dikkate alınarak bu beş bileşen araştırmacıların ortak görüşü ile isimlendirilmiştir (Tablo 3). Varyans değerleri açısından büyükten küçüğe doğru sıralandığında; “istek ve kaynak” bileşeni varyansın %30.13’nü, “bilgi” bileşeni varyansın %15.89’ni, “çaba” bileşeni varyansın % 9,71’ni, “yeni ders” bileşeni varyansın %7,75’ni ve “yeterlilik” bileşeni varyansın %6,32’ni açıklamaktadır.

Coğrafya 1.sınıf öğrencilerinin ülkeler coğrafyası anketindeki faktörlerinin birbirileri ile ve ölçek toplam puanı ile korelasyon değerlerinin bulunduğu korelasyon matrisi Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 04

Ülkeler Coğrafyası Bilgi Düzeyleri Anketindeki Bileşenleri Korelasyon Matrisi

	n	M	SD	Ölçek Toplam	F1	F2	F3	F4
İstek ve kaynak (F1)	103	4.35	1.100	.697**				
Bilgi (F2)	103	3.20	.906	.762**	.318**			
Çaba (F3)	103	3.08	1.034	.728**	.265**	.546**		
Yeni Ders (F4)	103	4.05	1.115	.449**	.393**	.176	.176	
Yeterlilik (F5)	103	2.20	1.090	.141**	-.037	.141	-.022	-.0172

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 4 incelendiğinde ülkeler coğrafyası anketindeki 4 bileşenin ölçek toplam puanı ile pozitif yönde zayıf ve orta düzeyde anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülürken, “yeterlilik” bileşeni ($r = 0.41$, $p < .156$) ile anlamlı bir ilişki yoktur. Aynı şekilde alt bileşenlerin birbiri ile ilişki seviyeleri Pearson korelasyon analizi sonucuna göre incelendiğinde toplam puanlarda olduğu gibi “yeterlilik” hariç diğer bileşenler birbirleri ile pozitif yönde ilişkiye sahiptir. Ancak “yeterlilik” bileşeni ile diğer bileşenler arasında anlamlı ilişki yoktur. Tavşancıl(2019)’a göre (.00-.30) zayıf, (.31-.49) orta, (.50-.69) güçlü, (.70-.100) çok güçlü ilişki olduğunu ifade etmektedir. Bütün bu analizlerden elde edilen sonuçlar anketin yapı geçerliğini desteklemektedir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Doğrulayıcı Faktör Analizi önceden yapılan ve Açımlayıcı Faktör Analizinin (AFA) iddia ettiği analizi ve modelin uygunluğunu bazı ölçütler doğrultusunda test eden (Şimşek, 2007) bir modeldir. Geçerliği test etmek için birçok uyum indeksi kullanılmaktadır (Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003). Bunlar içinde RMSEA,

SRMR, (X^2/sd), CFI, GFI, IFI ve AGFI en sık kullanılan değerler arasındadır.

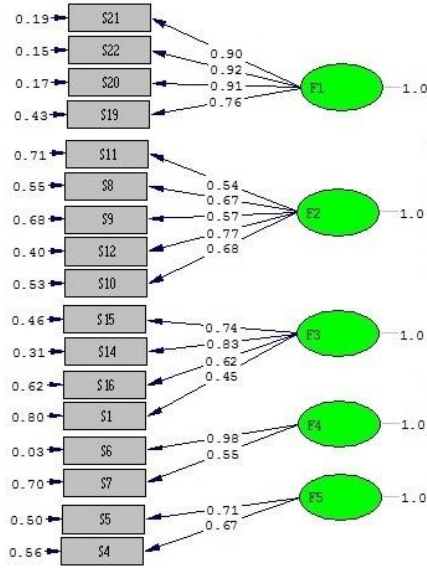
Coğrafya 1.sınıf öğrencilerinin ülkeler *coğrafyası anketi* AFA uygulanarak elde edilen beş boyutunun geçerliğini test etmek için, 17 maddeden oluşan anket yapısında DFA yapılmıştır. DFA uyum sonuçları Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5. DFA Uyum Sonuçları (Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003)

Ölçüm	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Anketin Uyum İndeksi Değerleri
RMSEA	≤ 0.05	0.06-0.08	0.055
SRMR	≤ 0.05	0.06-0.08	0.071
(X^2/sd)	≤ 3	$\leq 4-5$	2.14
CFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.92
GFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.90
IFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.93
AGFI	≥ 0.90	0.89-0.85	0.88

Tablo 5 incelendiğinde DFA sonuçlarına göre anket tüm uyum indekslerinden kabul edilebilir değerler aldığı için, anket maddelerinin ilgili yapıyla olan modellerinin uygun olduğu yargısına ulaşılmıştır. DFA sonuçlarına göre χ^2/sd oranı 2,14 ($\chi^2/sd= 173.48/81$) şeklindedir. Bu değer “iyi” uyum ($0 < \chi^2/sd < 3$) değerleri arasında kabul edilmektedir. Tablodaki diğer deperle ise “iyi ve kabul edilebilir” değerler arasında olduğu (RMSEA=0.055, SRMR=0.071, CFI=0.92, GFI=0.90, IFI=0.93 ve AGFI=0.88) görülmüştür (Çelik ve Yılmaz, 2013).

DFA sonuçları ile Lisrel programında şekillendirilen diyagram Şekil 1’de yer almaktadır.

Chi-Square=173.48, df=81, p-value=0.00003, RMSEA=0.055

Şekil 1. DFA'ya ilişkin diyagram

Şekil 1'de görüldüğü gibi DFA sonucu oluşturulan diyagram her bir maddenin etki miktarları ve korelasyon katsayıları görülmektedir. Ankette yer alan bütün maddeler ile bir değerlendirme yapıldığında maddelerin korelasyon katsayılarının 0.45 ile 0,92 arasında şekillendiği gözlenmiştir. Beş alt boyut ve 17 maddeden oluşan anket maddeleri arasındaki korelasyon modelin uyum değerleri de dikkate alındığında iyi ve kabul edilebilir bir uyum değerlerine sahip olduğu ve yapı geçerliğinin yüksek olduğu söylenebilir. Ölçekten alınacak puanlar 17 ile 85 arasında değişmektedir.

Güvenirlilik

Ülkeler Coğrafyası Anketinin güvenirlilik analizinde, alt boyutlarda güvenirlilik katsayıları “İstek ve kaynak” bileşeni $\alpha = .926$; “Bilgi” bileşeni $\alpha = .788$; “Çaba” bileşeni $\alpha = .758$; “Yeni Ders” bileşeni $\alpha = .704$; ve “Yeterlilik” bileşeni $\alpha = .639$ şeklinde bulunmuştur (Tablo 5). Ölçeğin tamamında ise Cronbach Alfa güvenirlilik katsayısı ise $\alpha = .826$ olarak tespit edilmiştir. Bu değerler, ölçeğin güvenirliliği için oldukça güvenilir olarak (Özdamar, 1999, s. 522) kabul edilmektedir.

Tablo 05.Ülkeler Coğrafyası Bilgi Düzeyleri Anketi geneli ve Alt Bileşenleri Güvenirlilik Katsayıları

	n	Cronbach's Alpha	M	Min	Max
İstek ve kaynak	4	.926	4.350	4.184	4.417
Bilgi	5	.788	3.202	2.961	3.447
Çaba	4	.758	3.083	2.845	3.243
Yeni ders	2	.704	4.053	3.932	4.175
Yeterlilik	2	.639	2.209	2.194	2.223
Genel	17	.826	3.427	2.194	4.417

Araştırmanın Birinci Alt Probleme Ait Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi, coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası bilgi düzeyleri hakkındaki genel algılarının ne olduğu hakkındadır. Bu düşünceleri ölçmek için geliştirilen anket maddelerinin ortalamaları Tablo 7’de görülmektedir.

Tablo 07. Ülkeler Coğrafyası Bilgi Düzeyleri Anketi Maddeleri		$\bar{x}$	S
İstek ve kaynak	21-Ülkelerin coğrafi özelliklerini öğrenmenizde kitaplar, dergiler vb gibi yazılı kaynakların faydası vardır.	4.18	1.289
	22-Ülkelerin coğrafi özelliklerini öğrenmenizde televizyon, video, internet gibi teknolojik kaynakların faydası vardır.	4.38	1.222
	20-Sadece bir ders olarak değil, genel kültür açısından da ülkeler coğrafyası gereklidir	4.40	1.175
	19-İmkânım olduğunca bazı ülkeleri gidip gezmek isterim	4.41	1.175
Bilgi	11-Ülkeler coğrafyası bağlamında İslam ülkelerinin özelliklerini biliyorum.	3.07	1.218
	8-Ülkelerin haritadaki yerlerini yeterince biliyorum.	3.39	1.278
	9-Türkiye'ye komşu ülkelerin coğrafi özelliklerini biliyorum.	3.12	1.201
	12-Ülkeler coğrafyası bağlamında Avrupa ülkelerinin özelliklerini biliyorum.	2.96	1.128
	10-Ülkeler coğrafyası bağlamında Türk Cumhuriyetlerinin özelliklerini biliyorum.	3.44	1.326
Çaba	15-Türkiye'nin diğer ülkelerle olan güncel ve önemli ilişkilerini takip ediyorum.	3.21	1.397
	14-Dünyadaki ülkelerin güncel ve önemli siyasi olaylarını takip ediyorum.	3.02	1.389
	16-Okullardaki örgün eğitim dışında ülkeleri tanımak için ayrıca bir çabam vardır.	3.24	1.360
	1-Ülkeler coğrafyası ile ilgili bilgimin yeterli olduğunu düşünüyorum.	2.84	1.281
Yeni Ders	6-Ülkeler coğrafyası dersi adı altında başlı başına bir derse ihtiyaç vardır.	3.93	1.395
	7-Her sınıf düzeyine serpilmiş halde ülkeler coğrafyası dersinin olmasını öğretim açısından olumlu buluyorum.	4.17	1.141
Yeterlilik	5-Türkiye'de yeterince ülkeler coğrafyası eğitimi verildiğini düşünüyorum.	2.22	1.251
	4-Orta öğretim ders kitaplarında, ülkelerin yerlerini öğrenmemiz için yeteri kadar etkinlik vardır.	2.19	1.291

Coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası bilgi düzeyleri hakkındaki anket ifadelerine verdikleri cevaplar içinde en yüksek ortalamaya baktığımızda; “İstek ve kaynak” alt bileşenindeki maddelerin geldiği görülmektedir. Bu boyuttaki maddelerin ortalamaları sırasıyla; “İmkânım olduğunca bazı ülkeleri gidip gezmek isterim. ($\bar{x}=4.41$)”, “Sadece bir ders olarak değil, genel kültür açısından da ülkeler coğrafyası gereklidir. ($\bar{x}=4.40$)”, “Ülkelerin coğrafi özelliklerini öğrenmenizde televizyon, video, internet gibi teknolojik kaynakların faydası vardır. ($\bar{x}=4.38$)” ve “Ülkelerin coğrafi özelliklerini öğrenmenizde kitaplar, dergiler vb gibi yazılı kaynakların faydası vardır. ($\bar{x}=4.18$)” şeklindedir. Bu boyutta yer alan maddeler, ülkeler coğrafyası konularına karşı öğrencilerin olumlu baktıkları, bir dersten fazlası olarak

gördükleri ve kitap, dergi, televizyon, internet gibi yayınların bu derse kaynak olabileceğini düşündüğü verisi elde edilmiştir.

Anketteki “bilgi”, “çaba” ve “yeni ders” bileşenlerinin de ortalamaları 2,59’un üzerinde tespit edilmiş olması, öğrencilerin bu bileşenlerdeki maddelere de olumlu baktığını göstermektedir.

Anket ifadeleri içinde en düşük puanlar ise “yeterlilik” bileşeni altındaki maddelerde olduğu görülmüştür. Bu bileşen içinde yer alan “Türkiye’de yeterince ülkeler coğrafyası eğitimi verildiğini düşünüyorum. ($\bar{x}=2,22$)” ifadesi ve “ortaöğretim ders kitaplarında, ülkelerin yerlerini öğrenmemiz için yeteri kadar etkinlik vardır. ($\bar{x}=2,19$)” ifadesi ortalamalarının düşüklüğü ile dikkat çekmektedir. Bu maddelerin bu kadar düşük ortalamaya sahip olması öğrencilerin ülkeler coğrafyası eğitimi konusunda bazı tereddütlerini göstermektedir.

Araştırmanın İkinci Alt Problemine Ait Bulgular

Coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası bilgi düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit edebilmek için bağımsız gruplar t-Testi yapılmıştır. Yapılan t-Testi sonuçları Tablo 08’de görülmektedir.

Tablo 8. Coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası bilgi düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılığı için bağımsız örneklem t-Test Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	S	sd	t	p
Anket Ortalama	Kadın	49	3.45	.587	101	-1.051	.296
	Erkek	54	3.58	.659			
İstek ve kaynak	Kadın	49	4.47	1.051	101	1.09	.274
	Erkek	54	4.23	1.141			
Bilgi	Kadın	49	3.05	.890	101	-1.60	.113
	Erkek	54	3.33	.907			
Çaba	Kadın	49	2.76	.941	101	-3,08	.003
	Erkek	54	3.37	1.037			
Yeni_Ders	Kadın	49	4.52	.809	101	4.47	.000
	Erkek	54	3.62	1.190			
Yeterlilik	Kadın	49	2.01	1.058	101	-1,78	.078
	Erkek	54	2.38	1.097			

Yapılan analizde genel anket ortalamasında varyansların homojen (Levene's Test=.491, $p>.05$) olduğu görülmüştür. Anket ortalamasında öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre ülkeler coğrafyası konuları hakkındaki görüşlerinde anlamlı bir farklılık yoktur [$t(101) = -1.091$, $p>.05$]. Erkek öğrencilerin puan ortalaması ($\bar{x} = 3.45$) iken, kadın öğrencilerin puan ortalaması ($\bar{x} = 3,58$)'dir. Bu verilere göre erkekler ile kadınların arasında ülkeler coğrafyası konusundaki görüşleri birbirine yakındır.

Bağımsız örneklem t-Test sonuçlarına göre alt bileşenlerin bazılarında fark yok iken bazılarında fark olduğu görülmüştür.

“İstek ve kaynak” bileşeninde varyanslar homojendir (Levene's Test=.311, $p>.05$). Kadın ve erkek öğrencilerin bu bileşende ülkeler coğrafyası konuları hakkındaki görüşlerinde anlamlı bir farklılık yoktur [$t(101) = 1.099$, $p>.05$].

“Bilgi” bileşeninde varyanslar homojendir (Levene's Test=.950, $p>.05$). Kadın ve erkek öğrencilerin bu bileşende ülkeler coğrafyası konuları

hakkındaki görüşlerinde anlamlı bir farklılık yoktur [$t(101) = -1.600, p > .05$].

“Çaba” bileşeninde varyanslar homojendir (Levene's Test = .340, $p > .05$). Kadın ve erkek öğrencilerin bu bileşende ülkeler coğrafyası konuları hakkındaki görüşlerinde anlamlı bir farklılık vardır [$t(101) = 3.088, p < .05$]. Erkek öğrencilerin puan ortalaması ($\bar{x} = 3.37$) kadın öğrencilerin puan ortalamasından ($\bar{x} = 2,76$) yüksektir.

“Yeni ders” bileşeninde varyanslar homojen değildir (Levene's Test = .004, $p < .05$). Kadın ve erkek öğrencilerin bu bileşende ülkeler coğrafyası konuları hakkındaki görüşlerinde anlamlı bir farklılık vardır [$t(93.88) = 4.475, p < .05$]. Kadın öğrencilerin puan ortalaması ($\bar{x} = 4,52$) erkek öğrencilerin puan ortalamasından ($\bar{x} = 3.37$) yüksektir.

“Yeterlik” bileşeninde varyanslar homojendir (Levene's Test = .894, $p > .05$). Kadın ve erkek öğrencilerin bu bileşende ülkeler coğrafyası konuları hakkındaki görüşlerinde anlamlı bir farklılık yoktur [$t(101) = -1.779, p > .05$].

Araştırmanın Üçüncü Alt Probleme Ait Bulgular

Coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası bilgi düzeylerinin üniversite değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit edebilmek için tek yönlü varyans analizi (Anova) yapılmıştır ve sonuçlar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Coğrafya bölümü öğrenci görüşlerinin üniversite değişkenine göre farklılığı için tek yönlü Anova analizi sonuçları

	N	□	S	F	p	Fark
Namık Kemal Üniversite	41	3.7616	.39922	16.448	.000	Harran Univ ile Marmara ve Namık Kemal Univ arasında
Marmara Üniversitesi	17	3.8610	.43731			
Harran Üniversitesi	45	3.1687	.68646			

Tablo 9’da görüldüğü üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonucuna göre üniversite değişkenine göre öğrencilerin puan ortalamaları arasındaki fark ($p = .000$; $p < 0,05$) anlamlıdır (Tablo 9). Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerine başvurulmuştur. Leve Testinde gruplar arası varyansların homojen olmadığı (Levene Statistic:5.080, $p = .008$; $p < .05$) görülmesi üzerine Post Hoc testlerinde Games-Howell testine bakılmıştır. Games-Howell testi sonucuna göre; Namık Kemal Üniversitesi ile Marmara Üniversitesi öğrencilerinin puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Buna karşılık, Harran Üniversitesi öğrencileri ile Namık Kemal Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi öğrencileri arasında negatif yönde anlamlı bir farklılık ($p = .000$; $p < .05$) vardır. Çünkü Harran Üniversitesi öğrencilerinin puan ortalaması ($\bar{x} = 3,16$), Namık Kemal Üniversitesi öğrencileri ($\bar{x} = 3,76$) ve Marmara Üniversitesi öğrencileri puan ortalamalarından ($\bar{x} = 3,86$) anlamlı derecede düşüktür.

TARTIŞMA VE YORUM

Coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası konularındaki düşünce ve algılarının bazı değişkenler açısından incelendiği bu çalışmada, elde edilen veriler doğrultusunda sonuçlar bu bölümde literatür ile karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası bilgi düzeyleri ve genel algılarının ne olduğunun incelendiği bu araştırmada, elde edilen verilere göre anket soruları genel ortalaması yüksek ve olumludur. Öğrencilerin anket ifadelerine verdikleri cevaplara göre “İstek ve kaynak” alt bileşeninin en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülür. Bu sonuca göre öğrencilerin ülkeler coğrafyası konularına karşı olumlu baktıkları, bir zorunluluktan olmadığı, faydalılık yönüyle bir dersten fazlası olarak gördükleri ve iletişim araçlarının bu konuların öğrenilmesine kaynak olabileceğini göstermektedir. Ayrıca “bilgi” bileşeni başlığı altındaki ifadeler öğrencilerin verdiği cevap ortalamalarının yüksek olması öğrencilerin bilgi düzeylerinin iyi seviyede olduğu sonucunu ifade etmektedir. Aynı şekilde Alım’ın (2009) Türk Cumhuriyetleri’nin özellikleri ile ilgili yaptığı çalışmada, coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkelerin özellikleri ile ilgili sorulara doğru cevaplar vermeleri bilgi seviyelerinin yüksek olduğunu doğrulamaktadır. Buna karşılık Şahin ve Çoban’ın (2018) yaptığı çalışmada *sosyal bilgiler* öğretmen adaylarının ülkeler hakkında önemli ölçüde bilgi eksikliklerinin olduğu, Türkiye’nin dış politikasıyla fazla ilgilenmedikleri ve ülkelerin sorunlarına sorumlu yaklaşmadıkları bulgularına ulaşılmıştır. Çalışmanın *bilgi, çaba ve yeni ders* bileşenleri orta düzeyde ortalamalara sahip olduklarından, bu bileşenlerdeki ifadeler doğrultusunda ülkeler coğrafyası konularına olumlu baktığını sonucu elde edilmiştir. Bilgi bileşeni altındaki “Ülkeler coğrafyası bağlamında Türk Cumhuriyetlerinin özelliklerini biliyorum.” maddesine öğrencilerin daha çok katılıyorum şeklinde cevaplama onları bu konuda bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Ancak Topal ve Sezer (2016)’in çalışmada

öğrencilerin Türk Dünyası Coğrafyasının adı, sınırları, haritadaki yeri, başkenti ve bayrağı hakkında farkındalık seviyelerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anketin en düşük ortalamaya sahip “yeterlilik” bileşenindeki maddeler orta seviyenin altında ortalamalara sahiptir. Bu sebeple coğrafya öğrencileri lisedeki ülkeler coğrafyası eğitimi konusunda bazı tereddütlere sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Yılmaz ve Yiğit (2010)’in Avrupa, Ortadoğu ve Türkiye komşuları konusunda yaptığı çalışmada öğrencilerin görüşlerinin daha çok medya, kitaplar ve kulaktan dolma bilgilere dayandığı için sınırlı ve önyargılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Kızılçaoğlu (2005)’da ders kitaplarının öğrencilerin ülkeler coğrafyası konularındaki temel bilgi kaynaklarından biri olduğuna işaret etmektedir. Tuncel (2002)’in coğrafya bölümü öğrencilerinin İslam ülkelerini harita üzerinde gösterebilme becerilerini ölçtüğü çalışmasında, öğrencilerin büyük çoğunluğunun bu konuyu başardığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak ülke isimlerini bilme becerilerinin 1.sınıftan sonra azaldığı görülmüştür. Bu çalışmada ayrıca üniversite öğrencilerinin ülkeler coğrafyası hakkındaki bilgilerinin lise dönemine ait olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu durum bizi coğrafya bölümü dışındaki öğrencilerin lise döneminde öğrendikleri ülkeler coğrafyası bilgilerinin üst sınıflara doğru unuttukları sonucuna götürmektedir. Türkiye çevresindeki ülkelerin incelediği çalışmada Köşker (2019) katılımcıların ülkeler ile ilgili bilgi kaynaklarını sırasıyla TV, İnternet, ders kitapları ve öğretmenler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan öğretmen

adaylarının Türkiye'ye komşu ülkeleri tespit ederken ve konumlandırırken çizdikleri taslak haritalarda yetersizliklerinin görülmesi coğrafya dersi öğretim programlarında bu konularda belli bir kazanımın olmayışı ile açıklanmıştır.

Coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası bilgi düzeyleri ve genel algılarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit edebilmek için bağımsız gruplar t-Testi yapılmıştır. Anket genel ortalaması t-Test sonucuna göre öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre görüşlerinde anlamlı bir farklılığın olmadığı erkek ve kadın öğrencilerinin ülkeler coğrafyası konusundaki görüşleri ve ortalamalarının birbirine çok yakın olduğu görülmüştür.

Buna karşılık bağımsız örneklem t-Test sonuçlarının alt bileşenler bazında farklılık gösterdiği sonucu elde edilmiştir. “istek ve kaynak”, “bilgi” ve “yeterlik” bileşenlerinde kadın ve erkek öğrencilerin ülkeler coğrafyası konuları hakkındaki görüşlerinde anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Buna karşılık “çaba” ve “yeni ders” bileşenlerinde kadın ve erkek öğrencilerin ülkeler coğrafyası konuları hakkındaki görüşlerinde anlamlı bir farklılığın var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir araştırma yapan Yılmaz ve Yiğit (2010) çalışmalarında kız öğrencilerin Türkiye'nin komşu ülkelerinden özellikle Ortadoğu ülkelerine karşı önyargılı bir yaklaşım sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası bilgi düzeyleri hakkındaki genel algılarının üniversite değişkenine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını test edebilmek için tek yönlü varyans analizi

(Anova) yapılmıştır. Tek yönlü varyans analizi sonucuna göre üniversite değişkenine göre öğrencilerin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu farklılığın hangi üniversiteler arasında olduğunu görebilmek için varyans homojenliğinin sağlanmadığı durumlarda başvurulan Post Hoc testlerinden Games-Howell testi uygulanmış ve buna göre; Namık Kemal Üniversitesi ile Marmara Üniversitesi öğrencilerinin puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Ancak Harran Üniversitesi öğrencileri puanları ile Namık Kemal Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi öğrencileri puanları arasında negatif yönde anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü Harran Üniversitesi öğrencilerinin puan ortalaması, Namık Kemal Üniversitesi ile Marmara Üniversitesi öğrencileri puan ortalamalarından düşük seviyededir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Coğrafya bölümü öğrencilerinin ülkeler coğrafyası bilgi düzeyleri ve genel algılarının ne olduğunun incelendiği bu araştırma sonucunda öğrencilerinin görüşleri, genel anlamda olumludur. Araştırma sonuçlarının elde edildiği ülkeler coğrafyası anketi 17 madde ve 5 alt bileşenden oluşmaktadır. Anket alt bileşenlerinin, ölçek toplam puanı ile pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Alt boyutlar “istek ve kaynak”, “bilgi”, “çaba”, “yeni ders” ve “yeterlilik” şeklinde isimlendirilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı $\alpha=0.82$ gibi oldukça yüksek güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre coğrafya bölümü öğrencileri ülkeler coğrafyası konusunu önemsedikleri, imkânları doğrultusunda bu konuda seyahat etmek istedikleri, yazılı ve görsel kaynakları bu konuda önemli buldukları tespit edilmiştir. Öğrenciler, Türk Cumhuriyetleri, komşu ülkeler ve diğer dünya ülkeleri ile ilgili bilgi seviyelerinin iyi düzeyde olduğu ve bu ülkeleri harita üzerinde gösterebileceklerini düşünmektedir. Ayrıca Türkiye'nin diğer ülkelerle olan güncel ilişkilerini ve dünyadaki siyasi gelişmeleri öğrenme ve kendilerini bu konuda geliştirme konusunda çaba içerisinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Coğrafya bölümü öğrencileri ülkeler coğrafyası konularının her sınıf seviyesinde programda bulunmasının olumlu olduğunu, aynı zamanda ülkeler coğrafyası adında bir dersin de olmasını düşündükleri anket sorularına verilen cevaptan elde edilmiştir.

Araştırmada, öğrencileri liselerdeki ülkeler coğrafyası eğitimi konusundan memnun olmadığı ve değişmesini istediği “yeterlilik” bileşenindeki ifadelerden anlaşılmıştır. Dolayısıyla öğrencilerin Türkiye’de ülkeler coğrafyası konusunda verilen eğitimi yeterli görmedikleri ve ders kitaplarının bu konuda çok fazla etkili olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Çünkü bu çerçevede en düşük ortalamaların bu alt bileşendeki sorularda olduğu tespit edilmiştir.

Ülkeler coğrafya konusundaki bilgi düzeyi ve algının incelendiği bu çalışmanın daha geniş bir şekilde incelenmesi için farklı üniversitelerin coğrafya 1.sınıflarında, farklı bölümlerin 1.sınıflarında ve ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilere de yapılabilir. Böylece daha geniş bir örneklem ile incelenerek öğrencilerin görüşleri arasındaki benzer-

likler ve farklılıklar daha detaylı karşılaştırılabilir. Araştırmadan elde edilen bulgular ve oluşturulan anket bu konuda çalışma yapacak araştırmacılar için önemli bir veri kaynağı olacaktır.

Araştırma sonunda ortaöğretim seviyesinde ülkeler coğrafyası konularının daha etkili öğretilmesi için aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Coğrafya ders kitaplarında ülkeler coğrafyası konusunda öğrencilerin ilgisini çekecek daha çok görsele yer verilebilir.
- Ortaöğretim öğrencilerinin ülkeler coğrafyası konusunu daha iyi kavrayabilmesi ve üniversiteye daha donanımlı gelmesi amacıyla bu konuların öğretiminde yakından uzağa ilkesi takip edilebilir.
- Ülkeler coğrafyası konularının kalıcı olması ve önemsenmesi bakımından üniversite giriş sınavlarında bu konulardaki soru sayısının arttırılabilir.
- Ülkeler coğrafyası konuları öğretilirken öğrencilerin hem düşünce ürünlerini kullanabilecekleri hem de farklı yerler ve ülkeler arasında bağlantılar kurabilecekleri öğretim yöntemleri ve uygulamalar geliştirilebilir.
- Ülkeler hakkındaki bilgilerin akademik, sosyal ve ekonomik hayatta pratik anlamda problem çözen, işe yarayan nitelikte bilgiler olması için özen gösterilebilir.

Sonuç olarak ülkeler coğrafyası bilgisi sadece ülke özelliklerini içeren ansiklopedik veya istatistiki bilgiler sağlayan bir yapıdan uzak olmalıdır. Özellikle işlevsel, hayata dönük ve kullanışlı bilgiler içermesinin yanında, çıkarımlar ve analizlere imkân sağlayıcı tarzda olması önemlidir.

KAYNAKÇA

- Australian Curriculum, Assessment and Reporting Authority [ACARA] (2011). *Shape of the Australian Curriculum:Geography*. https://docs.acara.edu.au/resources/The_Shape_of_the_Australian_Curriculum_v4.pdf adresinden 20.02.2021 tarihinde alınmıştır
- Alam, S. (2020). Geography Syllabus in the Secondary Schools of India: Issues. *Romanian Review of Geographical Education*, 9(2), 46-66.
- Alım, M. (2009). Coğrafya eğitimi öğrencilerinin Türk Dünyası algıları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 1303-.
- Aydın, F., & Güngördü, E. (2015). *Coğrafya Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bourke, R. L. (2019). Assessment in geography education: a systematic review. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 28(1), 22-36.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket Geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi Cilt:3, Sayı: 2*, 133-151.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. 16.Baskı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., & Köklü, N. (2019). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*. Ankara: Pegem Akademi 22.Baskı.
- Cîneanu, M.-D. (2017). Study of geography textbooks for 9th, 10th, 11th and 12th grades case study: Maharashtra state, İndia. *Romanian Review Of Geographical Education*, 1, 40-71.
- Çepni, S. (2018). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş 8.Baskı*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Department for Education. (2014). <https://www.gov.uk/government/publications/gcse-geography>. 2 25, 2021 tarihinde <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-education>. adresinden alındı

- Finlayson, C. (2020). Writing and Implementing an Open Textbook in World Regional Geography: A Case Study . *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 21(4), 244-254.
- George, D., & Mallery, P. (2005). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Refence, 13.0 update (6th ed.)*. Boston: Pearson.
- Heffron, S. G. (2012). GFL2! The Updated Geography for Life: National Geography Standards, Second Edition. *The Geography Teacher*, 2, 43-48.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 25.Basım.
- Kızılcıaoğlu, A. (2005). Ortaöğretim ülkeler coğrafyası ders kitaplarının niteliklerini artırmaya yönelik öneriler. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(13), 129-144.
- Köşker, N. (2019). Öğretmen adaylarının zihin/ taslak haritalarına göre Türkiye'nin çevresindeki ülkeler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (50), 324-358.
- Lodico, M. G., Spaulding, D. T., & Voegtle, K. H. (2006). *Methods in Education Research*. San Francisco: Jossey- Bass.
- MEB. (2018). *Ortaöğretim Coğrafya Dersi Öğretim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Tebiye Kurulu Başkanlığı. adresinden alınmıştır
- Methens, D. M., & McLaughlin, J. A. (2004). *Research an Evaluation Methods in Special Education*. California: Corwin Press.
- Mext. (2021). <https://www.mext.go.jp/en/unesco/title04/detail04/sdetail04/1375712.htm>. 3 5, 2021 tarihinde <https://www.mext.go.jp/en/policy/education/index.htm>. adresinden alındı
- Mishra, R. K. (2015). Mapping the knowledge topography: a critical appraisal of geography textbook questions. *International Research in Geographical and*, 24(2), 118-130.
- Ontorio. (2021, 2 3). <http://www.edu.gov.on.ca/eng/teachers/curriculum.html>. <https://www.ontario.ca/page/ministry-education>. adresinden alınmıştır

- Önal, H., Atasoy, E., & Coşkun, S. (2017). Natural Features of Poland and Belarus for The World Regional Geography Lesson. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(2), 464-474.
- Özdamar, K. (1999). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi I. 2.Baskı*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Pike, S., & Clough, P. (2005). Children's Voices on Learning about Countries in Geography. *International Research in Geographical & Environmental Education*, 14(4), 356-363.
- Sezer, A. (2011). Cumhuriyet dönemi ortaöğretim coğrafya derslerinde Türk Dünyası coğrafyasının öğretimi. *Türk Bilim Araştırmaları Dergisi* (29), 341-373.
- Shimura, T. (2014). Geography education research trends at the Commission of Geographical Education of the International Geographical Union in relation to research in Japan. *Japanese Journal of Human Geography*, 66(2), 30-50.
- Shimura, T. (2015). Primary Geography Education in Japan: Curriculum as Social Studies, Practices and Teachers' Expertise. *Review of International Geographical Education Online*, 5(2), 150-165.
- Singh, C. S. (2020). Geographic Education in Indian Schools: Development, Trends, and Issues. *Journal of Geography and Earth Sciences*, 8(2), 1-10.
- Şahin, Ç. (2017). Veri Toplama Teknikleri. R. Y. Kıncal (Ed.) içinde içinde, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (s. 125-182). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Şahin, E., & Çoban, A. (2018). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Ortadoğu coğrafyası hakkındaki farkındalıkları. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(3), 137-151.
- Şahin, V. (2021). What has changed in the world regional geography teaching in Turkey: a Syllabus-based assessment. *European Journal of Alternative Education Studies*, 6(1), 34-50, DOI: 10.46827/ejae.v6i1.3576, 34-49.
- Tavşancıl, E. (2019). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi*. (6. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

- Topal, E., & Sezer, A. (2016). Üniversite öğrencilerinin Türk Dünyası Coğrafyasına ilişkin farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi* (33), 96-113.
- Tunçel, H. (2002). Türk Öğrencilerin Zihin Haritalarında İslam Ülkeleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2), 83-103.
- Turan, İ. (2004). Lise ülkeler coğrafyası eğitiminde verimliliği yükseltmenin başlıca yöntem ve ilkeleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 12(1), 211-222.
- Ünlü, M., & Yıldırım, S. (2017). Coğrafya dersi öğretim programına bir coğrafi beceri önerisi: Mekânsal düşünme becerisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (35), 13-20.
- Wiegand, P. (1991). The known world of primary school children. 76 (3), 143-9. *Geography*, 76(3), 143-149.
- Yılmaz, K., & Yiğit, Ö. (2010). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Avrupa, Ortadoğu ve Türkiye'ye komşu ülkelere ilişkin algıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (38), 318-334

BÖLÜM 6

GÜÇLÜ VE YENİLENEBİLİR BİR POTANSİYEL: DENİZEL ENERJİ KAYNAKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ORAL¹

---

¹ Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Karabük, Türkiye, muhammedoral@karabuk.edu.tr, ORCID:0000-0001-8608-4054

GİRİŞ

Tüm dünyada enerji politikaları, küresel iklim değişimi kaygıları ve çevresel sorunların büyük ölçüde sebebi olarak gösterilen fosil yakıtların kullanımının azaltılmasına yönelik önlem ve yatırımlar bağlamında şekillenmektedir. Hali hazırda fosil yakıtlar, dünya elektrik enerjisi talebinin %63'ünü karşılamaktadır. Nükleer enerjinin elektrik üretimindeki payı ise %11'e yakındır. Buna göre yenilenebilir enerjiler küresel elektrik enerjisi üretiminde %26'lık bir paya sahiptir (BP, 2020). Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik yatırımlar her geçen yıl yükselmekte ve bu doğrultuda söz konusu kaynakların küresel enerji portföyü içindeki payı da artış göstermektedir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren yenilenebilir bir kaynak olarak kullanılmaya başlanan hidrolik enerji hariç tutulduğunda güneş, rüzgâr, jeotermal, biyokütle gibi yenilenebilir enerjilere olan yatırımlar ve teşvikler 1990'lı yıllarla birlikte artışa geçmiş ve 2000'li yıllarla birlikte gelişmekte olan ülkelerin de yatırım sürecine katılmasıyla önemli bir boyuta ulaşmıştır. Ancak yatırım ve uygulamalar boyutunda potansiyel açısından en bol kaynaklardan olan denizel enerji kaynakları oldukça göz ardı edilmiştir.

Denizel alanlara kıyısı olan ülkeler dünyadaki toplam ülkelerin %81'ini oluşturmaktadır. Landlock (kara ülkesi) olarak adlandırılan yani en az bir başka ülke tarafından çevrelenmiş 49 ülke (kısmen tanınmış beş ülke dahil) bulunmaktadır (Dempsey, 2017). Buna göre dünyanın çoğu devletinin kıyı ülkesi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla pek çok ülkenin denizel enerji kaynaklarını değerlendirme potansi-

yeli bulunmaktadır. Bu durum iklim ve çevre eksenli hedefleri içeren küresel enerji politikaları açısından da büyük bir fırsat penceresine sahiptir.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

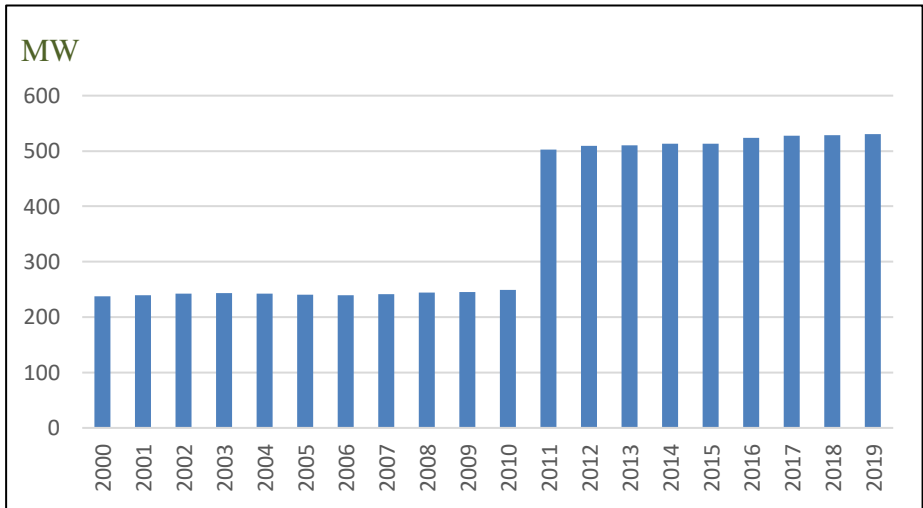
Denizel enerji kaynakları yüksek bir potansiyele sahip olmasına karşın teknik ve finansal sebeplerle diğer yenilenebilir enerjiler içinde kayda değer ölçekte bir yere sahip olamamıştır. Türkiye’de de benzer durum söz konusudur ve denizel enerji kaynaklarına yönelik bir elektrik şant-rali ülkemizde henüz bulunmamaktadır. Bu anlamda çalışma, hem küresel bazda hem de Türkiye ölçeğinde denizel enerji kaynaklarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma metodu kullanılmıştır. Araştırmanın deseni durum çalışmasıdır. Çalışmada veri toplama tekniği olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda ilgili kaynakların yanında enerji sektöründe ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren kuruluşların verilerinden yararlanılmıştır.

2. DENİZEL ENERJİ KAYNAKLARININ KÜRESEL GÖRÜNÜMÜ

Denizel enerji kaynakları beş başlık altında ele alınabilmektedir. Bunlar, gelgit enerjisi, dalga enerjisi, akıntı enerjisi, okyanus termal enerji dönüşümüve osmotik enerji/tuzluluk gradyan enerjisi şeklindedir. Bu kaynaklar, coriolis kuvveti, rüzgâr, tektonik hareketler (deprem, deniz tabanlarındaki heyelan), volkanik faaliyetler ya da gelgit sebebiyle meydana gelen yüzey dalgalanma hareketlerinden, tuzluluk ile yoğun-

luk farklarından ve okyanusların derin-sığ suları arasındaki sıcaklık farkından yararlanılarak da elde edilebilir.

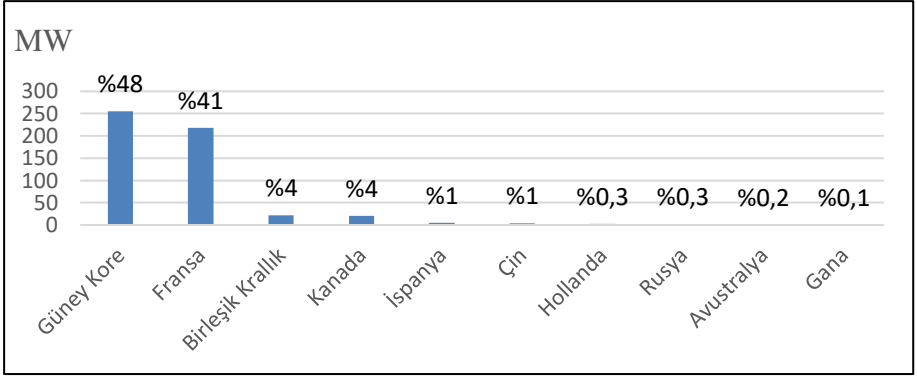
Denizel enerji kurulu gücü son yıllarda önemli bir artış göstermiştir. IRENA 2020 verilerine göre, 2000 yılında yaklaşık 238 MW olan denizel enerji kurulu gücü, 2011 yılında devreye giren santraller ile büyük bir sıçrama yapmıştır. 2019 yılında ise aradan geçen on dokuz yıllık sürede iki kattan daha fazla bir artış göstererek 530 MW düzeyine ulaşmıştır. Söz konusu kaynaklardan üretilen elektrik enerjisi ise IRENA'nın verilerine göre 1000 GW/h düzeyinde gerçekleşmiştir. Kurulu güç değerleri için (Şekil 1) ve bu değerlerin ülkeler bazında dağılışı için (Şekil 2) incelenebilir.

Şekil 1. Küresel Ölçekte Denizel Enerji Kaynakları Kurulu Gücünün Yıllar İtibariyle Gelişimi (2000-2019)

Kaynak: IRENA, 2020

Şekil 2. Ülkeler Bazında Denizel Enerji Kaynakları Kurulu Gücünün Dağılışı ve Toplam İçindeki Oranları (2019)
Kaynak: IRENA, 2020

Şekilde görüldüğü üzere, tüm dünya ölçeğinde denizel enerji kaynakları kurulu gücünün yaklaşık %90'ı yalnızca iki ülkede yer almaktadır. Dolayısıyla Güney Kore ve Fransa'nın denizel enerji kaynaklarında öncü ülkeler olduğu görülmektedir. Bunun yanında 1,7 GW'lik kurulu güç ise inşa aşamasındadır. Denizel enerji kurulu gücünün %99'unu ise gelgit enerjisi oluşturmaktadır (WEC, 2016:27).

Bununla birlikte, 2050 yılına kadar denizel enerji kaynakları 300 GW'nin üzerinde kurulu güce ulaşma potansiyeline sahiptir. Aynı zamanda bu sürece kadar denizel enerji kaynakları, teknoloji üretim aşamaları itibariyle 680 bin kişiye doğrudan iş yaratma ve 500 milyon ton CO₂ emisyonunu azaltma fırsatı sunmaktadır (OES, 2020a). Her yenilenebilir enerjide olduğu gibi bir de denizel enerji kaynaklarının çevresel boyutu vardır. İletim kabloları, santralin kendisi, muhtemel görüntü kirlilikleri ile enerji üretiminde ortaya çıkan ses / gürültü deniz ekosistemine zarar verebilir. Bu durum balıkçılık ve turizm faali-

yetleri açısından olumsuzluklar ortaya çıkarabilir. Bu anlamda enerji üretim tesislerinin kurulmasında en doğru lokasyon belirlenmelidir.

Denizel enerji kaynaklarının değerlendirilmesi hususunda çeşitli ülkelerin politik ve finansal açıdan önemli çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Bu kapsamda sürdürülen ve planlanan çeşitli uygulamalar şu şekildedir (Tablo 1).

Tablo 1. Ülkeler Bazında 2019’da Denizel Enerji Kaynaklarına Yönelik Birtakım Politikalar

ABD	ABD Enerji Bakanlığı (DOE) Su Enerjisi Teknolojileri Ofisi (WPTO), resmi olarak mavi ekonomiye güç verme adlı yeni bir Ar-Ge girişimi başlatarak bu konuda bir rapor yayınladı. Hedef, sektörde denizel yenilenebilir enerji fırsatlarını ortaya çıkarmak.
Almanya	Almanya, mevcut durumda on Avrupa ülkesi ve Avrupa Komisyonu’ndan oluşan kuzey denizleri enerji iş birliği başkanlığını üstleniyor. Bu ülkelerin tümü deniz rüzgâr enerjisi ve denizdeki şebeke altyapısını geliştirmek için birlikte çalışıyorlar.
Avustralya	Sanal bir okyanus enerji kümesi olan Avustralya Okyanus Enerji Grubu (AOEG), 2019’da resmen başlatıldı ve okyanus enerji pazarının gelişimine ev sahipliği yaptı.
Belçika	“Mavi Ekonomi” politikasıyla Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu tarafından finanse edilen NEMOS dalga enerji dönüştürücüsü testi gerçekleştirilmiştir.
Çin	LHD Tidal Current Energy Demonstration projesi devreye alındı. Üniversiteler ve konuyla ilgili çeşitli araştırma enstitüleri çalışmalar yapıyor.
Fransa	Okyanus enerjileri destekleri çerçevesinde 68 milyon euro tutarında bir pay ayrıldı. Ayrıca osmotik enerjiyle ilgili de Sarbacanne Projesi

	başlatıldı.
Güney Kore	Ticari üretime düntüŖecek gösteri projeleri de dahil olmak üzere okyanus enerjisi Ar-Ge projeleri için 16 milyon dolar düzeyinde bir fon ayrıldı.
Hindistan	Dalga enerjisi ve osmotik enerji tesisleri projeleri ve uygulamaları onaylandı. Bu konuda üç Ŗirketle teknoloji transferi konusunda anlaşma sağlandı.
Hollanda	Hollanda, denizel enerjiler açısından planlama, açık deniz rüzgârı (3500 MW) için özel alanlar belirlemektedir. Deniz rüzgârı, deniz yosunu ve okyanus enerjisi ile ilgili olarak 2050 yılına kadar Kuzey Denizi'nin potansiyelinin mekansal analizi yapılmıŖtır.
İrlanda	2019 yılında, iklim değişimini ele almak ve iddialı dekarbonizasyon hedeflerine doğru bir rota çizmek için 150'den fazla eylemi özetleyen iklim eylem planını başlattı; üç eylem özellikle offshore yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ile ilgilidir.
İspanya	İspanyol Hükümeti 2021-2030 Ulusal Enerji ve İklim Entegre Planı üzerinde hedefler belirlemektedir. Taslak aşamasında, 2025 için 25 MW kurulu güç ve 2030 için 50 MW kurulu gücünde okyanus enerjisi hedefleri belirlenmiŖtir.
İsveç	İsveç Deniz ve Su Yönetimi Ajansı, İsveç Hükümetine okyanus enerjisi için test alanları da dahil olmak üzere bir deniz alanının en uygun kullanımı ile ilgili yerel yönetim kararlarının temelini oluŖturacak olan bir deniz mekânsal plan önerisi sundu.
İtalya	Dalga ve gelgit enerji dönüŖtürücülerinin kullanımına yönelik artan bir ilgi var. Özellikle, geleneksel dalgakıranlara entegre edilen dalga enerjisi dönüŖtürücülerini, liman yöneticileri arasında giderek daha fazla dikkat çekmektedir.
Kanada	2019 yılı boyunca Kanada Hükümeti, birçoğu deniz yenilenebilir enerji sektörü ile ilgili olan bir dizi önemli önceliğin ilerlemesine ve uygulanmasına odaklandı.

Meksika	Enerji Bakanlığı tarafından yayınlanan okyanus enerjileri için teknolojik yol haritalarının uygulanmasına yönelik program doğrultusunda, Meksika'daki dalga, akım, tuzluluk gradyanı ve termal gradyan enerji kaynaklarının teorik bir değerlendirilmesi CEMIE (Okyanus Enerjisi Meksika İnovasyon Merkezi) tarafından yapılmıştır.
Norveç	İnovasyon Norveç projesiyle "çevre dostu teknoloji" kapsamında prototipleri destekleyen bir program yürütülüyor ve okyanus enerjisi bu tanımda yer alıyor.
Portekiz	2019'da, Ulusal Denizcilik Mekânsal Planı (PSOEM), deniz yenilenebilir enerjileri de dahil olmak üzere deniz alanının özel kullanımı için lisans izinlerinin oluşturulmasını onayladı.
Singapur	Singapur Hükümeti, temiz enerji teknolojilerini araştırmak için 140 milyon dolardan fazla para ayırdı. Okyanus enerjisi, özellikle uzak kıyı bölgelerine ve adalara yönelik önde gelen alternatif enerjilerden biri olarak tanımlandı.

Kaynak: Ocean Energy Systems (OES), 2020b

Denizel enerji kaynaklarına yönelik hali hazırda sürdürülen önemli projeler vardır (Tablo 2). Ayrıca söz konusu kaynaklara yönelik politik girişimler de bulunmaktadır. Bu projeler, gelişmekte olan bu sektörün önemli örnekleridir. Bunun yanında, dünya çapında farklı denizel enerji projeleri de geliştirilmektedir. Bu projeler Birleşik Krallık'ta ve ABD'de dalga enerji projeleri, Brunei, Malezya, Myanmar, Filipinler, Vietnam ve Singapur'un dahil olduğu Okyanus Yenilenebilir Enerjisi için Güneydoğu Asya İşbirliği (SEAcORE), Meksika Okyanus Enerjisi İnovasyon Merkezi (CEMIE-Océano), Avrupa Komisyonu'nun Okyanus Enerjisi Sektöründe İşbirliğine Dayalı İnovasyonun Desteklenmesi (OCEANERA-NET) şeklindedir (OES, 2018:9).

Tablo 2. OES Ülkelerinin² Denizel Enerji Projeleri ve Bazı Ülkelerdeki Girişimler

Ülke	Proje	Denizel Enerji Türü
Çin	LHD Gelgit Enerjisi Gösterim Projesi	Gelgit Akıntısı
Kanada	Cape Sharp Gelgit Projesi	Gelgit Akıntısı
Fransa	SABELLA D10 Gelgit Türbini	Gelgit Akıntısı
İtalya	GEM “the Ocean’s Kite” Gelgit Enerjisi	Gelgit Akıntısı
Birleşik Krallık	Scotrenewables Yüzen Gelgit Sistemi	Gelgit Akıntısı
Birleşik Krallık	Shetland Gelgit Gösterim Projesi	Gelgit Akıntısı
Kanada	Water Wall Türbini	Gelgit Akıntısı
Norveç	Deep River Santrali	Denizel Akıntı
Belçika	Laminaria Dalga Enerji Dönüştürücü	Dalga Enerjisi
Danimarka	Resen Akıllı Dalga Enerji Sistemi	Dalga Enerjisi
İrlanda	OcenEnergy O35 Projesi	Dalga Enerjisi
Portekiz	Waveroller Projesi	Dalga Enerjisi
İspanya	Oceantec MARMOK A-5 Projesi	Dalga Enerjisi
İsveç	Seabased Sotenäs Projesi	Dalga Enerjisi
ABD	Columbia Power Technologies Dalga Enerji Jeneratörü	Dalga Enerjisi
Hindistan	Dalga Enerjisi Projesi	Dalga Enerjisi
Hollanda	Blue Energy Ters Elektrodializ Projesi	Osmotik Enerji
Japonya	Okinawa OTEC Santrali	OTEC

Kaynak: OES, 2018:9

² Uluslararası bir kurul olarak denizel enerjilerin yaygınlaşması konusunda faaliyet gösteren Ocean Energy Systems (OES) bünyesinde (by IEA) 2001 yılında IEA tarafından oluşturulmuştur. 25 üyesi bulunmaktadır. Üye ülkeler; Danimarka, Portekiz, Birleşik Krallık, İrlanda Japonya, Kanada, ABD, Belçika, Almanya, Meksika, İtalya, Yeni Zelanda, İspanya, İsveç, Güney Kore, Güney Afrika, Çin, Monako, Singapur, Hollanda, Hindistan, Fransa, Avustralya, Norveç ve ayrıca Avrupa Birliği’nin (AB) yürütme organı olan Avrupa Komisyonu’dur.

LCOE (seviyelendirilmiş elektrik maliyetleri³) ve sermaye maliyetleri bazında ele alındığında denizel enerji kaynakları mevcut durumda bazı dezavantajlara sahip olsalar da yapılacak yatırımlar ve başta diğer yenilenebilir enerji teknoloji alanları olmak üzere farklı sektörlerle yapılacak işbirlikleri birkaç yıl içinde maliyetleri düşürecektir.

3. OKYANUS TERMAL ENERJİ DÖNÜŞÜMÜ ENERJİSİ (OCEAN THERMAL ENERGY CONVERSION / OTEC)

Okyanusların derin ve yüzey / yüzeye yakın sular arasındaki sıcaklık farkından yararlanılarak elde edilen denizel enerji türüdür. Okyanusların yüzey suları derin sularına göre daha sıcaktır. Dolayısıyla derin sular ve yüzey / yüzeye yakın sular arasında termal gradyan farkı bulunmaktadır. Sıcak havanın genişmesine sıcak ve soğuk suların akışkanlık durumları da değişir. Buna göre sıcak havanın genişmesine bağlı olarak hacminin artması buna karşılık yoğunluğunun azalmasıyla yükselmesinde olduğu gibi sıcak ve soğuk okyanus akıntılarının akışı da buna göre gerçekleşir. Sıcak okyanus suları yüzey ve yüzeye yakın kesimde akış gösterirken soğuk sular bahsi edilen durumun tersine alt tabakalara doğru akış gösterirler.

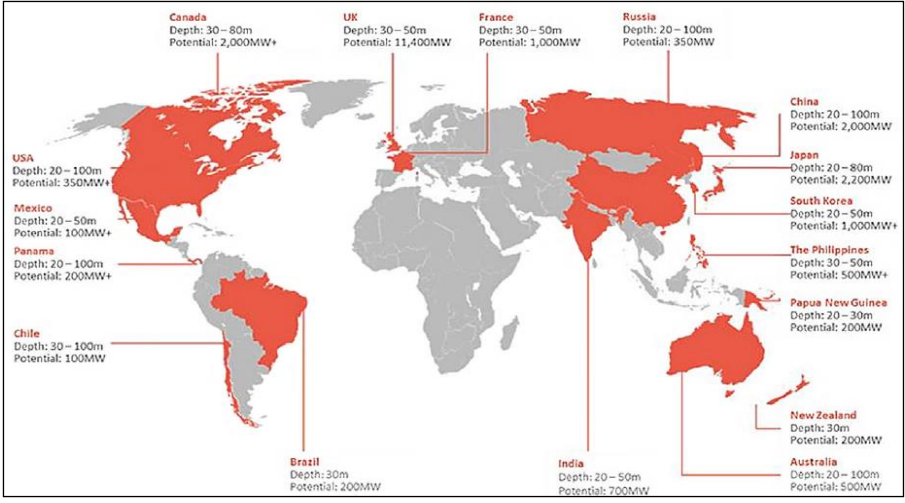
Bu anlamda kutup bölgelerine ulaşan okyanus suları soğuyarak donar ve böylece daha yoğun hale gelir. Suyun sıcaklık ve tuzluluk oranının değişmesi, yoğunluk farkına neden olur. Okyanus tabanına doğru hareket eden daha soğuk ve yoğun suyun yerini daha düşük enlemlerden

---

³Bir elektrik üretim santraline yapılan yatırım ile santral ömrü boyunca ortaya çıkacak işletme ve bakım-onarım giderlerinin o santralin ömrü boyunca üreteceği elektriğe oranıdır. Yani finansal olarak ortaya çıkan maliyetin ne kadar sürede geri dönüp kâra geçileceğinin tahminidir.

gelen daha sıcak sular doldurur. Suların hareketi sebebiyle bu suların da soğuyarak derinlere hareket etmesi sonucu, küresel bir su akıntısı süreci işlemeye başlar (Sarigül, 2017).

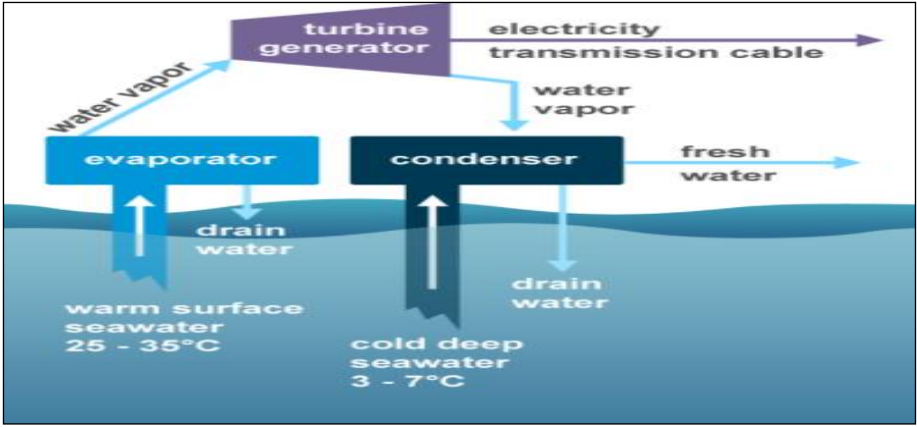
Tropikal okyanusların (yengeç ve oğlak dönencesinin arasındaki kuşak) genellikle 30-40 metre kalınlıkta olan yüzey tabakasının sıcaklığı Güneş'ten alınan ısı enerjisiyle 25°C civarına yükselir. Buna karşılık, kutuplardan okyanusların derinliklerine ve tropikal bölgeye akan soğuk su kütesinin sıcaklığı 5°C düzeyindedir. Bu iki ortam arasındaki sıcaklık farkı OTEC çevriminin temelini oluşturmaktadır. Yoğunluk farkı sebebiyle birbirine karışmayan sıcak yüzey suyu ile soğuk taban suyu bir ısı makinesinin çalıştırılabilmesine olanak verir (Gülsaç, 2009:60). Dolayısıyla okyanus akıntıları okyanus termal enerjisinden yararlanarak elektrik üretimi elde etmede büyük bir etkiye sahiptir. Öyle ki Britanya kıyılarında 30-50 metre aralığında 11,400 MW'lik bir üretim kapasitesi bulunmaktadır. Bu değer Japonya'da 20-80 metre aralığında 2200 MW, Çin'de 20-100 metre aralığında 2000 MW, Brezilya'da 30 metrede 200 MW potansiyele sahiptir (Khare vd., 2020:37) (Harita 1).

Harita 1. Küresel OTEC Potansiyeli Kaynak: Khare vd., 2020:37

OTEC sisteminde üç tür dönüşüm sistemi uygulanmaktadır. Bunlar; açık ve kapalı çevrim (devre) sistemleri ile hibrid sistemdir. Açık çevrim adı verilen sistemde deniz suyu evaporatör (buharlaştırıcı) kullanılarak düşük basınç altında buharlaştırılır ve türbinler döndürülür. Kapalı çevrimde ise okyanus yüzeyinin sahip olduğu ısı, amonyak, propan ya da klor-flor-karbon bileşimleri gibi düşük kaynama noktasına sahip sıvıları buharlaştırır ve böylece türbinler döndürülür. Hibrit sistem adı verilen yöntemde ise iki sistem bir arada kullanılmaktadır (Oral, 2017:59). Şekil 3'te şematik bir OTEC üretim santrali görülebilmektedir.

Şekil 3. OTEC Elektrik Enerjisi Üretim Sistemi

Kaynak: EIA, 2020

3.1. Okyanus Sularının Sıcaklığında El Niño ve La Niña Etkisi

Başta Güney Amerika'nın batı kıyılarında okyanus akıntılarının yönünde ve yüzey sularının sıcaklığında gözlenen değişikliği açıklamak için kullanılmaktadır. Ancak Kuzey Amerika'da da etkili olmaktadır. Yüzey suyu sıcaklıklarında değişiklikler çerçevesinde El Niño yılları sıcak evre, La Niña yılları ise soğuk evre olarak değerlendirilmektedir. El Niño, etkileri açısından küresel bir olay olarak kabul edilmekle birlikte, onun Avrupa'daki hava olayları ve iklim üzerindeki etkisi, güney yarımkürenin tropikal iklim kuşağındaki kadar etkili ve belirgin değildir. El Niño, İspanyolca'da *Küçük Çocuk*, *Kutsanmış Çocuk* ya da *Mesih Çocuk* anlamına gelir. El Niño, 1600'lerde Güney Amerika kıyılarındaki balıkçılar tarafından Pasifik Okyanusu'nda alışılmadık derecede ılık suyun tespit edilmesi ile tanınmıştır. İsim, bu sıcak su olaylarının meydana gelme eğiliminde olduğu yılın zamanına göre (Aralık civarında) yani Hz. İsa'nın doğumuna atıf yapmak sure-

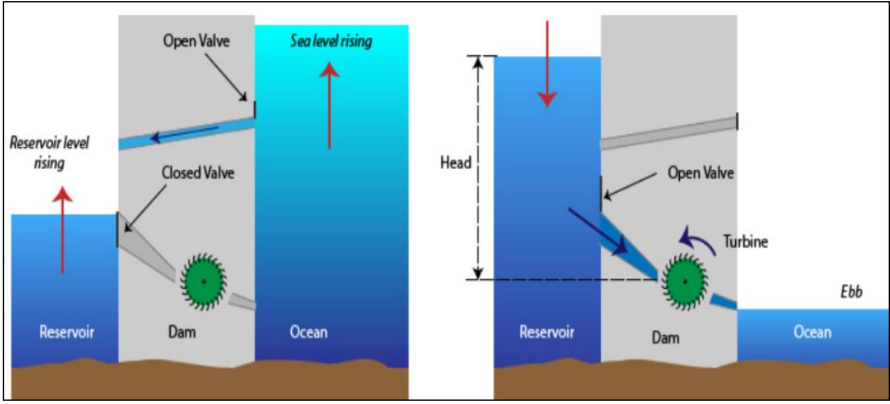
tiyle kullanılmıştır. La Niña ise İspanyolca'da *Küçük Kızanlamına* gelir. La Niña'ya bazen El Viejo, anti-El Niño veya kısaca “soğuk olay” da denir. La Niña bölümleri, doğu-orta Ekvator Pasifik boyunca ortalamanın altındaki deniz yüzeyi sıcaklıklarındaki değişim dönemlerini temsil eder. Küresel iklim üzerinde La Niña'nın etkileri, El Niño etkilerinin tersi eğilimindedir. Tropik bölgelerde, La Niña'daki okyanus sıcaklığı değişimleri de El Niño'nunkilere göre zıt eğilimdedir. Bir La Niña yılı boyunca, kış sıcaklıkları Güneydoğu'da normalden daha sıcak ve Kuzeybatı'da normalden daha soğuktur (MGM, 2015; NOAA, 2020).

4. GELGİT ENERJİSİ

Gelgit, ayın ve güneşin dünya üzerindeki çekim kuvveti (kütle çekim) etkisi nedeniyle okyanusların/denizlerin seviyesinde alçalma ve yükselme şeklinde meydana gelen doğal bir süreçtir. Kütle çekim, gök cisimlerinde var olan çekim gücü nedeniyle birbirlerine doğru hareket etme şeklinde cereyan eder. Gelgit genliği delta oluşumunu engeller, haliç (estuar) ve watt kıyı tipinin oluşmasına sebep olur. Türkiye'nin çevresindeki denizler iç deniz olduğu için Türkiye kıyılarında gelgit genliği oldukça sınırlıdır.

Gelgit enerjisinden iki şekilde faydalanmak mümkündür. Bunlardan ilki ve denizel enerji kaynakları içinde en fazla kullanılanı gelgitin oluşturduğu yükselme ve alçalmayla ortaya çıkan seviye farkından yararlanarak elektrik üretimidir. Buna *gelgit aralığı* enerjisi denir (tidal range / tidal barrage). Su seviyesinde meydana gelen farklılıklar türbinlerin çalışmasını sağlar. Bu sayede hem kabarma hem de alçal-

ma esnasında yani iki yönlü çalışabilen türbinlerden elektrik üretimi sağlanır. Bu sistem, baraj kurulumuna dayanmaktadır. Barajlı gelgit maliyet açısından değerlendirildiğinde daha yüksek bir maliyete sahiptir. Aynı zamanda baraj iki tarafında su canlıları için geçiş engellendiğinden bazı ekosistem problemlerine de sebep olabilir. Gelgit aralığı enerji üretiminin şematik görünümü için (Şekil 4) incelenebilir.

Şekil 4. Gelgit Aralığından Enerji Üretimi

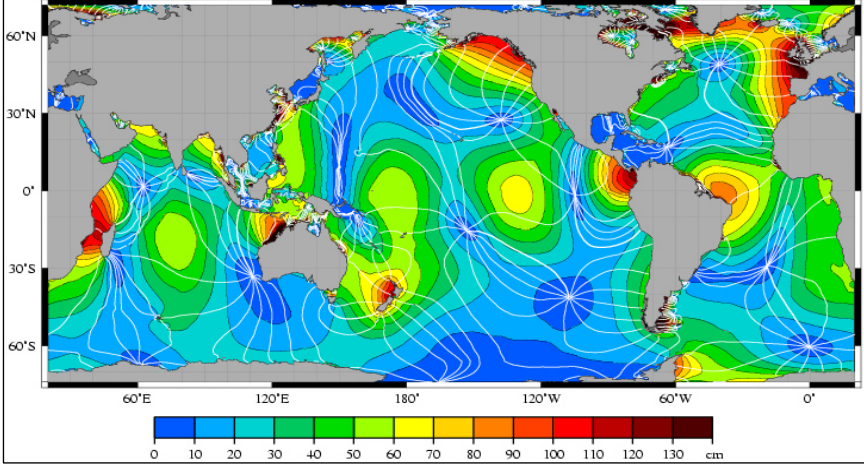
Kaynak: Green Rhino Energy, 2016

Gelgit enerjisinin ikinci şekli, gelgit akıntısını kullanarak elektrik üretimidir. Gelgit akıntısı enerjisi eldesinde rüzgâr türbinlerine benzer özellik taşıyan ve çift yönde kanatları olan türbinlerin kule kısmı okyanus tabanına sabitlenir. Dolayısıyla gelgit nedeniyle ortaya çıkan akıntılar türbinleri hareket ettirir. Böylelikle suyun kinetik enerjisinden faydalanarak elektrik üretimi gerçekleşir. Gelgit enerji teknolojileri üzerine çalışmalar sürmektedir. Gelgit akıntısı enerjisiyle ilgili yatay ve dikey eksenli türbinler en bilinen teknolojilerdir.

Normal ya da periyodik seyreden okyanus akıntularına göre daha az hıza sahip olmalarına karşın sürekli olmaları nedeniyle gelgit akıntıları önemli bir enerji kaynağı olarak değerlendirilebilir. Gelgit olayı dalga enerjisi açısından ise uygun niteliğe sahip değildir. Çünkü gelgit olayı yavaş şekilde gerçekleşir. Ayrıca gelgit olayı bir ay gününün 24 saat 50 dakika olması nedeniyle her gün 50 dakika gecikmeli olarak gerçekleşir (liman gecikmesi). Gelgit olayı gerçekleşme olayına göre üç şekilde ele alınmaktadır. Bunlar, her gün bir yükselme ve alçalma şeklinde görülen günlük gelgit (diurnal tide), hergün iki kez yükselme ve iki kez alçalma şeklinde görülen yarı-günlük gelgit (semi-diurnal tide), her gün farklı yüksekliklerde iki kez görülen yüksek ve düşük gelgit olayı da karışık gelgit (mixed tide) olarak ifade edilmektedir.

Bunun yanında gelgit genliği açısından ele alındığında gelgit genliğinin en fazla olduğu denizel alanlar; Kanada (British Columbia, Fundy Körfezi, St. Lawrence deniz yolu geçidi), ABD (Kaliforniya, Alaska, Washington, Maine kıyıları), Şili kıyıları, Birleşik Krallık (Kuzey İrlanda'daki Strangford Boğazı, İngiltere ve Galler arasında bulunan Severn Halici, İskoçya'daki Pentland Firth geçişi ve Orkney Adaları), Fransa'nın Atlas kıyıları, Hindistan'ın güney ve batı kıyıları, Kore ve Japonya kıyıları, Çin (Shangai şehri ve Zheijang eyaleti kıyıları) ve Avustralya (King Sound bölgesi ve güney kıyıları) şeklindedir (Khare vd., 2020:38). Dünyanın en yüksek gelgiti Kanada'da (Fundy Körfezi) gözlenmiştir (NOAA, 2018). Gelgit gücünü enerjiye çevirmeye ilgili ilk girişim, 1966 yılında Fransa'da kurulan Ranch Gelgit Enerji Santralidir. Küresel ölçekte gelgit enerji potansiyelinin açık denizlerde

daha yüksek olduğu görülmektedir. Dünyadaki gelgit enerji potansiyeli için (Harita 2) incelenebilir.

Harita 2. Küresel Bazda Gelgit Enerji Genliği (cm)

* Beyaz eğriler gelgit aralığının sabit olduğu çizgilerdir. Bu çizgilerin birleştiği noktalar ise gelgit genliğinin sıfır olduğu alanlardır (Chen, 2010).

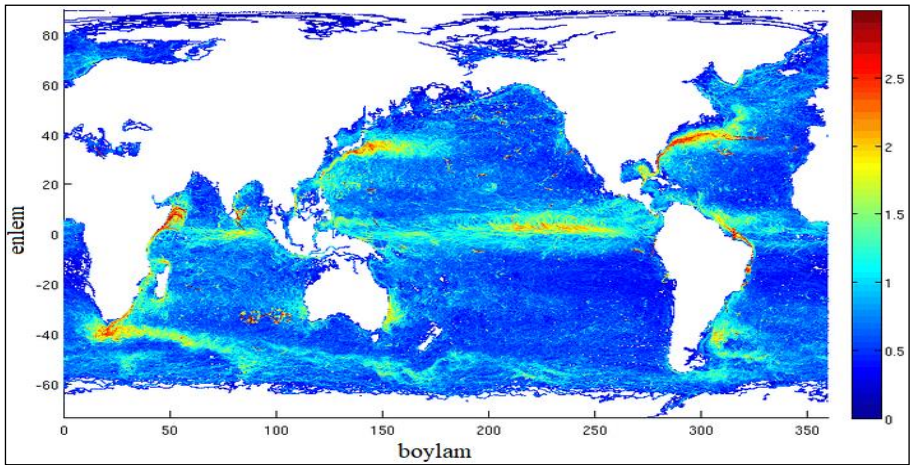
Kaynak: Ray, R. / National Aeronautics and Space Administration (NASA)Goddard Space Flight Center (GSFC), 2019

5. AKINTI ENERJİSİ

Akıntıdan faydalanarak elektrik üretimi gerçekleştiren türbinlerin çalışma prensibi rüzgâr türbinleriyle benzer özelliktedir. Deniz trafiği sebebiyle genellikle deniz tabanına yerleştirilen türbinler akıntı gücünden elde edilen mekanik güçle kanatları döndürür ve jeneratör yoluyla elektrik üretimi gerçekleşir. Akıntı enerjisi gelgit genliğiyle de ilişkili olsa aynı zamanda okyanus ve boğazlarda da meydana gelmektedir. Dünya üzerindeki su kütlelerinin sürekli olarak hareketleri ve

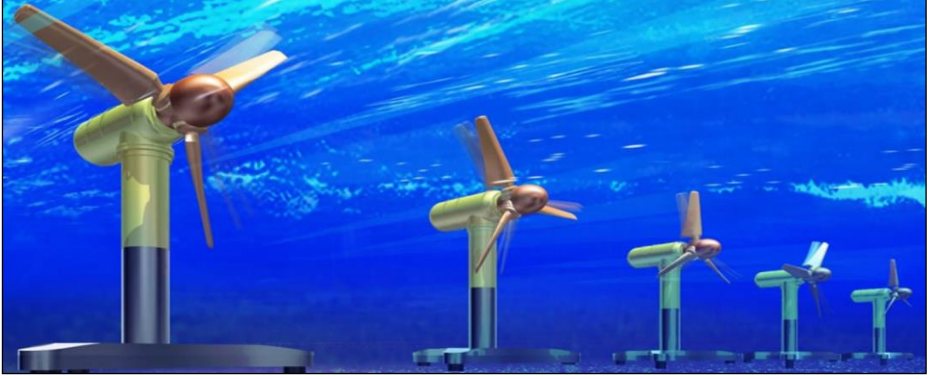
denizleri birbirine bağlayan boğazlardaki akıntı gücü (seviye ve tuzluluğa bağlı olarak ortaya çıkan yoğunluk farkı nedeniyle) bu enerji türünün aynı zamanda bağımsız bir tür olabildiğini de göstermektedir.

Güçlü ve yüksek miktarda enerjiye sahip okyanus akıntıları; sıcaklık, rüzgâr, tuzluluk, seviye farkları, okyanus tabanının topoğrafyası ile dünyanın dönüşünün bir kombinasyonundan oluşmaktadır. Güneş, ana itici güç olarak akımları etkileyen rüzgârlara ve sıcaklık farklılıklarına neden olur. Okyanus akıntıları hem hız hem de akış açısından oldukça sabit olduğundan ve büyük miktarlarda enerji taşıdığından, türbinler gibi enerji üretim komponentlerini tabana yerleştirmek için birçok uygun alan bulunmaktadır (Tethys, 2020). Dünyada okyanus akıntısının açık denizlerde daha yüksek bir potansiyel taşıdığı görülmektedir (Harita 3).

Harita 3. Okyanus Akıntı Hız Ortalamaları (1979-2012) (metre/saniye) Kaynak: Ledesma, 2013 (NOAA-AOML EDS verilerinden yararlanarak)

Deniz tabanına yerleştirilen türbinler aracılığı ile düzenli akıntuların ortaya çıkardığı kinetik enerjilerin elektrik enerjisine dönüştürülmesi akıntı enerjisinin temelini oluşturur. Dünyada akıntı enerjisi kullanılarak elektrik üretimi henüz prototip aşamasındadır. Örneğin İngiltere Lynmouth'da 2003 Mayıs'ından beri kurulu olan üniteden 300 KW'lık g üretilmektedir. Ayrıca, gelgit enerjisi elde etmek için kurulan SeaGen sisteminin derin deniz akıntularından enerji elde etmek için de kullanılması planlanmaktadır (zdemir, 2011). Akıntı enerjisinden elektrik üretimi prensibi için (şekil 5) incelenebilir.

şekil 5. Akıntı Enerjisinden Elektrik retimi

Kaynak: TTT Global UK, 2016

Bununla birlikte akıntı enerjisinin okyanuslar haricinde bir başka kaynağı daha bulunmaktadır. Bu alanlar, yoğunluk ve seviye farklarının görüldüğü geçiş gzerghları olan boğazlardır. Boğazlar, denizel sahaları birbirine bağlayan iki su kütlesinin birleştiği yerler olarak yoğunluk ve seviye farklarına sahiptirler. Aynı zamanda bu alanlarda görülen rüzgârlar da esiş yönünde bir akıntı oluşturabilirler. Öyle ki İstanbul Boğazı'nda yıl içinde birkaç defa görülen güneyden esen şiddetli

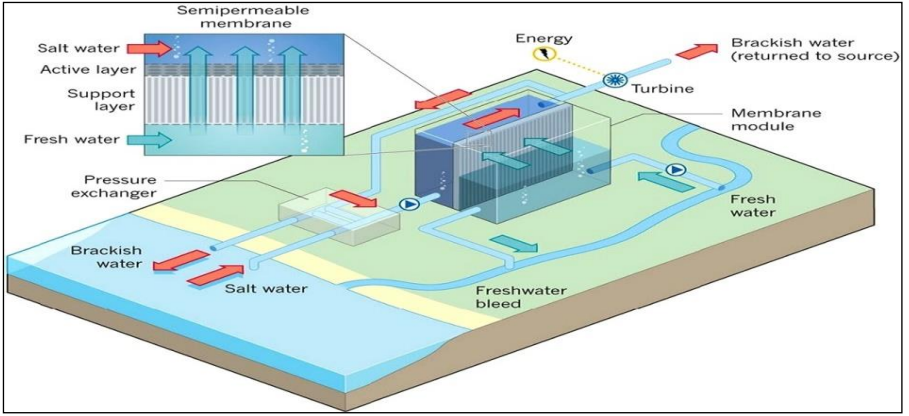
rüzgârlar ters akıntıya sebep olmaktadır. Ancak esas olan, boğazların birleştirdiği denizlerdeki seviye ve yoğunluk farkları nedeniyle ortaya çıkan sürekli ve güçlü akıntılardır.

6. OSMOTİK ENERJİ / TUZLULUK GRADYAN ENERJİSİ

Varlığı ilk olarak 1954'te İngiliz mühendis R.E. Pattle tarafından keşfedilen osmotik enerjide tuzluluk oranı düşük olan solüsyonlar (çözeltiler) tuzluluk oranı yüksek olan solüsyonlara taşınır (hareket eder). Osmotik enerji 1954'te keşfedilmesine rağmen bu alanda kullanılan ilk yöntem 1970'lerde yarı geçirgen zarların suni olarak üretimiyle mümkün olmuştur. Sidney Loeb adlı İsraili bir bilim insanı, Ürdün Nehri ile tuzlu Ölü Deniz'in karışma noktasında açığa çıkan osmotik enerjiden yararlanabileceklerini beklemiştir (Ball, 2015).

Osmotik enerji suyun tuzluluk farkından yararlanarak elde edilen ve mavi enerji olarak da ifade edilen yenilenebilir bir denizel enerji kaynağıdır. Osmotik enerji üretimi şematik gösterimi için (Şekil 6) incelenebilir. Şekilde, tatlı su (akarsu) ile tuzlu suyun birleştiği alanda membran marifetiyle üretimi esas alan bir tesisin çalışma prensibi görülmektedir. Bu sistem, (pressure retarded osmosis-PRO / basınç gecikmeli osmos-BGO) olarak ifade edilmektedir.

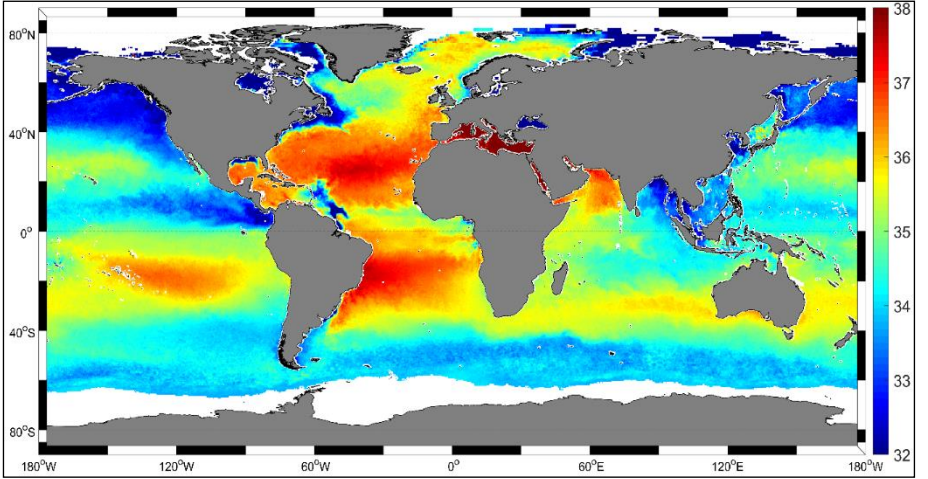

Şekil 6. Osmotik Enerji Üretimi. Kaynak: Logan ve Elimelech, 2012:314

Denizler ve kıyı alanları, gelişimini sürdüren yenilenebilir enerji kaynakları teknolojileri açısından büyük bir fırsat sunmaktadır. Deniz ve kıyılardaki bu potansiyelin bir başka değerlendirilme yöntemi isosmotik enerjidir. Osmotik enerji üretimifarklı iki konsantrasyona sahip su kaynaklarının özel yarı geçirgen membranlar⁴ ile ayrılarak, yoğun çözeltide artan su miktarının sahip olduğu potansiyel enerjinin türbinler aracılığıyla kinetik enerjiye dönüştürülmesiyle meydana gelmektedir. Bu özelliklere sahip en uygun doğal alanlar deniz suyu ile akarsunun birleştiği yerler olan akarsu ağızlarıdır (Tarakcioğlu, vd., 2018: 562). Sudaki yoğunluğu belirleyen faktörlerden biri de tuzluluktur. Sıcaklık arttıkça suyun tuzluluk miktarı da artar. Ekvatordan kutuplara doğru gidildikçe denizel alanlarda tuzluluk miktarının azalması bununla ilgilidir.

⁴ Bazı molekül ve iyonların bir kesime geçişini sağlayan, bazılarının ise geçişini engelleyen yapıdır.

Sıcaklık gibi tuzlulukta deniz suyunun değişmez özelliklerinden birini oluşturur. Deniz suyunun pek çok fiziksel özelliği saliniteye (tuzluluk) bağlı olarak değişimler gösterir. Tuzluluğun artışına bağlı olarak deniz suyunun molekül yoğunluğu, elektrik iletkenliği ve osmotik basıncı (daha fazla su çekme isteği) artar. Buna karşın spesifik ısı, donma noktası sıcaklığı ve ısı iletkenliği düşer. Bu nedenle salinite bir kimyasal özellik olmasına rağmen okyanuslarda fiziksel değişimlere yol açar (Altındağ, 2015). Dünya denizel alanlarındaki tuzluluk miktarı için (Harita 4) incelenebilir. Bu veriler osmotik enerji potansiyelini de göstermektedir.

Harita 4. Küresel Ölçekte Deniz Yüzeği Tuzluluğu {parts per thousand (ppt) / bin birimdeki tuz oranına göre}

Kaynak: European Space Agency (ESA), 2019

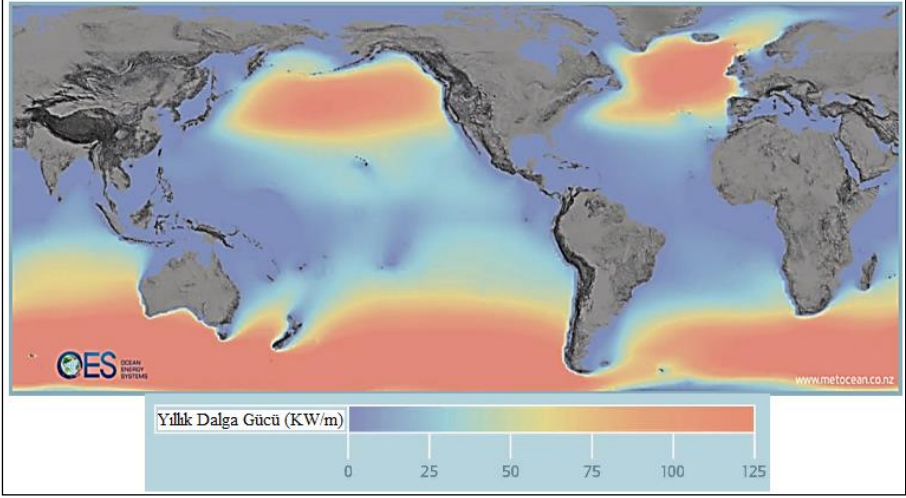
7. DALGA ENERJİSİ

Dalga enerjisi dünyada denizlere/okyanuslara kıyısı olan tüm ülkeler için oldukça nitelikli bir enerji kaynağıdır. Dalga enerjisinin nitelikli bir enerji türü olması onun yenilenebilir olmasından ve sunduğu yüksek elektrik üretim potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Dalgaları ortaya çıkaran en önemli faktör rüzgârlardır. Bunun yanında depremler ve volkanik faaliyetler de dalga oluşumunda etkilidir. Genellikle açık denizlerde depremler tsunami dalgalarına sebep olabilirler.

Denizel alanların yüzeyinde meydana gelen salınımlar yüzey altında da gerçekleşir ve kinetik bir güce dönüşür. Bu anlamda dalga enerjisi, kıyılarda ya da kıyıya yakın sahalarda deniz tabanında kurulan güç santralleri yoluyla elde edilebilir. Ancak dalga gücü dünyanın her yerinde eşit değildir. Dalga enerjisi; dalgaların yüksekliği, basıncı ve hangi aralıklarda gerçekleştiği yani periyodu ile ilgilidir. Ancak açık denizlerin yani okyanusların sunmuş olduğu dalga enerji potansiyeli iç denizlere oranla daha yüksektir. Fakat bu iç denizlerde dalga enerjisinden faydalanılamayacağı anlamına gelmez. Bu yönüyle söz konusu enerji kaynağı diğer denizel enerji kaynaklarına göre gerek açık denizlerde gerek iç denizlerde daha kullanılabilir niteliktedir.

Okyanus kıyı dalgalarının gücü, Karadeniz gibi iç deniz dalgalarına nazaran daha güçlüdür. Genelde okyanuslara kıyısı olan ülkeler, dalga enerjisinden enerji üretimi yapan çalışmalar gerçekleştirmiştir. İç denizlerde dalga potansiyeli düşük olduğu için yeterli çalışmalar henüz istenen düzeyde değildir. Ancak sürekli gelişme kaydeden enerji teknolojileri ile yeni fikirsel ve politik yaklaşımlar sayesinde bu olumsuz

durum ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır (Güngör, 2019:16). Dünya dalga enerji potansiyeli için (Harita 5) incelenebilir.

Harita 5. Küresel Ölçekte Dalga Enerjisi Potansiyeli

Kaynak: Huckerby vd., 2012:4 (Andrew Cornet'ten yararlanarak Metocean Solutions Limited tarafından haritalandırılmıştır)

Elbette dünyadaki denizel alanların tümü dalga enerjisi açısından uygunluk taşımamaktadır. Ancak dünya kullanılabilir dalga enerjisi yoğunluğu esas alındığında Statista 2020 verilerine göre, bu değer 80.000 TW/h olduğu görülmektedir. Bunun yanında başka bir çalışmada dünya toplam teorik dalga enerji potansiyeli yılda 29.500 TW/h hesaplanmış olup teorik küresel dalga gücünde öne çıkan bölgeler şu şekilde belirtilmiştir (Mørk vd., 2010);

- Avrupa (Kuzey ve Batı Kıyıları)
- Akdeniz dahil olmak üzere Kuzey Atlantik takımadaları (Azor Adaları, Yeşil Burun Adaları ve Kanarya Adaları)

- Kuzey Amerika ve Grönland
- Orta ve Güney Amerika
- Afrika
- Asya
- Avustralya, Yeni Zelanda ve Polinezya

Dünya elektrik enerjisi tüketiminin IEA 2020 verilerine göre, 2018 yılında 22.315 TW/h olduğu düşünüldüğünde tüm veriler itibariyle bu değerlerin ne denli devasa olduğu ortadadır. Bu tahminler coğrafi, teknik veya ekonomik kısıtlamaları hesaba katmaz ve pratik olarak geri kazanılabilecek enerjiyi içermektedir. Doğal olarak, bu tahminler çeşitli temel varsayımlara dayanmaktadır ve “ekonomik olarak uygulanabilir” olarak kabul edilen etmen, mevcut teknolojilerin maliyetinin düşmesine ya da yeni teknolojilerin ortaya çıkmasına bağlı olarak süreç içinde değişecektir (WEC, 2016:8).

Dalga enerjisi üzerine ilk çalışmalar 1940’larda Japon bilim adamı Yoshio Masuda tarafından yapılmıştır. İlk büyük çaplı uygulama olarak ise 1966 yılında Fransa’da, Rance Gelgit Enerji Santrali kurulmuştur. İngiltere, Portekiz, İspanya, Norveç, Danimarka, ABD, İsrail gibi ülkeler dalga enerjisi konusunda çalışmalar yürüten, bu alanda öncü olan ülkeler olarak dikkat çekmektedirler (Oral, 2020:188-189). Deniz dalgalarındaki gücün diğer yenilenebilir enerji kaynaklarından 10-15 kat daha yoğun olduğu hesaplanmış ve kullanabildiği takdirde bol ve çoğu ülkenin de elde edebileceği kadar yaygın olduğu görülmüştür (Sağlam ve Uyar, 2005:1). Öyle ki 510 milyon km²’lik dünya yüzölçümünün ¾’ünün (362 milyon km²) sularla kaplı olması ve bu su alan-

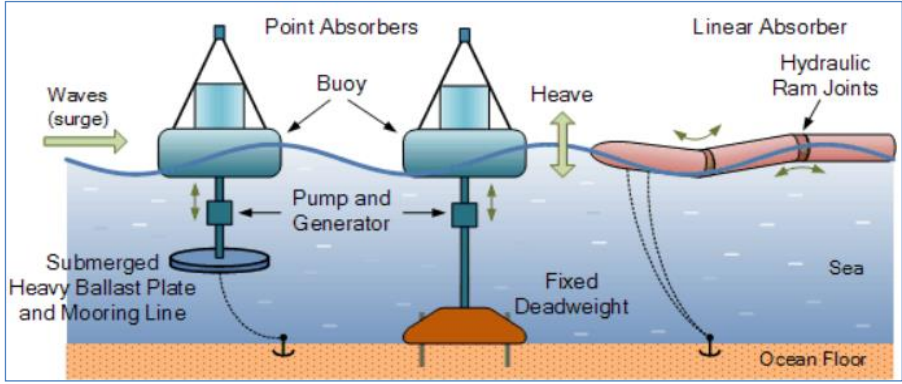
larının %97,5'lik kısmının (353 milyon km²) okyanuslar/denizlerden oluşması dalga enerjisinin ne denli büyük bir potansiyel olduğunu ortaya koymaktadır.

Dalga enerjisi üzerine yapılan araştırmalarda 1970'lerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu araştırmaların hız kazanması ve verimli sonuçların elde edilmesi 1980'lerin sonu, 1990'ların başına rastlamaktadır. Değişik ölçeklerdeki modeller kullanılarak yapılan çalışmalarda dalgaların sahip oldukları enerji, elektrik enerjisine dönüştürülmeye çalışılmıştır. Son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda yenilenebilir enerji türleri arasında yer alan dalga enerjisinin de önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmüş, bu durum Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin de dikkatini çekmiştir (Kabdaşlı vd., 2007: 445).

Dalga enerjisi; kıyıda, kıyıya yakın offshore ve offshore şeklinde elde edilmektedir. Dalga enerji santralleri sabit ya da mobil olarak inşa edilebilmektedir. Bu anlamda dalga enerjisinin kıyıya yakın sahalarda pendula (salıncak), oyster (istiridye), osprey (balık kartalı), wosp (rüzgâr ve okyanus salınım enerjisi) gibi sistemleri bulunurken, açık denizlerde ise dalga pompası veya pelamis dalga enerji dönüştürücü gibi sistemleri mevcuttur.

Şekil 7'de soldan birinci ve ikinci üretim cihazlarda şamandıra, dalgalarda yukarı-aşağı hareket eder ve aradaki bir hidrolik pompanın elektrik üreten jeneratörü döndürmesine imkân verir. Bu sayede elektrik üretimi mümkün olur. Üçüncü cihaz ise gelen dalgalara dik olarak sallanabilmesi için okyanus tabanına bağlanır. Böylece dalgaların ci-

hızı yaylandırması sonucunda elektrik üretimi gerçekleşir (Alternative Energy Tutorials, 2021).

Şekil 7. Dalga Enerjisi Üretimi

Kaynak: Alternative Energy Tutorials, 2021

Bunun yanında, dalgalardan enerji elde edilmesinde karşılaşılan önemli bir zorluk fırtınalardır. Kıyı şeridinde veya deniz açıklarında konuşlandırılan dalga enerji dönüşüm sistemi fırtınalara karşı korunaklı olmalıdır (Altaş ve Şahin, 2019:44). Dalga enerji santrallerinin özellikle kıyı ya da kıyıya yakın kesimde konumlanması oldukça önemlidir. Deprem sebebiyle ortaya çıkan tsunamiler ya da ülkelerin askeri deneme amaçlı kullandığı bombalar denizel alanların iç taraflarında devasa dalgalara sebep olabilmektedir. Dolayısıyla dalga boyunun bu denli yükseldiği kesimlerde elektrik üretimi mümkün olmadığı gibi teçhizatların zarar görmemesi de mümkün değildir.

8. TÜRKİYE’NİN DENİZEL ENERJİ GÖRÜNÜMÜ

Küresel bazda denizel enerji üretiminin önemli bir bölümünü oluşturan gelgit olayı Türkiye’de düşük bir genliğe sahiptir. Türkiye’nin bir

yarımada coğrafyası olmasına rağmen açık denizlere kıyısının olmaması nedeniyle gelgit genliği düşüktür. Bunun yanında, Türkiye'nin okyanus termal enerji dönüşümü potansiyeli de açık denizlere kıyısının olmaması nedeniyle yetersiz boyuttadır. Çünkü yüzey ve dip suları arasındaki sıcaklık farklılıkları açık denizlerde belirgin şekilde görülmektedir.

Bu kapsamda Türkiye için teorik açıdan değerlendirilebilir üç denizel enerji kaynağı bulunmaktadır. Bunlar; dalga enerjisi, denizel akıntı enerjisi ve osmotik enerji şeklindedir. Türkiye'nin dalga, akıntı ve osmotik enerji potansiyelini harekete geçirmesi bağlamında teknoloji ve uygulamalar boyutunda ulusal eylem planına ihtiyacı vardır. 2005 yılında çıkarılan 5346 Sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun”da dalga ve akıntı enerjisi mevzuat çerçevesinde yenilenebilir kaynak olarak kabul edilmesine rağmen yenilenebilir enerji kaynağına dayalı üretim tesislerine uygulanacak teşvikler (\$ cent/KWh) kısmında bu kaynaklara yer verilmemiştir.

2014 yılında yayınlanan “Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı” içinde denizel enerji kaynakları ile ilgili şu hususlar belirtilmiştir;

Dalga enerjisi, deniz termal, tuzluluk farklılığından kaynaklı enerji ve akıntı enerjisinden faydalanabilmek amaçlı yatırımların finansal destek mekanizması ile desteklenmesi ve bu sürecin yatırımcılar için planlanıldığı belirtilmiştir. Bunun yanında “üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye için dalga enerjisi teknolojilerinin gelişimi için potan-

siyel çalışmasının yapılması ve ilerleyen zamanlarda dalga/akıntı enerjisi potansiyelinin uygun teşvikler kapsamında kullanılması öngörülmektedir”. Buna rağmen daha sonra konuyla ilgili ETKB nezdinde bir gelişme olmamıştır. Ayrıca ETKB 2019-2023 Stratejik Planında belirtilen “Sürdürülebilir Enerji Arz Güvenliğini Sağlamak” ve “Enerji ve Tabii Kaynaklar Alanında Teknoloji Geliştirme ve Yerlileştirme” amaçları çerçevesinde mutlaka denizel enerjilere yönelik proje ve uygulamaların harekete geçirilmesi gerekmektedir.

11. Kalkınma Planında ise yenilenebilir enerji kaynakları ile ilgili şu hususlar yer almaktadır;

*Yenilenebilir enerji alanında; yerli ekipman kullanımı, Ar-Ge, teknoloji transferi, kamu alımları gibi hususları içerecek mekanizmalar ile yeni yatırım modelleri hayata geçirilecektir.

*Yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretimi artırılacak, yenilenebilir enerji üretiminin şebekeye güvenli bir şekilde entegrasyonunun sağlanması amacıyla gerekli planlama ve yatırımlar gerçekleştirilecektir.

*YEKA benzeri modeller sayesinde yenilenebilir kaynakların elektrik enerjisi üretiminde daha yoğun bir şekilde kullanılması sağlanacaktır.

Bahsi geçen ifadeler dalga ve akıntı enerjisinin proje, uygulama ve teknoloji boyutunda önünü açabilecek maddelerdir.

25.07.2009 tarihli ve 27299 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan ve 1 Mart 2010 tarihinden itibaren Zonguldak, Karabük ve Bartın illerinden oluşan Zonguldak merkezli TR81 Düzey 2 bölgesinde faaliyetlerini yürüten bir kuruluş olan Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA) nezdinde bölge potansiyellerinin değerlendirilebilmesi amacı doğrultusunda dalga enerjisinden elektrik üretilmesi üzerine çalışmalar başlatmıştır. Dönemin Zonguldak Valisi Ali Kaban döneminde konuya ilişkin girişimler olmuştur. Bu bağlamda 2017 yılında Zonguldak Valiliği ile birlikte Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak İl Özel İdaresi, Zonguldak Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü ve CSG Exploration and Production firması arasında Pilot Dalga Enerji Santrali mutabakat zaptı imzalanmıştır. Zonguldak kenti kıyısında belirlenen noktada konumlandırılacak 50 KW kurulu gücündeki pilot tesisten elde edilen elektrik enerjisi ile yaklaşık 25 konutun enerji ihtiyacının karşılanması hedeflenmiştir. Ayrıca Zonguldak şehir merkezinde bulunan ve BAKKA destek projesiyle yapılan Manolya Park’ın tüm elektrik ihtiyacının bu santralden karşılanması planlanmıştır (BAKKA, 2017). Ancak proje ortaya çıkan çeşitli sorunlar nedeniyle hayata geçirilememiştir. Buna göre, bu tür denizel enerji yatırımlarının devreye alınması için mutlaka bakanlık eliyle icrada bulunulması kaçınılmazdır. Yerel politika yapıcılar açısından ortaya çıkan mali ve teknik sorunlar önemli projelerin rafa kalkmasına ya da atıl hale dönüşmesine sebep olabilmektedir.

Dalga enerjisinden elektrik üretim çalışmalarına başlamak için en uygun yer İzmir-Antalya arası veya tam olarak belirtmek gerekirse Da-

laman-Finike arasına tekabül eden denizel alandır. Türkiye'nin bölgesel ortalama dalga yoğunlukları şu şekildedir (Tablo 3).

Tablo 3. Türkiye'nin Denizel Alanlarındaki Ortalama Dalga Yoğunlukları

Karadeniz	1.96-4.22 KWh/m
Marmara Denizi	0.31-0.69 KWh/m
Ege Denizi	2.86-8.75 KWh/m
Akdeniz	2.59-8.26 KWh/m
İzmir-Antalya	3.91-12.05 KWh/m

Kaynak: Sağlam ve Uyar, 2005:3 (Özhan ve Abdalla, 2002 Türkiye Kıyıları ve Rüzgar ve Derin Deniz Dalga Atlası'ndan yararlanarak)

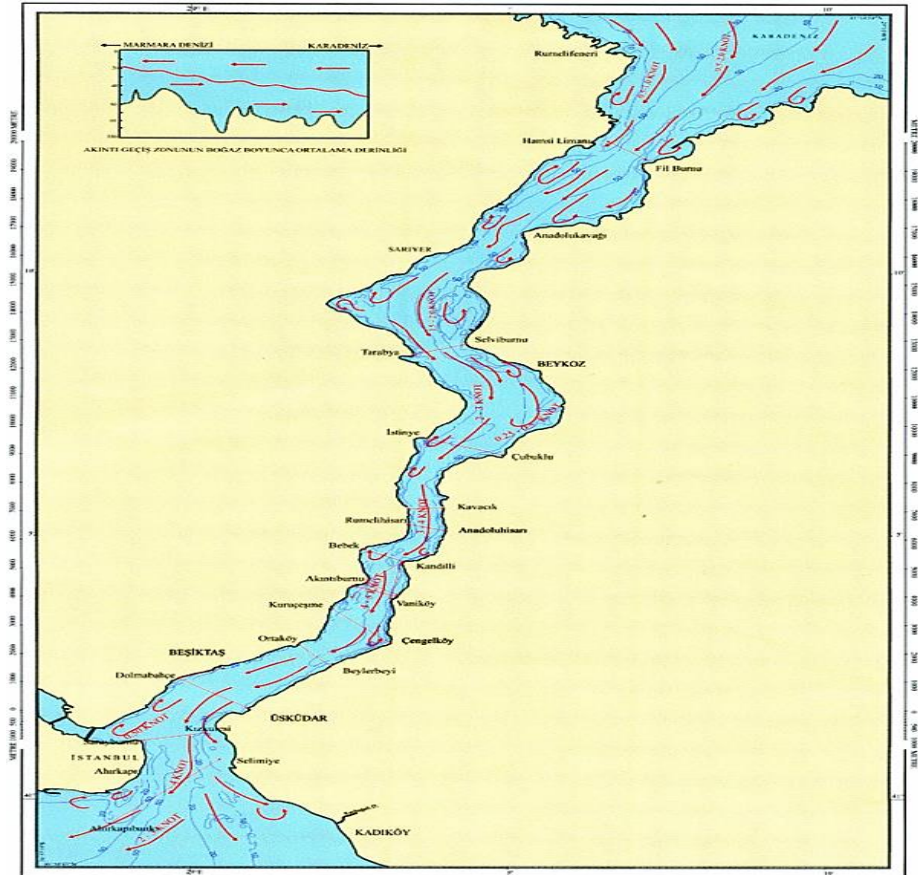
Dalga yükseklik değerleri dalga güç yoğunluğu üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Buna göre aylık dalga yükseklik değerleri incelendiğinde örneklem sahaları farklı olsa da Karadeniz, Akdeniz ve Ege Denizi'nde 1 metre düzeyinde iken Marmara Denizi'nde 1 metrenin altındadır. Bunun yanında en yüksek en büyük dalga yükseklikleri yine örneklem sahaları farklı olmak üzere yaklaşık değerler itibariyle Karadeniz'de 2-7 metre, Marmara Denizi'nde 2-4 metre, Ege Denizi'nde 2,5-6,5 metre ve Akdeniz'de 3-8 metre düzeyindedir (Özhan ve Abdalla, 2002).

Akıntı enerjisi konusunda da Türkiye önemli bir potansiyele sahiptir. Bu anlamda boğazlar öne çıkan sahalardır. Karadeniz ve Marmara Denizi arasında hem seviye hem de yoğunluk farkı vardır. İki deniz arasındaki 30-40 cm'lik seviye farkı nedeniyle kuzeyde Karadeniz'den güneyde Marmara Denizi'ne doğru sürekli bir akım vardır.

Yoğunluk farkı nedeniyle de güneyden kuzeye doğru derin bir tabaka akımı vardır (Şen, 2012:37). İşte bu seviye ve yoğunluk farkları aynı zamanda rüzgârın etkisi sonucu Türk boğazlarında büyük bir akıntı oluşmaktadır. İstanbul Boğazı'nda üst tabaka akımının hızı 2 m/s ye ulaşabilmekte, hatta ekstrem meteorolojik koşullar altında 2,5 m/s değerine ulaşabilmektedir. Alt tabaka akımının hızı ise 1 m/s'ye ulaşabilmekte, ekstrem meteorolojik koşullar altında da 1,5 m/s değerine ulaşabilmektedir (Yüksel v.d., 2007:263). Esasen boğazdaki akıntılardan elektrik üretimine yönelik girişimlerin Türkiye'de daha önce gündeme geldiği görülmektedir. Öyle ki 2003 yılında dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler, elektrik üretiminde Türkiye'de bir ilk olacak santral projesi açıklamıştır. Güler, İstanbul Boğazı'na elektrik santrali kuracaklarını, tribünler için Boğaz'daki akıntıların ideal bir ortam oluşturduğunu ifade etmiştir (Hürriyet Big Para, 2003). 2011 yılında ise Siemens şirketinin konuyla ilgili araştırmalarına göre, İstanbul Boğazı'nın tabanına 5 bin MW'lık bir elektrik üretim santrali kurulabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Çanakkale Boğazı'ndaki potansiyelin de akım yönü ve bağlantı noktaları esas alındığında İstanbul Boğazı'yla benzer nitelikte olması beklenmektedir. Nitekim yapılan araştırmalar sonucu elde edilen veriler de bunu ortaya koymuştur.

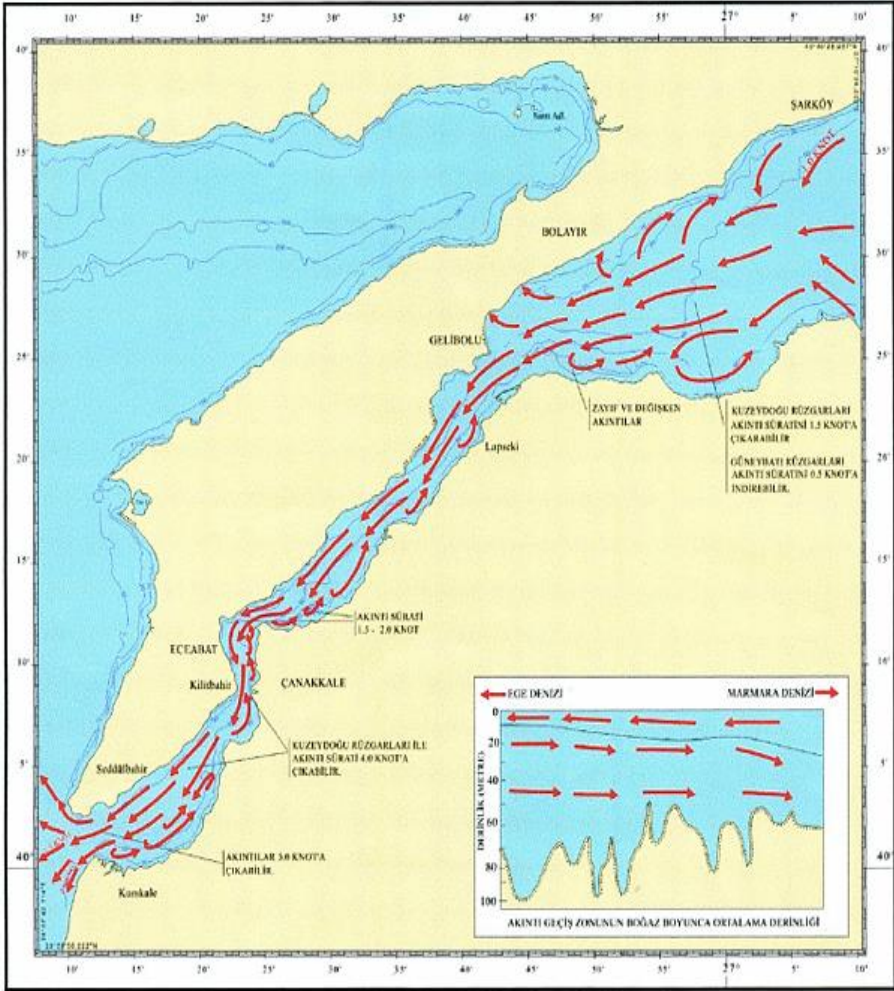
Akıntının başlıca sebebi; boğazın iki uç kısmındaki yoğunluk farkından kaynaklanan ve yoğunluk dengesinin oluşması için gerçekleşen akıntı olmasıdır. Yoğunlukların aynı olmaması farklı deniz seviyesi yükselti değerleri meydana getirmekte ve oluşan akıntı ile elektrik üretimi gerçekleştirilebilme imkânı doğmaktadır. Yapılan ölçümlerde

Çanakkale Boğazı'nda bazı yerlerdeki akıntı hızı 2,5 m/s kadar çıkmaktadır. 5 KW gücünde türbin ile yapılan elektrik üretim çalışmalarında boğazın farklı noktalarında bir çok deneme yapılmış ve bunun sonucunda 0-2,5 m/s arasındaki akıntı hızlarında türbinin ürettiği elektrik miktarı bulunmuştur. (Yücel ve Tarhan, 2019:60-72). İstanbul ve Çanakkale boğazlarındaki akıntı yönü ile hızları için ilgili haritalar incelenebilir.

Harita 6. İstanbul Boğazı'ndaki Akıntı Yön ve Hızı

Kaynak: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV), 2014

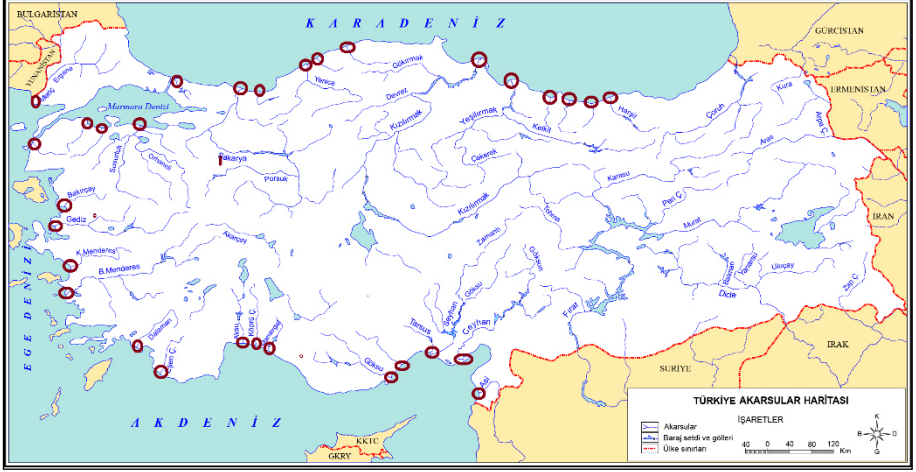

Harita 7. Çanakkale Boğazı'ndaki Akıntı Yön ve Hızı

Kaynak: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV), 2014

Diğer bir denizel enerji kaynağı olan osmotik enerji potansiyeli açısından da Türkiye'nin kayda değer bir rezerve sahip olduğu görülmektedir. Denizler ve akarsuların birleştiği sahaların osmotik enerji açısından yüksek bir potansiyel barındırması, zengin akarsulara sahip

olan Türkiye için bu kaynağı değerlendirilebilir hale getirmektedir (Harita 8).

Harita 8. Türkiye'nin Osmotik Potansiyel Alanları

* Akarsuların denize döküldüğü ağız kısımları yani tatlı ve tuzlu suyun karışım bölgeleri osmotik enerji için en uygun alanlardır. Haritada osmotik potansiyel barındıran sahalar “daire” ile gösterilmiştir.

Kaynak: Saygılı, 2015

Ceyhan, Dalaman, Gediz, Göksu, Manavgat, Sakarya, Seyhan, Yeşilırmak gibi Türkiye'nin büyük akarsuları incelenerek yapılan değerlendirmede yıllık kapasitenin yaklaşık 1000 MW gücünde ve toplam yıllık elektrik üretiminin potansiyelinin de 8700 GW/h civarında olduğu hesaplanmıştır (Korkmaz, 2017:74-98). Ancak bu kapasite fiziksel şartlara oldukça bağlıdır. Özellikle nehir debilerinin mevsimselliği bu konuda bir olumsuzluk olarak öne çıkmaktadır. Benzer bir etkileşim deniz-nehir tuzluluk oran farklılıklarında da görülmektedir. Bu farklılıkların osmotik kapasite üzerindeki etkisi Seyhan ve Yeşilırmak

nehirleri özelinde ele alınmış ve söz konusu faktörlerin yükselip düşmesine bağlı olarak osmotik güç potansiyeli de değişime uğramıştır. Nehir debisinin mevsimsel değişimlerden minimum düzeyde etkilenmesi nehir akışının kontrol edilmesiyle mümkündür. Bu durum nehirler üzerinde kurulu olan baraj ve diğer kontrol yapılarının kıyıda bulunacak osmotik enerji santralleri ile uyumlu olarak planlanmasını gerektirecektir (Tarakcıoğlu vd., 2018:567).

SONUÇ

Denizel enerji kaynaklarının ticarileşmesi tüm dünyada elektrik üretiminde kullanılabilmesi için en birincil faktörü oluşturmaktadır. Bu anlamda ulusal hükümetlerin öne çıkan yenilenebilir enerjilerle birlikte denizel enerji kaynaklarını da desteklemesi, bu enerji türünün büyümesi açısından çok önemlidir. Çünkü denizel enerji kaynakları yüksek potansiyeline karşın diğer yenilenebilir enerjilere göre maliyetler (kurulum, işletme, bakım ve onarım) açısından halen dezavantajlı durumdadırlar.

Denizel enerji teknolojilerine yönelik olarak, mevcut enerji teknolojileriyle rekabet edebilmek için toplam maliyetler düşürülürken, güvenilirlik ve performansta önemli bir iyileşme sağlanması gerekmektedir. Bu tür teknoloji iyileştirmelerinin ve maliyet indirimlerinin gerçekleşebileceği yolların belirlenmesi, okyanus enerjisinin tam ticarileştirilmesi ve küresel enerji karışımına katkıda bulunması için gereklidir (OES, 2017:209). 2019 yılında yenilenebilir enerjinin büyümesini sağlayan üç faktör olmuştur. Bunlar; ulusal ve küresel ölçekte yeni ve yenilenen politikalar ve girişimler, yenilenebilir enerji yatırım alanla-

rının genişlemesi ve yenilenebilir enerjilerin gelişen teknolojileri ve akıllı ev uygulamalarının bütünleşmesidir (Motyka, 2019).Denizel enerji sektörünün desteklenmesi enerji sektöründe diğer paydaşlarla etkileşimi geliştirecek ve değer zinciri içindeki sektörler, teçhizatların üretiminden inşasına varıncaya kadar tüm alanlarda istihdam yaratacaktır. Ayrıca teknoloji transferi sayesinde farklı sektörlerle ortaya çıkan etkileşim verimli ve düşük maliyetli çözümleri de beraberinde getirecektir.

Dünyanın dört bir yanındaki adalar, elektrik üretimi için ithalata büyük ölçüde bağımlıdır. Birçok adanın küçük boyutu ve izole konumu nedeniyle, bu konumlardaki elektrik maliyetleri anakaradan daha yüksek bir maliyete sahiptir. Bu durum okyanus enerji teknolojileri ve önemli iş fırsatları için önemli yatırım fırsatları yaratabilir (OES, 2017:23). Enerji girişiyle birlikte henüz yerleşmelerin mümkün olmadığı adalar yerleşmeye, çeşitli ekonomik faaliyetlere veya bilimsel araştırmalara uygun hale getirilebilir.

Türkiye bağlamında ele alındığında ise bir yarımada ülkesi olması ile boğazlara ve zengin akarsulara sahip bulunması kullanılabilir nitelikte üç denizel enerji türü bulunduğunu göstermektedir. Söz konusu üç enerji türünden de Türkiye yüksek bir elektrik enerjisi üretimi gerçekleştirebilir. Bununla birlikte denizel enerji kaynaklarıyla ilgili dünyadaki öncül uygulamalar da değerlendirildiğinde dalga enerjisi; teknoloji, maliyet ve güç yönünden daha fazla öne çıkmaktadır. Nitekim Türkiye'nin dalga enerji potansiyelinin yıllık 10 TWh/yıl olduğu belirtilmektedir (Sağlam vd. 2010:35). Türkiye'nin yıllık elektrik tüketimi

minin ETKB verilerine göre, 290 TW olduğu düşünülduğünde bu potansiyelin ne denli büyük olduğu ortadadır.

Halihazırda yenilenebilir enerji kaynakları içine dalga enerjisi potansiyelini dahil etmemiş olması Türkiye'nin yenilenebilir enerji potansiyeli açısından önemli bir eksiklik olup bunun sebebinin dalga enerjisi konusunda yeterli araştırmanın bulunmaması olduğu söylenebilir (Kapluhan, 2014).

Bunun yanında dalga enerjisinin diğer iki denizel kaynağa göre öne çıkması, akıntı ve osmotik enerjilere yönelik politika üretilmeyeceği ve yatırım yapılamayacağı anlamına gelmez. Örneğin akıntı enerjisiyle ilgili ayrıca teknoloji ve sermaye yoğun bir yatırıma ihtiyaç da yoktur. Çünkü deniz tabanına koyulacak türbinler, rüzgâr türbin teknolojilerine benzer niteliktedir. Rüzgâr türbinleri rüzgâr gücüyle tahrik edilirken akıntı türbinleri de suyun akış gücüyle hareket etmektedir. Esasen boğaz trafiği nedeniyle türbinlerin platformdan sallandırılmalı biçimde yüzeyde ya da yüzeye yakın olması uygun görünmemektedir. İstanbul ve Çanakkale boğazlarında yapılan ölçümlerde akıntı enerjisi hususunda yatırım yapılabilir sonucuna ulaşıldığı gibi aynı zamanda teknoloji konusunda yerli ve milli girişimler de bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'nin kısa vadede denizel enerji kaynaklarını enerji portföyüne dahil edebilme imkânını artırmaktadır.

Diğer taraftan osmotik enerji potansiyeline rağmen karşılaşılan en önemli sorun konuyla ilgili herhangi bir deneme tesisinin bulunmamasıdır. Esasen Türkiye, osmotik teknolojiye yabancı bir ülke değildir.

Bu teknoloji, tatlı suya erişimin zor olduğu bölgelerde tercih edilen bir sistem haline gelmiştir. Balıkesir'e bağlı Avşa Adası'nda ters osmoz teknolojisiyle 2010'dan beri içme ve kullanma suyu elde edilmektedir. Ayrıca deniz suyunun arıtılması yoluyla temiz su eldesi ve bunun bazı termik santrallerde ya da demir çelik tesislerinde kullanılması durumu söz konusudur. Örneğin Zonguldak Eren Enerji termik santrali, İzmir ENKA doğal gaz çevrim santrali, TÜPRAŞ İzmit rafinerisinde, Çanakkale-Biga İÇDAŞ Demir Çelik tesislerinde ters osmoz tekniğiyle deniz suyu arıtmakta ve ihtiyaç duyulan su, bu sayede elde edilmektedir (Yazagan ve Güçlü, 2017:34-35). Dolayısıyla Türkiye, buradaki bilgi ve deneyimlerinden yararlanarak osmotik enerji üzerine politikalar geliştirip Ar-Ge çalışmaları yürütebilir. Tüm denizel enerji kaynaklarına yönelik planlama ve yatırımlarda teknolojik ve finansal bağlamda devletin doğrudan ya da teşvikler sağlamak suretiyle yer alması son derece stratejiktir. Söz konusu yatırımlar pahalı ve görece riskli olduğu için özel sektörün bu teknolojilerin kullanım ve gelişimine kısa vadede sınıf atlatması olası görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- Altaş, İ.H. ve Şahin, E. (2019) “Dünya’da ve Türkiye’de Dalga Enerjisi”, *Elektrik Mühendisliği*, Sayı:465, s. 43-53.
- British Petroleum (BP) (2020) *Statistical Review of World Energy*, BP Publication, London, United Kingdom.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) (2014) *Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı*, ETKB Yayını, Ankara.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) (2019) *2019-2023 Stratejik Planı*, ETKB Yayını, Ankara.
- Gülsaç, I.I. (2009) “Okyanuslardan Gelen Enerji Dalga Enerjisi”, *Bilim ve Teknik*, Mayıs Sayısı, s. 58-61.
- Güngör, F. (2019) *İç Denizlere Uygun Dalga Enerjisi Üretim Sistemi*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ordu.
- Kabdaşlı, S., Önöz, B., Yeğen, B., Yılmaz, A. Babaç, G., Varol, Ö.E. & Albostan, A. (2007) “Türkiye Kıyılarındaki Dalga Enerjisi Potansiyelinin Belirlenmesi -Kumköy Örneği-“, *6. Ulusal Kıyı Mühendisliği Sempozyumu*, İzmir.
- Kapluhan, E. (2014) “Enerji Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Dalga Enerjisinin Dünyadaki ve Türkiye’deki Kullanım Durumu”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (17), 65- 86.
- Khare, V., Nema, S., Baredar, P. (2020) *Ocean Energy Modeling and Simulation with Big Data*, Butterworth-Heinemann Publication, Oxford, United Kingdom.
- Korkmaz, A.B. (2017) *The Potential of Osmotic Power for Turkey*, Master Thesis, The Graduate School of Natural And Applied Sciences of Middle East Technical University, Ankara, Turkey.
- Ledesma, M.M. (2013) *Satellite Data Transmissions In Oceanic Drifters*, Bachelor In Telematics Engineering, University of Balearic Islands (UIB), Spain.
- Logan, B.E. ve Elimelech, M. (2012) “Membrane-Based Processes for Sustainable Power Generation Using Water”, *Nature*, 488, p. 313–319, <https://doi.org/10.1038/nature11477>

- Mørk, G., Barstow, S., Kabuth, A., Pontes, M.T. (2010) “Assessing The Global Wave Energy Potential”, *29th International Conference on Ocean, Offshore Mechanics and Arctic Engineering*, Shanghai, China.
- Ocean Energy Systems (OES) (2017) *An International Vision for Ocean Energy*, OES Publication, Lisbon, Portugal.
- Ocean Energy Systems (OES) (2018) *Spotlight on Ocean Energy*, OES Publication, Lisbon, Portugal.
- Ocean Energy Systems (OES) (2020b) *Annual Report An Overview of Ocean Energy Activities in 2019*, OES Publication, Lisbon, Portugal.
- Oral, M. (2017) *Enerji Coğrafyası Perspektifinde Türkiye'nin Enerji Politikaları*, Doktora Tezi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Oral, M. (2020) *Gücün Coğrafi Bağlamı*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Özhan, E. ve Abdalla, S. (2002) *Türkiye Kıyıları ve Rüzgâr ve Derin Deniz Dalga Atlası*, Kıyı Alanları Yönetimi Türk Milli Komitesi / Mediterranean Coastal Foundation (MEDCOAST), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), Ankara.
- Sağlam, M. ve Uyar, T.S. (2005) “Dalga Enerjisi ve Türkiye'nin Dalga Enerjisi Teknik Potansiyeli”, *III. Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu*, Mersin.
- Sağlam, M., Sulukan, E., Uyar, T.S. (2010) “Wave Energy And Technical Potential of Turkey”, *Journal of Naval Science and Engineering*, 6 (2), 34-50.
- Şen, Z. (2012) “Energy Generation Possibility From Ocean Currents: Bosphorus, Istanbul”, *Ocean Engineering*, Volume: 50, 31-37, <https://doi.org/10.1016/j.oceaneng.2012.04.005>
- Tarackcioğlu, G.Ö., Tiğrek, Ş. & Korkmaz, A.B. (2018) “Kıyılarda Yenilenebilir Enerji Kaynağı Olarak Osmotik Enerji: İklim ve İnsan Etkisinin Türkiye'nin Potansiyeline Etkisi”, *9. Kıyı Mühendisliği Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Adana.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019) *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Yayını, Ankara.

World Energy Council (WEC) (2016) *Marine Energy*, WEC Publication, London, United Kingdom.

Yazgan, A. ve Güçlü, S. (2017) “Desalinasyon Teknolojilerinin Ülkemizdeki Durumu”, *Mem-Tek Bülteni*, Sayı: 3, s. 34-35.

Yücel, M. ve Tarhan, İ. (2019) “Çanakkale Boğazı Akıntı Türbin Modellenmesi”, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 24 (3), 59-74, <https://doi.org/10.17482/uumfd.412657>

Yüksel, Y., Ayat, B., Öztürk, M.N., Aydoğan, B., Güler, I., Çevik, E.Ö., Yalçın, A.C. (2007) “İstanbul Boğazı’nda Akıntı İklimi Çalışması”, 6. *Ulusal Kıyı Mühendisliği Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İzmir.

İnternet Kaynakları:

Alternative Energy Tutorials (2021) “Wave Energy Devices”, <https://www.alternative-energy-tutorials.com/wave-energy/wave-energy-devices.html>, Erişim Tarihi: 16.03.2021.

Altındağ, A. (2020) “Deniz Biyolojisi”, <http://denam.gazi.edu.tr/posts/view/title/ankara-univ.-prof.-dr.-ahmet-altindag-ders-notlari-139260>, Erişim Tarihi: 08.01.2021.

Ball, P. (2015) “Blue Energy: How Mixing Water Can Create Electricity”, *British Broadcasting Corporation* (BBC), <https://www.bbc.com/future/article/20150610-blue-energy-how-mixing-water-can-create-electricity>, Erişim Tarihi: 24.12.2020.

Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA) (2017) “Pilot Dalga Enerji Santrali Protokolü İmzalandı”, <https://www.bakka.gov.tr/haber/pilot-dalga-enerji-santrali-protokolu-imzalandi/863>, Erişim Tarihi: 01.12.2020.

Chen, W. (2010) “Tidal Energy”, <http://large.stanford.edu/courses/2010/ph240/chenw1/>, Erişim Tarihi: 05.12.2020.

Dempsey, C. (2017) “Landlocked Countries”, <https://www.geographyrealm.com/landlocked-countries/>, Erişim Tarihi: 22.11.2020.

- European Space Agency (ESA) (2019) “Mapping Salty Waters”, https://www.esa.int/Applications/Observing_the_Earth/Space_for_our_climate/Mapping_salty_waters, Erişim Tarihi: 11.01.2021.
- Green Rhino Energy (2016) “Tidal Range Energy-Principles of Technologies”, http://www.greenrhinoenergy.com/renewable/marine/tidal_range.php, Erişim Tarihi: 15.03.2020.
- Huckerby, J., Jeffrey, H., Sedgwick, J., Jay, B. and Finlay, L. (2020). “An International Vision for Ocean Energy”, http://www.policyandinnovationedinburgh.org/uploads/3/1/4/1/31417803/oes_booklet_fa_print_08_10_2012.pdf, Erişim Tarihi: 08.01.2021.
- Hürriyet Big Para (2003) “Boğaz’ın Göbeğine Elektrik Santrali”, https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/bogaz-in-gobegine-elektrik-santrali_id468223/, Erişim Tarihi: 27.03.2021.
- International Energy Agency (IEA) (2020) “Electricity Information: Overview”, <https://www.iea.org/reports/electricity-information-overview>, Erişim Tarihi: 07.11.2020.
- International Renewable Energy Agency (IRENA) (2020) “Country Rankings”, <https://www.irena.org/Statistics/View-Data-by-Topic/Capacity-and-Generation/Country-Rankings>, Erişim Tarihi: 16.02.2021.
- International Renewable Energy Agency (IRENA) (2020) “Trends in Renewable Energy”, <https://public.tableau.com/views/IRENARETimeSeries/Charts?:embed=y&:showVizHome=no&publish=yes&:toolbar=no>, Erişim Tarihi: 15.02.2021.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) (2015) “El Nino, La Nina Olayları ve Türkiye için Sıcaklık Değerlendirmesi”, https://www.mgm.gov.tr/FILES/Haberler/2015/20150908_elninohaber.pdf, Erişim Tarihi: 18.11.2020.
- Motyka, M. (2019) *2019 Renewable Energy Industry Outlook*, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/energy-resources/us-renewable-energy-outlook-2019.pdf>, Erişim Tarihi: 21.02.2021.

- National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA) (2010) “What are El Niño and La Niña?”, <https://oceanservice.noaa.gov/facts/ninonina.html>, Erişim Tarihi: 18.11.2020.
- National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA) (2018) “Where is the Highest Tide?”, [https://oceanservice.noaa.gov/facts/highesttide.html#:~:text=](https://oceanservice.noaa.gov/facts/highesttide.html#:~:text=,), Erişim Tarihi: 29.11.2020.
- Ocean Energy Systems (OES) (2020a) *The OES International Vision for Ocean Energy*, <https://www.ocean-energy-systems.org/ocean-energy/international-vision-for-ocean-energy/>, Erişim Tarihi: 09.03.2021.
- Özdemir, C. (2011) “Okyanuslardan Gelen Enerji (Dalga Enerjisi)”, <http://www.sureyelken.com/etiket/akinti-enerjisi/>, Erişim Tarihi: 01.12.2020.
- Ray, R. (2019) “Tidal Patterns”, National Aeronautics and Space Administration (NASA) *Goddard Space Flight Center (GSFC)*, <https://svs.gsfc.nasa.gov/stories/topex/tides.html>, Erişim Tarihi: 29.11.2020.
- Sarıgül, T. (2017) “Okyanus Derinliklerindeki Güçlü Akıntılar Nasıl Oluşur?”, TÜBİTAK Bilim Genç, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/okyanus-derinliklerindeki-guclu-akintilar-nasil-olusur>, Erişim Tarihi: 07.01.2021.
- Saygılı, R. (2015) “Türkiye Sular Coğrafyası Haritaları”, http://cografyaharita.com/turkiye_hidrografya_haritalari.html, Erişim Tarihi: 29.03.2021.
- Statista (2020) “Worldwide Capacity Of Marine Energy 2009-2018”, <https://www.statista.com/statistics/476267/global-capacity-of-marine-energy/>, Erişim Tarihi: 07.11.2020.
- Tethys (Pasific Northwest National Laboratory / PNNL) (2020) “Ocean Current”, <https://tethys.pnnl.gov/technology/ocean-current>, Erişim Tarihi: 01.12.2020.
- TTT Global UK (2016) “Marine Current Power”, <https://www.tttglobal.co.uk/marine-current-power.html>, Erişim Tarihi: 15.03.2021.
- Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV) (2014) “İstanbul ve Çanakkale Boğazı Akıntı Haritaları”, <https://tudav.org/calismalar/deniz-alanlari/turk->

bogazlari/istanbul-ve-canakkale-bogazi-akinti-haritalari/, Erişim Tarihi: 05.04.2021.

U.S. Energy Information Administration (EIA) (2020), “Ocean Thermal Energy Conversion Produces Energy from Temperature Differences in Ocean Waters”, <https://www.eia.gov/energyexplained/hydropower/ocean-thermal-energy-conversion.php>, Erişim Tarihi: 15.03.2021.

BÖLÜM 7

KİLİS'TE ZEYTİN

Dr. Öğr. Üyesi SELAHATTİN ÇELİK¹

---

¹ Kilis 7 Aralık Üniversitesi. Fen Edebiyat Fakültesi. Coğrafya Bölümü, Kilis/Türkiye, selahattincelik@kilis.edu.tr,05389664267.Orcid No:0000-0003-2528-8859

GİRİŞ

Zeytin ağacının yaşı, anayurdu ve ilk defa nerede yetiştirilerek kültür bitkisi haline getirildiği ile ilgili olarak tam bir görüş birliği yoktur. Zeytin ağacının anavatanının ise Anadolu'da Mardin, Kahramanmaraş ve Hatay üçgeni olduğuna dair bilgiler vardır. Günümüzde zeytin ağacıyla ilgili olarak bilinen en eski bilgi, Santorini Adası'nda yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkan sonuçlara dayanıyor. Bu kazılarda 39 bin yıllık zeytin yaprağı fosilleri bulunmuştur. Sahra Bölgesi'nde yapılan çalışmalarda da MÖ 12 bine tarihlenen zeytin ağacı belgelerine rastlanmıştır. Ancak ilk defa zeytin üretiminin ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı bilinmiyor. Bir başka araştırmada yapılan arkeolojik kazılar sonucu zeytinle ilgili olarak gün yüzüne çıkarılan buluntular, zeytinin bilinen yazılı tarihini MÖ 6 binlere gittiğini ortaya çıkarmıştır. Zeytin ağacının (*Olea Europeae L.*) ilk defa MÖ 3000'lerde Suriye'de hayat süren Samiler tarafından yetiştirildiği ve yağının ticari amaçla kullanıldığı da ileri sürülmektedir (yumurtaliekmek.com).

Temel besin maddelerinden olan zeytin kutsal kitaplarda adı geçen ve mübarek olarak kabul edilen zeytin ağacının meyvesidir. Başta kahvaltılık ve zeytinyağı üretimi olmak üzere tabak, kaşık, çatal, masa, tesbih, bilezik, kolye gibi eşyaların yapımında kullanılır. Ayrıca yakacak odun olarak, sofralarda besin maddesi olarak, yemeklerde zeytinyağı olarak, tıp alanında ilaç, temizlik alanında sabun yapımında da kullanılmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, tüm öğeleriyle değerli olan ve her kısmı bir şekilde değerlendirilen zeytin ağacı; süs

eşyasından yakacak oduna, hastalıklara karşı ilaç olarak kullanımından kozmetiğe, besin maddesinden hayvan yemine, gübre olarak kullanılmasından yakacak oduna, yaprağından çekirdeğine kadar faydalanılan bir bitkidir. İnsan hayatının çok çeşitli alanlarında yararlanan zeytin, çok eski tarihlerden beri bilinmekte ve insanların beslenmesinde ana katık maddesi olarak kullanılmaktadır. “Ölmez Ağacı” olarak da bilinen ve tüm öğeleriyle değerlendirilen zeytin ağacı, akıl ve zaferin; zeytin dalı, barışın ve güvenliğin; zeytinyağı da saflık ve sadeliğin sembolü olmuştur (yumurtaliekmek.com).

Günümüzde dünyada 10 milyon hektarlık bir alanda yetiştirilen zeytin, 800 milyondan fazla popülasyona sahip bir bitki olup bu oranın % 98’i Akdeniz çevresindeki ülkelerde üretilmektedir. Bu oranın da % 11’i Türkiye’dedir. Türkiye, zeytinin anavatanından biri olarak kabul edilir (Çavuşoğlu ve Çakır, 1988: 1). Zeytinin anavatanının Mardin, Hatay ile Suriye ve Filistin’in batı kıyılarını içine alan ve Yukarı Mezopotamya olarak adlandırılan bölgenin olduğunu, zeytin hakkında araştırmaları olan Rallo ve arkadaşları tarafından da kabul edilmektedir. Zeytinle ilgili olarak son yıllarda Hatay-Kahramanmaraş-Mardin hattında zeytinin en alt türüne rastlanması bu iddiayı kuvvetlendirmektedir. Bu nedenle zeytinin, anavatanı olarak kabul edilen Yukarı Mezopotamya’dan Batı Anadolu’ya oradan da Ege adaları üzerinden Yunanistan’a ve diğer Akdeniz’e kıyısı olan Avrupa ülkelerine geçtiği; diğer bir koldan da Mısır üzerinden Akdeniz’e kıyısı olan Kuzey Afrika ülkelerine yayıldığı görüşü akla yatkın görülmektedir.

Türkiye zeytin bitkisi bakımından hem miktar hem de tür bakımından zengin bir potansiyele sahiptir. Ancak zeytin üreten Akdeniz ülkeleriyle, özellikle de Akdeniz'e kıyısı olan Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında alınan verimin daha düşük olduğu görülür. Bu olumsuzluğu gidermek için zeytini tarımının en iyi yetişebileceği ekolojik şartlar tespit edilerek entansif yöntemlerle yapılması gerekmektedir.

Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgeleri hariç Türkiye'nin tüm coğrafi bölgelerinde zeytin tarımı yapılabilmektedir. Zeytin üretiminin söz konusu olduğu bölgelerde üretimin yapıldığı illerin sayısı 35'i bulmaktadır. Zeytin üretimi gerçekleşen illerin içinde önemli bir yere sahip olan yerlerden biri de Kilis'tir. Türkiye'nin ekolojik bölgeleri arasında Akdeniz iklimi ve karasal iklimin geçiş kuşağına giren "Güneydoğu Anadolu Geçiş Kuşağı" içinde yer alan Kilis, bu bölgede zeytin tarımının en çok yapıldığı yerlerin başında gelir. Bu bağlamda Gaziantep civarı, Kilis ve Nizip'te zeytin ve Antepfıstığı üretimi ayrı bir önem taşır (Atalay, 2007: 417).

Zeytin ağacının yetişmesi için ekolojik şartların uygun olduğu Kilis'te zeytin üretiminde istenilen sunuca varmak için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların en önemlisi "Güneydoğu Anadolu Bölgesi ekolojik şartlarına en iyi uyum sağlayan zeytin cinslerini belirlemek amacıyla yerli ve yabancı çeşitlerin karışımından oluşan 18 farklı zeytin çeşidinin, Kilis Tarım İl Müdürlüğü Bağcılık Üretim İstasyonu'nda kuru şartlarda adaptasyona alınması" çalışmasıdır (Karadağ vd., 2007: 1).

Osman ve Büyük Dağ il arazilerinin başlıca yükseltileridir (Kilis Gezi Rehberi, 3). Her yönüyle ilin ağırlık merkezini teşkil eden Kilis şehir merkezi, Resul Osman Dağı'nın güney eteklerine yaslanmış bir güney yamaç yerleşmesi konumunda olup yaklaşık 100 km²'lik yüzölçümüne sahip Kilis Ovası'nın Kuzey batısında gelişmiştir.

Güneydoğu Anadolu illeri içinde Akdeniz Bölgesi'ne en yakın bir konumda olan Kilis, Akdeniz iklimi ile Güneydoğu Anadolu tipi karasal iklimin geçiş kuşağı üzerinde bulunmaktadır. Yörenin genelde düz ve sade bir jeomorfolojik yapıya sahip olması iklimde topoğrafik yapıdan kaynaklanan çok önemli değişmelere sebep olmaz. Ancak bu yapı, yazın kuru ve sıcak Basra alçak basınç merkezinin bölgeye sokulmasını da engellemez. Kilis yöresi kışları fazla soğuk geçmeyen, karlı ve donlu gün sayısının fazla olmadığı; yazları ise çok bunaltan sıcakların yaşanmadığı oldukça elverişli bir iklime sahiptir. Bu elverişli iklimin görülmesinin nedeni, yörenin nispeten Akdeniz'e daha yakın olması ve bu yönden esen serin hava kütlelerinin yer yer boğazlardan yöreye sokulması ile ilgilidir. Yazları uzun, sıcak ve kurak; kışları nispeten kısa, serin ve nemli klimatik özellikler gösterir. Yıllık ortalama sıcaklığın 17.2 derece olduğu ilde, yıllık yağış ortalaması 522 mm'dir (DMİGM, Tarih ve Kültür Kenti Kilis, 4). Zeytin ağacı, ilde Akdeniz ikliminin etkisini ve bu etkinin adeta sınırlarını tespit etmektedir. Tarımsal açıdan büyük bir potansiyele sahip olan il topraklarını, en büyüğü Afrin Çayı olan Sabun Suyu, Balık Suyu, Sinnep Suyu gibi birkaç küçük akarsu sulamaktadır. Şehrin doğusunda Kilis Ovası'nı sulayan ve içme suyu temin edilen

Seve Barajı ile Üçpınar, Balıklı, Konak ve Sapkanlı adlı göletler yapılmıştır. Kilis ili bitki örtüsü bakımından Güneydoğu Anadolu stepleriyle Akdeniz kıyı tipi bitki örtüsü olan makiler arasında bir geçiş alanında bulunmaktadır. İlde çeşitli maki türleri, kızılçamlar, kuru orman toplulukları; kültür bitkilerinden ise zeytin üzüm bağları ve Antep fıstığı görülür.

2013'te yapılan adrese dayalı nüfus sayımında toplam il nüfusu 128.586, Kilis şehir nüfusu ise 89.422 kişi olarak tespit edilmiştir. Şehir nüfusunun kırsal nüfusun 3 katından fazla olduğu Kilis Şehir nüfusu 2020'lerde ilk kez 100 binin üzerine çıkmıştır. Temel geçim kaynağı tarıma dayanan Kilis'te zeytin, üzüm, Antepfıstığı ve tahıllar yetiştirilen başlıca tarım ürünleridir. Aynı zamanda yakın çevresinin bir ticaret merkezi olan Kilis'te 2007 yılında kurulan Kilis 7 Aralık Üniversitesi ilin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Konumu ve zaman zaman oldukça canlanan sınır ticareti potansiyeli, yerli olarak üretilen organik zeytin, zeytinyağı ve sabun imalatı ile ilgi çekmektedir (Kilis Şehir Planı ve İl Haritası). Yerleşme tarihi boyunca çeşitli medeniyet merkezlerini birbirine bağlayan önemli yollar üzerinde konumlanmış olan Kilis, pek çok tarihi yapıyı barındıran illerimizden biridir (Çelik, 2018: 332).

ZEYTİN

Zeytin Ağacı ve Zeytinin Özellikleri

Zeytin ağacı, alçak ve sıcak yörelerde iyi yetişir. Türkiye'de, 1000 metreye kadar olan yükselti basamaklarında zeytin yetişebilmektedir.

Zeytin bitkisinin ideal olarak yetiştiği ortam; 400 m'ye kadar olan alçak alanlar olup yazları sıcak ve kurak, kışları ılıman olan iklimlerdir. Zeytin ağacı suyu sever ancak susuzluğa da direnç gösteren bir bitkidir. Kserofit özelliklere sahip olan zeytin ağacı, en iyi yetiştiği yarı kurak bölgenin iklim yapısına uyum sağlayan bir türdür. Zeytin ağacı, meyvesinden çıkarılan yağı nedeniyle değerinin daha da arttığı müstesna ağaçlardan biridir. Uygun şartlarda dikilen ve bakımı yapılan fidanlar, birkaç yılda meyve verir. Olgunlaşması ve verimli hale gelmesi 20 yılı bulur. Bundan sonra da giderek verimi artar. Zeytin ağacının olgunluk ve tam verim zamanı 35-150 yılki zaman aralığıdır. Zeytin ağacının özelliklerinden biri de çok uzun süre yaşamasıdır. Zeytin ağacı yüzlerce yıl yaşayabilen oldukça uzun ömürlü bir bitki türüdür. Bin yılları deviren anıt zeytin ağaçları tespit edilmiştir. Zeytin ağacının çok uzun yaşam sırrı, yapraklarındaki oleuropein maddesinde gizlidir. Bu madde ağacı hastalık ve zararlılardan korur. Yapraklarından çıkan kalsiyum elenolaten maddesi de zararlı virüs, bakteri ve mantarları yok eder. Zeytin ağacı, bir sene bol, bir sonraki sene az ürün verme özelliğine sahiptir. Buna periyodisite denir (yumurtaliekme.com/zeytin). Bu duruma halk arasında var yılı ve yok yılı denmektedir.

Şekil 3: Zeytin ağacı çok uzun ömürlü bir ağaçtır.

Zeytin, kutsal kitaplarda adından bahsedilen 5 meyveden biridir. Zeytin ve zeytinyağından tüm kutsal kitaplarda bahsedilir. Kutsal kitaplarda adı geçen diğer meyveler nar, incir, üzüm ve hurmadır.

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE ZEYTİN ÜRETİMİ

Dünyada Zeytin Üretimi

Bazı kaynaklar göre zeytin tarımı ilk defa M.Ö. 4000’lerde Anadolu’da yapılmış, sonra Akdeniz çevresindeki diğer ülkelere yayılmıştır. Amerika’ya buraya göç eden İspanyollar tarafından taşınmıştır.

Zeytinin, 16 ve 17. asırlarda misyonerler tarafından Amerika’ya taşınıp yayıldığı görüşü de yaygındır. İngilizlerin ise 19. yy’da Avustralya’da zeytin ağacı yetiştirmeye başladıkları belirtilmiştir. Bir Akdeniz bitkisi olan zeytin Akdeniz ikliminin etkili olduğu kuşaklarda ve daha çok Akdeniz’e kıyısı olan 16 ülkede yetiştirilir.

Tablo 1. Başlıca zeytin üretici ülkeler (bin ton) (FAO, 2016).

Ülkeler	2011	2012	2013	2014	Ort.	Oran (%)
İspanya	7.820	3.849	9.250	4.578	6.374	33.7
İtalya	3.182	3.018	2.941	1.964	2.776	14.7
Yunan.	1.874	2.825	1.918	2.284	2.225	11.8
Türkiye	1.750	1.820	1.676	1.754	1.754	9.3
Dünya	20.415	17.654	22.040	15.517	18.907	

Tablo 2. 2008-2013 döneminde zeytinyağı üretimi (ICO).

Ülke	2008-2013 ortalaması	Oran(%)	Artış (%)
İspanya	1305.4	57.3	17.81
İtalya	447.7	19.6	-42.75
Yunanistan	285.1	12.5	-33.18
Türkiye	159.7	7.0	34.60
Portekiz	67.6	2.9	48.08
Kıbrıs	5.2	2.0	-30.77
Fransa	5.3	2.0	16.98
Diğer AB	0.5	0.0	40.00
Toplam	2276.5	100	2.30

İspanya, İtalya, Yunanistan, Türkiye, Tunus, Portekiz ve Fas yeryüzünde zeytin üretiminin en fazla olduğu ülkelerdir. Özellikle İspanya, İtalya ve Yunanistan zeytin tarımında çok ilerde olan ülkelerdir. Türkiye'nin zeytin ve zeytinyağı üretiminde uzun zaman 4.'lüğünü korumuştur. Sofralık zeytin üretiminde dünya üretiminin

yaklaşık % 3'ü karşılayan ülkemiz bu alanda 2. sırada, zeytinyağı üretiminde ise 5. sırada yer alabilmektedir (yumurtaliekmek.com).

Türkiye'de Zeytin Üretimi

Anadolu tarihi boyunca zeytin burada yaşayan insanların baş tacı olmuş, kıyı kesimlerde yaşamış pek çok medeniyetin tarım faaliyetlerinde öncü rolü üstlenmiştir. Günümüzde de Türkiye'de zeytin tarımı, Doğu ve İç Anadolu Bölgeleri dışındaki tüm bölgelerde yapılmaktadır. Beş bölge ve 35 ilde yapılan zeytin üretiminin % 76'sı Ege, % 14'ü Akdeniz, % 5,7'si Marmara, % 4'ü Güneydoğu, % 0,3'ü Karadeniz Bölgesi'nde gerçekleştirilmektedir. Ağaç sayısı ve üretim alanı açısından da bölgeler aynı sırayı izlemektedir. Zeytin üretiminin % 72'sinin yağlık olarak değerlendirildiği Ege Bölgesi ile üretiminin %83'ünün sofralık olarak değerlendirildiği Marmara Bölgesi'ne zeytin alanında Türkiye'nin temsilcileri denilebilir.

Akdeniz ikliminin görüldüğü uzun kıyılara sahip olmasına rağmen Türkiye, önemli zeytin üreticisi diğer Akdeniz ülkelerine oranla daha az üretim gerçekleştirmektedir. Türkiye'de uzun yıllardır zeytin üretiminde alan ve ürün bazında önemli bir artışın olmadığı görülmektedir. Bunun sebeplerini ağaç varlığının istenen seviyede artırılamayışı, olumsuz iklim şartları ve üretimin hala büyük ölçüde geleneksel usullerle (ekstansif yöntemlerle) yapılmasına bağlayabiliriz. Söz konusu olumsuzluklardan dolayı % 98'i Akdeniz ikliminde yetişme ortamı bulan zeytinin üretiminde Türkiye Akdeniz ülkeleri İspanya, İtalya ve Yunanistan'ın daima gerisinde kalmıştır.

Türkiye son yıllarda zeytinyağı üretiminde ancak 5. Sırada yer bulabilmiştir. Sofralık ve siyah zeytin üretiminde daha ilerde olan Türkiye dünyada yaklaşık % 3'lük bir oranla sofralık zeytin üretiminde 2. Sırada, siyah sofralık zeytin üretiminde ise 1. sırada bulunmaktadır.

Türkiye'de zeytin üretimi iklime, yeni fidan dikimine ve zeytinlik alanların tahribatına bağlı olarak yıllara göre dalgalanmalar gösterebilmektedir.

KİLİS'TE ZEYTİN TARIMI

Kilis'in 5 km güneydoğusunda yer alan ve bölgenin en büyük höyüklerinden biri olan Oylumhöyük'te yapılan kazılar sonucu günümüzden 4.500 yıl öncesine tarihlenen kömürleşmiş zeytin çekirdeklerine rastlanması, Kilis yöresinde zeytin ve zeytinyağı geçmişinin binlerce yıl öncesine dayandığını işaret etmektedir. Şu bir gerçektir ki, Kilis'in de içinde bulunduğu Akdeniz Bölgesi ve Yukarı Mezopotamya, dünyada zeytinin anavatanı olması ihtimalinin en yüksek olduğu yerlerdir. Araştırma sahamız olan Kilis'te çok sayıda asırlık zeytin ağacı bulunmaktadır. Bunların tespit edilerek kimliklendirilmesi ve Anıtlar Kurulu'na tescilinin yaptırılması hedeflenmektedir.

Şekil 4: Zeytin deyince akla gelen yerlerden biri de Kilis'tir.

Kilis Yöresi zeytinlerinin en önemli özelliği, yağ oranının yüksek olmasıdır. Bir araştırmada Kilis'te tespit edilen 4.420.880 zeytin ağacında ağaç başına ortalama olarak 2 kg zeytin ve 6.300 ton zeytin tanesi alındığı tespit edilmiştir. Bunun 6.000 tonunun yağlığa, 300 tonunu ise sofralığa ayrıldığı ve $\frac{1}{4}$ randımanla 1500 ton zeytinyağı elde edildiği hesaplanmıştır (2016-2017 Zeytin ve Zeytinyağı Rekoltesi Ulusal Resmi Tespit Heyeti Raporu).

Kilis'te Arazi Kullanım Durumu

Kilis 1521 km² yüzölçümüne ile alan olarak küçük illerimizden biridir. Hemen her yerde olduğu gibi Kilis'te de arazi kullanımı, büyük ölçüde fiziki şartların etkisi altında şekillenmiştir. Kilis İl Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nün 2016 verilerine göre arazi kullanımı şu şekilde belirlenmiştir. Tarımsal kullanım alanı 105.500 ha (%69), Orman ve koruluk alanlar 18.651 ha (%12), tarıma

elverişsiz alanlar 16.149 ha (% 11), çayır ve mera alanları 11.800 ha (%8), toplam arazi alanı ise 152.100 ha'dır.

Tablo 3. Kilis'te arazi kullanım (Kilis İl Tarım ve Hayvancılık Müd. 2016).

Arazi kullanım durumu	Alan (ha)	Oran (%)
Tarımsal kullanım alanı	105.500	69
Orman ve koruluk alanlar	18.651	12
Tarıma elverişsiz alanlar	16.149	11
Çayır ve mera alanları	11.800	8
Toplam arazi alanı	152.100	100

Kilis ilinin arazi kullanımında oran olarak en geniş yer kaplayan kısım tarımsal kullanım alanlarıdır. Tarımsal kullanım alanları içindeki meyve bahçeleri olarak tanımlanan zeytin, Antepfıstığı ve bağlar Kilis'te en yaygın olarak üretimi gerçekleşen ürünlerdir. Kilis'te üzüm bağları 16.000 ha, zeytin ağaçları 14.000 ha, Antepfıstığı tarımı 3.112 ha'lık bir alanda yapılmaktadır (Yıldız, 2011: 18).

Kilis tarım arazisinin dikili alanlar bölümü içinde bağlardan sonra en geniş ekim alanı zeytin ağaçlarına ayrılmaktadır. Bu oran tüm tarım arazisinin %15'ini, dikili alanların (bağ-bahçe) ise yaklaşık olarak üçte birine karşılık gelmektedir. Kilis'te göç ve zirai hastalıklar gibi sebepler yüzünden çeşitli ürünlerin ekim-dikim alanları zaman zaman daralıp genişlemektedir. Ancak zeytin ekim alanları çok eski tarihlerden beri varlığını korumaktadır. Bunun en önemli sebebi zeytinin toprak seçiciliğinin pek olmayışdır. Kıraç, taşlık, kayalık, çakıllı, kumlu ve kireçli topraklarda diğer bitkilerin tarımı çok verimli

bir şekilde yapılamazken, zeytin için söz konusu tarıma uygun olmayan topraklar da karlı bir üretim alanı olabilir (Doğanay ve Coşkun, 2012: 87). Zaman zaman sayıları azalan zeytin ağaçlarının bu azalıştaki en önemli sebepleri Kilis'ten dışarıya olan göçler ve gün geçtikçe genişleyen şehirsal alanların kırsal alanlarda yaygın olarak yetişen zeytin alanlarını yutmasıdır. Mesela yeni yerleşim alanı olarak seçilen ve gittikçe genişleyen bugünkü Beşevler yerleşmesi ile Üniversite yerleşkesinin bulunduğu alanlar, bu yerleşmeler kurulmadan önce zeytin bahçeleriyle kaplı idi. Bugün bu yerleşmelerin içinde hala zeytin ağacı kalıntılarına rastlamak mümkündür.

Şekil 5: Kilis'te zeytinlik alanlar giderek daralmaktadır.

Kilis'te zeytin bahçelerinin en yoğun olduğu alanların başında Kilis Ovası ve çevresi gelmektedir. Bu sahalardaki zeytinliklerin tüm tarım arazisi içindeki oranı yer yer % 50'lere kadar çıkmaktadır (Mercan, 2011: 20). Zeytinliklerin yoğun olduğu alanlardan biri de Afrin ve Sabun suları arasındaki parçalı düzlüklerdir. Bu alanlardaki toprak

iklim ve jeomorfolojik özellikler zeytin tarımına oldukça uygundur. Kilis ilinde zeytinliklerin dikey sınırı 950-1000 m'ye kadar çıkabilmektedir. Kilis köylerinin tamamına yakını yükselti yönünden zeytin yetiştirme sınırı içinde kalmaktadır (Kesici, 2010, 39). Kilis ili arazisinin en yüksek yerlerinden biri olan Darmık Dağı eteklerindeki, 900 m yükselti basamaklarında yer alan köylerde yoğun zeytin bahçelerine rastlanmaktadır.

2010 yılında yapılan bir araştırmaya göre Kilis yöresinde 1 milyon 400 bin zeytin ağacının bulunduğu, bu miktarın Türkiye zeytin alanlarının % 2,7'sine karşılık geldiği ve her ağaçtan ortalama olarak 15-20 kg zeytin elde edildiği belirtilmiştir. Aynı araştırmada Kilis'in bölge zeytin üretiminin % 15'ini, Türkiye zeytin üretiminin ise % 1'ini karşıladığı ve yıllık ortalama olarak 5.250 ton zeytinyağı üretildiği ifade edilmiştir (Öcal, 2010: 80). Kilis'te üretilen zeytinlerin büyük bir kısmı yağlık olarak kullanılır. Az bir kısmı ise sofralık olarak tüketilmektedir. Var yılı olarak nitelendirilen 2020 yılında Kilis'te 280 bin dekada gerçekleştirilen zeytin üretiminden yaklaşık 80 bin ton rekolte beklendiği ifade edilmiştir (Kaymaz, 2020: 59).

Kilis'te Zeytin Tarımını Etkileyen Başlıca Coğrafi Özellikler

Zeytin, her zaman yeşil kalan uzun ömürlü bir ağaçtır, kuraklığa karşı çok dirençli bu ağaç çorak topraklarda da yetişebilmektedir. Ancak zeytin üretimi çeşitli doğal ve beşeri faktörlerin durumuna bağlıdır. Bu alanda en iyi sonuçları elde etmek bu faktörlerin, zeytin ağacının

yetişmesine uygun hale getirmekle m¼mk¼nd¼r. (Ecolive Organik Zeytinyağı Üretimi İçin Eğitim).

Kilis y¼resi genelde d¼z, sade ve alçak bir jeomorfolojiye sahiptir. Jeomorfolojik birim olarak Tersiyer'de oluşan Gaziantep platosu içinde yer alan Kilis y¼resi daha çok killi-kireçli tortullar barındıran bir yapıya sahiptir. B¼lgenin g¼neyinde kireç taşlarından oluşan alan, alttaki sert k¼tleden dolayı çok fazla kıvrılmamış, burada daha çok geniş kıvrımlar oluşmuştur (Atalay, 2007: 394). Kilis dolaylarında killi-kireçli (marnlı) yumuşak k¼tlelerle sert, bazalt yapıları sıkça bir arada ve ¼st ¼ste g¼r¼lebilmektedir. Kireç taşlarının kimyasal yolla aşındırılması sonucu yer yer karstik Őekillere de rastlanır.

Zeytin tarımını etkileyen en ¼nemli fiziki fakt¼r iklimdir. Kilis y¼resinde az çok bozulmuş bir Akdeniz iklimi g¼r¼lmektedir. Uzun, sıcak ve kurak bir yaz mevsiminin yaşandığı y¼rede yağışların b¼y¼k bir kısmı kışın ve İlkbahar başlarında d¼řmektedir. İklım elemanları içinde sıcaklık, zeytin yetiştiriciliğini sınırlayan bir etkiye sahiptir. Bir Akdeniz bitkisi olan zeytinin yetişebilmesi için ortalama sıcaklığın y¼ksek olması gerekir. Ancak 40 dereceyi açan sıcaklıklar t¼m bitkilerde olduğu gibi zeytini de olumsuz y¼nde etkiler. Kilis y¼resi, zeytinin yetiştiği optimum sıcaklık derecesi olarak kabul edilen 16.7 derecenin ¼zerinde bir ortalama sıcaklığa sahiptir (17.2 derece). Bilindiği gibi y¼kseldike hava sıcaklıkları d¼řmektedir. Y¼re arazisi genelde alçak, d¼z ve sade bir yapıya sahip olduğundan ve 1000 m'yi açan y¼kseltiler çok az yer kapladığından il topraklarının k¼¼k istisnalar hariç hemen her yerinde sıcaklık Şartları zeytin tarımını

mümkün kılmaktadır. Zeytinin büyüme, tomurcuklanma ve çiçeklenmeye başladığı Şubat-Mart aylarında aradığı 5-10 derece sıcaklıklar ile meyve oluşumu döneminde (Temmuz-Ekim) aradığı ortalama 20-25 derece sıcaklıkları Kilis'te mevcuttur. Kilis ili arazilerinde 900 m yükselti basamağına kadar zeytin ağaçları yaygın olarak görülebilmektedir. Yörede ekstrem sıcaklık değerleri, karlı gün (3-5) ve donlu gün (8-10) sayıları fazla yüksek değildir. Yapılan bir araştırmalara göre zeytin bitkisinin -19 dereceye kadar dayanabildiği tespit edilmiştir (Yücel, 1990: 37). Kilis'te Soğuk dönemlerde bile sıcaklık -15 derecenin altına pek inmez.

Kilis Yöresi, yıllık ortalama yağış miktarı bakımından da zeytin yetişmesi için uygun bir ortamdır. Kilis yöresi yıllık ortalama olarak 522 mm yağış almaktadır (DMİGM). Bu oran zeytinin yetişmesi için ideal olarak görülen 600 mm civarı bir ortalama yakındır. Yağışın yeterli olmadığı zamanlarda yapılacak olan sulama verimi artırır. Tüm Akdeniz ikliminin görüldüğü yerlerde olduğu gibi bu iklimin etkisinin diğer iç bölgelere göre daha fazla görüldüğü Kilis'te de en fazla yağış kışın düşer. Bu oranın oldukça azalarak zeytinin tomurcuklanma döneminde ve hasat mevsimi öncesinde düşmesi verimi artırmaktadır. Kilis'te az da olsa görülen dolu yağışı ile sisli ve puslu havalar da zeytin tarımına zarar verir. Zeytin ağacı ışığı seven bir bitki olduğu için güneşe bakan yamaçlarda daha iyi yetişmektedir. Kilis'te kuzeybatıdan sıkça esen rüzgârlar kışın bol yağış, yazın ise nem taşıdığından zeytin tarımını olumlu yönde etkiler.

Kilis yöresinde zeytin tarımının en yoğun bir şekilde yapıldığı batıdaki parçalı düzlükleri Kilis'in en büyük akarsuyu olan Afrin Çayı kat etmektedir. Afrin Çayı'nın batısında, ona paralel akan akarsulardan biri de Sabun Suyu'dur. Bu iki akarsu arasındaki parçalı düzlükler bu akarsular tarafından sulanmaktadır. Zeytin tarımının yoğun olarak yapıldığı alanlardan alüvyal topraklarla kaplı Kilis Ovası'nı ise şehrin doğusunda güneye doğru akan Sinnep Çayı ve üzerinde yapılan Seve Baraj gölü sulamaktadır. Ovanın orta kısımlarını drene eden ve bir zamanlar bol su taşıyan Söğütlüdere ve Akpınar dereleri ise kuruma noktasına gelmişlerdir. Kilis'te var olan su kaynakları daha çok sebze ve tarla ürünlerinin sulamasında kullanılmakta, zeytin tarımı ise büyük oranda susuz bir şekilde gerçekleşmektedir.

Yağışın yeterli olmadığı yerlerde yapılacak sulama, verimi ve yağ oranını artıracaktır. Kilis'te ortalama yağış zeytin tarımının istediği ideal değer olan 600 mm (Deniz ve Ayaydın, 2014: 121)'den azdır (522 mm). Yaz sıcakları ve buna bağlı olarak buharlaşma nispeten fazla olduğu için yaz döneminde sulama iyi sonuç verir.

Zeytin yetiştiriciliğinde toprak özellikleri de önemlidir. Her ne kadar zeytin bitkisi için “fakir toprakların zengin bitkisi” deyimi kullanılsa da verimli bir zeytin yetiştiriciliği için zeytin tarımına uygun topraklar kullanılmalıdır. Taban suyunun yüksek olduğu, havasız ve ağır bünyeli topraklar zeytin tarımını olumsuz etkilerken; derin kalkerli, tınlı-kumlu, killi ve milli topraklar zeytin yetiştiriciliği için ideal topraklardır. Kilis'te yaygın olan kıvılcı kireçli topraklar ve kırmızı

renkli Akdeniz toprakları (terra-rossa) zeytin tarımına uygun topraklardır (Yıldız, 2011: 42).

Zeytin tarımını etkileyen beşeri faktörlerden biri zeytin bahçelerinin kurulması ve bakımındır. Kıraçlı topraklarda susuz olarak ta yetişebilen zeytinliklerden daha yüksek bir verim alınabilmesi için zeytin tarımı entansif şartlarda yapılmalıdır. Zeytin fidanlarının dikimi, bakımı, ürün hasadından sonra budama, aşılama ve gübreleme çalışmaları verimi etkiler. Dikim derinliğinin ortalama 1 m, dikim aralıkları 8x8 m olmalıdır Arazi özelliklerine uygun olarak kare, dikdörtgen, üçgen ve kontur gibi dikim şekilleri uygulanmalıdır (Yıldız, 2011: 16). Budama, ilkbahar başlarında ve ağacın ışık alma yüzeyinin genişletilmesi doğrultusunda yapılmalıdır. Eğimin fazla olduğu yerlerde teraslama yöntemi uygulanmalıdır. Yağış ve sulama imkânlarının az olduğu Kilis'te gübreleme Şubat ayında yapılmalıdır. Ağaç araları eğime yönüne dik olarak sürülüp toprak havalandırılmalıdır.

Şekil 6: Kilis'te zeytinler en çok sırickla ve elle toplanır.

Zeytin tarımını etkileyen önemli beşeri faktörlerden biri hasat işlemleridir. Hasatta önemli bir işgücüne ihtiyaç duyulduğu için zeytin üretiminin maliyetini artırır. Hasatta en önemli husus ürünün toplanma biçimi, zamanı ve vakit geçirilmeden işlenmesidir. Kilis'te zeytin ağaçları genelde yüksek boylu olduğundan çoğunlukla sıricklar yardımıyla toplanmaktadır. Bu esnada genç sürgünler kırılabilen ve ağaç zarar görebilmektedir. Zeytin toplama yönteminden biri de

elle kullanılan taraklar ve tırmıkla yapılan toplamadır. Daha fazla emek ve çaba gerektirmesine rağmen elle toplama yöntemi hem ağacın hem de meyvenin zarar görmesini önler. Motorlu aletlerle sarsıcı, çırpıcı, sıyırıcı ve titreşim yöntemiyle ürün toplama zaman ve emek tasarrufu sağladığı gibi ağaç ve meyvelerin zarar görme oranını asgari düzeye indirmektedir.

Kilis'te Zeytin Üretimi

Yukarı Mezopotamya'nın en büyük höyüklerinden biri olan Oylumhöyük'te yapılan kazılar sonucunda ulaşılan bilgilere göre, 4 bin 500 yıl öncesine tarihlenen zeytin çekirdekleri çıkarılmıştır. 2012 yılından beri kazı başkanlığı yapan Prof. Dr. Atilla Engin, Tunç Çağı'nda Nuhaşşe adlı şehir krallığının başkenti olarak geçen Oylumhöyük'te çıkan Tunç Çağına ait belgeler, burada zeytinin çok önemli bir ticaret ürünü ve adeta o dönemin petrolü olduğunu belirtmiştir (aa.com.tr/kultur-sanat). Böylece arkeolojik kazılar sonucu Kilis'te zeytin üreticiliğinin çok eskilere dayandığı, zeytin ve zeytinyağı üretiminde her zaman önemli bir yere sahip olduğu kanısına varılmıştır. Günümüzde Kilis'te üretilen zeytinyağı iç ve dış piyasalarda büyük rağbet görmekte ve Amerika, Kanada, Almanya ve Katar'a ihraç edilmeye başlandığı belirtilmektedir (Polat, 2020, Habertürk, 2). Oylumhöyük'te yapılan kazılarda 4.500 yıl öncesine ait zeytin çekirdeklerinin bulunması Kilisliler arasında zeytinin anavatanının Kilis olduğu iddiasını daha da kuvvetlendirmiştir.

Kilis ilinin merkez dâhil dört ilçesinde zeytin ağacı yetişmeyen ve zeytin üretiminin yapılmadığı yer yoktur. 2016-2017 sezonunda yapılan bir araştırma sonucuna göre sadece Kilis-Merkez ve Musabeyli ilçelerinde 3.757.750 adet meyve veren ve 663.130 meyve vermeyen olmak üzere toplam 4.420.880 adet zeytin ağacı tespit edilmiştir. Hem bölge hem de ülke ekonomisine katkı sağlayan Kilis zeytini yaklaşık 263 bin dekada yağlık, 17 bin dekada sofralık olarak üretiliyor. Zeytincilik yöre halkının en önemli ekonomik faaliyetlerinden biridir. İldeki tarım arazilerinin %16'sı zeytinlik (14.000 hektar) olup; toplam 1.400.000 zeytin ağacından yılda 20.000 bin ton zeytin, 5.250 ton da (ülke ortalamasının %3'ü) zeytinyağı elde edilmektedir (2016-2017 Zeytin ve Zeytinyağı Ulusal Resmi Tespit Heyeti Raporu).

Zeytin ağacı genelde bir yıl bol, onu takip eden yıl az ürün veren bir bitki türüdür. Bundan dolayı Kilis'te elde edilen zeytin ve zeytinyağı rekoltesi yıldan yıla değişiklik gösterir. İlde zeytin üreticiliğinin önündeki en önemli engeller entansif tarıma yeterince geçilemeyişi, var-yok yılı sorunu, dışarıya yapılan göçler ve verimli zeytinlik alanlarının yerleşim alanları ve sanayi kuruluşları tarafından yutulmasıdır. Buna rağmen zeytin tarımı alanları son yıllarda artmaktadır. Kilis'te 264 bin organik zeytin ağacı olduğu ve son yıllarda dikilen fidan sayılarının mevcut verimli ağaç sayılarını aştığı ayrıca zeytin ağaçlarının kimyevi gübre ile değil, organik gübrelerle beslenmesinin zeytin ve zeytinyağı ürünlerinin kalitesini artırdığı belirtilmiştir. Böylece hem iç hem de dış pazarlarda tadı ve yüksek

besin değeri ile çok daha fazla talep gördüğü üreticiler tarafından ifade edilmiştir. (Kilis Organik Zeytin Üreticileri Birliği Başkanı). Yörenin en önemli geçim kaynağının zeytin olduğunu belirten Kilis Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı Güven Özdemir ise 2020 yılında çiftçilerin bereketli bir hasat sezonu geçirdiklerini ifade etmiştir. Bu yılın “var yılı” olduğunu, yağlık zeytinde 60 bin ton ve sofralık zeytinde 20 bin ton olmak üzere toplam 80 bin ton rekolte beklediklerini, Kilis zeytininin tadı ve aromasıyla diğer yörelerdeki zeytinlerden farklı olduğunu belirtilmiştir (Kilis Organik Zeytin Üreticileri Birliği 2020 Raporu)

Şekil 7: Kilis’te zeytin bahçeleri.

Tüm unsurlarıyla çok eski çağlardan beri insan yaşamında önemli bir yeri olan zeytin, Kilis halkının da baş tacı olmuştur. Kilis’te üretilen zeytinlerince kabuklu, küçük çekirdekli ve oldukça yüksek yağ oranına (% 35) sahiptir. Türkiye’de yağ oranı en fazla olan zeytin türlerinin üretildiği yerlerden biri Kilis’tir. Bu yüzden Kilis’te üretilen zeytinlerin büyük oranda yağlık olarak kullanıldığı az bir kısmının ise

sofralık olarak tüketildiği bilinmektedir. Bir başka kaynakta: Meyveleri çok küçük, çekirdekleri meyveye oranla büyük olan Kilis zeytinlerinin % 31.8 oranında yağ içerdiği belirtilmiştir (www.fidanparkturkiye.com). Zeytin üretimini kaliteli kılan nedenlerden biri de fenni hayvan gübresi kullanımındır. Zeytin hasadı makinesi ve sırıklarla çırpılarak toplanan zeytinler, çuvalara doldurulup zeytin işleme tesislerinde yaprak ve çöplerinden ayrıldıktan sonra yıkanarak çekirdeklerinden ayrılır. 90 derecedeki sıcak suda bir kez daha yıkandıktan sonra sıkılan zeytinden çıkan zeytinyağı, çeşitli filtrelerden geçirilerek tenekelere doldurulup kullanıma hazır hale getirilir. Sıkılan zeytinlerden elde edilen zeytinyağını asit derecesi çok düşüktür. Kilis'te zeytin hasadı Kasım ayı başlarında başlar aralık ayı sonuna kadar devam eder. Zeytinyağının kalitesinin artması için zeytin hasadının erken yapılması ve elde edilen zeytinlerin bekletilmeden sıkılması gerekir.

Bir başka araştırma sonuçlarına göre ilin toplam yüzölçümünün % 11'ini oluşturan zeytin tarımı 12.000 ha'lık alanda yapılmaktadır. Var yılında 28.000, yok yılında 16.000 ton olarak üretilen zeytin miktarının var-yok yılları ortalaması 20.000 ton kadardır. Bu miktarla Kilis, bölge zeytin üretiminin % 15'in, Türkiye üretiminin ise % 1'ini karşılamaktadır. (Yıldız, 2011: 27). Son yıllarda Kilis yerli zeytinlerinin arasına batı bölgelerinden getirilen çeşitli zeytin türleri de dikilmektedir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı düzenlediği Kilis Yağlık Zeytini Tanıtım Gününde yaptığı açıklamada, Kilis'te toplam 266 bin dekarlık

bir alanda zeytin üretiminin yapıldığı belirtilmiştir. Bakanlık, 3 milyon 500 binden fazla meyve veren zeytin ağacının bulunduğu ilde, yıllık üretim miktarının 2019 yılında 9 bin 146 ton olarak gerçekleştiğini ifade etmiştir. Tanıtım Günü Etkinliği sponsorlarından İpekyolu Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri Burhan Akyıldız da Kilis'te zeytincilik özelinde 12 ayrı projeyi desteklediklerini ve yaklaşık 7 milyon liralık yatırım hacmi oluşturduklarını, bu kapsamda Zeytin İşleme Tesisi ve Zeytinyağı Üretim Tesisi kurduklarını, mevcut tesislerin kapasitelerini artırdığını ve çiftçilere verimli ve kaliteli üretime yönelik eğitimler verdiğini belirtmiştir. Aromatik bitki bilim insanı ve Kilis 7 Aralık Üniversite Ziraat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Nazım Şekeroğlu ise Kilis zeytininin sulama ve gübreleme istemediğini, 14 m arayla ve kök yumru yöntemiyle dikildiğini bunun ise tarihten gelen geleneksel bir yöntem olduğunu ifade etmiştir. Şekeroğlu, bu zeytinin en önemli özelliğinin yağı olduğunu ve iki yılda bir meyve vermesine rağmen yüzde 40-45 yağ oranına sahip olduğunu, yoğun aromalı, baharatlı tat ve kokusu, farklı lezzeti ile Kilis yağlık zeytininin ilaç sanayinden kozmetiğe kadar birçok alanda kullanıldığı belirtilmiştir (Teknoloji Bakanlığı düzenlediği Kilis Yağlık Zeytini Tanıtım Günü Etkinlikleri).

Yörede, zeytin kaynaklı olarak ortaya çıkan bir başka üretim kültürü de sabun imalatıdır. Zeytinyağından, zeytinyağlı ve defne yağından (garlı sabun) elde edilir. Yarısı zeytinyağı yarısı pirina yağından ve sadece pirina yağından Kilis'e özgü bir tür olan "Güllü Sabun" üretilir. "Mahsere" ve "Masmana" adlarıyla anılan imalathaneler bu üretim

kültürlerinin vazgeçilmez birer ögesi olmuştur. 1898 tarihli Halep Vilayeti Salnamesinde o zamanlar Kilis'te 58 tane zeytin mahseresi olduğu belirtilmektedir (<https://kilis.ktb.gov.tr>).

Türkiye zeytin üretiminin yaklaşık % 2-3'ünün Kilis iline ait olmasına rağmen zeytinyağının yaklaşık % 5'i Kilis ilinde elde edilmektedir. Bu durum Kilis yağlık zeytin çeşidinin yüksek yağ oranına sahip olduğunu göstermektedir.

Kilis ilinde 2011 yılında Türkiye'de ilk ve tek "Kilis İli Organik Zeytin Üreticileri Birliği" adı altında bir birlik kurulmuştur. Birlik zeytinyağları NOB, JAS, AB ve TR sertifikalarına sahiptir. Birlik faaliyetlerinde danışmanlık hizmeti de vermektedir. Bunların yanı sıra ayrıca GAP BKİ'ye sunulan "Zeytinyağı Şişeleme Paketleme Depolama Projesi" ve İpek Yolu Kalkınma Ajansına sunulan "Zeytinyağı Sıkma Fabrikası Projesi" onaydan geçmiştir. Altyapı sorunları hızla hal edilerek "KİLİZİ" markasıyla yerli üretim zeytinyağı pazara çıkmaya hazırlanmaktadır. Bunun yanı sıra özel işletme olarak açılan "ORGBEYLİ" organik zeytin ve zeytinyağı üretiminde geçiş sürecini tamamlamış ve aktif bir şekilde pazara satışları devam etmektedir (Uzun 2006: 35).

Kilis'in coğrafi yapısına çok iyi uyum sağlamış Kilis yağlık zeytini çeşidinin çelikle çoğaltma yüzdesinin düşüktür. Ayrıca ürünlerin pazar ve pazarlama sıkıntısı, arazilerin miras yüzünden parçalı olması, turizmin yeteri kadar gelişmemesi ve tanıtım eksikliği zeytin ve zeytinyağı üretimini olumsuz etkileyen diğer başlıca sorunlardır.

TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Kilis'te zeytin tarımı yöre halkının en önemli ekonomik faaliyetlerinde biridir. Yörede üretilen zeytinlerin en önemli özelliği yağ oranının oldukça yüksek olması ve büyük oranda zeytinyağı üretiminde kullanılmasıdır.

Zeytin tarımının geliştirilmesi yerelde Kilis genelde Türkiye ekonomisi için önem arz eden milli bir meseledir. Bu faaliyetin daha verimli sonuçlar vermesi için ildeki resmi ve özel kuruluşların işbirliği yapması, her kurum ve kuruluşun üzerine düşen görevi layıkıyla yapması milli bir görev kabul edilmelidir.

Zeytincilik faaliyetleri büyük ölçüde geleneksel yöntemlerle yapılmakta, büyük bir zeytin tarımı potansiyeline sahip ilde zeytincilikten daha fazla gelir elde etmek için entansif tarım teknikleri yaygınlaştırılmalıdır.

Zeytin dikim sahaları genişletilmeli, yöre ekolojik şartlarına uyum sağlamış yağ oranı yüksek verimli ağaç cinsleri korunurken bölgeye uyum sağlayabilecek verimli yabancı türler de kontrollü olarak dikilmelidir.

Kilis yöresinde biraz da su kıtlığından olsa gerek zeytin tarımında sulama pek yaygın değildir. Aşırı sıcakların görüldüğü yaz mevsiminde ağaçların suya olan ihtiyacı artmaktadır. Doğru zamanda yapılacak olan sulamanın verimdeki olumlu etkisi kavranmalı ve çeşitli sulama projeleri geliştirilmelidir.

Üreticilere zamanında doğru budama ve gübreleme teknikleri öğretilmeli, organik gübrelerin kullanımı daha da yaygınlaştırılarak organik zeytin yetiştiriciliği üretim şekli yaygınlaştırılmalıdır.

Zeytin üretiminde en yüksek maliyet kalemi olarak ortaya çıkan mevsimlik işçi ücretlerinin kalıcı olarak giderilmesi, şehirlere yığılan genç nüfusun kırsala geri dönmesidir ve köyündeki tarım faaliyetlerine aktif olarak dâhil olması ile mümkün olur. Tüm tarım faaliyetlerini ilgilendiren bu sorun ancak Türkiye'nin Milli Tarım Politikası ile çözülebilir.

Sırıkla yapılan zeytin hasadı yöntemi sürgünlerin ve dalların kırılmasına, yaralanmasına, zedelene ve kırılan bu kısımlardan ağacın hastalık kaparak zarar görmesine ve verimin azalmasına sebep olmaktadır. Mümkünse bu yöntemin terk edilmesi, değilse söz konusu zararları en aza indirecek tedbirler alınmalıdır.

Zeytin üretiminde verim ve kaliteyi düşüren bir husus da toplanan mahsulün uzun süre çuvallarda bekletilmesidir. Ürünler plastik çuvallarda uzun süre bekletilirse zeytinyağının verim ve kalitesi düşer. Şeker pancarı, ekiminden kullanılabilir ürün haline gelinceye kadar resmi kuruluşların üretimin her safhasında üreticiyi yönlendirme programı zeytin üreticisi için de aynen uygulanmalıdır. Böylece amatörce uygulamalardan kaynaklanan muhtemel zararların önüne geçilecek hem üretici kazanacak hem milli gelir kaybı önlenecektir.

Kilis'te zeytin ve zeytinyağı depolama, ambalaj ve paketleme tesisleri yeterli ve istenen kalitede değildir. Birkaç küçük çaplı girişimci bu hizmetleri amatör standartlarda stenmiştir. Ekonomik değerini yüksek olan bu ürünlerden daha fazla kazanç sağlamak için söz konusu tesislerin ambalaj, paketleme, şişeleme gibi hizmetleri daha büyük çaplı, seri, markalı, kaliteli ve modern şekillerde yapması gerekir. İlde zeytin tarımı ile ilgili olarak hizmet verecek büyük çaplı ortaklık, işletme, tesis, kurum ve kuruluşların sayısı artırılmalıdır.

Türkiye zeytinyağı üretiminin yaklaşık % 5'ini üreten Kilis zeytin ve zeytinyağını ham şekli ile değeril, ilde oluşturulacak tesislerde işleyerek satışa sunması, hem zeytin tarımından elde edilecek gelirin artmasına hem de yörede yeni istihdam alanlarının oluşmasına sebep olacaktır.

Zeytinin işlenmesiyle elde edilecek zeytinyağından geri kalan artıklar yakıt olarak değerlendirilebilir. Oluşacak sıvı atıkların ise toprağı ve suyu kirletmemesi için tedbirler alınmalıdır.

İlde niversitenin bulunması her alanda olduğu gibi zeytin tarımı için de bir şanstır. Zeytin reticisi bilimsel ve teknik yönden niversite imkânlarından azami yararlanma yoluna gitmelidir. Kilis 7 Aralık niversitesi de, zeytincilik faaliyetleri ile ilgili olarak her alanda daha aktif roller üstlenip zeytin üreticilerine daha yakın ve sık etkileşimlerde bulunmalı, Ziraat Fakültesi bünyesinde bir Zeytin Tarımı Bölümü ve Zeytincilik Araştırma Merkezi açılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Arınç, K. (2018). Doğal, Beşeri, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri. Biyosfer Araştırmaları Merkezi Yayınları. Erzurum. ISBN 978-605-61910-7-6
- Arınç, K. (2018). Doğal, Beşeri, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Akdeniz Karadeniz Bölgeleri. Biyosfer Araştırmaları Merkezi Yayınları. Erzurum. ISBN 978-605-61910-7-7
- Arınç, K. (2018). Doğal, Beşeri, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Ege ve Marmara Bölgeleri 2. Baskı. Biyosfer Araştırmaları Merkezi Yayınları, Erzurum No: 321. ISBN 978-605-61910-7-8
- Atalay, İ., Mortan, K. (2007). Türkiye Bölgesel Coğrafyası. 4. Baskı, İnkılap Yayınları. İstanbul. ISBN 978-975-10-2644-6
- Atalay, İ. (2011b). Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya. Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri. İzmir. ISBN 978-975-10-2644-7
- Atalay, İ. (2015). Ekosistem Ekolojisi ve Coğrafyası. Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri. İzmir. ISBN 978-975-10-2644-9
- Çavuşoğlu, A., Çakır, M. (1998). Modern Zeytincilik. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- Çelik, S. (2018a). Kilis'te Turizm. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 59: 329-342. Doi: <http://dx.doi.org/1017719/jjsr.2018.2641>.
- Çelik, S. (2019a). Doğal ve Kültürel Değerlerde Antropojen Etkiler: Kilis Örneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 64: 187-196.
- Çelik, S. (2020a). Kilis İli'nin Ekoturizm Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 59, 203-215. DoiNumber: <http://dx.doi.org/10.17719/jjsr.2020.4087>
- Deniz, M; Ayaydın, A. (2014). Çine İlçesinde Zeytin Ziraati. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (3): 111-144.
- Doğanay, H., Coşkun, O. (2012). Tarım Coğrafyası. Güncellenmiş 2. Baskı, Pegem Akademi Yayınevi. Ankara.

- Karadağ vd., (2007). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Zeytinde Adaptasyon. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal araştırmalar Genel Müdürlüğü, Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Yayın No: 23.
- Kesici, Ö. (1994). Kilis Yöresinin Coğrafyası. Kilis Kültür Derneği Genel Yayını, Araştırma Dizisi-1. Ankara.
- Mercan, A. N. (2011). Sınır Ticaretinin Geliştirilmesi ve Sınırların Serbest Yerler Haline Dönüştürülmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öcal, M.F. vd., (2010). Kilis, Türkiye İle Suriye Arasındaki Sınır Ticaretinin Ülke Ekonomilerine Etkileri. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sınır Ticareti Kongresi Bildiri Metni.
- Yıldız, Z. (2011). Kilis İlinde Coğrafi Özellikler Bakımından Zeytin Tarımı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel T. (1990). Türkiye'de Zeytinliklerin Dağılışı. AKTDYK Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu, Coğrafya Araştırmaları, 2, (2).
- Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü. Kilis ile ilgili iklim verileri.
- Kilis Gezi Rehberi (Tanıtım Broşürü). Kilis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. NEVA Bilgi Teknolojileri ve Danışmanlık Hizmetleri Ticaret Limited Şirketi, GNG Ofset ve Matbaacılık.
- Kilis Şehir Planı ve İl Haritası. Kilis: Kilis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Kilis Organik Zeytin Üreticileri Birliği 2020 Raporu .
- Kilis Zeytin ve Zeytinyağı Tanıtım Günü Etkinlik Raporu. 17.10. 2020.
- Kilis Ziraat Mühendisleri Odası 2020 Raporu.
- Tarih ve Kültür Kenti Kilis (Tanıtım Broşürü). Kilis Valiliği, Kilis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- 2016-2017 Zeytin ve Zeytinyağı Ulusal Resmi Tespit Heyeti Raporu. aa.com.tr/kultur-sanat 21.07.2020.

İnternet Kaynakları

<https://kilis.ktb.gov.tr/TR-61808/zeytin-zeytinyagi-ve-sabun.html> .25.12.2020.

<https://www.fidanparkturkiye.com/kilis-yaglik-zeytin-fidani-60-cm>. 12.10.2020.

www. Haberturk.com (<https://www.haberturk.com/kilis-haberleri/81667075-4-bin-500-yillik-zeytin-gecmisi-olan-kiliste-zeytinin-dalindan-sofraya-yolculugu>)
17 Ekim 2020.

<https://www.gazeterize.com/ekonomi/kiliste-zeytin-hasadi-suruyor-h14234857.html>.
20.11.2020

<https://www.yeniakit.com.tr/haber/zeytinin-anavatani-kilis-iddasi-678295.html>/ekonomi sayfası 29.11.2020.

<https://yumurtaliekmek.com/zeytin-ve-zeytin-agacinin-onemi-nedir/>

<https://www.gemlikzeytini.gen.tr/ilk-ve-olumsuz-agac-kutsal-meyve-zeytin>

<https://www.gemlikzeytini.gen.tr/karatavuk-kusu-ve-zeytin-zeytini-diken-kusu-biliyor-musunuz/> 17.11.2020.

BÖLÜM 8

AFET VE ACİL DURUM YÖNETİMİNDE COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMİ KULLANIMI

Necati GÜVEN¹,

Doç. Dr. Dilek ÖZTAŞ²,

Prof. Dr. Aytunç ATEŞ³

---

¹Lisansüstü Öğrencisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, KBRN Tehditleri Yönetimi Bölümü, Ankara/Türkiye. neconeco_45@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-1107-9901

²Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Ankara/Türkiye. doztas@hotmail.com, 0000-0002-8687-7238

³Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Metalurji ve Malzeme Mühendisliği Bölümü, Ankara/Türkiye. aates@ybu.edu.tr, 0000-0002-5802-9207

GİRİŞ

Ülkemiz, kültürel, tarihsel, turizm, iklim, sanatsal ve coğrafi olarak birçok alanda benzersiz bir güzelliğe sahiptir. Bu güzelliğin yanında özellikle depremlerin sık ve etkili olarak yaşandığı önemli bir afet üssü olduğumuz gerçeği de mevcuttur. Ülkemizin büyüleyici artılarının yanında son derece önemli olan eksilerini de yaşamayı bilmemiz gerektiği unutulmamalıdır. Afetlerin önceden kestirilmesi henüz mevcut değildir. Afetlerden kaynaklı kayıpları azaltmak ise bizim elimizdedir. Afetin öncesinde, sırasında ve sonrasında yapılması gereken uygulamalar ve alınan önlemlerle can ve mal kayıpları azaltılabilir. Bu çalışma ve önlemler içinde Coğrafi Bilgi Sistemi büyük bir önem taşımaktadır. Afet yönetiminin ana görevi kayıpları azaltmak ve fertleri yapay ve doğal afetlerden korumaktır. Bunu içinde hazırlık, müdahale, iyileştirme ve zarar azaltma ögelerini içeren planlamalarla halkı bilgilendirilerek desteklenmesi gerekmektedir. Günümüzde afet yönetiminde yapılan çalışmalarda CBS yaygın olarak kullanılmaktadır. CBS, doğal olayların konumlarının belirlenmesi, takibi ve etkilerinin belirlenmesinin yanında afet öncesinde ve sonrasında yapılacak birçok çalışmayı da kapsamaktadır. CBS'nin afet yönetimi ile ilgili çalışmalarda aktif olarak kullanımı, hangi amaçla ve ne şekilde kullanılacaklarının tespit edilmesine bağlıdır.

1. AFET NEDİR?

Afet, “toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme

kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay” olarak tanımlanmaktadır (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2021).

Acil durum, “toplumun tamamının veya belli kesimlerinin normal hayat ve faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan ve acil müdahaleyi gerektiren olaylar ve bu olayların oluşturduğu kriz hâli” olarak tanımlanmıştır (AFAD Yönetimi Başkanlığı, 2009: madde 2).

Afetler doğal (doğa olayları kaynaklı) ve yapay (teknoloji ve insan) olabilmektedir. Afetin büyüklüğü genel olarak, bir doğal veya yapay olayın yol açtığı can kayıpları, yaralanmalar, yapısal hasarlar sosyoekonomik kayıplarla ölçülmektedir. Afetin büyüklüğünde en etkin göstergenin can kayıpları olduğu aşıkardır.

2. AFET YÖNETİMİ

Afet Yönetimi, “afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması amacıyla, afet öncesi, sırası ve sonrasında alınması gereken önlemler ve yapılması gereken çalışmaların planlanması, yönlendirilmesi, koordine edilmesi, desteklenmesi ve etkin olarak uygulanabilmesi için toplumun tüm kurum ve kuruluşlarıyla, imkân ve kaynaklarının belirlenen stratejik hedefler ve öncelikler doğrultusunda kullanılmasını gerektiren, çok yönlü, çok disiplinli ve çok aktörlü, dinamik ve karmaşık bir yönetim süreci” olarak tanımlanmaktadır (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2021).

“Bütünleşik afet yönetimi, afetlerle baş edebilen, dayanıklı ve dirençli bir toplum oluşturmak için tüm tehlikeleri dikkate alan, afet yönetiminin önleme, zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme aşamalarında yapılması gereken çalışmalar ve alınması gereken önlemleri, toplumun tüm güç ve kaynaklarını kullanarak gerçekleştirebilen bir yönetim süreci; entegre afet yönetimi” ve “sürdürülebilir afet yönetimi ise var olan tehlike ve riskleri önleme, bunlardan sakınma veya etkilerini azaltma, daha güvenli ve gelişmiş yeni yaşam çevreleri oluşturma ana hedeflerinin yanı sıra ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmelere de katkı sağlayabilen yönetim” olarak tanımlanmaktadır (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2021).

Dünyamız giderek yaşlanmakta ve insanlık tarafından sürekli ve bilinçsizce tahrip edilmektedir. Gerek doğal olarak ve gerekse teknolojik olarak meydana gelen afetlerle mücadele edebilmek ve zararları en az seviyede tutabilmenin başlıca şartı etkili ve bilimsel afet yönetim sistemlerinin kurulması ve işletilmesi ile mümkündür.

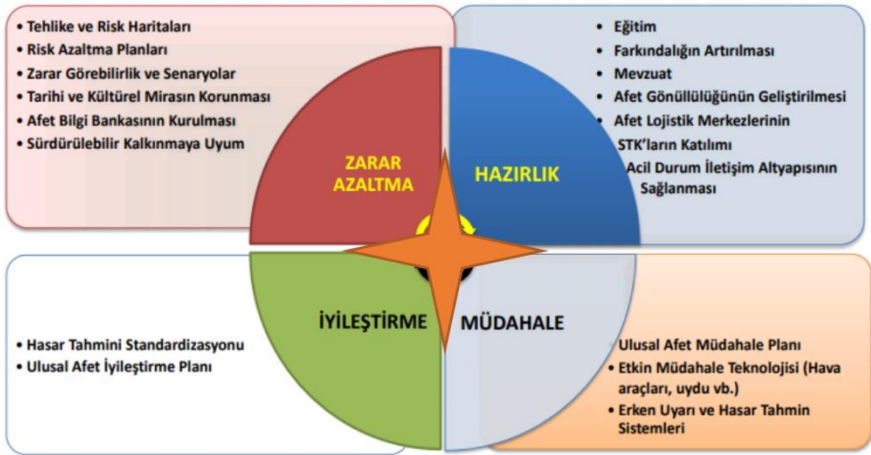
Afet Yönetimi, afetlerin önlenmesi ve zararların azaltılabilmesi için “afet öncesi, sırası ve sonrasında yapılması çalışmaların belirlenmesi ve uygulanması ve yaşanan tecrübeler ışığında kendini revize eden bir yönetim yaklaşımıdır. Çünkü afet yönetiminin en önemli bölümü, afet meydana gelmeden tespiti ve zararın azaltılmasına yönelik gerekli planlamanın yapılmasıdır. Afet yönetiminde diğer önemli bölüm ise doğal afet sonrası yapılması gerekenleri koordine etmektir. Bu koordinenin temel amacı kısa sürede oluşan problemlerin giderilmesi, ihtiyaçlarının sağlanması, arama kurtarma faaliyetlerinin devamlılığı,

alternatif iletişim ağının tesisi ve enkaz kaldırma çalışmalarını kapsamaktadır.

Ülkemizin afetlerin verdiği zararları azaltamamasının nedeni, afetler meydana gelmeden önce yapılan çalışmaların seviyesinin düşük olması ve daha çok afetler meydana geldikten sonra geçici tedbirler ile durumu geçiştirmesidir. (Altınsoy, 2018: 39) Ülkemizin de Avrupa standartlarında önlem alma ve erken uyarı sistemleri üzerinde çalışma yapma gereksinimi açıktır. Afet yönetimi sisteminin en büyük problemi öncesi ve anını düşünmek değil sonrası hakkında hazırlanmaktır.

Afet yönetimi; hazırlık, zarar azaltma, müdahale etme ve iyileştirme faaliyetleri olarak 4 evreden oluşmaktadır.

Şekil 1: Afet Yönetimi Evreleri (Aydınöglu, Quak, Yomralıoğlu, 2009)

Afet Yönetimi konusundaki literatür incelemelerinde genellikle, afet öncesi hazırlıklı olma ve zarar azalımı, afet sırasındaki müdahale ile

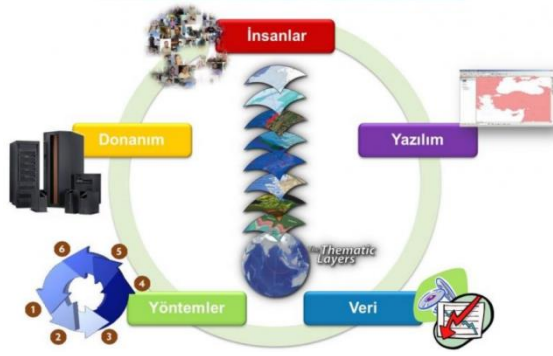
afet sonrası iyileştirme gibi fonksiyonel evrelere karşılaşılmakla birlikte, afetin belirli süreçler boyunca yaşandığı düşünüldüğünde zarar azalımı, önceden hazırlık, erken uyarı ve tahmin, afetin tesir analizi, etkili ve hızlı müdahale ile afet sonrası iyileştirme ve yeniden inşa (yapılanma) gibi evrelere de ayırmak mümkündür (Arca, 2012). Bu evreler birbirini devamlı olarak etkilemektedir ve dinamik halde kalmasını sağlamaktadır.

3. COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ (CBS)

İngilizce “Geographical Information Systems (GIS)” ifadesinin Türkçe ’ye çevrilmiş halidir. Kamu kurumları, özel sektör alanları ve bilimsel araştırmalarda kullanılması nedeniyle net bir tanım yapılamamaktadır. CBS, bazı araştırmacılara göre “konumsal bilgi sistemlerin tümünü içeren ve coğrafik bilgiyi irdeleyen bir bilimsel kavram, bazılarına göre; konumsal bilgileri dijital yapıya kavuşturan bilgisayar tabanlı bir araç, bazılarına göre de organizasyona yardımcı olan bir veri taban yönetim sistemi olarak nitelendirilmektedir”(Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2021). CBS özetle küresel konum odaklı işlemlerle elde edilen sayısal veya grafiksel verilerin toplanması, depolanması, analizi ve kullanıcıya arzı fonksiyonlarını bütün olarak gerçekleştiren bir bilgi sistemidir.

4. COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİNİN BİLEŞENLERİ

“CBS’nin bileşenleri olarak isimlendirilen, donanım, yazılım, veri, insanlar ve yöntemlerdir” (ESRI Inc., 2002).

Şekil 2: CBS'nin Bileşenleri (Göroğlu, 2020)

5. COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİNİN YAYGIN KULLANICILARI

- Yerel Yönetimler,
- Tapu ve Kadastro Müdürlükleri,
- TSK,
- İller Bankası,
- Devlet İstatistik Enstitüsü,
- Merkezi Yönetim Müdürlükleri (Tarım, orman, sağlık, meteoroloji, MEB, GSB, vb.),
- MTA,
- DSİ,
- Nüfus Müdürlükleri,
- Altyapı Kurumları (su, kanalizasyon, elektrik, gaz, PTT vb.),
- Üstyapı Kurumları (THY, TCK, DDY, DHM vb.),
- Üniversiteler,
- Muhtarlıklar,
- Özel Kurumlar vb.dir.

6. AFET YÖNETİMİNDE COĞRAFI BİLGİ SİSTEMİNİN KULLANIMI

Coğrafi Bilgi Sistemleri; tabiattan elde edilen bilginin, bulunduğu ortamla ilişkilendirerek sanal ortama aktarımı ve saklanması, gruplandırılması, analizi, revize edilmiş bilginin anlık takibi ve görselleştirilmesi işlemlerini kapsamaktadır. CBS'yi farklı kılan en önemli özelliği elde edilen bilginin, bulunduğu ortamla ilişkilendirerek sanal ortama aktarımı ve saklanması ve işlenmesidir. Afet yönetimi çok aşamalı bir süreçtir; çünkü afet öncesinden sonrasına kadar birbiriyle bağlantılı “önleme ve zarar azaltma, hazırlıklı olma, tahmin ve uyarı, kurtarma ve ilk yardım, iyileştirme, yeniden inşa etme gibi” bir çok süreç mevcuttur. Dünyada afet zararlarını azaltmak için çeşitli yöntemler geliştirilmekte ve kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin başında o ortamın risk durumunu belirlemek ve bu risklere karşı planlama yapmak gerekir. Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS), bu zararların azaltılmasında aktif süratli ve basit olması yönünden tercih edilir. Afet yönetiminde CBS kullanılmasının nedeni; alt ve üst yapı hasar tespiti ve bu zararların azaltılması ve kaynakların sürdürülebilirliği konusunda yardımcı olmasıdır. Afet yönetiminde CBS'nin büyük faydaları bulunmaktadır;

- a. Aktif veri paylaşımı
- b. Güncellenebilir olması
- c. Hızlı veri analizi imkanı ve basit çözümler
- d. İhtiyacı göre görsel oluşturma seçeneği

SONUÇ

Özellikle kentlerdeki yapı yoğunlukları, çarpık yerleşimler, insani aktiviteler ve nüfus artışları nedeniyle insan kaynaklı (terör faaliyetleri, kazalar vb.) ve doğa kaynaklı (deprem, sel, heyelan vb.) acil durumlara sürekli olarak rastlanmaktadır. Kentte meydana gelebilecek acil durum veya doğal afetlerin neden olabileceği can ve mal kayıplarının azaltılması, sosyal yaşamın idame ettirilmesi için stratejik ve planlı olarak yönetilmesi ve değerlendirilmesi şarttır. Bu aşamada kente dair her türlü verinin hızlı bir şekilde değerlendirilmesi ve etkin kararların alınıp uygulanması gerekmektedir. Bu süreçte CBS teknolojileri en etkili ve verimli araçlardan biridir. Örneğin bir heyelan felaketi anında olası toprak kayması bölgelerinin tespiti, bölgeye ulaşım yollarının belirlenmesi, binalara ve insanlara erişim, altyapı tesislerinin denetimi ve kontrolü, kurtarma ekiplerinin koordinesi, iş makinelerinin tertiplenmesi, konaklama tesisleri için uygun yerlerin tespit edilmesi gibi analizlerin CBS teknolojileri kullanılarak anında yapılması mümkündür.

KAYNAKÇA

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, (<https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>), 18.03.2021
- Afet Ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun (2009), T.C. Resmi Gazete, 27261, 29.05.2009
- Altınsoy U. (2018). Türkiye’de Meydana Gelebilecek Depremlere Karşı Afet Yönetim Sistemi ve Acil Durum Yönetimi Performansının Veri Zarflama Analizi İle Değerlendirilmesi, s.39.
- Arca D. (2012). Afet Yönetiminde Coğrafi Bilgi Sistemi ve Uzaktan Algılama, Fen ve Mühendislik Dergisi, ss. 55-97.
- Aydinoglu, AC. Quak, W., Yomralıoğlu, T. (2009). Some Spatial Data Management Issues towards Building SDI, International Workshop on Spatial Information for Sustainable Management of Urban Areas, FIG Commission 3 Workshop, 24 February, Mainz, Almanya
- Durduran, SS., Geymen, A. (2008). Afet Bilgi Sistemi Çalışmalarının Genel Bir Değerlendirilmesi. 2. Uzaktan algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu, 13-15 Ekim, Kayseri
- Göroğlu, M., Acil Durum ve Afet Yönetim Planları (2020), 18.03.2021, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/162807/mod_resource/content/1/1.%C3%9CN%C4%B0TE.pdf
- Kayseri İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, www.kayseri.tarimorman.gov.tr/Belgeler/Tar%C4%B1msal%20Altyap%C4%B1%20Faaliyetler/Tat%20CB%20S.pdf 18.03.2021
- Yomralıoğlu T. (2000). Coğrafi Bilgi Sistemleri, Temel Kavramlar ve Uygulamalar, Trabzon: KTÜ Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Bölümü, İstanbul.

BÖLÜM 9

MUHAFAZAKÂR CEMAATİN ERİL DÜNYASINDA MODERNİST BİR KADIN DERVİŞ: SÂMİHA AYVERDİ¹

Prof. Dr. A. Baran DURAL²
Öğr. Gör. Uğur EYİDİKER³

---

¹ Bu çalışma 08-09 Mart 2021 tarihinde ISARC Uluslararası Kadın Çalışmaları Kongresinde sözlü sunulan özet bildiriden türetilmiştir.

²Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset ve Kamu Yönetimi Bölümü, Edirne/Türkiye, b_dural@yahoo.com, Orcid: 0000-0003-2126-3419.

³ Kırklareli Üniversitesi, Babaeski MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Kırklareli/Türkiye, ugur.eyidiker@klu.edu.tr. Orcid: 0000-0003-4204-424X

GİRİŞ

Kadınların dinsel cemaatler içerisindeki yeri belli ve sınırlıdır. Pek çok siyasal ideolojide, kadının, coşkuyla başlattığı inanç silsilesi çerçevesinde belli bir siyasal yönsemeye katılan erkeğin yol haritası, daha sonra bu yönelimin içeriğini doldurup, siyasetin eril bir bağlama yerleştirilmesiyle son bulur. Eril akıl ardından oluşturulan söylem üzerinden hegemonik üstünlüğünü derinleştirir. Tıpkı siyasal ideolojilerde olduğu gibi dinsel hareketlerde de kadının rolü, taşıyıcılık- duyuruculuk ekseninde kısıtlanmış, ajitasyona (kışkırtı) dayalı yardımcı işleve sahip kılınmıştır. Siyasal ve dinsel gelenek içerisinde, bu kısır döngüyü kırabilmiş kadın önder sayısı, bilindiği üzere hayli kısıtlıdır. Bu bağlamda tasavvuf geleneği içinden yetişen, Sâmiha Ayverdi, aynı tarikat içerisindeki bir- iki yol arkadaşıyla beraber, “*kadın dini liderlik*” mertebesine ulaşabilmiş, önemli bir figürdür.

Sâmiha Ayverdi, eserlerinde geçmişe özlemi dile getirerek, Osmanlı'nın ve İstanbul'un en güzel özelliklerini anlatır. Fakat onun özlemi, salt muhafazakâr bir yazar olmasından kaynaklanmaz. Çünkü Ayverdi aynı zamanda büyük bir milliyetçidir. Dünyada tevhit inancı ile Müslümanların birlik olup cahillikten kurtulmasını isterken, ülkesi için ise Müslümanlık ile Türkçülüğün bir sentezini savunur. Bu bağlamda Ayverdi muhafazakâr bir Türkçü'dür.

Milli devletin, nasıl güçlendirilebileceğine ilişkin düşünüp öneriler gelmiştir. Bu öneriler, gençliğin yetişme tarzından milli eğitime,

Türkiye’de yaşanan sağ-sol çatışmasından muhafazakârlığın hastalıklı yönünü oluşturan ve gitgide ülkedeki toplumsal ilişkileri paranoyak bir zemine oturtan, “*ah şu cennet ülkemizin üzerine oynanan oyunlar*” teranesine dek akar gider. Eserlerinde Türk muhafazakârlığının sınırları içerisinde kalmasına karşın, birkaç genel geçer konu dışarıda bırakılırsa, bu anlayışın modernist sınırlarında dolaşmaya gayret sarf eden Ayverdi; Batılı olmayan ama Batıya açık dünya görüşü, modernist İslamcılar içindeki özgün çıkışları ve Rifai tarikatından kaynaklanan giyim- kuşam tarzıyla özgül bir konuma sahiptir.

1905 senesinde doğan Ayverdi, Osmanlı’nın yıkılmasıyla yeni bir Cumhuriyetin kuruluşu arasında geçen süreçte doğan devrin diğer düşünürleri- fikir adamları gibi, bir “*buhran dönemi çocuğu*”dur. Aynı yıllar Türk muhafazakârlığının kendi içerisinde ikiye bölündüğü ve ana damar Türk muhafazakârlığına, karşı merkezkaç eğilimlerin belirginleştiği süreci imlemektedir (İrem, 1997: 62). Kendisi gibi 1905 yılında doğan Necip Fazıl Kısakürek ve dört yıl sonra dünyaya gelen Nurettin Topçu ile akran sayılabilecek Sâmiha Ayverdi, diğerlerinde görülen “*Anadolu’nun üstünlüğü*” tezine kapılmayarak, Kemalizm ile çekinceli bir ittifak ilişkisine giren anadamar muhafazakârlara daha yakın duracaktır (Dural, 2005: 69-70). Ancak bu noktada Ayverdi’de belirginleşen köken sorunsalı da dikkate değerdir. Zira Ayverdi, anadamar Türk muhafazakârlığına yakın duruşuna rağmen, akranlarına oranla farklı bir benlik mücadelesini yansıtmaktadır. Bu çalışmada temel amaç Sâmiha Ayverdi’nin tasavvuf inancıyla başlayan daha sonra milliyetçiliğe doğru yönelen Türk-İslam sentezini

oluşturan görüşlerini ortaya koyabilmektir. Çalışma evreninde sıklıkla Sâmiha Ayverdi'nin eserleri, onun üzerine yapılan çalışmalar ve Ayverdi'nin Kubbealtı akademik mecmuasında yayımlanan mektuplarından faydalanılmıştır.

1. TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞINDA FARKLI SİYASALAR

Bilindiği gibi söz konusu süreç aynı zamanda, Anadoluçuluk akımının doğduğu dönemdir. Dönemin pek çok muhafazakârının yanı sıra, “*mavi Anadoluçuluk*” adı altında sol kalemleri de etkileyecek Anadoluçuluk akımı (Akşin, 1997: 236-237), elde kalan son vatan parçasında tutunmayı öğütleyen bir savunma refleksidir (Ülken, 2001: 477). İşin ucunu, Anadoluçuların Kafkas, Balkan topraklarını giderek dışlamaya varan bir azınlık ırkçılığını dillendirmesine dek vardırılmayan Mümtaz Turhan, Hilmi Ziya Ülken gibi kalemlerin bile, “*Anadolu'nun cevheri*” sloganının arkasına sığındıkları bu dönemde Ayverdi'nin gönlü, Anadolu hinterlandına sıkışmışlığı kabullenemez (Dural, 284-319). Zira o Balkan kökenli bir ailenin ferdi olarak Balkanlar, Anadolu ve yakın Müslüman toplulukların, fiili olmasa bile bir şekilde birleştirildiği bir anlayışla, muhafazakârlığını-Türkçülüğünü ifade edebilecek bir isimdir. Dolayısıyla da Anadolu kökenli aydınların, kendilerini zihniyetlerini daraltmak zorunda hissetmelerine karşın, Ayverdi'nin gönlü, kaybolan ecdat topraklarından akar. Hatta İstanbul'u bu denli çok sevmesinin, benimsemesinin altında da bu saik yatar. Sırf bu nedenden ötürü, bugünlerde bile siyasette etkisini hissettiren, “*Anadolu- Rumeli uyuşmazlığı*” tartışmalarında, köşe başlarından birini tutar.

Rumeli- Anadolu ayrışması, Ayverdi'nin ardından iyice dallanıp budaklanacak hatta AKP'nin kendisini bulma/ teori üretme noktasında siyasal oyuncusunu da bularak, Türkiye'yi zihnen Anadolulu sözel olaraksa Yeni Osmanlıcı bir iktidara “*kavuşacaktır*”. Ayverdi'nin Balkanlardan getirdiği fikir dağarını değerlendiren Samsakçı, konuyu şu şekilde temellendirmektedir:

“Sâmiha Ayverdi, çok küçük yaşlarında Balkan Savaşları'nın sebebiyet verdiği acılara, göçlere, sefaletlere şahit olmuş, 1914-1918 arasındaki seferberlik yıllarını idrak etmiş, Yahya Kemal'in sadece Türklük değil 'insanoğlu' için bir utanç vesikası olarak kabul ettiği Mütareke'nin acılarını yaşamış, fitraten sahip olduğu hassasiyet oranında da bu acıları derinden hissetmiş bir mütefekkir-yazardır. Bütün tarihî yükü, hafızası, Müslüman- Türk kültürünü yansıtmakabiliyetiyle İstanbul, Ayverdi'nin en önemli mevzularından olmuştur. Onun hemen bütün eserlerine yansıyan bu İstanbul sevgisi ve ilgisi, fetihten sonra, İstanbul'u kendi zevkine göre neredeyse yeniden inşa eden, ya da kendi estetiğini İstanbul'a giydiren Müslüman-Türk duyusu ve estetiğinin ürünü olan Rumeli'yi de içine alır” (Samsakçı, 2018: 124).

1.1. Ayverdi: Rumeli'nin Özgüllüğü

Sâmiha Ayverdi'ye göre Türklerin Rumeli'ye yerleşip bu bölgeyi vatan edinmeleri, Osmanlı'nın da gerisine gider. Osmanlılardan asırlarca önce Rumeli bölgesine yerleşen fakat sonradan Slavlaşan Türk topluluklarına uzun uzadıya atıfta bulunan Ayverdi için vatan,

ancak ve ancak içine Rumeli de katıldığında anlamlı bir bütünlük arz eder. Osmanlı mucizesi de, Slavlaşan eski Türk boylarının Osmanlı sınırları içerisinde ve kenarında hemhal olmalarıyla anlatılabilir. Görüldüğü üzere bu yaklaşım, Anadolu'nun içlerine çekilirken siyasal ufuklarını, ülküsel imgelemlerini de Anadolu'nun bozkırları içerisine gömen Topçu- Kısakürek'in "kısır" külliyatlarıyla karşılaştırılmayacak denli geniştir. Bu noktada yine Samsakçı'dan yapılacak bir alıntıyla Rumeli bahsini kapatıp⁴, Ayverdi'nin hayatı- tasavvufi düşüncelerine geçmek yararlı olacaktır:

"Ayverdi, eserinde (hatta diğer eserlerinde de) çok defa 'hâkim millet', 'efendi millet' olarak zikrettiği Osmanlıların Rumeli'deki başarılarını, kültür ve medenî seviye bakımından oldukça geri kalmış Balkan etnisiteleri üzerindeki câzibesıyla izah eder. Zira O'na göre Osmanlılar, kendilerini askerî güçleriyle birlikte, hatta ondan da daha fazla medenî seviyeleriyle kabul ettirmişler, asırlardır kendi kişiliklerini bulamayan, başka iktidarlar altında hayat karşısında yüksek bir algılayış seviyesi ve yaşayış ritmi tutturamayan topluluklara bir hayat imkânı sunmuşlardır" (Samsakçı: 128-129).

2. SÂMİHA AYVERDİ'NİN HAYATINDAN NOTLAR

Sâmiha Ayverdi, İstanbul Şehzadebaşı semtinde 21 Kasım 1905 tarihinde doğmuştur. Annesi Meliha Hanım'ın kökenleri anne tarafından Mısır Vekili Hacı Süleyman Ağa'ya ve baba tarafından II.

---

⁴Hiç kuşkusuz Ayverdi'nin sergilediği bu yaklaşım, Türk muhafazakârlığının ana damar düşüncesinin ataerkil, diğer Türk- İslam unsurları üzerinde hegemonik bir söylem inşa etmeye meyilli yapısıyla, iz düşünüm içerisindedir. (yn.)

Abdülhamid Dönemi Vezne Baş Mümeyyizi Hilmi Bey'e dek uzanır. Sâmiha Ayverdi'nin babası Yarbay İsmail Hakkı Bey'in kökeni ise Anadolu beyliklerinden Ramazanoğulları'na gitmekte olup, Girit İsyânını bastırırken şehit olan Zerde Bıyık Hasan Bey'e dayanır. Dönemi itibarıyla yüksek gelirlili sayılabilecek bir ailenin içinde yetişmiş, hiç gelir darlığı çekmemiştir. Anadolu Hisarı'na yakın oturdukları zamanlar hisardan, doğayı dinlediğini sıklıkla anlatmaktadır. Ailesinde siyasetle ilgilenen biri olmamasına rağmen, babasının asker olması vesilesiyle, birçok siyasi sohbete tanıklık etmiştir (Müderrişoğlu, 2010: 7-13). Yetişmesinde ailesinin katkısı ihmal edilemeyecek kadar önemli yer tutan Ayverdi, aile- okul- özel hocalar eliyle karmaşık bir eğitim sürecinin ardından, entelektüel sahaya adım atar. Tıpkı o dönemki Türkiye gibi anne ve babasının iki zıt kutba eğilimi sebebiyle, özel yaşantısında hissettiği ikilemi, eserlerine de yansıtan Ayverdi, Fransız ekolünden etkilenen, dünya meseleleri üzerinde ilgili fakat bunların üzerinde pek fazla durmayan, gününü gün etmeyi seven babasıyla, annesinin tabiatları arasında karşılaştırmalar yapar. Annesini eğitilmiş bir aileden gelmesine rağmen, çocukları dışında etrafındaki hiçbir şeye değer vermeyen, maddi konularda gözütök biri olarak tanımlayan yazar, dünya nimetlerinden kaçınan yönüyle annesinin yaşamını, kendisine daha yakın bulduğunu vurgulamıştır.

Hayatı boyunca, “*Osmanlı dönemindeki yenilikçi siyasa ve yeni kurulan cumhuriyetçi devletin radikal politikaları*” (Müderrişoğlu: VIII) arasında nasıl bir tutum takınılması gerektiğini araştıran

Ayverdi, evinde başlayıp tüm hayatını sarsan dikotomik (zıtlık) ilişkiler ağını, ebeveynleri ekseninde şöyle dile getirir:

“Babama gelince, dürüst bir insandı. Namuslu ve etrafına hayırhahti. Bilhassa ne kendi haram lokma yer ne de bize yedirirdi. Ama annemin ağır ve saltanatlı içyapısı ile kıyaslanınca ortaya birbiri ile ölçülemeyecek iki ayrı tablo çıkardı. Zira babam kalender, zevk ehli, nüktedan ve hayatı hafifinden alarak gününü gün etmeyi, ciddi meselelerden uzak durmayı seven insandı. (...) Fakat yan yana çizilmiş iki ayrı hat gibi pek az noktalarda birleşerek hep mesafeli, hep birbirlerine uzak giderlerdi” (Ayverdi, 2006: 385).

II. Abdülhamid dönemi sonları doğmuş olan Ayverdi, II. Meşruiyet ve İttihat Terakki, Mili Mücadele, Cumhuriyet dönemlerini yaşamıştır. Süleymaniye İnas Numune okulunu 1921 yılında bitirdikten sonra, evinde Fransızca ve keman dersleri alarak eğitimine devam etmiştir (Yetiş, 1988: 12-13). Aslında her zaman Türkçe'nin konuşulmasını ve öğrenilmesini isteyen Ayverdi, yabancı dilleri konuşup Batıya özenerek giyinenleri “*taklitçi*” olarak adlandırırdı. Türk musikisinin de vazgeçilmez bir aşığı olan Ayverdi, gelir durumu iyi olan ailelerin, evlerinde çocuklarına aldıkları Fransızca ve keman derslerini eleştirse de, eğitimi açısından kendisine yapılan zorlamalardan kısmen faydalandığını kabullenmek zorunda kalacaktır.

Babasının evlerinde düzenlediği sohbetlerde bir araya gelen Ziya Paşa, Cevat Paşa, ressam Ali Rıza Bey ve Ahmet İzzet Paşa'nın sohbetlerine, ister istemez kulak misafiri olan Ayverdi; deyim

yerindeyse ilk siyasal tedrisatını, dönemin önde gelen devlet adamları ve ediplerinden almıştır. Alper'in aktardığı kadarıyla, bu sohbetlerde ruhu bunalarak duygusal yoksunluk içine sürüklenen Sâmiha Ayverdi, maddi yaşamın çelişkilerinden söz edilen bu toplantılardan kaçarak, annesinin temsil ettiği mana âleminde huzur bulmaya çalışmıştır (Alper, 2018: 4041). O günlerde kendisinden, “küçük genç bir dimağ” olarak bahseden Ayverdi, etrafında gözlemlediği olumsuzlukları tek tek resmedip, yüreğinde istifleyerek yaşamının ilerleyen dönemi için eşsiz bir hazine biriktirdiğini kaydeder (Binark, 1999: X-XVI). Osmanlı'nın çöküşüne hazinle izlemesine karşın, tıpkı diğer anadamar muhafazakâr düşünürler gibi, Cumhuriyet'e de sırtını dönmeyen Ayverdi'nin, hayatının belli başlı “sukesimi çizgilerini” sıralayan Alper'in, değerlendirmeleri aşağıdaki gibidir:

2.1. Bir Genç Kızın İkilemi: Türkiye'nin Yarılma Noktası

“Sâmiha Ayverdi; yirmi iki yaşına gelene dek, Osmanlı coğrafyasında, Trablusgarp Savaşlarından Kurtuluş Savaşı'na kadar beş büyük savaş silsilesi görmüştür. Ayverdi, bu savaşların ailesini ve toplumu ne ölçüde etkilediğini derinden hissetmiş ve ayrıntılı bir biçimde gözlemlemiştir. Savaşların sonunda göç eden insanlar, onların çektikleri acılar ve sıkıntılı yaşamları onun zihninde silinmez izler bırakmış ve bu tarihe not düşülebilecek derecedeki önemli olay izlenimleri eserlerine yeri geldikçe yansımıştır. Osmanlı'nın çöküşüyle beraber İstanbul'da her gördüğü 'bir abide, bir saray, bir mezar ve bir çeşmenin bu son artıkları, son iz ve eserleri' Ayverdi'yi

hüzünlendirmiştir. Bununla birlikte Ayverdi, hem imparatorluk geçmişine hem de Cumhuriyete sahip çıkmıştır” (Alper: 41).

Yaşça kendisinden büyüklerin devam ettiği mahalle mektebine beş yaşında kaydolun Sâmiha Ayverdi, okumaya meraklı bir öğrencidir. Henüz altı yaşındayken düz yazı metinlerini hatasız okuyabilen Ayverdi, Bayındırlık Bakanlığına bağlı olduğundan devletin katı denetim kurallarının dışında kalabilen sibyan ya da mahalle mektebine devam ettiği gibi, ilerleyen yaşlarında bu okulları çağdışı olarak değerlendiren geleneksel Cumhuriyet fikriyatına eleştirel yaklaşmıştır. 12 yaşına gelmeden babasının askerlik konusundaki mesleki kitapları dışındaki tüm kütüphanesini tavaf etmeyi tamamlayan Ayverdi, Türk aydınlarında genellikle görülen, farklı bir düşünceye sahip aile büyüklerinin kültür mirasından yararlanarak, kültürlenme silahını erken keşfetmiştir.

“1921’de bir devlet okulu olan Süleymaniye Numune İnas Mektebi’nden mezun olduğunda 16 yaşındadır. Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, ardından başlayan Millî Mücadele Ayverdi’nin aile çevresinde millî ruhu güçlendirmiş, Millî Mücadele’yi aile İstanbul’dan izlemekle kalmamış işgale karşı mücadele etmiştir. Kuvvetle muhtemeldir ki S. Ayverdi’nin Numune İnas Mektebi’ndeki eğitiminin içeriği, bu millî ruhu tamamlamıştır. İşgal dönemi İstanbul’unda devlet okullarında, İkinci Meşrutiyet döneminde olduğu gibi dinî ve millî içeriğe sahip ders kitapları okutulur” diyerek (Demirci, 2014: 191), Fransız kurumlarına saygı duyan babasının,

kızını yine de kurumsal bir Fransız mektebine göndermek yerine, evde derse tabi tuttuğuna dikkat çeker.

Demirci'ye göre Kısakürek ve Halide Edip'e nazaran Ayverdi'yi Türklük ve İslam konularında daha samimi- içten yapan unsur da budur. Yazar Ayverdi'nin ağabeyi mimar Ekrem Hakkı Ayverdi'nin de benzer bir biçimde eğitildiğini sözlerine ekler (Demirci: 192).

Babasının konağında yapılan sohbet toplantılarını, “*selamlık sohbetleri*” olarak adlandıran Ayverdi, ilk başta okuma meraklısı bir kız için cazip görünen bu toplantıların, “*Tanzimat mantığıyla malul*” devrin bürokratlarını toplayan, bir aydınlar kulübü gibi görme eğilimindedir (Ayverdi, 2000: 48). Ayverdi, bu dönemi, “*Bir dünyadan bir başka dünyaya*” aktığı, yani annesinin tasavvufi eğilimlerinin ağır basmaya başladığı dönem olarak nitelendirir.

2.2. “Laik Bunalıma” Karşı “Pir” Gereksinimi

Böylelikle Ayverdi kalben babasının fikir ve yaşam dünyasından çok ‘*Altay Ümm-i Kenan Dergahı*’nı açan Şeyh Kenan Rifai'nin (1867-1950) yolundan giden annesine yakınlaşmıştır. Artık babasının bulunduğu muhitleri sevmez ve babasının arkadaşlarıyla birlikte dünyevi hayat sürdürdüklerini savunmaktadır. Muhafazakâr bir şahsiyet olarak annesinin izinden giderek bir tarikata katılması, onun muhafazakâr bir aydınlanma yaşadığının kanıtıdır (Demirci: 192). Ne var ki, bu yıllarda sadece Sâmiha Ayverdi gönlünü teslim edecek bir “*pir*” arama telaşında değildir. Zira akranları olan Necip Fazıl ve Nurettin Topçu da, aynı yıllarda genel laik Türk muhafazakâr

anadamar düşüncesinin aksine, kafalarındaki varoluşsal problemleri çözebilmek uğruna bir “*pir*” bulma arayışına düşmüşlerdir. Aslında muhafazakâr düşünürlerin “*pir*” arama çabalarının üstünde durmaya değerdir. Erken Cumhuriyet döneminden Orta Cumhuriyete geçişin yaşadığı yılların ortak bir özelliği, kamuoyunda toz kondurulmayan, sağ- sol tüm partilerin korumayı vaat ettikleri devrimlerin, gerek halk gerekse muhafazakâr düşünürlerin nezrinde albenisi yitirışıdır. Kemalist modernleşmenin ancak anadamar muhafazakâr kalemlerin dolayımıyla halka aktarıldığı bir süreçte, muhafazakâr kanatta hissedilen kopmalar, özellikle laikliğe ilişkin toplumsal bir oйдаşma kırılması yaşandığını ortaya koyarken, aynı dönemde, daha sonra adına “*ulusalcılar- merkez muhafazakârlar*” denilen grupların da, somutlaşmaya başladığı evredir. Bu bağlamda birbirlerinin anti-tezini geliştirerek kitleselleşen ve bugün toplumdaki bölünmüşlüğün safları olarak ayrışan her iki kesiminde, yan yana ama birbirlerine karşı taban bulmaları, Orta Cumhuriyet evresinin kayda değer gelişmelerindendir.

İşte böyle bir kültürel ortamda Nurettin Topçu’nun Abdülaziz Bekkine, Necip Fazıl’ın Abdülhakim Arvasi’ye bağlanmaları gibi Sâmiha Ayverdi de, yolunu Rifailik Tarikatı’nın kurucu önderi Kenan Rifai’nin fikir örgüsüyle birleştirmiştir. Dönemin muhafazakâr aydınlarında hissedilen duygu yoksunluğu ve dünyayla kökten- laik olmayan bir iletişim kurma gayreti, daha sonra bir “*pir*”le zorunlu buluşmayla sonuçlanacaktır. Tüzeer, üç düşünürü de kapsayan bu süreci Topçu açısından, “*Nurettin’in kafasında bir sürü problemleri*

vardı. Bedbindi hocalara kızılıyordu. Ona, 'Hocaların hepsi aynı değildir, benim babam ve şeyh efendiler de hocadır' dedim. Sonra da, 'Bizde bir hoca daha var, onu tanıyınca problemlerini çözersin' dedim. 'Böyle birisi var mıdır' dedi. Daha önce Abdülaziz Efendi'ye gidip, "Birini getireceğim" demiştim. Rahmetli titizdi. Batıdan kalma alışkanlıkları vardı. Bağdaş kurarak, tek tabak ve tek bardaktan yemek ve içmek işi olunca ne yapacağını şaşırıdı. Abdülaziz Efendi'nin buradaki kerameti belki bu ilk karşılaşmada oldu" (Tüzeer, 1992: 178-179) sözleriyle betimlemektedir.

2.3. Kim Bu "Kaymakam Eskisi": Ayverdi'ye İlk Saygısızlık

1921'de evlenen Sâmiha Ayverdi beş yıl sonra boşanmıştır. Ne var ki burada okuyucuyu bir muamma beklemektedir. Zira Ayverdi'nin hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar, Sâmiha Ayverdi'nin beş yıl boyunca evli kaldığı ve bir çocuk sahibi olduğu eski gönül ilişkisinden, hiçbir şekilde bahsetmemektedirler. Bu kaynaklara göre Ayverdi'nin, "eski bir kaymakamla (kaymakamın ismi yok) şöyle hasbelkader bir evliliği" olmuştur. Ayverdi'nin hayatını "şekillendirmeyeceği" düşünülen bu "ayrıntı", acaba bir bilgi noksanlığı veya gelişigüzel yaklaşımının mı sonucudur? Yoksa Türk düşünce dünyasında eksikliği sistematik biçimde hissedilen, ket vurma, hayatla yüzleşememe sorununun dışavurumu mu? Eğer öyleyse bu gayretkeşlik hem Sâmiha Ayverdi hem de karısından "fikren aykırılık" sebebiyle boşanan "kaymakam eşi" için büyük bir saygısızlık değil midir? Daha da önemlisi hayatla yüzleşip Kemalizm'in çeperlerinde var olma mücadelesi vermiş cesur bir

kadın- aydın hatırasına, dolaylı yoldan atılmış bu tokat, aynı kadının dinsel önderliği hususunda da sürdürülmüştür. Ayverdi'nin aydın kimliğini onamaya mecbur kalan Türk muhafazakârlığının daha ileriki yıllarda, O'nun "*postun başına*" geçişini ısrarla kapının önünden süpürmeye kalkışması, Türk sağının eyyamcı/ karşı- muhafazacı yönüne ışık tutmaktadır, kuşkusuz.

Ayverdi'nin, evliliğinden Nadide adında kızı, kızından da Gülşah ile Sinan isimli iki torunu olmuştur (Aytürk ve Mignon, 2013: 61). Boşandıktan sonra kızını, abisi Ekrem Hakkı Ayverdi (1899-1984) ve annesi ile birlikte büyütmüştür. Bu süre zarfında edebi birikimini genişletmek için sürekli okuduğunu belirtmiştir. Duygu yoğunluğu ve edebi birikiminin dışavurumu, "*Aşk Budur*" isimli romanını yayımlamasıyla neticelenmiştir. Türkiye'nin ilk "*kadın filozoflarından*" sayılan, kuzeni Semiha Cemal ile birlikte kaleme aldığı "*Aşk Budur*" romanını, kuzeninin 31 yaşındaki vefatından sonra tek başına tamamlamıştır (Uluant, 1988: 150-151). "*Aşk Budur*" kitabında, ilahi aşkı anlatan, tutkulu kalemını gün yüzüne çıkaran Ayverdi, bizzat piri Kenan Rifai eliyle felsefeye özendirilen kuzenini kaybettikten sonra, gene Rifai'nin, "*Artık onun yerine sen yazacaksın*" yönlendirmesiyle başladığı yazarlık karinesini, fikir eserlerine taşımayı başarmıştır.

2.4. Kenan Rifai ile Kesişen Yollar

1938-1946 yılları arasında Ayverdi sekiz tanesi roman olmak üzere on adet eser ortaya çıkarmıştır. Necip Fazıl Kısakürek edebi anlamda

fikir alışverişinde bulunan Ayverdi, Yahya Kemal- Tanpınar çizgisinde ilerlemiş, Kemalizm'in otoriter laiklik ilişkisine modernleşmiş, dünyadan haberdar bir İslam algısıyla karşı çıkmayı benimsemiştir (Azak, 2003: 350-352). Ayverdi eserlerinde, Kenan Rifai'nin etkisiyle, mesnevilerin sıklıkla kendilerine konu ettikleri, “*İçimizden insanların kendileriyle, diğer insanlarla ve Tanrı ile*” olan ilişkilerini konu edinmiştir. Hocasına olan sevgisi nedeniyle 1951'de “*Ken'an Rifai ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*” eserini yayımlamıştır. Osmanlı'nın son dönemi ve Anadolu Müslüman- Türk kimliği üzerine yazılarını yazmıştır. Dergi yazılarına 1946'da “*Büyük Doğu*” ile başlayan Ayverdi, yazın hayatını, “*Türk Yurdu, Türk Kadını, Havadis, Tercüman, Kubbealtı Akademi Mecmuası*” gibi yayın organları vasıtasıyla devam ettirmiştir. Avrupa'da birçok ülkeye gitmiş olup buralarda yaşadıklarını yazılarına aktarmıştır. İspanya'nın Sevilya şehrinde düzenlenen “*İslam Konferansı İçin Hazırlık*” toplantısına katılmıştır. Bu seyahat ışığında “*Yeryüzünde Birkaç Adım*” adlı eserini kaleme almıştır. Birçok derneğin aktif üyesi olmuştur. İslam peygamberinin hicretinin 1400. yıldönümü nedeniyle “*Kölelikten Efendiliğe*” kitabını yazıp İngilizce ve Arapçaya çevirterek, Müslümanlar arasında birliği sağlama amacıyla, İslam ülkelerinin liderlerine yollamıştır (Yetiş: 14-18).

Sâmiha Ayverdi konformist (uymacı) olmayan dışı bir aydın olarak, 20. yüzyılın Türkiye'sinde muhafazakâr- milliyetçi ve İslamcı çevrelerinde haklı şöhretini yükseltmiştir. Şeyhi Kenan Rifai'nin ve edebi- fikirsel anlamda sesi olmaya çalışan Ayverdi, semitizm ve

Hristiyanlık karşıtı sert görüşleri ile Türk-İslam geleneği içinde, Cevat Rıfat Atilhan’dan sonra, belki de ilk örneklerden birisi olmuştur (Aytürk ve Mignon: 58-59).

3. TASAVVUF İNANCININ KÖKLERİ

Bu noktada Ayverdi’nin görüşleri üzerine daha ileri gitmeden önce tasavvuf inancı ve onun kaynakları arasında kısa değinmelerde bulunmak yerinde olacaktır. İslam tasavvufunun, İslam dininin doğuşundan iki asır kadar sonra Arabistan, İnan ve Horasan’da ortaya çıktığı bilindir. Tasavvuf inancı öncüleri, “*ehlisünnet uleması*” denilen şeriatçı din bilginlerince tepkiyle karşılandı ve uzun süre “*sapkınlıkla*” suçlandılar. Zira Tasavvuf, dinin zahiri yönüne yapılan toplumsal-siyasal vurguya, dinin gerçek ahlaksal özünün kaybedilmekte olmasına bir tepki olarak gelişmişti. Dinin salt tinsel bir i yaşantı, ruhsal bir inanç olduğunu öne süren mutasavvıflar, başlangıçta “*İslami toplum*” idealini bile önemsemeyen önermelere sahiptiler. Yasal ve toplumsaln öğeleri içinde barındırarak dinle bütünleşen şeriatın hakikatin tümü değil, olsa olsa hakikat tezahürlerinden biri olabileceğini varsayan mutasavvıflar, (Gellner, 1983: 29) dinin özüne sahip çıkarak, Allah ile insan arasındaki ilişkiyi “*aşk*” temelinde tanımlamışlardır (Dural: 187-200). Sufilerle, onlarla sürekli didişen geleneksel İslamcılar arasındaki temel atışkının, “*tevhit*” konusundan çıktığına değinen ztrk, sorunu şöyle özetlemektedir:

“Sfilertevhd konusunda kelmcılardan farklı olan bir tutum sergileyerek tevhde sadece akıl yoluyla değil, vahiy ve ilham

yoluyla yani sezgi gücüyle ulaşılabileceğini kabul etmişlerdir. Nitekim onlara göre, 'Hakk'ı Hakk'tan başkası bilemez, O'nun gibi hiçbir şey yoktur.' Sûfi önce Allah'ın fiillerinin, sonra sıfatlarının ve daha sonraki basamakta da zatının birliğini görür. Aslında sufiye göre O'nun birliğinden söz etmeye bile gerek yoktur; hatta bu bir şirktir; çünkü O'nun birliğinden söz etmeyi denemek, öncesinde çokluğu görmek anlamına gelir. ... Bu durumda tevhit, akılla kavranan bir fikir olmaktan öte bir yaşamdır ve herkes imanına, yaşama haline göre tevhidin bir mertebesinde bulunur. Buna göre halk tevhidi üç merteye üzere yaşar. Birinci merteye avamın tevhidi, ikinci merteye zahirî ilmin hakikatine ermiş kimselerin tevhidi, üçüncü merteye marifet ehli havâssın tevhididir. İlk sûfilerden başlayarak tarih boyunca tasavvufun nihâî hedefi; üçüncü mertebeye yani mutlak vahdete ulaşmaktır..." (Öztürk, 2018: 236-237).

3.1. Rifailik: Modernist İslam'ın Tasavvufi Bir Okuması

Yazar, Rifailiğin genel olarak İslam'ın tevhit anlayışına uygunluğunu öne sürerken, Sofi Huri de, Rifai'nin, tasavvufu; sırf İmam Gazali gibi ahlaki prensiplere indirmediği gibi, Muhiddin Arabi'nin vahdet-i vücudçu anlayışından da farklı bir mertebede ele aldığına değinmektedir (Sofi Huri, 2021).

Sâmiha Ayverdi ağabeyi Ekrem Ayverdi'yi yakından etkileyen bu farklı tasavvuf yaklaşımı, yine Sofi Huri'nin kalemince, “*Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışına göre, insan ruhu manevî kirlerinden*

temizlenmiş olmalıdır. Ancak bu durumda insan, diğer yaratılmışlarla olan ilişkisini, kâinattaki kendi yerini daha iyi idrak eder, gerçekle yüz yüze gelir. Bu gerçekle olan temas gerçeği bilmemize ve bulmamıza yardımcı olur. Bu, insanla başlayan ve insanda tam anlamıyla kemâle eren bir idrak ve düşünceler zinciri ve kendi içinde (bizatihi) yaşanan bir hayat tecrübesidir. Tasavvuf dinle devamlı bir aradadır, çünkü din, tasavvufun açıklamaları, tercüme ve yardımına muhtaçtır” (Sofî Huri, 2021) sözleriyle ifadesini bulmuştur.

Kenan Rifai aslında çok iyi eğitim almış bir kişi olarak, muhafazakâr çevre içerisinde daha o yıllarda, “*modernist İslam*” olarak adlandırılan, kökeni Osmanlı’nın son dönemine dek götürülebilecek yeni bir oluşumu simgelemektedir. Daha önce kurduğu dergâh Cumhuriyet dönemi ile birlikte kapatılmış ve kendisi sıkı bir gözetim altında tutulmuştur. Ne var ki, Kenan Rifai’nin muhafazakâr kimliğini, dönemin diğer tarikat liderlerinden ayırmak gerekir. Zira Rifai ile takipçileri, tasavvufi geleneğin devamı olan bir tarikat oluştursalar da, modernitenin getirdiği yeniliklere açıktırlar (Tahrallı, 2002). Sâmiha Ayverdi’nin annesi ve kuzeni Semiha Cemal’in (1906-1936) birlikte Kenan Rifai’nin yanında rahatça yer almalarının nedeni, tarikat faaliyetlerinde kadın-erkek eşitliğine dikkat edilmesidir. Böylelikle kadınların Rifai tarikatında önemli yerleri olduğu söylenebilir. Ayverdi, Rifai’nin kadınlara değer vermesinin nedenini, İslamiyet’te Tanrının sahip olduğu yaratıcı gücün, dünyada kadınlar tarafından annelik vasıtasıyla kullanılması olduğunu açıklamıştır. Hayatın devamlılığını bir anlamda kadınlar sağlamaktadırlar. Ayverdi,

şeyhin, kadının eve kapatılmasına, erkekten düşük görülmesine karşı çıktığını belirterek; Rifai'nin kadının imanı ve fikriyatı aktarmada erkekten daha başarılı olduğunu düşündüğünü vurgulamaktadır (Ayverdi ve diğerleri, 2009: 237-238).

3.2. Tarikatta Kadın- Erkek Eşitliği

Kenan Rifai'nin inananları birleştirici görüşlerini, kendi için bir yol olarak tarif eden Ayverdi, Türk muhafazakârlığı içinde devrimci bir kişilik sayılmaktadır. Kendisi Tanrı yolunda, farklı kalıplar aramayan-şekilcilikten uzak, mürit-mürşit ilişkisini benimsemiş, yaşamı ve eserleri ile muhafazakâr kadınlara örnek olmuş birisidir. Önemli unsurun, imanın sahilliği sayılmasından hareketle, hitap ettiği kitlenin, kadın- erkek olup olmasını önemsememiştir. Tasavvufta kadının yolunu açmış ve dişi tarikat ehlinin de, ‘‘*Mutmainne*’’ mertebesine varabileceğini savunmuştur (Sargut, 2019).

Ayverdi, Kenan Rifai'nin görüşlerine benzer şekilde, muhafazakârlık olgusunu kadın kavramıyla birlikte ele alır. Onun için kadın yerli, yani kültüre ait olan bir bilinçle, tarihsel mirası, sürekli bir şekilde geleceğe taşır. Ayverdi kendi düşüncelerini belli bir terkip içinde düzenler. Buna göre, sırtını tasavvufa, ahlaka, aile yapısına, kültüre, kadının içinde bulunduğu ‘‘*cemaate*’’ dayayarak, Türk muhafazakârlığı içindeki erkek yoğun önderlik arasından sıyrılıp nadide bir derviş rolü oynar. Deyim yerindeyse o, muhafazakâr algının, erkek egemen sahasına bir kadın olarak girip kadını salt kadına atfedilen mekânlardan çıkararak, Türk muhafazakârlığını vicdan muharebesi

vermeye çağırmıştır. Fakat Ayverdi bunu feminist bir ruhla yapmış değildir. Zira onun düşüncesinde, muhafazakâr düşünce yapısı itibarıyla, erkek- kadın cinsiyetsiz bir yapı arz etmelidir (Çağlıyan İçener, 2016: 135-136).

Dinsel ibadet hususunu yabana atmayan Ayverdi, dinde kolaylıklar yaratılarak iman ruhuyla toplumda, yeni- akıcı bir bilinç yaratılabileceğini savunmaktadır. Örneğin Kuran'da kadınların örtünmesi ile ilgili ayetlerin olduğunu, fakat hiçbir dinsel aydının, örtünmenin biçimsel şeklini tarif edebilecek bir yetiye ulaşamadığını/ ulaşamayacağını belirtmektedir. Ona göre tesettür her ülkede farklı uygulanmak zorunda olup, örtünme kısaca, kadınların edepli olarak giyinme şeklidir. Yine milli bütünlüğü sağlamak için mezheplerle ilgili yorumlar da getiren Ayverdi, mezheplerin özde dinin daha kolay anlaşılabilmesi için birer açıklama sunduğunu kaydetmiştir. Özünde ortak fakat farklı ayrıntılara sahip mezheplerin; kişisel, siyasal, ekonomik çıkarlar nedeniyle cemaatin bölünmesine sebep olmalarıysa sorunun asıl kaynağıdır (Ayverdi, 1976: 313-377).

3.3. Muhafazakâr İmgelem Karşısında Ayverdi

Muhafazakâr düşünce, varsayımsal bir geçmişi yücelterek onun üstünde yükselir ve kendini içinde bulunan zamana ekler. Çınar, “varsayımsal geçmişin” yapılandırılması denilebilecek sürecin günümüzdeki gidişatını, “*Evin, Türkiye'nin yeni sahibi olmak isteyip de olamayan AKP, çareyi yeni bir evin, yeni bir Türkiye'nin sahibi*

olmakta bulmuştur. Bu son döneminde AKP '(muhafazakâr söylem?)'⁵ Yeni Türkiye'nin kurallarını, ev sahibi olarak kendisinin koyacağı bir kurucu iktidar olma arayışındadır” diye açıklamaktadır (Ünal Çınar, 2020: 200).

Ne de olsa, toplumsal bellek, önce ontolojik olanla gerçekliğin arasındaki farkı azaltır, daha sonra da çoklu anlatıma yol açması muhtemel bir iyileştirmeden, toplumu bölüntülendirip, içinden yeni bir toplumsal varlık alanı yaratan, bir “*iğdiş etme*” haline yönelerek ilerler (Çınar: 232). Türk muhafazakârlığı da bu minvalde geçmişine sıkça atıfta bulunur. Osmanlı- Türk modernleşmesini, Tanzimat'tan beri eleştiren Türk muhafazakârlığı, Baltacıoğlu- Tanrıöver'de olduğu gibi radikal devrimler yerine halkın istekleri göz önüne alınarak, kısmi değişimleri tercih etmiştir. Bunların arasından Sâmiha Ayverdi, Türk muhafazakârlığı içinde oluşturduğu çizgiyi, yazdığı eserler ve kaleme aldığı mektuplarla, yaşadığı olayları anlatarak somuta indirgemıştır (Özekmekçi ve Komsuoğlu Çıtıptıoğlu, 2013: 39-40). Geçmişin tasavvuf anlayışını yazdıklarıyla geleceğe taşıyan Ayverdi, tekkelerde uygulanan terbiye ile ulaşılan ilahi aşkın ahlakının, Türk milletine özgü biçimde, Rifai dervişlik makamıyla yoğrularak uygulanmasını istemiştir (Özköse, 2013: 28-29).

Sâmiha Ayverdi'nin düşünce dünyasının temelinde yatan konu insandır. Bu insan kendisini tanıyıp gerçek potansiyelini ortaya çıkarmış, kendisini tamamlamış bir yapıdadır. Ona göre “*Kendi kendisiyle hesaplaşmamış, yakasını hayvani benliğin esaretinden*

---

⁵ Ekleme yazarlarca yapılmıştır. (yn)

kurtaramamış, dünya hırsları ve ayıpları tufanı ortasında canını Nuh'un gemisine atıp selamet durağına varamamış insan, gerek kendisi gerek hemcinsleri için ne kadar tehlikeli idi. Âlim de olsa sanatkâr da olsa bu buydu'' diyerek, insan nefsinin arınmasının önemine vurgu yapmaktadır (Ayverdi, 2000: 75). Ayverdi “*İnsan ve Şeytan*” isimli eserinde, kahramanı Doktor Şevket’i, bedeniyle ruhu arasında çatışma yaşayan bir kişi olarak betimlemektedir. Şevket içinde bulunduğu şehvetin, şeytanın işi olduğunu bilir, fakat buna rağmen, nefesine yenik düşerek şeytana uyar. Aslında Şevket’in dramı, insanın kendi içinde çatışması- kendini arama çabasının tezahürlerindedir (Akif Kızı Babayeva, 2018: 204). Bu eserinde Ayverdi, çürümeye yüz tutmuş toplumlarda, iç çatışma yaşayanlar insanlar içinde, başta kadınlar olmak üzere, ancak imanı yüksek olanların toplumu kurtarmaya muktedir olacaklarını ispata çalışmaktadır (Ayverdi, 2011).

İnsan ikiyüzlülükten, yalan- dolandan, kibir- nefretten arınarak kendisini tasavvufi düşünceye teslim etmelidir. Tasavvuf ışığında iç benliğini keşfeden kişi kendini bulur, kendini bulan kişi Hakk’ı bulur, Hakk’ı bulan ise tüm dünyayı olanca benliğiyle kavrayacaktır. Bu kavrayış ekseri tekke ve dergâhlarda gerçekleşmektedir. Ayverdi’ye göre tekkede insan, benliğini iman aşkı ile kazanmaktadır. Tekke sanıldığı gibi insanı toplumdan koparmaz, tam tersine vicdani ve ilahi bir aşkla topluma kazandırır. Özellikle tekkelerden “*büyük adam*” diye tasvir ettiği kişiler yetişmiştir. Bu adamlar sanatçı, siyasetçi veya fikir insanları olabilir. En önemli özellikleri ise kendi çıkarlarından

vazgeçip, nefislerine kilit vurup halkları için çalışmalarıdır. Ona göre bu adamlar aslında birer derviştir. Fatih Sulan Mehmet, bu dervişlerin en yücelerindedir (Gürsoy, 1988: 52-53).

3.4. Tekkelerin Kapatılmasına İkircimli Tutum/ Dergâh Nedir?

Tekkelerin ve dergâhların kapatılmasıyla ilgili olarak Ayverdi'nin ikircikli bir görüşü vardır. Başta, rejime karşı oldukça tevekkül sahibi bir yaklaşımla, tekkelerin nasıl Allah'ın izni ile açıldıysa yine Allah'ın buyruğuyla kapatıldığını belirtir. Hatta âlim ve imanlı insanlar yetiştiremedikleri için dergâhların kapatılmalarını haklı bulur (Ayverdi, 2005: 58-102). Bu onun piri Kenan Rifai'nin görüşleriyle de uyumludur. Zira Rifai, tekke ve zaviyelerin kapatılması kararı ardından, Kemalizm'le yüzleşmekten veya ona meydan okumaktan kaçınmış, daha önce “*dergâh*” olarak kullandığı evini meskene dönüştürmüş, sohbetlerini ise çok küçük bir toplulukla sınırlandırmıştır (Atik, 2007: 28-34). Fakat bazı yazılarında tekke ve dergâhların kapatılıp kimi dini uygulamaların yasaklanmasını olumsuz karşılayan Ayverdi'ye göre, Türkiye'de 1925'li yıllardan sonra tasavvufi gruplara yapılan kovuşturma, tahribatla verilen cezalar, SSCB'nin dindarlara yaptığı uygulamalarla yarışır niteliktedir (Ayverdi, 1985: 69). Yazar, tasavvufi tarikatların toplumsal yaşamda ifa ettiği görev hususunda, kesin konuşmaktadır:

“Dergâhlar bir arınma bir tasfiye ocakları idi. İçlerinde sıkıntı, azap ve türlü nefsanî sıfatlar, misal kin, haset, kibir, yalan, intikam gibi türlü uygunsuz hallerle gidenler yavaş yavaş bu

hayvani vasıflarını bırakarak pir ü pak olur ve boşalan kötülüklerin yerine mesela sabır, sükun, tahammül, müsamaha, nezaket gibi yumuşak ve insani elemanlar getirirdi. Zira bir dergâh demek söz, saz, sema, devran, dua ve namaz gibi hem dini hem estetik bir malzemenin harman olup, isteyenin dağarcığını dolduran bilgi, kültür ve irfan ocağı demektir'' (Ayverdi, 2015: 8).

Dervişçesine hayat yaşamak Ayverdi'ye göre her zaman mümkündür. Zira İslam, sadece şekli olarak yaşanan, günlük hayatın dışında kalmış bir din değildir. İnsanın vicdanını ve diğer insanlarla ilişkilerini düzenleyen güncel bir hayat sistemidir. Bu sistem için Kuran ahlakı gerekir. Yönetenlerin Kuran ahlakına sahip olması sonucu, vatandaşlar da bu ahlaka sahip olur. Dolayısıyla yönetenlerin kökten-jakoben isimlerden oluşması yerine, geleneksel İslam'ın katılığını dışlamış bir sufi ahlakı, hem toplumsal kötülüklerden korunmak hem de isabetli siyasal tercih yapabilmek için ilk adımdır. Fakat Batı'nın maddeciliği, Doğu'nun duygusallığına galip gelerek ilerlemektedir. Şöhret, para, mal, mülk gibi maddi kazanç gaileleri, insanların giderek temel uğraş alanı halini almıştır. Ayverdi'ye göre kendisine tapmayıp, büyüklüğe kapılmayan insana ihtiyaç vardır (Bilecik, 1988: 75-77). Ayverdi İslam'ı, semavi dinlerin kesinlikle sonuncusu olduğunu belirtmiştir. Kur'an-ı Kerim, vahyin/ Tanrısallığın son sözünün söylemiş halidir. Ayverdi her ne kadar diğer dinlere ve mensuplarına saygı duysa da, onlardan uzak durmaya çalışmıştır. Onun eserlerinde

gösterdiği tasavvufi yol, elbette Kenan Rifai'nin yoludur (Ayverdi, 2005: 108-109).

Eserlerinde tasavvufi temellere dayanan manevi insan arayışı içinde olan Sâmiha Ayverdi; Tanrı'nın varlığını, bu insanın prototipini, tüm kişisel istençlerini, dünyevi arzularını bir kenara bırakarak dünyada bulmayı umut eder. Manevi arayışlarına, “*Yaşayan Ölü, Batmayan Gün, Mesihpaşa İmami, Aşk Budur, Ateş Ağacı*” başlıklı çalışmalarında yer ayırmıştır. İlahi aşka kendi tecrübeleri sonucunda varacağına inanır, izleyicilerine de aynısını denemelerini salık verir. Bu ilahi aşk sonucu, maddi âlemden sıyrılıp Tanrısallığın bir parçası olarak, onu yansıtan bir ayna sıfatıyla, dünyaya gelişin gerçek anlamı yakalanabilmelidir. Yaşanmışlığın anlamı da zaten burada gizlidir. Yani manevi öz- aydınlanmada... Bu yüzden Ayverdi, tasavvufi aydınlanmayı, tüm eserlerinde üçüncü kişi üzerinden değil, doğrudan kahramanın ağzından ve birincil şahıs kalıpları çerçevesinde aktarır (Özgürel, 2011: 10-13).

Tasavvufi görüşün Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde bu denli yerleşmesinde daha önce de dile getirildiği üzere, Kenan Rifai'nin etkisi büyüktür. Ayverdi'nin eserlerine nakşedilen manevi kişilik, aslında hocasının kişiliğidir. Sâmiha Ayverdi, henüz 32 yaşındayken Semiha Cemal ile birlikte, yazdığı “*Aşk Bu İmiş (Aşk Budur)*” başlıklı ilk romanını, tutkulu bir öğrenci olarak hocasına sunmuştur. Eserinde geleneksel olarak İslamiyet'e uygun görülen kadın-erkek ilişkisine, olağanüstü bir karşı çıkışla yaklaşmıştır. Kitabını ancak Kenan Rifai okuduktan sonra yayımlayabilmiştir. Şeyhi ve hocası Rifai, 1950

yılında vefat edene kadar, tüm eserlerini önce ona sunmuştur. Kenan Rifai'nin, kendisine sunulan bazı oyunları beğenmemesi ya da bu eserlerde aşırı fikirlere rastlaması üzerine, Ayverdi'nin bunları yırtıp yok ettiği ileri sürülmektedir. Ayverdi'nin şeyhine olan sadakati sonsuz olup, Rifai'yi her yerde korumuş ve onurlandırmıştır (Ergiydiren, 2009: 370). Hayatına Rifai dışında bir “oto-sansür” mekanizması koymaya yanaşmaması da, pir ile müridin birbirlerine ne denli değer verdiklerinin ispatı sayılmalıdır.

3.5. Yalçın: “Kadınlar Tekkesi”

Türkiye’de Cumhuriyet rejimi kurulduktan sonra sufilik düzeninin, ritüellerin ve derviş dergâhlarındaki eylemlerin yasaklanmasına rağmen, Ayverdiler ailece, bu tarikata bağlı kaldılar. Şeyh orta yaşlı ve yakışıklı biriydi ve çevresinde çok sayıda kadın müridi vardı. Bazen bu durumla ilgili çıkarılan, birtakım kötü söylentilere rağmen müritler sürekli olarak ama daha dar bir çerçevede toplanmaya devam etmişlerdir. Rifai'nin ilginç modernist kişiliğine dikkat çeken Turan Atik, şeyhin dikkat çeken özellikleri hakkında, şu bilgileri vermektedir:

“Kenan Rifai, annesine tarifsiz bir bağlılık içindeydi. Ona göre annesi yalnız kendisinin değil sanki insanlığın anası, Hakk'ın bir yüce velisiydi. Oğlunun ilk mürşidi annesidir. Kendisine manevi dünyanın, Allah yolunun kapılarını açan annesi Hatice Cenân daha sonra O'nu kendi mürşidi Şeyh Ethem Efendi'ye teslim etmiş, bu suretle Kenan Rifai'nin manevi şahsiyeti bu iki mürşit tarafından oluşturulmuştur. ...İstanbul'a dönünce Erkek

Muallim Mektebinde Fransızca hocalığı, Tedkikat-ı İlmiyye Encümeni âzâlığı, Dâruşşafaka Müdürlüğü, Meclis-i Maârifâzâlığında bulunmuş ve emekli olduktan sonra da Fener Rum Lisesi'nde on üç yıl Türkçe hocalığı yapmıştır.

... Kenan Rifâî gerek Mekteb-i Sultani, gerekse Alyans okulunda Fransız kültürüyle yoğrulmuş, çok iyi Fransızca biliyor hatta Fransızcaya ders verecek kadar hâkimdir. Bir gün olsun papyonsuz ve kravatsız sokağa çıkmaz, çok şık giyinir kolalı gömleklerden, şapkalardan, kravat içnelerinden hiç vazgeçmezdi. Tabir yerinde ise evdeki yaşamı tam bir Fransız burjuvası gibiydi. ...1908'den tekkelerin kapanmasına kadar olan dönemde Kenan Rifâî'nin, resmî görevleri dışında bir dergâh şeyhi olarak, başta yakınları olmak üzere, İstanbul'un tasavvuf ve entelektüel çevrelerinde etkili bir yeri olduğu anlaşılıyor” (Atik, 2007: 29-32; Meriç, 1993).

CHP'nin tek parti iktidarının son bulmasıyla beraber DP'nin 1950'de iktidara gelmesiyle, dini yaşama dönük pratikler kimi gruplarca daha rahat tatbik edilir olmuştur. Sonunda Rifai tarikatı da, Ayverdi'nin 1951'de yayımlanan, “*Kenan Rifai ve 20. Asırda Müslümanlık*” başlıklı eserle aleniyet kazanmıştır. Ayverdi ile birlikte Safiye Erol (1902-1964), Sofi Huri (1897-1983) ve Neziha Araz (1920-2009) tarikatın tanınan isimleri ve kadın önderleri olmuşlardır (Aytürk ve Mignon: 61-62).

Görülebileceği gibi Rifailik tarikatında, “kadın kültü” neredeyse Kenan Rifai’nin öncesinde görülen, “annenin liderliği” olgusunda yatıyor. Kenan Rifai’nin annesinden sonra tarikatın başına geçmesi, uzunca bir müddet tasavvufi tarikatta geleneğin bozulması şeklinde sonuçlanmış ve Rifai’nin vefatıyla beraber, Rifailiğin ipleri tekrar kadınlara geçmiştir. Kenan Rifai’nin Cuma sohbetleri haricinde cüppe ve sarık giymediğini, ondan sonra tarikatın başına geçen kadın liderlerin de, başörtüsü, geleneksel kıyafet, dışa kapalılık gibi radikal İslamcı kadın önderlerde rastlanmaya alışılan tavır ve davranışlar sergilemediklerinin altını çizen Yalçın, Rifailiği haklı olarak, ”kadınlar tekkesi” olarak adlandırmaktadır. Yalçın, Rifai’nin diğer asistanı Nezihe Aras’ın kişiliği hakkında sürdürdüğü yorumunda, gerek izleyici gerek liderlik konumunda olsun, Rifailik’te, kadınların hissedilir ağırlığı olgusunu aşağıdaki gibi irdelemektedir:

3.5.1. Postnişteki Kadın Şeyhler

“Nezihe Araz dindardı. Bir dergâha bağlıydı. Ama hayatı boyunca saçını örtmedi. Beş vakit namaz kılmadı; oruç tutmadı. Erkek meclislerinden kaçmadı. Kendini hiç ikinci sınıf görmedi. Meyhaneye gidip rakı da içti, Nesimi’den şarkı da söyledi. Kimsenin günlük yaşamına, hayat felsefesine karışmadı. Siyasete ilgi duymadı; kendini hep partilerüstü gördü. Atatürk’e hayrandı. Son eserini 1993 yılında Mustafa Kemal ile Latife’nin ilişkisi üzerine yazdı: ‘Mustafa Kemal’le 1000 Gün’.

Bakınız; son yıllarda Türkiye, çıkarılan **'ikilikler yüzünden'** çok gerildi. Şimdi söyler misiniz, **Nezihe Araz** kimden? Biliniz ki; **Nezihe Araz** Türkiye'dir.

...**Kenan Rifai** ve gönül dostları kadınlar edebiyatçıların bile dikkatini çekti. **Refik Halid Karay** **'Kadınlar Tekkesi'** romanını yazdı. ... Diğer yanda, **Kenan Rifai** dergâhı poştneşine hep kadınlar oturdu. Zaten ilk oturan da **Kenan Rifai**'nin annesi **Hatice Cenân Sultan**'dı. **Kenan Rifai**'den sonra dergâhın başına ne çocukları ne de eşleri geçti. **Samîha Ayverdi** ve onun ölümünden sonra da **Cemalnur Sargut** bu görevi aldı. Dergâh; Kubbealtı Yayıncılık, Kubbealtı Akademisi gibi faaliyetlerine günümüzde de devam ediyor. **Kenan Rifai**'ye bağlanan kadınların çoğunluğu **Nezihe Araz** gibi üniversite mezunuydu. Hepsinin eli kalem tutuyordu; çeşitli kitaplar yazdılar. Örneğin, **Safiye Erol**'un **Maçka Palas A Blok 16** numaralı dairesinde bir araya gelip **Mevlana**'nın **Mesnevi**'sini Türkçeye kazandırdılar"⁶ (Yalçın, 2009).

3.5.2. “Kadından Şeyh mi Olurmuş?” Ya da İHL’lerde Okuyan Kızlar Meselesi

Hal böyleyken yani Ayverdi'nin uzun yıllar sürdürdüğü Rifai tarikatının “şeyliği” mertebesinin, bırakın günümüz İslamcılığını, İslam'da kadınların katılımına çok daha sıcak bakıldığı 1950'li yıllarda bile Sâmiha Ayverdi'ye “yakıştırılmaması” hususu, üzüntü vericidir. Günümüzde İHL’lerde ileride din işlerinde çalışmak üzere binlerce kız öğrencinin yetiştirilmeye çalışılmasına karşın, bunların

---

⁶ Vurgular orijinal metne aittir. (yn.)

arasından İlahiyat Fakültesi'ni bitirmiş çok küçük bir azınlığa, içinde sınırlı kontenjan açabilen Türkiye'de diyanetin, siyasal partilerin ve cemaatlerin ortak kadın yaklaşımları sorunludur. Orta derece personeli arasından kadın çalışanlarını, “callcenter” görevlisi olarak değerlendiren Türk İslamcılığı, bugün Yahya Kemal'in, Kenan Rifai'nin, ve Sâmiha Ayverdi'nin “*Türk Müslümanlığı*” çizgisini hayli geriden izlemektedir.

“*Nasıl olur da bir kadın dinsel konularda erkeklerin önünde yürürmüş?*” anlayışına hararetle saplanan genel Türk muhafazakârlığı da, İslamcılığın hegemonyası altında, “*aydınlık- münevverlik bahşettiği*” Sâmiha Ayverdi'nin dinsel kimliğini ötelemese bile, en azından gözden ırak tutmaya çabalayarak Sâmiha Ayverdi özgülünde kadın kimliğini girişilen saygısız tutum ve umursamazlığa suç ortaklığı etmektedir.

Bugün Ayverdi'nin dinsel kişiliğine, ancak, yabancı dillerde yazılmış, Türkiye'de pek fazla okunmayacağı düşünülen tezlerde gereken saygı gösterilmekte, Ayverdi ve diğer kadın Rifai önderlerin hakkı teslim edilebilmektedir. Nitekim bu çalışmalardan birisi olan Müderrisoğlu'nun tezinde, Âyverdi için şu nitelendirmeler kullanılmaktadır:

“Kenan Rifai'nin 1950 senesindeki ölümünün ardından Rifai tarikatının başına geçen Ayverdi, geleneksel İslamcuların Ortodoks inançlarına karşı farklı ve modernist bir çizgiyi temsil etmekteydi. Türk Kadınlar Kültür Derneği, Kubbealtı Akademisi

ve Kùltür Vakfını ağabeyi Ekrem Hakkı Ayverdi ve onun eşi İlhan Ayverdi ile birlikte kuran Ayverdi, Yahya Kemal Kùltür Enstitüsü, Yeni Dođuř Cemiyetine İstanbul Fetih Cemiyeti gibi derneklerin önde gelen isimlerindendi. Üstelik Sâmiha Ayverdi, Rifailiği kurumsal bir noktaya taşıyarak, dernek- yayın kuruluşları üzerinden tarikatını kurumsallaşmayı başarmıştı” (Müderrişoğlu: 1-18).

Sâmiha Ayverdi'nin dinsel kimliğinin ağırlığından etkilenen Müderriřođlu gibi, bu ağırlıktan rahatsız olan kişiiler de vardı hiç kuşkusuz. “*Tasavvuf- Tarikat Kalpazanları*” başlıklı yazısında, Rifailik eleştirilerinden hızını alamayıp Sâmiha Ayverdi'nin tarikatça “*şeyhe*” olarak kabullenmesine karşi çıkan Mustafa Akkoca, Ayverdi'nin dinsel yetkinliğini kabul etmesine karşiın, İslam'da şeyhelik kurumu bulunmadığını öne sürmektedir. İşin aslı, “*memure-hâkime*” gibi kavramlar olmadığı gibi yerleşik dilde, “*şeyhe*” gibi bir kavramdan da söz ačilamaz. Zira tasavvuf dergâhında liderlik konumunda olan, kadın dinsel önder veya kadın derviş- řeyh gibi kavramlar Ayverdi için daha kullanışlı, uygundur.

SONUÇ:

KUBBEALTI'NIN SUSKUNLUĞU VEYA AYVERDİ NASIL KORUNACAK?

Akçakoca, “*Bu kadar izah'tan sonra bu Zât'ın kim olduğuna dair bir fikir sahibi olduğunuzu zannederim. Bu Zât'ın Müride'lerinden, Edibe, Sâmîha Ayverdi Hanımefendi başı açık, asrî kıyâfetler içinde zarife bir İstanbul hanımefendisiydi. Tarîkatin Şeyhesi idi. Ta'rif etmeye çalıştığım figür hanımefendi de başı açık, modern giyimli ve şimdilerde bu tarikatın şeyhesidir. Tarîkatin düsturu, kadın- erkek münasebetlerinde kaç- göç'ün olmadığı, eşit şartlarda aynı mekânlarda bulunmak, tesettüre riâyet şartı yok, hafif yollu Melâmî'lik*” (Akkoca, 2015) diyerek, kadınların İslam'ın mesajını anlamaya meyilli fakat onu aktarma- yol gösterme noktasında eksik varlıklar olarak tanımlamaktadır. Mustafa Akkoca, yine de pek çok muhafazakâr- İslamcı yazarın aksine, kendisini Ayverdi'nin “*şeyhe*”liğini yani üstünlüğünü kabule mecbur hissediyor ki bu bile, İslam toplumlarında kadın sorunuyla yüzleşilmesi bahsinde önemli bir eşik oluşturmaktadır.

Ayverdi hakkında yazılan diğer yazılarda eril akıl, İslam dininin sınırları arasında hassas bir gezinti yapmaya kendisini mecbur hissetmektedir. Ancak bu kısa gezinti Ayverdi'nin kadın bir dinsel lider olarak hakkının verilmesinden ziyade, dine hizmet eden önemli bir kadın yazar olarak tanıtılmasından ibarettir. Kenan Rifai'den post almasının üzerinde ya hiç durulmamakta ya da bunun sahihliği

sorunsallaştırılmaktadır. Oysa o, “Çokbilgi” tipi tarafsız e-ansiklopedilerde ve siyasal İslamcılık konusunu araştıran, özellikle sol kalemlerin ifade ettiği gibi, “*Kenan Rifai'nin yerine geçmiş ve kırk seneden fazla Rifai tarikatının şeyhliğini yapmıştır*” (Çokbilgi, 2021).

Aslına dışarıdan yapılan yorumların hiçbiri Kubbealtı Cemiyeti'nin tavrı kadar iç acıtıcı değildir. Zira kuruculuğunu yaptığı ve sonradan bir ekol haline gelen, “*Kubbealtıcılar*”, hocalarının arkasında sağlam durmayı becerebilseler, Sâmiha Ayverdi ve din sorunu sağlıklı bir şekilde sonuçlandırılabilirdi. Ancak Kubbealtı dergisinde, sözde Sâmiha Ayverdi'nin din anlayışı üzerine yazdırılan, “*Hakk'a Yürüyüşünün 20. Yılı Vesilesiyle Sâmiha Ayverdi'nin Din Anlayışı Üzerine*” başlıklı yazı, Ayverdi'nin din karşısındaki gerçek konumunu açığa çıkarmak için değil, bilakis gizlemek için kaleme alınmış gibidir. Makalenin yazarı, kendisini “*ilahiyyat talebesi*” olarak niteleyen Ethem Ruhi Fığlalı'dır. Ayverdi'yi aslında olmadığı bir şeye, yani geleneksel İslam'ın tüm kurallarına riayet eden, modernite adına hiçbir kaygu taşımayan sıradan İslamcı bir yazar olarak sunan bu yazının başındaki, “*talebe*”lik ihsasıyla gerçekleştirilen alçakgönüllülük gösterisi, Fığlalı'dan, kendisine Ayverdi'yi Ayverdi'nin sahasında yenme imkânı sunan Kubbealtıcılara yönelik bir gönül alma kabilindedir.

Yazısına öncelikle Ayverdi'yi tanımamın onu anlamak ve doğru bir biçimde anlatmak olduğunu söyleyerek başlayan Fığlalı, “*Sâmiha Ayverdi, şevksiz şüphesiz tam ve büyük bir mütefekkindir. Dolayısıyla görüşleri, kategorik olarak ele alınıp alışılmış usuller çerçevesinde*

tahlil edilip 'kompartmanlar' hâlinde tasnif edilebilecek 'mücaz' bir din âlimi veya İslâm düşünce târihindeki mezheplerden ya da kelâm, fıkıh veya tasavvuf okullarından birinin kurucusu veya bu okullardan birinin usûl ve esaslarını benimseyip savunan bir din bilgini ya da bir ideolog değildir. Kaldı ki o, çok yalın ve tam bir sehl-i mümtenî hâlinde, kendisini 'Müslüman ve Türk'üm elhamdülillah, sıfatımın da sıfatsızlık olduğunu tekrar edebilirim.'ifâdeleriyle tanıtır" (Fığlalı, 2013: 11-31) diyerek, Ayverdi'nin özgül konumunu, hem de Sâmiha Ayverdi'nin takipçileri önünde zedelemiştir. Herhalde Kubbealtı kadrosundan arda kalanlar da, dönemin baskınlaşan "kurucu" İslam algısı önünde kendilerini, "günah çıkarmak" zorunda hissetmiş olsalar gerek ki, cinayetin, Fığlalı gibi "vazıf" bir din adamının eliyle gerçekleştirilmesine sessiz kalmaktadırlar. Herkesin ötekisi tarafından adlandırılıp anlamlandırıldığı günümüz ilişkilerinde, bu alışverişin kaybedeni sadece 40 yıllık fiili önder Ayverdi ve Rifailiğin diğer kadınları olmaktadır.

Yaklaşık 25 sayfa süren yazısında İslam, İslam'ın şartları, sırasıyla Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed ve takva, tarikat, inanmanın faziletlerinden bahseden Fığlalı, başka bir konu üzerine hazırlayıp, sonradan çağrı üzerine Sâmiha Ayverdi'yi işin içine katmak zorunda kalan, bir kalem görüntüsü çizmektedir. Ayverdi'nin özgün görüşlerinden sayfalar boyunca bahsedilmeyen bu "Sâmiha Ayverdi yazısında", Ayverdi'nin yazara haklılık verecek iki- üç eseri dışında pek az eserine vurguda bulunulmakta, Sâmiha Ayverdi, "Neden İnanırsınız?, İyi Müslümanlar Nasıl Yaşamalı" sorusuna, maddi delil

kazandırma gibi ikincil bir dereceden illiyetle, özü kendisi olan yazıya, lütfen duhul ettirilmiştir. İşin ilginç yanı Kubbealtı dergisinden hiçbir kadının, bu yazıya yanıt verme sorumluluğu hissetmemesidir. Bu durum siyasal İslam'ın iktidarında, beklenilenin aksine bizzat İslam'ın, uzmanlarınca layıkıyla tartışılıp açığa kavuşturulmak yerine savsaklanması nedeniyle gün yüzüne çıkarmaktadır. Dolayısıyla mevcut hal, kadın- erkek rollerinin, tıpkı Cumhuriyeti kuran elitlerin iktidarında olduğu gibi, bugün de, “*yeni kurucunun*” tahayyüllerine uygun olarak yeniden belirlenip onanmakta olduğunu açığa çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akif Kızı Babayeva, E. (2018). Sâmiha Ayverdi, Necip Fazıl Kısakürek ve Hüseyin Cavid'in eserlerinde iç çatışma. Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi, 2(1), 196-207.
- Akkoca, M. (2015). Tasavvuf- tarikat kalpazanları- 4. Önce Vatan Gazetesi, <https://www.oncevatan.com.tr/tasavvuf-tarkat-kalpazanlari> makale,32737.html, ET: 09.02.2021.
- Akşin, S. (1997). Düşünce tarihi:1945 sonrası, Türkiye Tarihi- V: Bugünkü Türkiye. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Alper, Y. (2018). Sâmiha Ayverdi'nin kurgu evreninde insanın içsel gelişimi ve dönüşümü. (Yayımlanmamış doktora tezi). T.C. Süleyman Demirel SBE, Isparta.
- Atik, T. (2007). Rıfâilîk tarikatı üzerine sosyolojik bir inceleme. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi SBE Din Sosyolojisi ABD, Marmara SBE, İstanbul.
- Aytürk, İ. Ve Mignon, L. (2013). Paradoxes of a cold war sufi woman: Sâmiha Ayverdi between Islam, nationalism and modernity. New Perspectives on Turkey, (49), 57-89.
- Ayverdi, S. (1976). Milli kültür meselemiz ve maarif davamız. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ayverdi, S. (1985). Rahmet kapısı. İstanbul: Hülbe Yayınları
- Ayverdi, S. (2000). Bir dünyadan bir dünyaya. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat Yayıncılık.
- Ayverdi, S. (2005). Mülakatlar. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat Yayıncılık.
- Ayverdi, S. (2006). Milli kültür mes'eleleri ve maârif dâvâmız. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat Yayıncılık.
- Ayverdi, S., Erol, S. Araz, N. Ve Huri, S. (2009). Kenan Rifai ve yirminci asrın ışığında Müslümanlık. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat Yayıncılık.
- Ayverdi, S. (2011). İnsan ve şeytan. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat Yayıncılık.

- Ayverdi, S. (2015). Sâmiha Ayverdi'den Haldun Dengiz'e mektup. Kubbealtı Akademi Mecmuası, 44(175), 7-9.
- Azak, U. (2003). Sâmiha Ayverdi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-V: Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilecik, H. (1988). Sâmiha Ayverdi ve iman hayatımız. Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yazı hayatının 50. yılında Sâmiha Ayverdi hatıra sayısı. 17(4), 75-80.
- Binark, İ. (1999). Sâmiha Ayverdi bibliyografyası. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat Yayıncılık.
- Çağlıyan İçener Z. (2016). Tarihi emanetin taşıyıcısı izinde: Sâmiha Ayverdi ve modernleşme- gelenek ekseninde kadın. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 42(12), 139-157.
- Demirci, H. A. (2014). Sâmiha Ayverdi: geçiş dönemi Türkiye'sinde muhafazakâr bir kadın mütefekkirin yol güzergâhına dair notlar. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 41/42(11), 187-208.
- Dural, A. B. (2005). Başkaldırı ve uyum: Türk muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Ergiydiren, Ö. (2009). Hayali cihan değer Sâmiha Ayverdi ile hatıralar. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat Yayıncılık.
- Fıçlalı, E. R. (2013). Hakk'a yürüyüşünün 20. yılı vesilesiyle Sâmiha Ayverdi'nin din anlayışı. Kubbealtı Akademi Mecmuası, 42(166), 10-32.
- Gellner, E. (1983). Muslim society. London: Cambridge University Press.
- Gürsoy, K. (1988). Sâmiha Ayverdi'nin tefekkür dünyası ve insan. Yazı hayatının 50. yılında Sâmiha Ayverdi hatıra sayısı. Kubbealtı Akademi Mecmuası, 17(4), 47-54.
- İrem, C. N. (1997). Kemalist modernizm ve Türk gelenekçi-muhafazakârlığının kökenleri. Toplum ve Bilim Dergisi, (74), 52-101.
- Meriç, C. (1993).Jurnal: 1966- 1983.Cilt: 2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Müderrişoğlu, A. (2010). An intellectual's approach to Islam, modernism, and nationalism in Turkey: Sâmiha Ayverdi (1905-1993). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bilgi Üniversitesi SBE, İstanbul.

- Özdemekçiöğlü, M. İ., Komsuoğlü Çıtıptıoğlü, A. (2013). Geçmiş hatırlayarak hatırlama: Sâmiha Ayverdi. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, (38), 35-53.
- Özgürel, E. G. (2011). Sâmiha Ayverdi'nin romancılığı.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Ankara Üniversitesi SBE, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Özköse, K. (2013). Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde tasavvufi hayatın yansımaları. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(1).
- Öztürk, E. (2018). Ahmed Er- Fifai'nin 'El Burhanül- Müeyyed' adlı eserinde tevhid anlayışı. Necmeddin Erbakan İlahiyat Fakültesi Dergisi,(46), 233-256.
- Samsakçı, M. (2018). İstanbul'la Rumeli arasında bir irfan köprüsü: Sâmiha Ayverdi. Aydın Türklük Bilgisi Dergisi, 4(7), 123-135.
- Sargut, C. (2019). Meşkure Sargut hatırasına, Sâmiha Ayverdi Paneli Açılış Konuşması. Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Kerim Vakfı ve Türk Kadınları Kültür Derneği, <http://cemalnur.org/contents/detail/meskure-sargut-hatrasna-program/1492>, ET: 12.06.2020.
- Sofu, Huri (2021). Kenan Rifai hazretleri, Kraliçe Juliana HuzurundaKonferans metni. <http://cemalnur.org/contents/detail/kenan-rifai-hazretleri/5>, ET: 03.03.2021.
- Tahrallı, M. (2002). Ken'anRifai. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kenan-rifai>, ET: 01.06.2020.
- Tüzeer, M. S. (1992). Nurettin Topçu. Nurettin Topçu'ya armağan. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uluant, Z. (1988). Sâmiha Ayverdi. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Ek-1. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2001). Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi, İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ünal Çınar, R. (2020). Ecdadın icadı: AKP iktidarında bellek mücadelesi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalçın, S. (2009). Solculuktan sufiliğe: Neziha Araz. <https://www.hurriyet.com.tr/solculuktan-sufilige-nezihe-araz-12196520>, ET: 01.03.2021.
- Yetiş, K. (1993). Sâmiha Ayverdi, hayatı ve eserleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

_____ (2020). Sâmiha Ayverdi. <https://www.cokbilgi.com/yazi/samiha-ayverdi-hayati-eserleri/>, ET: 06.12.2020.

BÖLÜM 10

ALTHUSSER'İN MEVZUU

Dr. Enis Emre MEMİŐOĐLU¹

---

¹Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye. emre.memisoglu@msgsu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3084-316X

1. GİRİŞ

Şu zaten benim için açıktı ki, araştırmalarım, tutumları itibariyle, kendilerini klasik tez normlarına tabi kılamazdı. Bu “araştırmalar”, sadece farklı bir yazı biçimini göreve çağırarak kalmıyordu, ama belirli bir tarihte üniversitede kullanılan ve sözcüklere hâkim olan retorik, bir sahneleniş ve cüzi söylemsel işlemleri istihale eden bir işi de göreve çağırıyordu ki okula ve üniversiteye dair tüm bu modellerin bayağı itibar gören söylemlerin ve hattâ üniversite dışında parlayan edebi mamullerin ve siyasi belagatin yasası oldukları da bilinir. Bir de yöneldiğim istikametler, külliyyatların doğası ve çoğulluğu, beni pek akademik olmayan yerlere doğru çeken labirentli güzergahlar; tüm bunlar, o zamanlar yazdığım şeyi bir tez için nasıl icap ediyorsa o biçimde ve hacimde teslim etmemin hiç de zaten zamanı olmadığına, işin aslı, eskiden istiyordumsa bile, artık bunun benim için mümkün olmayacağına kani kılıyordu beni. Hattâ tezi birilerinin huzuruna sunma [présentation thétique] fikri, vaziyete dair taraf tutma ve tezat koşma mantığı [logique positionnelle ou oppositionnelle], mevzilenme fikri, Setzung ve Stellung fikri, başlarken tez devri [l'époque de la thèse] diye adlandırdığım bu şey, dekonstrüksiyoncu sorgulamaya tabi tutulan temel unsurlardan bir tanesiydi.

Jacques Derrida²

---

² Bu yazıdaki tüm tercümelemeler tarafımdan yapılmıştır: “Il était déjà clair pour moi que l'allure de mes recherches ne pourrait plus se soumettre aux normes classiques

Bir tezin³ zamanı ne zaman gelir, bunu hiçbir zaman tam olarak öğrenemeyecek birisi olarak, Jacques Derrida'nın, 1980 senesinde de Gandillac başkanlığında, Aubenque, Desanti (tez danışmanı), Joly, Lascault ve Levinas'tan müteşekkil jüri karşısında (yazmaya başladıktan neredeyse 25 yıl sonra bitirememiş olduğu tezi yerine) sadece o ana kadar yayımlanmış kitaplarının ve çalışmalarının belirleyici hatlarını anlatmak üzere sunduğu tezinin savunma metninden bir alıntı ile başlamam, tezin zamanı ne zaman gelir öğrenememiş birisinden yardım almam anlamına gelecekse; bu yardımın yine de öğrenmeme ve deneyimlememe katkıda bulunabileceği bir düşünce var gibidir: tezin zamanının aslında hep muallakta/askıda kalacağı düşüncesi.

Eğer Derrida “*l'époque de la thèse*” dediği şeyi dekonstrüksiyona uğratıyorsa, bu, her tezin, her temanın, yani her mevzuun, her mevziin, her pozisyonun aslında kendini bir *epokhē* ile ve bir *epokhē* olarak sunmasıyla alakalıdır, diyebiliriz. *Epokhē*, askıya (yani kelimenin tam

---

de la thèse. Ces 'recherches' n'appelaient pas seulement un mode d'écriture différent mais un travail transformateur sur la rhétorique, la mise en scène et les procédures discursives particulières, historiquement très déterminées, qui dominent la parole universitaire, notamment ce type de texte qu'on appelle 'thèse'; et on sait que tous ces modèles scolaires et universitaires sont aussi la loi de tant de discours prestigieux voire d'œuvres littéraires ou d'éloquences politiques qui brillent hors de l'Université. Et puis les directions dans lesquelles j'étais engagé, la nature et la multiplicité des corpus, la géographie labyrinthique des itinéraires qui m'attiraient vers des lieux peu académiques, tout cela me persuadait qu'il n'était déjà plus temps, qu'à vrai dire il ne me serait plus possible, même si je le voulais, de consigner ce que j'écrivais dans le volume et sous la forme alors exigée de la thèse. L'idée même de présentation thétique, de logique positionnelle ou oppositionnelle, l'idée de position, de Setzung ou de Stellung, ce que j'appelais en commençant l'époque de la thèse était l'une des pièces essentielles du système soumis à un questionnement déconstructeur” (Derrida, 1990, 448-9).

³ Bu yazıda bahsi geçen tez YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde bulunan *Althusser ve Yazının Althusserci Mecazları* başlıklı tezdır (Memişoğlu, 2020).

anlamıyla muallaka) almak ise, ve sadece fenomenolojik bir askıya almayı da değil, bir devri [*époque*], bir zaman dilimini muallaka almayı imliyorsa; tezin zamanının, mesela bu Derrida'nınkinde olduğu gibi 25 seneye yayılan bir tez yazamama süreci olduğunda da, ancak muallaka alınan, tırnak içine alınan, kendisine atıfta bulunulurken kendisinin de sadece ona atıfta bulunan tırnak işaretlerinin askıya/muallaka alıcı imkânına işaret ederek bizim kendisiyle alaka kurabilmemizi sağlayan muallak bir alakada var olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Yerinde olan buysa, bu yer, bir *topos* olarak hem bir mevkiyi hem de bir başlığı ve konuyu beraberinde taşır. *Topos*, eğer hem konum, hem konu, hem de başlık demekse, benim burada — ama tam olarak hangi “burada” emin olamamaksızın — mevzu bahis ettiğim şeyin kendisidir: (Althusser'in) Tez Mevzuu — ya da küçük harfle tez mevzuu.

Tez mevzuu, Heidegger'in Kant üzerine yazdıklarından itibaren, oradan (Heidegger'i Fransızcaya ilk tercüme eden) Henry Corbin'e, ardından Derrida'ya ve (Heidegger'in Thor Seminerleri'ne katıldıktan sonra Heidegger'in bu mevzua dair aktardıklarını özellikle *Gelmekte Olan Ortaklık*'ta (Agamben, 2012) ve *Che cos'è la filosofia?*'da [*Felsefe Nedir?*] (Agamben, 2016) bilhassa ayrıntılarıyla inceleyen ve bugünkü anlamıyla doktora tezi yazmamış olan) Agamben'e tevarüs ettiğini söyleyebileceğimiz bir mevzudur. Kant'tan sonra mevzu bahis olan, — ve eğer bahis etmek kazmak, iddia etmek, soru atmak anlamına geliyorsa — yani sorunsallaştırılarak bahis edilen [*enjeu*] şudur: mevcudiyet [*Existenz*] varlığın tezidir; yani ona eklenip çıkartılacak

vasıflar değil, varlığın pozisyonudur⁴. *Positio, thesis, Setzung*; hepsi de türedikleri dillerde vaz etmek anlamına gelen fiilden neşet ederler. Mevcudiyet, varlığın subuti [*constative*] mahiyeti olarak onun ispatlanacak vasıflarına delalet eden bir şey değildir; tüm bu vasıfların *epokal* bir şekilde muallaka alındığı, tırnak içinde imlendiği, ve ancak tırnak içinde imlendiği ölçüde ifa olan cari [*performatif*] vaziyettir. Varlık tezi ya da artık diyebiliriz ki varlık mevzuu mevcudiyet olduğu ölçüde, ancak cari söz edimi ile kendisinden bahsettiğimiz, bahis ettiğimiz ve sorunsallaştırdığımız mevzu olarak, huzurda ve hazır [*présent*] olacak sübuti bir mahiyet demek olan bir tezin konusunu ve başlığını daha baştan muallaka almamızı beraberinde getirecektir.

Bu anlamda tez mevzuu, burada kendisini mevzuun mevzuu olarak ya da teze dair tez olarak takdim ederken, önde mevzilenecek [*proposition*], veya sonradan tezin önüne geçecek, veya tezi okumadan önce onun önermeleri [*préposition*] hakkında yönlendirici okuma önerilerinde [*propostion*] bulunarak kendini takdim edilecek bir mahiyeti huzura sunmaktan ziyade, ön-var-sayılarak [*présupposition-presupposizione*⁵] alaka kurulan bir konunun/başlığın mahiyetini, tıpkı

---

⁴ Kant, varlık üzerine tezini şöyle vaz eder: “Açıkkası varlık reel (şeni) bir yüklem değildir, yani bir şeyin kavramına eklenebilecek herhangi bir şeyin kavramı değildir. O sadece bir şeyin ya da onun kendindeki bazı belirlenimlerinin vaziyetidir/vaz oluşudur [*Position*]. [*Sein ist offenbar kein reales Prädikat, d. i. ein Begriff von irgend etwas, was zu dem Begriffe eines Dinges hinzukommen könne. Es ist bloß die Position eines Dinges, oder gewisser Bestimmungen an sich selbst*”]. Bkz. (Kant, 1923, 627).

⁵ Agamben bu önvarsayımı varlığın vaziyeti ile beraber düşünmeyi salık verir: “Önvarsayan vaziyet [*présupposizione*] o zaman dil ve varlık arasındaki, adlar ve eşya arasındaki alakayı ifade eder; ve önvarsayan vaziyet, öncelikle böyle bir alakanın var olmasıdır. Dil ve dünya arasında bir rabitanın vaziyeti — önvarsayan vaziyetin

bir yazının mukaddimesinin veya dipnotlarının her halükarda yapmayı hedefleyebileceği gibi (Agamben, 2016, 131), muallaka olarak kendini vaz edebilir. Tezin konusu/konumu olarak ancak tez vaziyetinde as- kıya alınan konu, Kant'ın varlık tezine dair mevzu olarak tespit edile- bileceği ölçüde, tespit edilen bu tezde (metnin bütününe şümul eden bir okuma olmak anlamında) ifasını burada tatbik edemese de (vaat ettiği mahiyetinin) icrasını, her vaadin yapabileceği ve yapmak duru- munda olduğu kadarıyla, ancak istikbalde yazılmaya mukadder olacak tez mevzularına tehir edebildiği üzere, kendini yazıda tefrik ettiği hâliyle yeniden (burada) vaz edebilir. Öyle ki, tez zaten yazı, mevzu olan her halükarda iz, tevzi edilen de her durumda zamanda ve mekânda kendini *tefhrik* eden eserin ve mamulün mevcudiyeti oldu- ğuna göre⁶; Kant'ın varlık tezi kendini burada mevzilendirdiğim tez

---

vaziyeti [*la posizione della pre-supposizione*] — batı felsefesinin fehmettiği hâliyle beşerî dilin tesis edici ifasıdır: onto-loji, varlığın söylendiği olgusu, demenin kendi- sini varlığa atfettiği demektir. Sadece bu önvaryasım vaziyeti üzerinden yüklemleme ve söylem mümkündür” (Agamben, 2016, 17). Ayrıca bkz. *Gelmekte Olan Ortaklık* (Agamben, 2012, 117-33).

⁶ Bu anlamda, Derrida *Ousia et Grammè*'ye “*Varlık ve Yazı*” diye başlık atmadıysa, bu belki de, *grammè* zaten hem harf, hem de bir çizik olarak iz olduğu için olabilir. *Varlık ve Zaman* da, (zamana ve farka matuf olan) dil olarak teknik, teknik olarak yazı, yazı olarak iz izleği izlendiğinde, *Ousia* ve *Grammè* olacaktır. *Ousia*'nın mev- zuu zaten hep *grammè* olacaktır. Derrida bu mevzuu yine “epokal” bir şekilde tanımladığı ölçüde, yani yine muallaka alınan bir hazır olma metafiziğinin sınırlarına işaret ettiği ölçüde, varlığın mevzuu yazı olacak, ve varlığın izi, hazır olamadığı yerde, mevcudiyetinin kendini *tefhrik* eden imkânında, yazıda sürülecektir. Bu “epokal” yazı, muallaka alınan metafizikin sunumunda ve huzurunda kendini gizle- yeni göstermektedir: “Heidegger'in anladığı anlamda metafizikin sınırlarını aşmak, karşılığında şu garip sınıra dair bir soruyu, şu kendini tam da kendi hazır edi- şisi/sunuşu/şimdide kılışı [*présentation*] olarak sunan harekette gizleyen varlığın garip *epokhè*'sine dair bir soruyu konuşlandırmak değil midir? [*Transgresser la métaphy- sique, au sens où l'entend Heidegger, n'est-ce pas déployer une question en retour sur cette étrange limite, sur cette étrange epokhè de l'être se cachant dans le mou- vement même de sa présentation?*]” (Derrida, 1972, 36).

mevzuunun cariliğine nakleder ve tercüme eder (*transposition, traduction, Übersetzung, Übertragung, diaphora*, ve yani *différance*). Mahiyeti burada bütünüyle yazılarak tatbik edilemeyecek tez olarak varlık tezi yazı olduğu sürece, varlık tezi ve tez zamanı hep *différance* olarak kendini ihdas ettiği sürece, mevcudiyet olarak varlık tezi icat (demek) olduğu sürece (ve mevcut, en azından etimolojik olarak, zaten icat edilmiş olan demek olduğu sürece — ve de mevcudiyetin icadı bir de zaten etimolojik anlamıyla icat edilmiş olduğu sürece) —, icat da hep bir “demek-olmak” olduğu sürece, yani mevcudiyet olarak yazı ve *tefhrik* olan icat hep bir cari söz edimi ile dile geldiğine göre; o zaman, kendini muallaka almış bir yazı olarak burada tümüyle aktarılamayacak tezin mahiyetinin, kendi vaadinin mahiyetini (yani onun, tıpkı varlığa eklenip çıkartılabilecek vasıflarda olduğu gibi, tespit edilebilecek bir metin olarak bedenini) tekrar tatbik edip de vücuda getiremeyecek bir doktora tezinin konusunun, yazının mahiyetinin hep muallaka alınacağı varlık tezi misaliyle kendisini yeniden ama yeni bir şekilde ve bu sefer yazının olduğu söz ediminin cariliğini ifa edebilecek şekilde *tefhrik* ettiği söylenebilir. Bir konu olarak aktarılamayan tez mevzuu, her yazının olabileceği söz ediminin icat edilebileceği yeni tezlerle *tefhrik* olmuştur artık: Üzerine yazılacak olan, bahsedilecek olan, mevzu bahis olan içerik olarak *Althusser ve Yazının Althusserci Mecazları* değildir artık. Yazı misal olduğu sürece, artık varlık tezi yerine ve tez mevzuu yerine, ama onların yerini işgal etmeden, misal denilebilecek bir yazının icadından söz edilebilir. Yazı misal demek olabilir. O hâlde, bu imkânla, yazı niye ve nasıl misal olabilir, buna dair, *Althusser ve Yazının Althusserci Mecazları* başlıklı tezin

basitçe ve sabitçe “mahiyetinin özeti” diyemeyeceğim temsilî vaziyetini aktarmam, bunu da, yapısal olarak onun misalini askıya alan, onu kesintiye uğratan, onu bir ölçüde misaline ihanet eden ama başka bir ölçüde de resmî ve işlevsel ölçütlere göre düzenlenmiş bir yapıya tercüme ederek temsil eden bir dil ile aktarmam uygun olabilir.

2. ALTHUSSER MEVZUUNUN TEMSİLİ VAZİYETİ

2.1. Mevzuun Bahis Edilişi (Sorunsal)

Louis Althusser, Marx’ın eserlerindeki *epistemolojik kopuşun*, yani mevcut soruları ve kavramları değiştirmenin imkân şartı olarak *bilimsel engellerin yarattığı krizin nasıl oluştuğunu*, *Marx İçin [Pour Marx]* (1965) adlı ilk dönem eserinden itibaren, *sorunsallaştırma* kavramına atfettiği önemle birlikte sorunsallaştırırken, bu sorunsallaştırmayı vaz edebilmenin vesilesi olarak mecazlara başvuruyordu. Sorunsallaştırmanın, yani kavramları yeni sorular vesilesiyle yeniden vaz etmenin imkânı mecazlardan geçtiği ölçüde, Althusser de, mecaz kavramını, yazısının farklı devirlerinde, bu kavrama atfettiği farklı anlamlar ve bu anlamlara kâh tekabül eden kâh tekabül etmeyen kullanımlar ile, “sorunlu” hâle getiriyor gibidir. Althusser’in mecaz ile kurduğu bu alaka, muallak bir alaka olarak, *talik* ile, yani erteleyen ve askıya alan bir alakalılık ile, bizatihi Althusser’in yazısını krize sokan bir sorun oluşturduğu ölçüde, yazıyı sorunsallaştırarak krize soktuğu ölçüde; Althusser’in (Marx’a atfen bahsettiği epistemolojik kopuştakinden farklı olarak — ama aslında, tezde de anlatılmaya çalışıldığı üzere, Althusser’in yine kendi yazısını muallak bir alakaya sevk etme pahasına, metnin farklı kısımlarında Marx’taki krizin tek bir andan veya olay-

dan ibaret olduğunu değil de Marx'ın eserlerinin bütününe yayılmış olduğunu söylediği ölçüde ondakinden de çok uzak olmayan—) bu krizi, Althusser'in yazısında kullandığı farklı mecazların Althusser'in bizatihi mecaz kavramına yüklediği anlamlar ile olan muallak alakasında, dolayısıyla da Althusser'in yazı ile mecaz arasında yaratıp kullandığı muallak alakada, Althusser'in farklı devirlerinin veya — (kendisinin dahi daha sonrasında) aynı (diyeceği) devir içinde dahi olsa bile — birbirine mütenakız (gibi görünen) tavırlarının Althusser'in yazısının tenakuzlarından ziyade mecazlarını oluşturan sorunsallığı dâhilinde, Althusserci yazının genel anlamıyla yazının mecaz ile olan alakasını sorunsallaştırabilmek adına sunduğu bir imkân olarak değerlendirildi.

Althusser'in yazısında mecaz ile yazının muallak alakasına dair bir sorunsallaştırmanın imkânının arandığı bu tezde, Althusser'in yazısında kullandığı farklı mecaz misallerinin (mesela *yapı* mecazının veya *zemin* mecazının) Althusser'in (mecaz kavramını dahi açıklamak için) kullandığı başka bir mecaz ile, *dekalaj* [*décalage*⁷] ile olan rabitasının ne olduğu gösterilerek, Althusser'in farklı devirlerinde yine muallak bir alaka dâhilinde istifade ettiği bu dekalaj mecazının nasıl da “mecaz” diye adlandırılanın kendi dekalajı olduğu (yine Althusser'in mecazın kullanım zeminine dair kendisine kaynak aldığı yazarlardan hareketle) tespit edilmeye çalışıldı.

---

⁷ Tarifi ve tanımı Althusser tarafından verilmemiş olan bu mecazın, Althusser'in bunu istimal edişinin yarattığı muallak alakadan itibaren şimdilik bu alakayı sağlayan iki temel anlamı verilecek olursa: 1) mekânsal yer değişikliği ve yerine oturma 2) zamansal kayma ve tecil.

Bir mecaz misali olarak dekalaj ile mecaz kavramının kendisindeki dekalaj arasındaki rabitanın tesis edilmesine izin verdiği ölçüde Althusser'in yazısında, mecaz ile mecazın misali arasındaki bu alakanın farklı misallerine bakıldı. Bunu tespit edebilmek için Althusser'in "okuduğu" politik felsefe düşünürlerine dair metinlerinde "dekalaj" mecazının nasıl kullanıldığına dikkat edildi. Takip edilen bu güzergâh ve yordam vesilesiyle, Althusser'in kullandığı bir mecaz olarak dekalajın, mecazın dekalaj diye tanımlandığı (mesela Althusser metnindeki misaliyle sarahate kavuşan) yazıda, mecazın tanımı olarak (yine Althusser'in tanımlarına kaynaklık eden metinlerle beraber) belirmesi, mecazın misali ile misal olarak mecaz arasında bir alaka kurulmasına yaradı.

Mecaz ile misal arasındaki alakanın Althusser'in yazısının verdiği misalle tespit edilebilmesi, yazı ile misal arasındaki alakanın da yeniden tartışılmasını beraberinde getirdi. Böyle bir tartışmayı herhangi bir misal üzerinden yürütmenin haklı gerekçeleri bizatihi "misal" demek ne demekse onunla beraber verilebilirdi; fakat yine de bu tartışmayı hususiyetle tam da Althusser'in yazısında, artık belki sadece mecazi olarak "Althusserci" denebilecek yazıda, yazı ile mecaz arasında, okuma ile okumanın misalleri arasında açığa çıkan kavramlar ve sorunlar bağlamında yürütmenin sağladığı katkı sayesinde, Althusserci yazının mecazlarında "dekalaj" misalinin sunduğu tecil/talik, yazıdaki tehir ve tefrikin bir misalini vermeyi mümkün kıldı. Bu doğrultuda, tezin giriş bölümünden itibaren sorunsala dâhil edilen ve Jacques Derrida (2011) tarafından Althusser'in ölümünden sonra Alt-

husser'e yöneltilmiş olan eleştirilerden hareketle tezin temel ama (en azından başta zımnî olan) önerisi belirebildi: Althusser'in yazınsal külliyyatının mecaz bağlamındaki okuması, Derrida'nın eleştirilerinin ötesinde ve dışında, Althusser'in yazısında kendini aslında Derrida'nın dekonstrüksiyon ile işaret ettiği *yazının tehir ve tefrik olarak kendini vaz eden hususiyetinde* gösterirken, bu sayede Althusser'in yazısındaki mecazın bizatihi Althusser'in yazısının dekonstrüksiyonuna izin verdiğine müşahade edilebilir.

Althusser'in yazısının mecaz ve yazı arasında kurduğu alakayı tespit ederken ise, misal olarak karşımıza çıkan "dekalaj" mecazının Althusser'in Freud'a uzanan kaynaklarından itibaren tahlilini yaparken belirginleşen ve yapısalcı diye adlandırılan ıstılahatın mühim unsurlarından birini teşkil eden (ama *eşzamanlılık*'a [*synchronie*] ve sözdizimsel-nahvî [*syntagmatique*] olana ikincil kılınan) "*artzamanlılık* [*diachronie*]/paradigmatik-sarfî [*paradigmatique*]" ile misal arasındaki rabitanın tekrar vurgulanması vesilesiyle; yazının tehir ve tefrik olarak vaz ol(un)an hususiyetinin Althusser'in mecazlarında *dekalaj* misali aracılığıyla belirginleştiği, bu dekalaj tecil/tehir/talik anlamlarını verdiği ölçüde de, yazı ve misal alakasına dair "dekalaj" gibi (aslında sadece) herhangi bir misalin, yazının misalle olan mecazi alakasını, yani paradigmatik ve diakronik alakasını temsil ettiği söylenebilir.

Althusserci yazının mecazlarının oluşturduğu misal, yazı ve misal arasındaki alakanın hep "herhangi bir misal" alakası olduğunu göstermeye yarayan herhangi bir misal olduğu ölçüde, bu sayede yazıya dair, hele hele Althusser gibi farklı devirlerinde farklı krizlere duçar

olan bir yazarın yazısına dair bir çalışma veya tez söz konusu olduğunda, bir tezin kesin yargılarının gerektirdiği “dizimsel” unsur kendini “misalsi” ve “paradigmatik” unsurun tecil/tehir/talik ettirici muallak alakasının sunduğu okuma ve yazma deneyimine kaydırabilir diye ümit edilmektedir.

2.2. Mevzuun Mevzilenişi (Yöntem)

Althusser’in yazısında mecazın kullanımlarının muallaklıklara tabi olduğunun tespit edilebilmesi için, Althusser’in yazısını Althusser’deki krizlere ve “tenakuz”lara rağmen “okumanın” imkânı, bizatihi Althusser’in “okuma” ve okumaya dair “gaf-let [*bé-vue*]” hususunda bilhassa *Kapital’i Okumak*’ta [*Lire le Capital*] (1969; 1973) sunduğu kavramsal ve mecazi çerçeve ile sağlanabildi. Böylelikle, Althusser’in yazısının farklı devirlerinde kendilerini sabit tutmaksızın belli eden ve Althusser’in farklı devirlerinin dairesinde kendilerini tehir ve tefrik etmelerine rağmen süreklilik arz eden muayyen kavramlar ile karşılaşılması sağlandı. Dolayısıyla Althusser’in metinleri Althusser’in metin okumaya dair belirlediği bağlam dâhilinde okundu. Böylelikle de Althusser yazısında mecazın nasıl okunabileceğinin yöntemi yine Althusser tarafından tedarik edilmiş olduğundan, Althusser’in mecazi okumasına girişme imkânının salâhiyetini ve imkân şartını Althusser’in yönteminin hudutları teşkil etmiş oldu.

Althusser’in mecaza dair sağladığı okuma yönteminin Althusser’in felsefe tarihine (ve bilhassa Marx’a) tatbik ettiği okumalarında yol açtığı mecaza dair muğlak istimallerde, Althusser’in kavramlara ve

mecaza yaklaşımındaki yöntemsel hudutun kapsamının genişlemesine çalışılarak, Althusser'in yönteminin mecaza dair (kendi deyimiyle) "kör kaldığı" kısımları, hiç de Althusser'in yetersizliği ve gaf-leti olarak değil de, Althusser'in yöntemini okumanın mecazi imkânlarına dair yeni bir soruşturmayı sağlayan "mecaz"lar olarak görebilmek denendiği ölçüde; (tıpkı yazısı hakkında eleştiride bulunulabilecek her yazar gibi) Althusser (de), ancak yazısının farklı okumalarının sağladığı misaller vesilesiyle, hudutları herhangi bir devire (bu devir ister tarihsel isterse de ontolojik bir devir olsun) hapsedilemeyecek bir yazının, yani, sadece muallak bir alaka ile, olumsuz istimallerinin olumlu olanlar(l)a, olumlu istimallerinin de olumsuz olanlar(l)a tebdil bildiği bir "yazı"nın dahilinde ve dâhilinde mevzilendi.

Bu muallak alaka ile belirginleşen yön sayesinde, (aslında ancak neredeyse *pozitivist* denilecek bir çalışmadan bahsediliyor olsaydı, belki o zaman onun sonuç bölümünde öneri hâlinde, yani *proposition* ve *prothèse* hâlinde arz edilmesi yerinde olacak olan) hipotezler sunulması icap edecekse, bu tez vesilesiyle denilebilirdi ki: 1) Yazının ne olduğu yazıya dair bir tezle değil, yazının misalleriyle verilebilir. 2) Yazının misalleri, yazı kendini tehir ve tecil ettiği ölçüde verilebiliyorsa; yazının misallerinin tehir ve tecili mümkün kılan misaller olması yazının ne olduğunu daha iyi temsil ettirebilir. 3) Yazı, yazının misallerinin tehir ve tecil misali olarak mecazlaştığı kavramlarla temsil ediliyorsa, yazının misali misalin yazısını verebilir. 4) Yazının misali olarak misalin yazısı, misalin "herhangiliğinde" ve rastgeleliğinde, *mesela* Althusser'in yazısının sunduğu mecaza dair istimal ile, bir

tezi hipotezlerinin muallak alakasında sunabilir — yani tezi (pozitif bir şekilde) ispat etmek yerine tehir eden misalsiliğiyle vaz edebilir. 5) Yazının misalleri kendilerini muallak alaka ile sundukları ölçüde, yani misal ispat etmeye değil misalsiliği vermeye, dolayısıyla da yazının tehir ve tefrik olma hususiyetini vermeye yaradığı ölçüde, Althusser'in yazısının yazının misalsiliğine dair sunduğu muallak alaka, yazıyı bir tez olarak muallaka/askıya alacak, böylelikle her yazıyı, bir tezin muallaklaştırılmasının imkânı olarak yeniden tesis edebilecektir. 6) Althusser'in yazısının mecazlarının yazının misallerine dair sunduğu misal, kendi misalini vermenin yöntemini yöntemin misali olarak verirken, (ancak) bunu (da) kendi sunduğu (yöntemsel) misali her türlü vaziyetinde (yani tezliğinde) askıya ve muallaka alarak yapacağından; bu tezin asıl hipotezi, hipotezlerin hep bir protez olarak kalacağı, her hipotezin ancak başka bir hipotezin misali olarak takdim edilebileceğidir.

2.3.Mevzuun Tevzii (Dağılım Planı)

Tezin giriş kısmında sunulmuş olan ve bu öneride şu ana kadar dile getirilen hususların açtığı kulvarda yapılmış bir takdimden sonra, Althusser metinlerinin farklı devirlerine dair *kritik* husus olarak *kriz* yazısı gündeme getirilip, Althusser'in Marx'taki krizlerin Marx'ı okumak için sağladığını tespit ettiği imkânın benzerinin Althusser'in krizlerini okumak için ne ölçüde Althusser'e tatbik edilebileceği sorulur. Bu sorunun ardından, birinci kısımda, Derrida'nın verdiği imkânla Althusser yazısının farklı devirlerine (Althusser'deki krizlerin sağladığı hudut aşımalarına ve istihalelere rağmen) temayüz ettiği düşünülebile-

cek *kritik* (yani eleştirel) hususların izinde, Althusser yazısında kendini tehir ve tecil ederek sunan “mecaz” kavramının belirlediği fark edilir. Bu bağlamda, Althusser’in mecaz kavramına dair verdiği tanımların ve bu tanımlara tekabül eden misallerin muallak alakası, yani istimal zeminlerinde tanımlarına mütenakız gibi duran tatbikleri, Althusser yazısının farklı devirlerinde ve bazen de aynı metnin farklı yerlerinde gösterilmek suretiyle teşhis edilir. Ardından, Althusser’in mecaz kavramına atfettiği değeri fark etmek mümkün olur. Öyle ki, Althusser’in Marx’ı okumak için istifade ettiği kavramların kendi deyişiyile “psikanalizden ödünç alınan” kavramlar olduğu gösterilebildiği takdirde, Althusser’in istifade ettiği iki kaynakta, Lacan ve Freud’da, mecazın işgal ettiği işlevin, Althusser’in okumalarındaki *mecaz* istimali ile doğrudan rabitalı olduğu görülür. Freud’un mecaz kavramını tanımlayışı ve tatbik edişi, mecazların psikanalizdeki işlevi ile beraber incelendiğinde, mecaz ile psişik yazı olarak rüyaların tefsiri arasındaki alanın teşkil olduğu *tercüme* zeminine, yani Freud’un bahsettiği anlamıyla *yerdeğişikliği* kavramına mekân sağlar. İşte bu sayede, Althusser’in mecaz kavramını kullanırken yaslandığı ve Freud’un mecazı açıklamak için kullandığı bir mecaz olarak *yerdeğişikliği*, (bizatihi Freud’un ıstılahatında) aynı zamanda zaman değişikliğini de var saydığı ölçüde, ve bu ikisi Freud’un yazısında muallak bir alaka tesis ettiği ölçüde; Althusser’in mecaz olarak kullandığı ve de hem zamansal hem de mekânsal kayma/fark anlamına gelen *dekalaj* kavramının Althusser’in bu mecazı kâh olumlu kâh da olumsuz olarak istimal etmesine bir imkân sağlayabilmesinin, mecazın Freud’daki muallak istimaline dayandığı gösterilir.

Tezin ikinci kısmında ise, Althusser'in dekalaj kavramını istimal ettiği farklı metinlerinin kendi içlerindeki ve birbirleriyle kurdukları muallak alaka gösterilir. Bu kısımda Althusser'in *Marx İçin*'den son dönem metinlerine kadar tüm metinlerinde dekalaj mecazının geçtiği kısımlara odaklanılarak, Althusser'in bu mecazın geçtiği her bir metinde metnin vaz ettiği sorunsal ile olan muallak alakası gündeme getirilir. Böylelikle şunu belirginleştirmek mümkün olur: Althusser'in farklı metinlerinin sorunsallarıyla dekalaj mecazının istimalinin yarattığı muallak alaka, bu istimallerin misalinin hepsinde Althusser'in mecaz/mecaz-dışı, felsefe/felsefe-dışı gibi ikiliklere dair yaklaşımındaki muallak ve muğlak tavrının fark edilmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda, Althusser'in yazıya ve kendi yazısına dair eleştirel tavrında dahi ortaya çıkan "sapma" mecazı/kavramı vesilesiyle, Althusser'in mecaz olarak sapmadan ve bir sapma olarak mecazdan ne kadar saptığı, bu sapma ne sadece olumlu ne de sadece olumsuz olabildiği ölçüde, misallendirilir.

Sonuç bölümünde, Althusser'in yazısına dair mecazların konumunu tespit eden böyle bir çalışmanın sadece Althusser bağlamında değerlendirilmesinin ötesine geçilmesi düşünülerek, bu öteye geçmenin de genelleştirici bir *tez* sunmak yerine başka okumalara vesile olacak bir misal olabilmesi salık verilir. Bunu yaparken, giriş kısmında vaat edilen okumaya dair yöntemin yöntemin misaline dair bir okumaya dönüşüp dönüşmediğine dair (ilk bölümde dillendirilmiş bir) soruya yönelip, yönünü hep yeniden tayin edip aynı olan her yönü hep yeniden kaybetmek üzere yapılacak bir okuma deneyiminin, imkânını böyle

(yani bir tez olarak takdim edilecek) bir yazıdan bekleyip bekleyemeyeceği meselesi, bu çalışmadan sonra yapılabilecek başka çalışmalara icazet vermek adına ortaya atılacak yeni sorularla, değerlendirilmeye açık bir şekilde takdim edilir. Bu doğrultuda, (zımnen de olsa) vaat edilen soruşturmaya dair vaz edilen konunun vaziyeti tehir edilerek, başka misallere bir kere (bile) açılmış olmanın getirdiği bitmemişlik teşhisiyle, mevzu bahis yazı (“vs...” ile) tamamlanır.

3. SONUÇ YERİNE: MEVZUUN GELECEĞİ UZUN SÜRER

Zaten yazılmış bir teze dair tüm bu yazdıklarımın burada ve daha önce başka yerlerde (tez mevzuu üzerine) yazmış olduklarımın (mesela *Amice Ludovice*'nin) (Memişoğlu, 2018) teminatına yaslanmış olamayacağını kabul ederek, bir doktora tezinin zamanı kendini ilan ettiğinde, hiçbir zaman o zamanın tam anlamıyla kendinden menkul ânını tespit edip de o an geçince bitti diyemeyeceğimizden, o ânın kendinden menkul olmayan naklini bir mercie (mesela doktora jürisine) intikal ettirmiş olsak ve bu nakil kabul görmüş olsa bile, tezin zamanın ne zaman geleceğini hâlâ ve hiçbir zaman öğrenememiş olarak kalaraktan, tez mevzuunun, her mevzu gibi, hep gelecek olan adalet yapısında, yani, ancak tutulamayacağını imkânından hareketle ifa edilmeye çalışılan bir vaat gibi, ahde vefa ederken en fazla akdi icat edebilecek bir vaziyette olduğunu hiç unutmamak ümidiyle, tez mevzuunu, burada, şimdilik, başka mevzulara tehir ve tefrik etmesi umuduyla vaz ediyorum.

Agamben'in çoğu yazısında olduğu gibi kendi hayatının ve çalışmalarının otoportresini çizdiği *Autoritratto nello Studio*'da [*Çalışma Odasındaki Otoportre*] (2017) da yaptığını yaparak, yani başka yazarlardan şiar olarak alıntılacağı cümleleri kendine göre değiştirerek yeniden yazdığında yaptığı gibi, bir şiarı tersinden yazarak, ben de, sadece bir üstat [*maestro*] olan, sadece master tezi (ve *laurea* derecesi) olan Agamben'in, (üzerine yazdığım master tezinden itibaren yapmış olduğum gibi) ondan saparak da olsa, en azından bazı hususlarda hâlâ izinden gidiyor olduğumu ümit ederek, ve hep zaten muallakta kalmış olacak olduğuna inandığım ustalığının noksanlarını bildiğimi varsayarak, bilmediklerimi de daha da kıvamla (yani *üstat* ve *maestro* kelimelerinin kökünde olan [*-*sta.*] kevniyetle ve kıymetle, var olup durmaya dair bir tutarlılığımsılıkla) deneyimleyebilmek adına; kendimi, Fransızcada dedikleri gibi “*je me tiens à votre disposition*” diyerek üniversite dispozisyonuna — kim bilir, belki de onun her türlü ispata dayalı pozitif tertibatına/vaziyetine — teslim edememeksizin, üniversite içinde ahbap olarak tanıdığım üstatlarımın mevcudiyetinde — ama zikirmerkezci bir hazır olma metafiziğinin ve onun temin edeceği rahatın huzurunda değil —, bitmek bilmeyecek bir ahbaplığın akdini, her seferinde olduğu gibi, yeniden icat etmek adına, ve adil olarak çalışmaya olan ahdimi ifa etmek adına, vefa ile takdim ediyorum: *Extra Universitatem nulla salus*⁸.

---

⁸ Bu şiarın burada ironik olarak kullanıldığını söylemek bile ironiye ironi ile yaklaşmak olacağından, sadece temkinle şu belirtilebilir ki, en azından Agamben nezdinde bu şiarın aslı, en azından “parti” hususunda, net bir tavra tekabül eder gibidir: “Ve Pepe sayesinde zamanla anladım ki Tanrı ruhban tekeli demek değildi, ve sela-

KAYNAKÇA

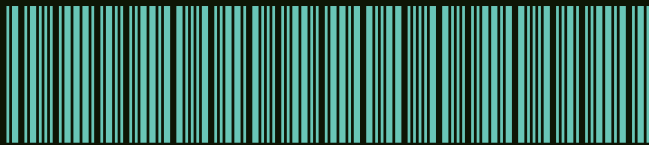
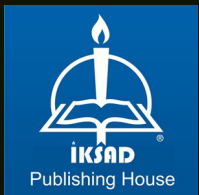
- Agamben, G. (2012). *Gelmekte Olan Ortaklık*. Çev. B. Parlak. İstanbul: Monokl.
- Agamben, G. (2016). *Che cos'è la filosofia?*. Macerata: Quodlibet.
- Agamben, G. (2017). *Autoritratto nello studio*. Milano: Nottetempo.
- Althusser, L. (1965). *Pour Marx*. Paris: Maspero.
- Althusser, L. (1969). *Lire le Capital II*. Paris: Maspero.
- Althusser, L. (1973). *Lire le Capital I*. Paris: Maspero.
- Derrida, J. (1972). *Marges de la philosophie*. Paris: Minuit.
- Derrida, J. (1990). *Du droit à la philosophie*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (2011). *Politique et amitié*. Paris: Galilée.
- Kant, I. (1923). *Kritik der Reinen Vernunft*. Ed. B. Erdmann. Berlin: Walterde Gruyter & Co.
- Memişoğlu, E. (2018). Amice Ludovice. *Teorik Bakış*, 12, 273-88.
- Memişoğlu, E. (2020). *Althusser ve Yazının Althusserci Mecazları*. (Doktora Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi (sıra no: 617884).

---

met gibi, onu da sadece *extra Ecclesiam* [Kilise dışında] arayabilirdim. Elsa bana *Dine Sığınmaksızın* başlıklı bir kitap yazmak istediğini söylediğinde, bu başlığın beni ilgilendirdiğini düşündüm; çünkü ben de, tıpkı Pepe gibi, bir şekilde Tanrı ile yaşamak istiyordum, ama dine sığınmaksızın. (Hem bu, beni *extra Partitum nulla salus* [Parti dışında selamet yoktur] fikrine ikna etmek isteyenlerden — ki İtalya’da onlardan çok vardı — kaçmamı sağladı. [*Ed è anche grazie a Pepe che ho capito per tempo che Dio non è monopolio dei preti e che, come la salvezza, io potevo cercarlo solo extra Ecclesiam. Quando Elsa mi disse che voleva scrivere un libro col titolo Senza i conforti della Religione, sentii subito che quel titolo mi riguardava, che come Pepe, io vivevo in qualche modo con Dio, ma senza i conforti della religione. (Questo mi ha anche permesso di sfuggire a coloro — ed erano molti in Italia — che volevano convincermi che extra Partitum nulla salus)*” (Agamben, 2017, 57-8).

ISBN: 978-625-7636-62-9